

Får jag vara med?

Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp

Live Stretmo

Charlotte Melander

Kvalitetskriterier för FoU-rapporter vid FoU i Väst/GR

En FoU-rapport vid FoU i Väst/GR ska:

- vara relevant för praktiskt verksamma och politiker inom välfärdsområdet,
- sätta studien i ett vidare sammanhang och vända sig till en bredare målgrupp än de som är direkt berörda,
- vara utvecklingsorienterad,
- anknyta till relevant forskning/kunskapsutveckling inom området,
- innehålla en beskrivning av metod och tillvägagångssätt samt en genomarbetad analys,
- vara tillgänglig, välstrukturerad och kännetecknas av god språkbehandling,
- före publicering granskas av forskare och anställda inom Göteborgsregionens kommunalförbund och Västra Götalandsregionen.

© FoU i Väst/GR

Första upplagan juni 2013

Layout: Infogruppen GR

Omslagsbild: Nabil Darwish

Tryckeri: Sandstens, Göteborg

ISBN: 978-91-89558-79-3

FoU i Väst

Göteborgsregionens kommunalförbund

Box 5073, 402 22 Göteborg

e-post: fou@grkom.se

Får jag vara med?

Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgs-regionen och arbetet med denna grupp

Live Stretmo

Charlotte Melander

Innehåll

Sammanfattning	7
Del 1: Ensamkommande barn i Göteborgsregionen.....	21
Del 2: Ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen	45
2.1 Kartläggning av barnen som kom 2008	45
2.2 Att orientera sig i nya sammanhang – ensamkommande ungdomar berättar om sina erfarenheter av relationer och socialt stöd.....	76
Del 3: Professionella aktörer och stödpersoner i mottagandet av ensamkommande barn	107
3.1 Socialsekreterarnas möte med ensamkommande barn	107
3.2 Att verka för lärande – skolan	125
3.3 Att vara en ställföreträdande förälder – de gode männen	146
3.4 Att skapa ett hem och ett vardagsliv – boenden och familjehem....	161
3.5 Att främja hälsa och tillit – hälso- och sjukvården	182
Del 4: Att arbeta och leva med ovisshet i vardagen – övergripande teman och sammanfattande slutdiskussion	201
Referenser	225

Obs! Till den här FoU-rapporten hör ett metodappendix med bilagor. Detta appendix finns att ladda ner från www.grkom.se/fouivast.

Sammanfattning

Bakgrund

Den här rapporten handlar om mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen (GR)¹. Den bygger på ett forsknings- och utvecklingsprojekt som genomförts under 2011 och 2012. Projektet har haft medfinansiering från Europeiska Flyktingfonden (ERF) och Gryning Vård AB har varit en s.k. projektpartner.

Bakgrunden till studien är den ändring i ansvarsförhållandet mellan Migrationsverket och kommunerna som infördes 1 juli 2006. Förändringen innebar att kommunerna fick ett större ansvar för mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar. Med ”mottagande” avses den handlingsberedskap eller det ”görande” som sker kring de ensamkommande barnen i form av olika insatser och stöd för att tillgodose barnens och ungdomarnas utveckling, hälsa och välbefinnande samt integration i samhället. Mottagandet involverar och berör därmed socialtjänstens arbete, skolans vardag, de gode männens arbete, olika boenden och familjehemsverksamheter såväl som hälso- och sjukvården etc.

En av Göteborgsregionens kommuner, Mölndal, är en s.k. ankomstkommun där ensamkommande barn och ungdomar kan ansöka om asyl och bo i avvaktan på beslut om anvisningskommun. Eftersom antalet ensamkommande barn och ungdomar har ökat under senare år har situationen som ankomstkommun gjort att Mölndal periodvis sedan 2006 tagit emot många fler barn än först beräknat. Kommunerna i Göteborgsregionen har därför fört en diskussion om insatser och om eventuella gemensamma lösningar. Kommunerna har i och med det nya ansvaret också ställts inför utmaningar

1. Göteborgsregionen består av kommunerna Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö.

som hur de bäst tar hand om de barn som inte får uppehållstillstånd samt hur man skapar en så god vardag som möjligt kring barn som befinner sig i en långvarig asylprocess. Mot bakgrund av detta är det värdefullt att lyfta fram de erfarenheter som finns inom GR för att utveckla mottagandet ytterligare.

Syfte

Studiens övergripande syfte har varit att på olika sätt få kunskap om ensamkommande barn och ungdomar, t.ex. genom att kartlägga samtliga ensamkommande barn som kom till Göteborgsregionen 2008. Vi ville ta reda på vad de hade/har för behov, hur deras asylprocess sett ut samt hur det gått för dem efter beslut om permanent uppehållstillstånd eller beslut om avvisning. Vi har också velat synliggöra barns och ungdomars egna erfarenheter samt erfarenheter från skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten, boenden, familjehem samt gode män och med detta resultat som underlag bidra till att utveckla och stärka det mottagande och det stöd som ges till ensamkommande barn. Bättre kunskaper om de ensamkommande ungdomarna och om hur de mår är viktigt för att kunna förebygga ohälsa samt förbättra arbetet med integration och välmående. Genom att studera olika verksamheter och insatser kan problem och svårigheter med exempelvis organisering synliggöras.

Centrala frågeställningar för studien har varit att undersöka:

- Vilka var de barn och ungdomar som kom som ensamkommande barn till Göteborgsregionen under 2008?
- Hur har barnen mått under tiden de väntat på beslut och hur har det gått för barnen sedan?
- Vilka erfarenheter av att arbeta och bemöta ensamkommande barn synliggörs i intervjuer med myndighets- och resurspersoner?
- Vilka erfarenheter av mottagandet synliggörs i intervjuer med ensamkommande barn?

Studiens upplägg

Studien omfattar en registerstudie och en intervjustudie. *Registerstudiens* målsättning har varit att följa upp hela den grupp av ensamkommande barn som kom till Göteborgsregionen år 2008. *Intervjustudiens* målsättning har varit att genomlysna olika insatser och verksamheter kring ensamkommande barn i Göteborgsregionen genom att intervjua resurs- och myndighetspersoner samt ensamkommande barn.

Definition av ensamkommande barn

Termen ensamkommande barn används, i enlighet med internationella konventioner, för att beskriva alla individer under 18 år som själva ankommer till Sverige för att ansöka om asyl. Ensamkommande barn kan ha kommit till Sverige med föräldrar som senare lämnat dem här, de kan ha kommit tillsammans med en annan anhörig eller en vän, de kan ha med sig ett litet syskon, ett eget barn, en make eller maka eller ha migrerat hit alldeles ensamma.

Ensamkommande barn har i kraft av att vara *ensamkommande* och underåriga rätt till en snabbare asylprocess, ett bra boende, en god man och ett gott stöd i sitt vardagsliv. De har också rätt till skola och utbildning samt hälso- och sjukvård på samma villkor som alla andra barn i Sverige.

De ensamkommande barn som kom till Göteborgsregionen 2008

Vi har genomfört en totalundersökning av de ensamkommande barn och ungdomar som anlände till Göteborgsregionen 2008. Genom att analysera information hämtad från Migrationsverkets asyl- och mottagningsakter samt socialtjänstens individakter har en statistisk kartläggning genomförts där vi tittat på vart barnen kom ifrån, kön och ålder, deras bakgrund, asylprocess, hälsa, boende samt skolgång/sysselsättning i Sverige. Det rör sig om 154 barn och ungdomar. De kom ursprungligen från 16 olika länder, men en majoritet hade sitt ursprung i antingen Irak eller Somalia. Den tredje största gruppen kom från Afghanistan. I medeltal var barnen 15 år när de kom till Sverige men hela 40 individer var yngre än så vid tidpunkten för asylansökan. Gruppen bestod av 64 procent pojkar och 36 procent flickor.

Uppväxtförhållanden och svårhanterliga erfarenheter

En majoritet av barnen och ungdomarna i den här gruppen har många svåra erfarenheter med sig. En stor andel har upplevt att separeras från någon eller båda av sina föräldrar eller nära anhöriga redan under sin tidiga uppväxt. Majoriteten har i alla fall periodvis levt med en ensamstående förälder, syskon, annan anhörig eller klarat sig själva/bott på barnhem.

Orsakerna till att barnen flyr/skickas från sitt hemland är ofta flera och sammansatta. Det kan vara värt att skilja mellan förklaringar på nationell eller global nivå såsom krig och oroligheter och de som gör att enskilda individer väljer att fly eller migrera. Informationen om vad som föranledde flykten är hämtad från såväl socialtjänstens som Migrationsverkets register. Vad man först kan konstatera är att Migrationsverket hade betydligt mer uppgifter om

barnens svårhanterliga upplevelser i hemlandet än vad kommunerna hade. I och med att Migrationsverkets uppdrag handlar om att juridiskt pröva barnets eller den unges asylskäl är det kanske inte så märkvärdigt att asyl- och mottagningsakten fokuserar på att samla information om svårhanterliga upplevelser. Däremot går det att ifrågasätta huruvida socialtjänsten har tillräckligt med kunskaper eller information om barnens erfarenheter för att på bästa sätt kunna utreda barnens individuella stödbehov. Utmärkande är t.ex. att socialtjänsten saknade kunskap om att många barn och unga hade varit utsatta för allvarligt våld eller känt sig hotade till livet.

Asylprocessen

Halva barngruppen fick ett beslut om permanent uppehållstillstånd (PUT) i första instans. Dock var det endast ett av de barn som kom 2008 som fick flyktingstatus på sitt PUT. Övriga barn fick andra och lägre graderingar. En lägre gradering på ett uppehållstillstånd innebär i praktiken ofta en reduktion av medborgerliga rättigheter. Till exempel kan den unge inte åka utomlands under sina första år i Sverige och har inte en ovillkorad rätt till att återförenas med sin familj.

Hälsa och välmående

Totalt hittade vi i Migrationsverkets och socialtjänstens akter 199 olika uppgifter om ohälsa avseende 96 (av de 154) individerna som kom 2008. För nära 52 procent av barnen fanns noteringar om olika former av psykisk ohälsa. Det var stor skillnad mellan Migrationsverket och socialtjänsten i fråga om antalet inrapporterade fall av ohälsa. Orsaken kan vara att Migrationsverket får mer information om barnens och ungdomarnas hälsotillstånd efterhand som asylprocessen pågår. Från socialtjänstens akter kan man hämta information om olika typer av hälso- och sjukvårdsinsatser som barnen/ungdomarna fått. Vanligast är kontakt med primärvården (53 barn/unga) medan BUP (31 barn/unga) är den näst vanligaste vårdgivaren.

Boende

Ett huvudfokus i vår kartläggning av barnen som kom 2008 har varit att se hur och var de bott sedan de kom till Göteborgsregionen. Fyra huvudkategorier av boenden utkristalliserade sig: HVB-hem, transitboende (ett slags övergångsboende i HVB-struktur där barnen bor medan de väntar på ett beslut om kommunplacering), offentligt familjehem samt släktinghem.

En del av barnen har bytt boendeform under sin tid i Sverige, en tendens som är särskilt tydligt för de barn som bott i offentligt anordnade boendeformer. De som bott i släktinghem har flyttat minst antal gånger. Vad gäller

möjligheten att erbjuda barnen/den unge ett varaktigt boende över tid ser det ut som om släktinghemmen fungerar bäst. Samtidigt vet vi inte lika mycket om barn i släktinghem. Överlag finns det mycket färre uppgifter om t.ex. hälsa för de barnen jämfört med den övriga gruppen. En förklaring kan vara att socialtjänsten i lägre grad blandas in i frågor som berör barnets mående när barnen bor med släktingar.

Skola

Majoriteten av barnen och ungdomarna i den här gruppen har någon gång gått i skola under sin tid i Sverige. Flertalet har varit inskrivna i förberedande undervisning antingen på grundskola och/eller gymnasienivå. Det är dock bara fem procent som gått i ordinarie grundskola och bara sju procent som gått i ett av gymnasiets ordinarie program.

Att orientera sig i nya sammanhang

Ett ämne i de intervjuer vi gjort med barn och ungdomar har varit relationer och frågan om vilka personer som fyller en viktig funktion i de ungas liv. De relationer som barnen själva beskriver som stödjande och betydelsefulla har olika karaktär. Det som är specifikt för *familje- och släktrationer* är att de påverkas av kollektiva normer om ömsesidiga rättigheter och skyldigheter. Relationerna till *vänner och föreningsmedlemmar* karaktäriseras också av ömsesidighet och består så länge parterna själva finner att de har glädje och stöd av varandra. De *professionella relationerna* skiljer sig från familje- och släktrationerna och relationerna i civilsamhället då de är styrda av ett uppdrag.

Studien visar att *föräldraskap* på distans, trots sin rumsliga begränsning, möjliggör för ungdomarna som vi har intervjuat att erhålla olika former av socialt stöd och framförallt en känslomässig bekräftelse på att de är älskade. Den ömsesidiga relationen mellan föräldrar och barn gör att ungdomarna oroar sig för och påverkas av hur deras föräldrar och syskon har det. Att kunna återförenas med sina föräldrar i Sverige framställs av flera av ungdomarna som det allra viktigaste att få hjälp med.

Flera ungdomar beskriver att det finns normer om ömsesidiga skyldigheter och rättigheter och ibland också en speciell känslomässig närhet i förhållande till *släktingar*. Detta kan också ta sig uttryck i form av krav på visad lojalitet och försvåra för barnen att framföra kritik, men också att släktinghemmet uppfattas som mer ovillkorat än till exempel ett offentligt familjehem.

Att skapa trygghet för ett barn som vet att det när som helst kan bli utkastat kräver enligt ungdomarna att *familjehemsföräldrarna* visar att de tycker om barnen och vill att de skall bo kvar.

Det gemensamma i ungdomarnas berättelser om gruppboenden och relationerna till *boendepersonalen* är behovet av socialt stöd utöver att enbart få de praktiska omsorgsbehoven tillgodosedda i form av mat, sömn och rena kläder. De för fram att de också behöver information och vägledning kring hur det svenska samhället fungerar och vilka möjligheter de har, de behöver praktiskt stöd med läxläsning och så efterlyser de känslomässigt stöd i form av att bli lyssnad på och att någon frågar hur de mår. Ingen av ungdomarna beskriver att de vuxna på gruppboendena har blivit särskilt viktiga personer i deras liv. Möjliga förklaringar till detta kan vara att de har bott på dessa gruppboenden under en begränsad period och på att personalen ständigt byts ut enligt ett rullande schema och ofta ersätts av vikarier.

De vänskapsband som knyts bland *jämnåriga* på gruppboenden och som sträcker sig över tid skapas främst mellan barn som kommer från samma land och som talar samma språk.

Socialsekreteraren beskrivs framförallt som en person som ungdomarna vänder sig till när de har problem. Vad som blivit tydligt i ungdomarnas berättelser är att ett problemlösande stöd förutsätter att socialsekreteraren först har erbjudit ungdomarna ett känslomässigt stöd i form av att ha lyssnat på dem och försökt förstå hur de har det. Det som ungdomarna berättar att de vill ha hjälp med handlar framförallt om ensamhet, social isolering och brist på kontakt med jämnåriga, brist på kontakt med svensktalande och brist på information och vägledning om det svenska samhället.

De gode männen beskrivs som viktiga personer i högre utsträckning än andra professionella stödpersoner. Liksom i relationen till socialsekreterarna är det framförallt det känslomässiga och problemlösande sociala stödet som är viktigast för de unga.

Relationen till *kontaktpersoner* beskrivs liksom relationerna till de gode männen som familjelika. De ungdomar som har en kontaktperson beskriver att det sociala stödet som de får anpassas efter deras uttryckta behov.

Ungdomarnas berättelser om det sociala stödet från *lärare* i skolan visar att det är kombinationen av ett känslomässigt stöd, ett gott bemötande och ett pedagogiskt stöd som är viktigt. Utöver lärarnas stöd efterfrågar barnen en social interaktion med svensktalande ungdomar i skolan. Denna interaktion framställs som viktigt både för språkinläring och för att skapa vänskapsband med svensktalande. Ett gemensamt språk beskrivs genomgående ha stor betydelse för möjligheten att skapa vänskapsband. I samtliga ungdomars beskrivning av de vänner som är viktiga för dem ingår att vännerna talar deras modersmål.

En slutsats man kan dra mot bakgrund av intervjuerna är att det är viktigt att det finns vuxna som fungerar som brobyggare för att möjliggöra för

ungdomarna att bli socialt inkluderade i sociala gemenskaper i föreningar eller i arbetslivet.

Socialekreterarnas perspektiv på ensamkommande barn och ungdomar

Då socialekreteraren är den som bär det yttersta ansvaret för att barnen har det bra innebär detta att de måste täcka upp och själva gå in med exempelvis stödjande samtal när någon av de andra parterna inte tar sitt ansvar i förhållande till barnet. Vad som är specifikt och som försvårar utredningsarbetet i förhållande till ensamkommande flyktingbarn är enligt socialekreterarna att barnen inte har några föräldrar på plats, att det är svårt att få kunskap om deras bakgrund samt att utredningen görs under en pågående asylprocess.

Det krävs enligt socialekreterarna att de utvecklar en relation till barnen och att barnen känner förtroende för dem för att barnen skall berätta hur de har det. Enligt socialekreterarna har barnen ett behov av en vuxen person som bryr sig om dem och som är intresserad av att bygga upp en personlig relation till dem. Socialekreterarnas tolkning av barnens behov sätter fokus på att de inte har en närvarande förälder som kan bry sig om, följa upp och ge ovillkorad kärlek i vardagen. Ingen aktör har i dag ett tydligt uppdrag att uppfylla detta behov.

Insatsen kontaktperson kan beviljas om barnet har ett fortsatt behov av vuxenstöd efter 18 års ålder (när det inte längre behöver och har rätt till en god man som juridisk förälder). Insatsen kontaktfamilj och kontaktperson kan beviljas som ett komplement till den halvvoffentliga institutionsvården på ett gruppboende eller till en placering på familjehem i eller utanför släkten även före 18 års ålder. Insatserna kan utgöra viktiga länkar in i det svenska samhället och förmedla olika former av socialt stöd anpassat till det individuella barnets och ungdomens behov.

Föräldrar och syskon som finns i livet och som befinner sig i ursprungslandet eller på andra platser har ett stort inflytande på hur barnen mår enligt socialekreterarna. Socialekreterarna uttrycker å ena sidan att de ser familjenätverket som viktigt men å andra sidan att föräldrar och släktingar sannolikt har bristande information om vad t.ex. en flykt eller asylprocess innebär. I socialekreterarnas berättelser är föräldrarnas roll i förhållande till barnen å ena sidan problematisk (genom sina krav anses föräldrarna bidra till barnens dåliga mående) samtidigt som socialekreterarna i andra fall betonar vikten av att barnen upprätthåller kontakten med sin familj.

Skolans perspektiv på ensamkommande barn och ungdomar

Skolan är ett viktigt socialt sammanhang och en mycket central struktur i barnens och ungdomarnas vardagsliv samtidigt som skolan inte har något uppdrag som specifikt handlar om denna grupp. I skolvardagen finns de ensamkommande barnen sida vid sida med alla de nyanlända barnen i introduktionsklasserna. De ensamkommande ungdomarna och deras lärare framhåller i intervjuerna att undervisning som sätter ensamkommande barns och ungdomars behov i centrum kräver engagemang och förståelse för vad det kan innebära att befinna sig i olika faser av en asylprocess. Resursfördelningen till introduktionsundervisningen framstår som en viktig fråga. De elever som står inför att läsa in en hel grundskolekompetens på kort tid måste få tillräckligt med resurser för att detta överhuvudtaget skall vara möjligt. Att eleverna i introduktionsklasserna ibland inte får de extra resurstilldelningar såsom dator, Ipad eller laptop som kommer de övriga klasserna till del, lyfts av lärare i introduktionsklasserna fram som en orättvisa.

Forskning betonar hur viktiga lärares förväntningar är för hur elever faktiskt lyckas i skolan. Inom klassisk sociologi såväl som inom pedagogik kallas detta för en självuppfyllande profetia; det vi tror om verkligheten påverkar hur vi agerar på ett sådant sätt att det förväntade kommer att inträffa. Risken finns att lärarna inte förväntar sig skolprestationer på den nivå som barnen faktiskt skulle kunna uppnå, vilket kan vara en baksida av en god ambition att stödja barnens allsidiga utveckling. Att verka för att dämpa barnens förväntningar och samtidigt bedriva ett skolmotiverande arbete kan vara en mycket svår balansgång. Det finns studier som visar hur skolan i mångt och mycket fungerar som ett instrument som i praktiken reproducerar sociala orättvisor. I mötet med ensamkommande och nyanlända barn är det tydligt att lärarna tolkar elevernas svårigheter i skolan som uttryck för de strukturella begränsningar som finns inbyggda i skolsystemet (t.ex. att det krävs 8 eller 12 ämnen för att komma in på gymnasiet och att du förväntas hinna börja på en gymnasieutbildning innan fyllda 20 år) såväl som att eleverna inte heller haft samma förutsättningar att gå i skola innan flykten till Sverige.

Betydelsen av goda elev-lärrarrelationer kan också vara viktig att lyfta fram när det gäller de ensamkommande barnen utifrån att de oftast inte har ett nätverk i Sverige bestående av betydelsefulla vuxna stödpersoner. Lärarna upplever ofta att de får fungera som ett slags föräldrasubstitut.

Ett problem som lärarna pekar på är att de ensamkommande barnen inte i tillräckligt hög utsträckning får möjlighet att möta elever utanför introduktionsklassen. Detta gör att de inte får möjlighet att praktisera svenska med

jämnåriga eller knyta vänskapsband utanför gruppen av nyanlända. Att arbeta för att skapa arenor som stimulerar till social integration mellan ensamkommande barn och ungdomar, nyanlända barn och jämnåriga ”svenska” elever borde därför ses som en viktig uppgift för skolan.

De gode männens perspektiv på ensamkommande barn och ungdomar

De gode männen beskriver själva att deras främsta uppgift är att vara en juridisk ställföreträdande förälder som kämpar för de ensamkommande barnens rättigheter samt ser till barnets individuella behov. De gode männen beskriver hur de följer med och företräder ”sitt” barn i mötet med olika myndigheter, hjälper till med att eftersöka föräldrar men ger också exempel på situationer där det krävs av dem som gode män att de skaffar sig kunskap om asylprocessen och är villiga att ta fighter för barnets bästa, exempelvis i vissa fall om de fått avslag på en ansökan om ekonomiskt bistånd.

De gode männen beskriver det som viktigt att redan vid första mötet med barnen klargöra att deras roll är att vara till för barnen och att de inte arbetar för socialtjänsten, Migrationsverket eller boendet. För att stödja barnen i den ofta komplicerade asyl- och integrationsprocessen framstår det som i det närmaste avgörande att lägga mycket kraft vid att skapa en förtroendefull relation till barnen.

De gode männens betoning av barnperspektivet är intressant och de ger ofta detta begrepp ett konkret innehåll genom att de bistår barnen i myndighetskontakter, verkar för att de ska ha det bra i vardagen och ser till att deras röster blir hörda. Samtidigt är detta att inta ett ”barnperspektiv” alltid en fråga om tolkning från en viss position. Perspektivet innebär ofta en vuxens läsning av barns vilja och önskemål och en sådan läsning görs mot bakgrund av vad den vuxne tolkar som barnets bästa. För att ett barnperspektiv i praktiken skall bli något mer än ett tomt begrepp behöver den vuxne vara lyhörd, lyssna in, ta barnets tankar på allvar och se barnet som en aktiv uttolkare av sin situation.

Skolan beskrivs av de gode männen både som en plats för social integration där barnen kan umgås med andra barn och som en plats för segregation där de ensamkommande barnen genom att gå i specifika språkklasser separeras från andra barn.

Boendepersonals och familjehemsföräldrars perspektiv på ensamkommande barn och ungdomar

I flera av intervjuerna med boendepersonal och familjehemsföräldrar blir det tydligt att de ser sin viktigaste roll som att vara en "samhällsguide" eller en stödperson med uppgift att lotsa barnen in i det svenska samhället. I praktiken handlar det om att lära barnen eller ungdomarna praktiska färdigheter, exempelvis att lära sig cykla, hur de skall göra för att åka buss, ta ut pengar från bankomaten etc. Familjehemsföräldrar och boendepersonal är också viktiga brobyggare som går med barnen när de söker kontakt utanför boendet. I praktiken innebär dock barnens knappa ekonomiska resurser att de är förhindrade från att gå med i vissa idrottsklubbar eller föreningar.

Personalen på gruppboendena beskriver också vad de upplever som ojämlika villkor mellan barn och ungdomar som befinner sig i olika skeden av asylprocessen. De kan därmed ha skilda förutsättningar såväl som rättigheter. Sådana skillnader kan ibland, ofta omedvetet, yttra sig i osämja och känslor av orättvisa som barnen agerar ut i förhållande till boendepersonalen.

Det blir tydligt att familjehemsföräldrar och boendepersonal ser sig som centrala aktörer i barnens vardagsliv. Flera av boendepersonalen trycker dock samtidigt också på sin funktion att stödja barnens självständighet. Denna syn på boendepersonalens uppgift går också att skönja i det som vi i det teoretiska avsnittet benämner som strikt professionella relationer. Professionella relationer kännetecknas av att vara målinriktade (skapa självständiga ungdomar) och syftar i slutändan till att upphöra och står i ett motsatsförhållande till nära relationer kännetecknade av att de innebär känslomässig närhet, impulsivitet och varaktighet. Enligt Honneth (se också teoriavsnittet) är dock nära relationer nödvändiga för att individen skall kunna utveckla en positiv självrelation och för att uppnå ett grundläggande erkännande. Ur de ensamkommande barnens och ungdomarnas synvinkel kan det därför vara viktigt att även professionella kontakter i vissa fall kan bära drag av det som kännetecknar nära relationer.

Hälso- och sjukvårdens perspektiv på ensamkommande barn och ungdomar

Enligt personer inom hälso- och sjukvården som vi har intervjuat är ensamkommande barn en särskilt utsatt grupp vad psykisk ohälsa angår. Samtidigt betonar hälso- och sjukvårdspersonalen att det är viktigt att försöka ha en komplex bild av de ensamkommande barnen och ungdomarna. Det är centralt

att se dem som barn som ”vilka som helst”, alltså att de har samma grundläggande behov som andra barn, samtidigt som man också måste förstå den utsatthet som positionen att vara ensam, underåriga och migrant innebär, alltså en förståelse för vilka de specifika uttrycken för dessa behov kan vara.

Hälso- och sjukvården kommer i sitt arbete i kontakt med ensamkommande barn och ungdomar på olika sätt: skolhälsovården, vårdcentralerna och specialistvård som t.ex. BUP-mottagningarna eller specialteam som har kunskaper om trauma och flyktingvård.

Hälso- och sjukvårdspersonal som vi har intervjuat betonar vikten av att det finns stöd- och resurspersoner i barnens eller ungdomarnas vardag som har förståelse för att barnen mår psykiskt dåligt. Samtidigt är t.ex. skolhälsovården en hälso- och sjukvårdsaktör som ofta befinner sig mycket nära barnen i deras vardagsliv och som därför ofta får en mycket aktiv roll i förhållande till de ensamkommande barnen.

Samtidigt som hälso- och sjukvårdspersonalen betonar vikten av att inte påbörja ett arbete med traumabearbetning i fokus innan barnet eller den unga fått en stabil livssituation understryker några av våra intervjupersoner att det ändå finns en hel del konkret att göra för att ge stöttning också under asylprocessen. Att arbeta för att stödja barnet eller den unge i den situation de befinner sig i samt hitta strategier för att hantera svåra minnen samt att som boendepersonal inte bestraffa utagerande beteende är några sådana specifika behandlingsalternativ som lyfts fram. Detta kräver god kunskap om betydelsen av att ha brutit upp från nära relationer, asylprocessens osäkerhet samt att man är lyhörd inför att möta varje enskilt barn hos de som har i ansvar att stödja barnen.

Dialog, erfarenhetsutbyte och samverkan mellan olika hälso- och sjukvårdsaktörer försvåras av sekretess, av svårigheten i att spåra individer som inte har personnummer genom olika register samt av att ensamkommande barn i normalfallet flyttar flera gånger inom loppet av få år.

Reflektioner kring tre övergripande teman

Vi kommer i det följande att lyfta fram och problematisera tre övergripande teman i vår forskningsstudie: psykisk ohälsa, tolkproblematik samt förhållningsätt som präglar det bemötande ensamkommande barn och ungdomar får i Göteborgsregionen.

Tema 1. Psykisk ohälsa

Flera av intervjupersonerna i denna rapport betonar att ensamkommande barn riskerar att drabbas av psykisk ohälsa. Barnens och ungdomarnas hälsa påverkas enligt våra resultat av vad barnen har varit med om i form av trauma-

tiska upplevelser och svårigheter före ankomsten till Sverige. Hälsotillståndet påverkas också av var i asylprocessen de befinner sig. Deras hälsa påverkas även av oro för hur nära släktingar har det och av skuldkänslor för att inte kunna hjälpa sin familj med pengar eller med att komma till Sverige. Att som nyanländ i Sverige leva under knappa ekonomiska förhållanden, känna sig ensam och socialt isolerad är andra faktorer som klart riskerar att bidra till eventuell psykisk ohälsa. Om barnen erkänns som medborgare eller inte och om deras familj får möjlighet att förenas med dem i Sverige påverkar även barnens hälsosituation.

Skolsköterskor och några socialsekreterare menar att hälsokontrollen av nyanlända barn framförallt fokuserar på barnens fysiska hälsa. Enligt dem är det samtidigt framförallt den psykiska hälsan barnen har problem med. Skolhälsovården, men också socialsekreterare tar upp att det inte finns något fungerande system för hur resultatet av hälsoundersökningarna förs över till skolhälsovården. Detta innebär att skolsköterskorna kan tvingas till ett detektivarbete för att få tag på information om barnens hälsa, vaccinationer m.m.

Samtidigt framkommer också en intressant ”mismatch”: trots samstämmigheten kring risken att de ensamkommande barnen och ungdomarna är drabbade eller kommer drabbas av psykisk ohälsa så verkar stöd- och myndighetspersoner försöka undvika att beröra t.ex. frågor om mående och smärtsamma erfarenheter. En anledning till detta kan vara att man vill undvika att väcka upp smärtsamma erfarenheter, en annan att man fokuserar på barnets eller den unges yttre anpassning. Det verkar också finnas en brist på kunskap om trauman och traumabehandling, och även i vissa fall en brist på samordning som talar om vilken aktör som kan stödja barnen i att hantera även det smärtsamma. De strategier som ofta lyfts fram som användbara för att främja välmående bland barnen tenderar också att vikta sportaktiviteter framför t.ex. terapi eller behandling.

Tema 2. Tolkproblematik

I intervjuerna med olika stöd- och myndighetspersoner framkommer att användande av tolk är förknippat med en rad svårigheter. Ett problem är risken att man väljer att inte använda tolk eftersom kostnaden blir för hög. En annan risk är att det kan finnas barn och unga eller familjer som inte vill berätta när tolken finns med. Tolken kan dessutom försvåra för spontanitet i relation mellan å ena sidan skolhälsovård, den gode mannen och socialsekreteraren och å andra sidan de ensamkommande barnen och ungdomarna. Samtidigt framstår det som riskabelt att helt förlita sig på gester och/eller att kompisar/släktingar tolkar eller att okritiskt använda sig av icke-auktoriserade telefontolkar. Det kan medföra att viktig information kanske inte kommer fram eller rent utav att känsliga upplysningar hamnar i orätta händer.

Situationen under asylintervjun måste också lyftas fram och problematiseras. Trots de olika farhågor som särskilt gode män, socialsekreterare och hälso- och sjukvårdspersonal framhåller är det troligtvis bäst att använda sig av auktoriserade tolkar i tolkningssituationer där känslig information kan uppkomma.

Tema 3. Förhållningssätt

Vi kan i vår studie urskilja två övergripande förhållningssätt i samband med mottagande av ensamkommande barn och ungdomar:

1. Att skapa och upprätthålla fasta regler och ramar för de ensamkommande barnen – Ensamkommande barn som annorlunda
2. Att vårda och stödja – ensamkommande barn som ett fall av vilket barn som helst

Om den som har ett ”uppdrag” i relation till ensamkommande barn primärt betraktar dem som annorlunda barn och ser som sin viktigaste uppgift är att upprätthålla regler och rutiner, så är det lättare att markera den professionella distans som ligger implicit i professionella relationer. I det fallet avstår t.ex. den boendeanställda från att vara ”kompis” med sina ungdomar på Facebook. Den professionella kontakten innebär ett emotionellt avståndstagande.

Gode män, pedagoger, socialsekreterare, familjehemsföräldrar eller boendepersonal med mer fokus på vårdande och stödjande ställs inför större känslomässig ambivalens i sitt vardagsliv eller arbete: Hur de skall göra ifall barnen eller ungdomarna får ett avslag på sin asylansökan blir en konkret utmaning för dem, likaså hur de ska göra när ungdomen börjar bli ”flygfärdig”. Ett sätt att förhålla sig blir att låta den professionella relationen glida över i en mer nära och ömsesidig relation. T.ex. ser sig familjehemsföräldern som barnets självklara svenska mamma eller pappa, den gode mannens relation blir mer vänskaplig eller så pratar socialsekreteraren varmt om vikten av att skynda mycket långsamt vid övergången till ett eget boende och erbjuder den unge många reträtter på vägen. Att känslomässigt engagera sig i ett ensamkommande barn kan samtidigt innebära ett risktagande som t.ex. kan komma på kollisionskurs med professionaliteten. Ett känslomässigt engagemang, som kan vara viktigt ur det ensamkommande barnets individuella perspektiv, behöver inte ha stöd i vare sig lagtext eller officiell praxis.

Alla dimensioner i mottagandet innehåller också delar som är ”givna” respektive ”tagna i anspråk”. Ett släktinghem är givet i den bemärkelsen att slakten finns där och att det är givet vilka de är, och om då ungdomen placeras där så är det givet vilket hem det är frågan om. Om ungdomen däremot ska ta dem i anspråk som viktiga relationer krävs det någon form av ömsesidighet,

långsiktighet och att ungdomen känner ett förtroende. Vad socialtjänsten kan påverka är det som erbjuds ungdomarna inom givna insatser, frågan är dock vilket arbete som krävs för att dessa också ska tas i anspråk av ungdomarna. Samma sak med de gode männen, som insats är de givna men det är inte säkert att de blir tagna i anspråk. De ensamkommande barnen och ungdomarna behöver troligtvis ett antal relationer som blir tagna i anspråk. Frågan är inom vilka områden som de i första hand kan finnas. Kontaktpersoner/familj kan vara ett bra komplement i den bemärkelsen att de är halvvoffentliga: De görs på uppdrag från socialtjänsten, kontaktpersonen eller familjen får viss handledning och deras syfte handlar i hög grad om att bli tagna i anspråk av ungdomarna.

Det är samtidigt också viktigt att reflektera kring de olika dilemman som kan uppstå när samhället kommer in på områden som annars skulle vara privata. Släktinghemmen uppfattas ofta som ungdomarnas ”naturliga” nätverk. I och med att släktinghemmen får ett samhälleligt uppdrag, förändras karaktären på relationerna och ett moment av extern styrning och kontroll kommer in. Det kan vara användbart att anlägga ett transnationellt perspektiv i mötet med ensamkommande barn såväl som släktinghemsföräldrar, vilket innebär en förståelse för att människors vardagsliv och handlingar påverkas av att de är knutna till flera samhälleliga system samtidigt. Detta är också viktigt i socialtjänstens arbete med familjer som har migrerat från ett annat samhällssystem än den svenska välfärdsstaten. En transnationell ingång kan också påverka diskussionen kring hur en familj prioriterar mellan sina åtaganden för det individuella barnet i det lokala hushållet och familjens och släktingars välfärd på andra platser.

Vad samhället kan och bör göra i form av att erbjuda ungdomarna långsiktiga relationer är inte givet. Vissa mellanliggande ”brobyggare” är uppenbarligen mycket viktiga såsom kontaktpersoner och gode män, men väl så viktigt är att också se betydelsen av barnens egna relationer såsom de till förälder och vänner. Hur vi förstår ensamkommande barn och ungdomar och deras behov blir självklart av betydelse för de insatser som erbjuds dem. I mötet med motstridiga bilder av ensamkommande barn framhåller Watters (2008) vikten av att ha ett ”både och” i åtanke: ensamkommande barn och ungdomar är här i kraft av sin förmåga och kapacitet men de befinner sig också i en särskilt utsatt position som migranter, utan sina vårdnadshavare och som barn i beroenderelationer till vuxna individer. Det kan förefalla självklart att barn och ungdomar har individuella behov samt behöver olika insatser under olika livsfaser. Det är samtidigt viktigt att fundera över grundläggande syn- och förhållningssätt, samt i vilken mån det arbetas dubbelsidigt eller enbart med någon del – omsorg eller självständiggörande å ena sidan eller omsorg och självständiggörande å den andra.

Del 1. Ensamkommande barn i Göteborgsregionen

NAJMA: (...) ibland vill mamma inte ens titta, bara: men jag blir så ledsen, min lilla dotter, vi tar det via telefon istället så jag får höra din röst.

CHARLOTTE: Ja att det blir för jobbigt att se ansiktet.

NAJMA: Mm det är ju för henne men...

CHARLOTTE: Men för dig?

NAJMA: Jag vill ju kunna se henne.

Najma har inte sett sina föräldrar på tio år. De bor i ett annat asylland, men håller viss kontakt med varandra via internet och telefon. Ibland, säger hon, orkar mamma inte se hennes bild (via Skype) när de talar med varandra. Det är för smärtsamt för henne. Själv vill hon dock gärna kunna se sin mamma. Denna rapport handlar om unga personer som likt Najma kommit till Sverige under senare år. Ensamkommande flyktingbarn eller ungdomar, brukar de kallas. En beteckning som skymmer lika mycket som den döljer. För bakom den finns en mängd olika levnadsöden, med namn som Najma, Mohammed eller Malik. Med sig till deras nya land bär de på förväntningar, drömmar, rädslor och mer eller mindre besvärliga minnen och den stora saknaden efter de som de varit tvungna att lämna. Denna rapport vill ge ett bidrag till att komma ungdomarna närmre och öka kunskapen om hur mottagandet av dem fungerar.

Ibland kan det framstå som att barn som söker asyl i Sverige utan sina nära anhöriga, *ensamkommande barn*, är ett alldeles nytt fenomen. Samtidigt känner vi till olika historiska skeenden eller situationer där barn och ungdomar har migrerat själva för att undslippa fattigdom, svält samt krig och oroligheter och för att skapa sig ett bättre liv. Bland de svenska utvandrarerna till USA på 1800-talet fanns en stor del pojkar och flickor i såväl yngre som senare tonår som ensamma tog sig över Atlanten för att hitta försörjning.

Andra exempel är de grupper av judiska barn som kom till såväl Sverige som Norge (Eide 2005) mot slutet av 1930-talet eller de finska krigsbarnen som skickades till Sverige under andra världskriget (Elmeroth och Häge 2009: 49f). Under efterkrigstiden har andra grupper av barn och ungdomar som vi idag skulle benämna som just *ensamkommande* migrerat till Sverige tillsammans med andra familjemedlemmar än sina biologiska föräldrar eller kommit hit själva för att bo tillsammans med sina släktingar i Sverige (se även Backlund m.fl. 2012 och Bak och Brömssen 2013).

Enligt FN:s högkommissionär för flyktingar (UNHCR) utgör barnmigranter hälften av de omkring 44 miljoner flyktingar som UNHCR arbetar med. Det kan i detta sammanhang vara viktigt att komma ihåg att majoriteten av alla världens flyktingar och flyktingbarn är *interna flyktingar*, vilket betyder att de drivits på flykt från sin ursprungsregion, sitt hem och kanske också sin familj och nu istället befinner sig i en annan del av hemlandet, i storstädernas slumområden eller i ett tältläger i ett grannland (Elmeroth och Häge 2009). För att förstå migration och migrationsmönster är det viktigt att se till hur såväl historiska som strukturella faktorer samverkar. Den globala migrationen av idag är greppbar mot bakgrund av hur historiska processer som till exempel kolonialismen har skapat mycket stora ekonomiska och strukturella skillnader mellan världens olika regioner och länder (Watters 2008). Samtidigt är det en förhållandevis liten del av den totala globala flyktingströmmen som någonsin kommer till Europa och Sverige.

Ensamkommande barn – en definition

Termen *ensamkommande barn* används, i enlighet med internationella konventioner, för att beskriva alla individer under 18 år som själva ankommer till Sverige för att ansöka om asyl. Ensamkommande barn kan ha kommit till Sverige med föräldrar som senare lämnat dem här, de kan ha kommit tillsammans med en annan anhörig eller en vän, de kan ha med sig ett litet syskon, ett eget barn, en make eller maka eller ha migrerat hit alldeles ensamma. För många barn och ungdomar har förutsättningarna kanske också dramatiskt ändrats under flyktens gång så till vida att de kommit bort från föräldrar eller tappat bort någon annan anhörig på vägen. Ensamkommande barn har i kraft av att vara *ensamkommande* och underåriga rätt till en snabbare asylprocess, ett bra boende (oftast i någon form av ungdomshem, familjehem eller tillsammans med släktingar i Sverige), en god man och ett gott stöd i sitt vardagsliv. Från och med den 1 juli 2006 har kommunerna ansvaret för mottagandet av alla ensamkommande barn i Sverige; både under asylprocessen och därefter för de barn som fått uppehållstillstånd. I praktiken bär kommunerna också ansvar för de barn som fått avslag och som väntar på verkställighet. Ensam-

kommande barn har också rätt till skola och utbildning på samma villkor som alla andra barn i Sverige.

Bakgrund till studien samt syfte och frågeställningar

Denna rapport avser ett forsknings- och utvecklingsprojekt om mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar som genomförts i Göteborgsregionen (GR)¹ under tidsperioden 1 januari 2011 till och med 31 december 2012 med medfinansiering från Europeiska Flyktingfonden (ERF) och med Gryning Vård AB som en s.k. ”projektpartner”.

Bakgrunden till studien är det ändrade ansvarsförhållandet mellan Migrationsverket och kommunerna som infördes 1 juli 2006 med syfte att förbättra villkoren för de barn och ungdomar som anländer ensamma till Sverige. I och med ändringen blev bland andra Mölndals kommun en s.k. ”ankomstkommun” där ensamkommande barn kunde ansöka om asyl i Sverige i väntan på att beslut om anvisningskommun fattades. Från och med 2008 hade nästan samtliga kommuner inom Göteborgsregionen ett fungerande mottagande av ensamkommande barn och ungdomar samtidigt som t.ex. storstaden Göteborg redan sedan många år tillbaka mer inofficiellt tagit emot ensamkommande barn och ungdomar bosatta med sina släktingar (”EBO-barn i släktinghem”).

Med ”mottagande” avser vi här den handlingsberedskap eller det ”görande” som sker kring de ensamkommande barnen i form av olika insatser och stöd på kommunal nivå för att tillgodose barnens och ungdomarnas utveckling, hälsa och välbefinnande samt integration i samhället. Mottagandet involverar och berör sålunda skilda kommunala funktioner och områden såsom socialtjänstens arbete, skolans vardag, de gode männens arbete, olika boenden och familjehemsverksamheter såväl som hälso- och sjukvården etc.

Eftersom antalet ensamkommande barn och ungdomar har ökat under senare år har situationen som ankomstkommun gjort att Mölndals kommun periodvis sedan 2006 tagit emot många fler barn än först beräknat. Kommunerna i Göteborgsregionen, där Mölndals kommun ingår, har därför fört en samfällid och fortgående diskussion om insatser och om eventuella gemensamma lösningar. Kommunerna har i och med det nya ansvaret också ställts inför utmaningar som hur de bäst tar hand om de barn som inte får uppehållstillstånd samt hur man skapar en så god vardag som möjligt kring barn som befinner sig i en långvarig asylprocess. Det finns därför ett stort värde i samt också ett stort politiskt intresse av att klarlägga de erfarenheter

1. Göteborgsregionen består av kommunerna Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö.

som skapats inom GR för att utveckla mottagandet av ensamkommande barn ytterligare, inte minst ur ett samverkansperspektiv. Gryning Vård AB är ett viktigt exempel på en GR-aktör som utvecklat olika boendestrukturer för just ensamkommande barn och som därigenom fått mycket erfarenhet av att bedriva boendeverksamhet riktad mot ensamkommande barn och ungdomar.

Studiens övergripande syfte har varit att få kunskap om ensamkommande barn och ungdomar ur olika aspekter; t.ex. att kartlägga de ensamkommande barnen som kom till Göteborgsregionen så tidigt som 2008 (då det kommunala mottagandet kommit igång), vad de hade/har för behov, hur deras asylprocess sett ut samt hur det gått för dem efter beslut om permanent uppehållstillstånd eller beslut om avvisning. Studien avser också att studera mottagandet av ensamkommande barn genom att synliggöra barns och ungdomars egna erfarenheter samt erfarenheter från skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten, boenden, familjehem samt gode män och med detta resultat som underlag bidra till att utveckla och stärka det mottagande och det stöd som ges till ensamkommande barn. Bättre kunskaper om de ensamkommande ungdomarna och om hur de mår är viktigt för att kunna förebygga ohälsa samt förbättra arbetet med integration och välmående. Genom att studera olika verksamheter och insatser som de ensamkommande ungdomarna möter kan problem och svårigheter med organisering såväl som de erfarenheter som finns synliggöras. Våra kunskaper om ensamkommande barn och ungdomar kan på så sätt också kontextualiseras.

Centrala frågeställningar för studien har varit att undersöka:

- Vilka de barn och ungdomar som kom som ensamkommande barn till Göteborgsregionen under 2008 var?
- Hur barnen har mått under tiden de väntat på beslut och hur det har gått för barnen sedan?
- Vilka erfarenheter av att arbeta och bemöta ensamkommande barn synliggörs i intervjuer med myndighets- samt resurspersoner?
- Vilka erfarenheter av mottagandet synliggörs i intervjuer med ensamkommande barn?

Många kommuner i Sverige har visat sig tveksamma till att ta emot ensamkommande barn. Kunskaper från detta projekt kan förhoppningsvis bidra med ett underlag till hur man kan hantera och utveckla mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar i andra delar av Sverige. Eftersom det tidigare saknats forskning om ensamkommande barns upplevelser av det kommunala mottagandet i en svensk kontext har därför studien haft en öppen och explorativ ansats.

Studiens upplägg

Utgångspunkten för denna forskningsstudie har varit att samla in kvalitativa såväl som kvantitativa data om ensamkommande barn för att på detta sätt kunna besvara studiens övergripande frågor. Centralt för forskningsstudien har alltså varit att kartlägga de ensamkommande barnens olika bakgrunder och behov samt beskriva erfarenheter av mottagandet.

Forskningsstudien har kommit att omfatta en registerstudie och en intervjustudie. *Registerstudien*s målsättning har varit att studera hur det gått för samt följa upp hela den grupp av ensamkommande barn som kom till Göteborgsregionen år 2008 (när förändringarna i ansvarsfördelningen mellan kommunerna, Socialstyrelsen och Migrationsverket som infördes 1 juli 2006 hade hunnit slå igenom i praktiken). *Intervjustudien*s målsättning har istället varit att genomlysna olika insatser och verksamheter kring ensamkommande barn i GR genom att intervjua ett urval resurs- och myndighetspersoner samt ett urval ensamkommande barn som är/har varit bosatta inom GR-området. Fokus för detta arbete har varit att studera mottagandet utifrån dimensioner som hälsa och välbefinnande, relationer och stöd, lärande och utveckling, fostran och omsorg samt integration.

Rapportens disposition

Denna rapport är avsedd som en analys av ensamkommande barns vardagsliv i Göteborgsregionen. I studien har ett urval ensamkommande barn samt stöd- och myndighetspersoner som arbetar med denna grupp berättat om sina erfarenheter och så har statistiska data om de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen 2008 sammanställts. Innan vi kommer till rapportens analysdel där studiens resultat presenteras skall vi dock först kortfattat redogöra för vad som är utmärkande för kategorin ensamkommande barn, genom att i avsnittet *Tidigare forskning och analytiska ingångar* belysa fenomenet i ett globalt och historiskt perspektiv samt titta litet närmare på svensk och internationell forskning om ensamkommande barn. Vi kommer därefter att i avsnittet *Analytiska utgångspunkter* presentera olika teoretiska eller analytiska begrepp som varit centrala i analysarbetet av de data som insamlats. Eftersom syftet har varit att studera ”mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar” i vid bemärkelse har begrepp såsom hälsa och välbefinnande, lärande och utveckling, fostran och omsorg, tankar om stöd, relationer och social inkludering/exkludering och erkännande kommit att vägleda oss i analysprocessen och begreppen kommer därför att definieras och preciseras i detta avsnitt. I rapportens del 2 kommer vi att lära oss mer om de ensamkommande barnen som kommit till Göteborgsregionen; i kapitel 2.1 följer vi de

barn och ungdomar som anlände 2008 samt hur det gått för dem och i kapitel 2.2 kommer vi att få höra tio ungdomar berätta om sina erfarenheter av att komma som ensamkommande barn till Göteborgsregionen. I rapportens del 3 studeras socialsekreterarnas arbete (kapitel 3.1), skolans arbete (kapitel 3.2), de gode männen's arbete (kapitel 3.3), olika boenden såsom HVB-hemmens och familjehemmens arbete (kapitel 3.4) och hälso- samt sjukvårdens arbete med ensamkommande barn (kapitel 3.5). I rapportens avslutande del 4 kommer studiens huvudresultat att diskuteras och några särskilda och genomgående teman kommer att problematiseras (barnens och ungdomarnas psykiska ohälsa, tolkproblematik och hur det officiella bemötandet av de ensamkommande barnen kommit att variera mellan motpolerna *kontroll och fostran* å ena sidan respektive *omsorg* å den andra och vad det ger för konsekvenser för ensamkommande barns och ungdomars relationer och integration). I rapportens metodappendix redogör vi mer utförligt för hur vi gick till väga med materialinsamlingen och urvalsprocessen samt materialbearbetandet av register- respektive intervjustudien. Eftersom forskning om utsatta människor kräver att en hel del etiska överväganden görs under forskningsprocessen vill vi i metodappendixen också reflektera närmare över detta. Metodappendixen är inte en del av den tryckta rapporten utan finns som en PDF som laddas ner från www.grkom.se.

Tidigare forskning och analytiska ingångar

Utbudet av litteratur som lyfter fram barns villkor som migranter är bristfälligt. De internationella studier som finns riktar ofta sökljuset på ensamkommande barns förutsättningar som särskilt sårbara och utsatta migranter och som en speciell grupp asylsökande i asylsystemet (se också Wernesjö 2011). Denna tradition kan sägas utgå från tre huvudfokus: för det första en beteendevetenskaplig tradition om ensamkommande barns erfarenheter av och sätt att hantera och bearbeta psykiska påfrestningar och trauma², för det andra en mer rättighetsorienterad skolriktning som särskilt tittar på tillämpningen av barnkonventionen jämte nationella och internationella asylregelverk³ och för det tredje en tradition av studier som har försökt belysa olika mottagandestrukturer eller besvara frågor om *varför* barn migrerar.⁴

Litteratur samt studier om hur barn och ungdomar mår och hanterar sin situation i det nya landet eller utifrån ensamkommande barn som aktörer är dock numera också ett växande forskningsområde. I det följande skall vi lyfta fram några intressanta och viktiga exempel såsom t.ex. Eides (2005)

2. Se t.ex. Wallin och Ahlström (2005) och Hultmann (2008).

3. Se t.ex. Connelly 2011.

4. Se t.ex. Ayotte 2000 men också Engebriktsen (2002); Eide (2005); Eide och Broch (2010); Kohli (2007); Watters (2008) och Hesse (2009).

avhandling om ensamkommande barn, där han följt upp fyra olika kohorter av barn och ungdomar som ensamma sökt asyl i Norge från cirka 1940 och fram till idag. Avhandlingen berör livshistorier, identitetsskapande samt hur barnen ser på och ger mening till sitt liv som barnmigrant och sitt liv i Norge. Studien riktar också sökljuset på hur det norska samhället i olika perioder under 1900-talet har tolkat barn som kommit utan sina nära anhöriga och som flyktingar. Ensamkommande barn har utgjort såväl omsorgspolitiska som samhällsmässiga dilemman som den norska välfärdsstaten tvingats att förhålla sig till eller lösa. Studiens fokus har legat på att utreda vilka former av mottagande eller omsorg som i olika perioder legitimerats genom officiella tolkningar samt hur ensamkommande barn upplevt detta mottagande. Eide visar hur olika officiella tankefigurer återkommer och leder till samma typer av åtgärdsförslag.

Kohli (2008) har studerat ensamkommande barns möten med socialtjänsten och hur socialarbetare ibland har svårt att särskilja sin roll som utredare av barnet/den unges omsorgsbehov från att utreda barnets asylskäl (i Storbritannien har t.ex. socialtjänstens medarbetare upplysningsplikt gentemot Home Office (Migrationsverkets motsvarighet)) vilket leder till att de ofta misstror eller ifrågasätter ensamkommande barns berättelser. Han pekar också på att den inriktning tidigare forskning har haft gör att vi har bristfälliga kunskaper om ensamkommande barns (och om flyktingbarn generellt) vardagsliv *innan* de migrerade vilket gör att vi inte riktigt kan uppfatta dem som helt vanliga människor/barn i vardagliga sammanhang och kontexter. Istället blir de sårbara samt *annorlunda* barn som vuxensamhället kan ha svårt att relatera till på samma sätt som andra barn (ibid).

Annan internationell forskning om ensamkommande barn har också särskilt lyft fram skolan som en betydelsefull nod i barnens liv (Eide och Broch 2010; Pastoor de Wal 2012; Bak och Brömssen 2013). Många av de ensamkommande barnen bär med sig smärtsamma upplevelser och minnen från både landet, platsen, familjen och vänner de lämnat såväl som från den tiden då de varit på flykt (se också Eide 2005; Eide m.fl. 2012). Att behöva leva i en (ibland mycket långdragen) asylprocess, med risk för att få avslag, präglar såklart deras livssituation här (se också Elmeroth och Häge 64f) och skolan anses därför vara en viktig samt trygg struktur i deras vardagsliv i det nya landet (Pastoor de Wal 2012). Gemensamt för de ensamkommande barnen är vidare att de har lämnat delar av sitt sociala nätverk bakom sig och att de ofta känner saknad efter föräldrar, familj och vänner. Skolan utgör därför en viktig mötesplats för att träffa andra barn, ungdomar och vuxna och för att bygga relationer och skaffa kompisar, samtidigt som skolan också kan skapa en känsla av normalitet och stabilitet i det ensamkommande barnets liv (ibid).

Den internationella forskningen om ensamkommande barn i skolan lyfter också vikten av att barnen trots sin utsatta position som sårbara migranter inte tilldelas en ensidig offerroll. Istället förespråkas ett fokus på deras resurser och möjligheter (se också Kohli 2007 och Kohli och Mitchell 2007 och Watters 2008). Ensamkommande barn beskrivs också ofta som särskilt skolmotiverade och ivriga att lära, men att de samtidigt får slita mycket med sitt skolarbete för att nå upp till lärandemål och kunskapskrav (Pastoor de Wal 2012). Det är viktigt att komma ihåg att ensamkommande barn är en mycket heterogen grupp, där kön, klass, etnicitet, ursprungsland, tidigare skolbakgrund samt ålder samverkar och ger eleverna väldigt skilda förutsättningar för att "lyckas" i skolan (se ibid för liknande resonemang).

Svensk forskning kring ensamkommande barn och ungdomar

Trots att den svenska forskningen kring ensamkommande och asylsökande barn har varit mycket sparsam kan den också i korta ordalag sägas rymmas inom de tre typer av fokus som kännetecknar den internationella forskningen. Några nyare studier har istället försökt att lyfta barns upplevelser i relation till sitt nya sammanhang på ett sätt som gör att vi ska nämna några här.

Några centrala bidrag till kunskapsbasen om ensamkommande barn i Sverige är bland annat Rädda Barnens rapport (Brändler 2004) från Skellefteå där effekterna av ansvarsöverföringen till Socialstyrelsen och kommunerna utvärderats i den lokala Skellefteåkontexten. I Hessles (2009) avhandling följs en grupp ensamkommande barn som anlände via Carlslunds flyktingsluss under sista halvan av 90-talet upp tio år senare. Gemensamt för Rädda Barnens rapport och Hessles avhandling är att de visar att de ensamkommande barnen huvudsakligen verkar må bra på längre sikt och förefaller integreras i det svenska samhället men att det samtidigt är viktigt för deras hälsa och välbefinnande att de får stöd att upprätthålla kontakter med sina nära och kära i hemländerna eller på andra platser i världen (transnationalism).⁵

Studier som inte fokuserar specifikt på ensamkommande barn men som lyfter barnperspektivet och låter asylsökande barns röster komma till tals finns i det stora ERF-finansierade och tvärvetenskapliga forskningsprojektet

5. Migrationsforskning som studerar *transnationalism* fokuserar ofta på de band migranter utvecklar med såväl det "nya" som "gamla landet" *Migration* uppfattas som något naturligt och positivt. *Migranter* uppfattas som upphov till kulturella, politiska och ekonomiska aktiviteter som överskrider nationsgränser och anses spela en mer aktiv roll än i tidigare studier om migration. Det är dock enligt detta perspektiv aldrig på förhand givet att identiteter flyttas över till det "nya landet". Ofta uppstår identiteter och grupp-tillhörigheter som refererar till båda länderna istället: En känsla av utanförskap; att tillhöra eller stå lite utanför såväl "här" som "där". Det är heller inte oviktigt vilka gränser som migranten har förflyttat sig över: Istället är just nationella regelverk av central betydelse för vilka typer av transnationalism som kan utvecklas. Nationella ideologier, lagar och regler i "mottagarlandet" ger skilda villkor för olika grupper av migranter. (Se t.ex. Åkesson 2009)

inom GRACE – en samarbetsgrupp mellan Göteborgs universitet, Nordiska Högskolan för Folkhälsovetenskap och Södertörns Högskola om asylsökande barns hälsa och välbefinnande (Andersson m.fl. 2010). GRACE-projektet har satt sökljuset på barns villkor i asylsökande familjer och en av flera viktiga slutsatser visar återigen på skolans stora betydelse för barnens känsla av välbefinnande.

I Stretmo (2010; kommande) jämförs svensk och norsk nationell policy visavi ensamkommande barn och hur mottagandet av denna grupp utveck- lats under 2000-talet. Syftet har varit att undersöka vilka officiella bilder av barnen som ryms inom olika styrinstrument samt vilka typer av åtgärder gentemot ensamkommande barn som legitimeras genom de officiella sätten att förstå ensamkommande underåriga. I studien framkom att myndigheternas förhållningssätt till ensamkommande barn ofta är mycket tvetydigt: Ensamkommande asylsökande tolkas ibland som möjliga ekonomiska migranter, som försöker ta sig in i Sverige genom att utnyttja regelverket, medan de i andra sammanhang uppfattas som särskilt behövande och sårbara offer i behov av vård och omsorg. Att ha en önskan om att skapa sig ett bättre liv och att vara ett offer behöver dock i princip inte vara en motsättning, men genom att se ensamkommande asylsökande barn som antingen strateger eller offer uppstår det en ambivalens i bemötandet av denna grupp. En ambivalens som färgar av sig på det officiella mottagandet och den praktik som utformas kring ensamkommande barn.

I FoU Malmös (Malmsten 2012) studie är det istället ensamkommande barns egna erfarenheter av att ha bott på ett s.k. transitboende som sätts under lupp. ”Transitboendet” är en form av temporärt HVB-hem där ensamkommande barn och ungdomar befinner sig i väntan på att tilldelas en placeringskommun. Sålunda finns det s.k. transitboenden för ensamkommande barn och ungdomar i samtliga nio ankomstkommuner i landet.⁶ Studien visar att barnen och ungdomarna genomgående uttrycker att de är mycket nöjda med hur tiden på transit sett ut och den hjälp och det stöd de har kunnat få från vuxna anställda där. Samtidigt vittnar intervjumaterialet också om att de ensamkommande barnen och ungdomarna ofta mår psykiskt mycket dåligt medan de väntar på att få uppehållstillstånd eller efter att de fått ett beslut om avvisning. Malmsten (ibid) menar att personalen på transitboenden behöver tydliggöra sina roller, få bättre kunskaper om såväl asyprocessen som träning i att samtala med barn. Att låta barnen och ungdomarna få känna större delaktighet i sitt vardagsliv på gruppboendet är också centralt enligt FoU Malmös studie. Trots att vistelsen på ”transit” är tänkt som mycket kortvarig finns

6. S.k. ankomstkommuner är förutom Malmö och Mölndal också Gävle, Norrköping, Sigtuna, Skellefteå, Solna, Umeå och Örebro.

det barn och ungdomar som tvingas stanna där under längre perioder, vilket gör att transitboendet också måste ha beredskap för långa vistelsetider samt för vad det kan innebära för barn och ungdomar att leva i ovisshet.

FoU-enheterna i Stockholmsregionen har i sin ERF-studie (Backlund m.fl. 2012) bl.a. undersökt socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och slår fast att ensamkommande barns och ungdomars situation bäst kännetecknas genom paradoxen i att de har många vuxna stöd- och resurspersoner runt sig samtidigt som ingen har eller tar något övergripande ansvar för dem och deras vardagsliv i Sverige. Socialtjänsten beskrivs dessutom som mycket restriktiv med att ge insatser och stöd och har i många fall också mycket begränsade erfarenheter av att arbeta med just ensamkommande barn. Detta resulterar i en syn på just de ensamkommande barnen som annorlunda och mycket olika andra barn som socialtjänsten möter i sitt dagliga arbete (jmf detta med Kohlis slutsatser från sin studie av brittiska socialarbetares arbete med ensamkommande barn och ungdomar, ibid 2007).

Av den tidigare forskningen om ensamkommande barn i en svensk kontext blir det tydligt att mottagandet på olika sätt utmanar såväl de stöd- samt myndighetspersoner barnen möter såväl som samhällets syn på vad en familj kan vara, på migration, barn och flyktingpolitik på en mer samhälls- nivå. Mot bakgrund av Malmsten (2012) och Backlund m.fl. (2012) blir det också klart att ett gott arbete med ensamkommande barn därför kräver mer kunskap om barns egna erfarenheter av att komma som ensamma migranter till ett nytt land, deras vardagslivsstrategier här samt hur olika verksamheter involverade i mottagandet av dem förstår och bemöter dem. Det är vidare också väsentligt att kunskap från kommunerna (boende, familjehem, skola, socialtjänst, gode män etc.) samt från hälso- och sjukvården synliggörs och värderas mot bakgrund av barnens erfarenheter.

Analytiska utgångspunkter

Eftersom vår studie syftar till att studera det officiella mottagandet av ensamkommande barn i Göteborgsregionen har frågor om t.ex. hur kommunerna arbetar för att främja barnens och ungdomarnas *integration*, vilka *stödinsatser* som ges och *relationer* som möjliggörs kommit att bli centralt. Lika viktigt är arbetet som görs i Göteborgsregionen för att verka *hälsofrämjande* och för att ge barnen och ungdomarna goda möjligheter till *utveckling* och *lärande*. Ett resultat har varit att olika verksamheter involverade i det kommunala mottagandet pendlar mellan att betona *omsorg* jämte *fostrande* strategier som viktiga i sitt möte med ensamkommande barn. I de följande avsnitten är vårt huvudfokus att redogöra för de teoretiska nyckelbegreppen som varit

oss till hjälp i arbetet med att tolka samt strukturera vårt empiriska material. Vi skall därför på ett kortfattat sätt försöka definiera ovannämnda begrepp samt redogöra för det teoretiska raster vi har använt oss av i analysarbetet (intersektionellt, interaktionistiskt och konstruktivistiskt perspektiv samt huvuddragen i Honneths teori om erkännande).

Hälsa och välbefinnande

En grundläggande förutsättning för ett gott samhälleligt mottagande av barn och ungdomar generellt och ensamkommande barn speciellt är att barnen ges möjligheter att utveckla en god hälsa och att känna välbefinnande. I dagligt tal använder vi begreppen *hälsa* och *välbefinnande* för att beskriva eller förstå kroppsligt såväl som psykiskt *mående*. I litteraturen samt forskningen blir det tydligt att hälsa och välbefinnande också är rätt så mångtydiga begrepp. Enligt Eastmond (2000) och Andersson m.fl. (2010) kan ”hälsa” och ”välbefinnande” förstås som flerdimensionella aspekter beroende av å ena sidan individens förmåga att ta sig genom svårigheter – *agens* – samt å andra sidan olika resurser som kan tänkas finnas i individens omgivning (såsom stödjande nätverk eller socialt kapital men också dimensioner som kulturellt, ekonomiskt samt symboliskt kapital som individer kan dra nytta av i olika grad).⁷ ”Hälsa” beskrivs ofta som ”ett hjälpmedel som framhäver våra sociala såväl som personliga resurser i dagliglivet” (WHO 1984, översatt i Andersson m.fl. 2010). Hälsa såväl som välbefinnande beskriver alltså olika tillstånd av att känna sig eller framställas som mer eller mindre i ”balans” med sig själv eller i förhållande till omgivningen. Således är hälsa och välbefinnande som kategorier meningsfulla i relation till motsatsbegreppen *ohälsa* och *icke-välbefinnande*. Uppfattningar eller beskrivningar av måendet som ett pendlande eller kontinuum mellan *balans* jämte *obalans* återfinns i olika globala kontexter (Eastmond 2000).

I studier där utgångspunkten är att beskriva hälsa och välbefinnande väljer många forskare att utgå från ett fokus på salutogenes eller ”faktorer som bidrar till bemästrande och hälsofrämjande perspektiv” (Andersson m.fl. 2010: 22; se också Antonovsky 1991) samt ”coping” som kan beskrivas som individens/familjens/gruppens förmåga att hantera det som upplevs svårt eller hotfullt (jmf begreppet resilience hos Björnberg 2010: 116f). En kritik av s.k. hälsofrämjande faktorer och coping är att de genom sitt fokus på individens handlingsförmåga kan riskera att ha en blindpunkt inför hur maktstrukturer verkar mellan olika människor och skapar vitt skilda förutsättningar för dem.

Denna studie har fokuserat på att belysa hur praktiker och myndighets-

7. Utan att utförligt redogöra för Bourdieus komplexa kapitalmetaforer kan vi kortfattat säga att individens tillgång eller tillträde till de olika kapitalformerna ger hen mycket skilda förutsättningar i livet (se Bourdieu 1984; Skeggs 1997 för en förklarande diskussion).

personer samt ensamkommande barn själva pratar om *hälsa* jämte *ohälsa* samt vad som betonas för att barnen skall må bra och känna välbefinnande i sitt vardagsliv. Information om de ensamkommande barnens *hälsa* respektive *ohälsa* har också hämtats från Migrationsverkets mottagnings- och asylakter och socialtjänstens individakter för att på det sättet teckna en bild av hur de ensamkommande barnen som kom 2008 mår/mådde.

Lärande och utveckling

Ett av projektets syften har varit att undersöka hur kommuner i Göteborgsregionen arbetar för ensamkommande barns lärande och utveckling. I det följande kommer vi att förstå *lärande* som en livslång process som syftar till ”en varaktig kapacitetsförändring som inte beror på glömska, biologisk mognad eller åldrande” (se Johansson 2011:7). En central komponent av lärande är alltså *utveckling* men begreppet har också en tydlig koppling till hur vi tänker kring *socialisation*. *Utveckling*, *lärande* och *socialisation*⁸ fångar centrala aspekter av den sociala verkligheten och berör på olika sätt den process genom vilken människan lär sig färdigheter, samhälleliga normer och värden och det som gradvis gör hen till en alltmer självständig och autonom individ. Inom såväl klassisk utvecklingspsykologi, pedagogik som sociologi kopplas alltså den individuella utvecklingen och lärandet ihop med kollektivets normer och krav. Detta gör också att samhälleliga institutioner som t.ex. skolsystemet ses som viktiga för människors utveckling (Johansson 2012:20).

I vårt samhälle har särskilt förskolan och grundskolan fått en explicit uppgift att lära ut färdigheter samt fungera som ett viktigt instrument för samhällsocialisation.⁹ Skolans arena ses också som en central del av barns och ungdomars vardagsliv. I en studie av Göteborgsregionens mottagande blir därför en genomlysning av några av de olika introduktionsprogrammen/klasserna som ensamkommande barn går i central för att fånga olika aspekter av de formella lärandeprocesser som barnen och ungdomarna kommer att ingå i. Andra verksamheter såsom t.ex. boenden och familjehem bidrar också aktivt för att främja barnens mer informella lärande genom att ge samhällsinformation.

-
8. *Socialisation* som begrepp förekommer numera alltmer sparsamt i sociologiska sammanhang; den underliggande utvecklingstanken är starkt ifrågasatt eftersom forskningsfokus alltmer har flyttats från individens sociala utveckling till hur individen konstrueras i det sociala och kulturella fältet (se Johansson 2012:12f).
 9. Tanken om lärande och utveckling som sammankopplade och som universella processer har på senare tid kommit att kritiserats för att vara implicit bärande av normativa tankar om västerländsk överlägsenhet. Burman (2008) har särskilt ifrågasatt idéer om en förgivettagen utvecklingsgång och menar att utvecklingsprocesser alltid måste förstås i relation till rådande politik och det samhälle där lärandet kommer till (se Johansson 2012:17).

Fostran jämte omsorg

Samhällets olika insatser mot utsatta grupper såsom ensamkommande barn och ungdomar befinner sig också i ett kontinuum mellan *fostran* jämte *omsorgsstrategier*.

Begreppet ”fostran” syftar ibland på en särskild styrningsmentalitet som återfinns såväl på samhällelig nivå som i vardagslivets mikropraktiker. Statens styrningsmentalitet kommer till uttryck som olika tekniker och strategier för att bedriva social kontroll (Foucault 1977; Rose 1999; Bäck-Wiklund och Johansson 2012).¹⁰ Officiella kampanjer, lagstiftning och regelverk syftar till att lära oss hur vi bör gå till väga i vårt vardagsliv för att leva i enlighet med statens ideal. Begreppet styrningsmentalitet är dock samtidigt dubbelriktat; människor lär sig att styras men samtidigt också att utöva självkontroll eller bli *självreglerande* (se också Stretmo *kommande* för parallella resonemang).¹¹ En process som går att se som parallell till tanken om samhällssocialisation i förra avsnittet.

Staten som ”folkfostrare” går att skönja t.ex. i det sociala arbetets framväxt: de första späda sociala insatserna handlade t.ex. om överklasskvinnornas ideella arbete gentemot arbetarklasskvinnorna. För att få ta del av det ideella stödet skulle de fattiga kvinnorna göra en motprestation genom att uppvisa sedlighet, nykterhet och renlighet. Det sociala stödet var sålunda alltid villkorat och ”behov” kunde tolkas olika.¹²

Inbyggt i det sociala arbetet fanns alltså en dubbelroll/funktion där hjälpande och kontrollerande aspekter vävs samman och där maktbalansen också ger de olika aktörerna mycket skilda tolkningsutrymmen (jmf Skeggs 1997).¹³ Historiskt har staten också riktat sin blick mot familjer och familjelivet på ett sätt som har reglerat och disciplinerat individers handlingsutrymmen. Statens styrning av familjen har t.ex. blivit ett eget fält där familjers förmåga att ta omhand sina barn på det ”rätta sättet” eller *att fostra barnen* har kon-

10. Genom att skapa ”perfekta medborgare”; dvs. friska och välmående, arbetsföra och sysselsatta individer, rationella konsumenter och ärliga skattebetalare säkras en samhällelig utveckling i linje med den för tillfället rådande politiken. Medborgare som också vet att de skall äta nyttigt, träna lagom, inte röka eller dricka eller bli sjuka, överviktiga eller utförsäkrade, spendera pengar i onödan eller på ”fel” saker eller jobbar svart.

11. Vi vet hur vi borde göra och lär oss känna självförakt om vi tränar för litet eller äter och dricker för mycket, går upp i vikt, etc.

12. Tex. visar Jansdotter (2004) hur ”räddningsarbetarna” (kvinnor från den övre medelklassen som arbetade ideellt) hade fokus på vikten av renhet från synd och på frälsning, medan mottagarna av räddarnas insatser (de fattiga kvinnorna) var upptagna av bostads- såväl som arbetsbrist.

13. Enligt Edman (i Mattson 2010) kom det sociala arbetet också att bli en ”genustvätt” där fattiga kvinnor och män kom att fostras på olika sätt och genom olika praktiker. Arbetarklassens män engagerades t.ex. i kroppsarbete och en implicit styrning mot att bli försörjare medan kvinnorna engagerades i olika typer av hushållsarbete och fostrades som moder/vårdare. Mattson (2010) och Skeggs (1997) kallar t.ex. detta för en slags ”klassrelaterad maktutövning”. Jmf med rasbiologiska idéströmningar, tvångsterilisering av 60 000 lågutbildade kvinnor och skapandet av ”den sunda samhällskroppen” eller ambitionen att skapa välfärd för flertalet (Mattson 2010:102).

trollerats och ifrågasatts (Bäck-Wiklund 2012: 12-14). Särskilda problem har formulerats från officiellt håll (såsom t.ex. olika typer av onormala beteenden och sjukdomstillstånd hos barn) som enbart de officiella lösningarna kunde bota.¹⁴ Rose (1999) menar att barn och barndom genom detta har kommit att bli bland de mest reglerade områdena i det moderna samhället.

I vardagslivet är tankar om *fostran* också tydligt kopplade till *omsorg* och båda kan sägas vara centrala komponenter i barns och ungdomars socialisation. *Att ge omsorg* är en social praktik som enligt Nordenfors (2012) förutom att bemöta någon annans behov också handlar om att varsebli behov samt att ta ett ansvar för dem. ”Det handlar också om att förhandla om hur och vem som ska möta behoven. Omsorg kan beskrivas som en relationell aktivitet där moral, känsla och tanke är viktiga komponenter” (Nordenfors 2012: 74). Som vi förstår genom exemplet med hur arbetarklassens kvinnor definierade sina behov jämte de behov överklassens kvinnor tillskrev dem, är just ”behov” i sig vare sig objektiva eller på förhand givna.

Ett mottagande av ensamkommande barn och ungdomar handlar om att tolka behov, om att ge omsorg men också om olika former för fostran. Det kan därför tänkas finnas en växelverkan mellan stöd och insatser som är mer orienterade mot kontroll och fostran jämte de som är mer vårdande och omsorgsrelaterade. Fostrande och mer omsorgsorienterade praktiker kan dock också ses som parallella och inte med nödvändighet ömsesidigt uteslutande kvaliteter.

Stöd som en del av fostrande och omsorgsgivande praktiker

Omsorgsgivande praktiker är något vi ofta ser som säregna drag vid familjerelationer. Enligt Höjer (2001) kan alla hemmets vardagliga sysslor; från att sköta tvätt till att handla mat, från att gå på ett utvecklingssamtal till att plåstra om ett uppslaget knä och torka tårar ses som omsorg. Barn behöver denna omsorg för att utvecklas och för att må bra. Föräldraskapet innefattar därför dels yttre krav från samhället om att fostra goda samhällsmedborgare och dels ett inre krav på att vara en ”god” förälder som kan förstå sina barns behov och önsknings (ibid:42).

Att ge de ensamkommande barnen och ungdomarna omsorg och läsa av deras behov samt skapa goda samhällsmedborgare av dem torde också gälla som riktlinjer när samhället via olika professionella myndigheter och stödpersoner under perioder övertar hela eller delar av föräldrans ansvar. Samhällets praktiker som avser att såväl ge fostran som omsorg kommer vi i det följande också att analysera i förhållande till ”socialt stöd”. *Socialt stöd*

14. Styrningen kunde ske genom t.ex. olika former för interventioner eller genom att föräldrarna ändrade sitt beteende gentemot barnen på olika sätt. Allt från de olika ”nanny-metoderna” till Jesper Juul inom modern barnuppföstran går att se som exempel på officiella fostransprogram.

kan ses som ett metabegrepp som innefattar stödjande nätverksrelationer, stödjande handlingar och subjektiva upplevelser av stöd (Hedin 1994:31). I vår studie har vi intresserat oss för att beskriva de relationer som ger de ensamkommande barnen och ungdomarna stöd, de stödjande handlingarna som utförs och hur barnen själva ser på de olika relationerna (se också avsnittet om professionella och nära relationer i detta kapitel).

För att närmare kunna studera betydelsen av olika typer av stöd kan det samtidigt vara bra att särskilja olika typer av stödhandlingar eller aktiviteter: såsom *praktiskt socialt stöd* ("hjälp i vardagen", tvätta, laga mat, köra till aktiviteter etc.), *ekonomiskt socialt stöd* (pengar till kläder, inköp av dator, medlemsavgiften till fotbollsklubben etc.), *instrumentellt socialt stöd* (hjälp till att lösa olika problem som kan uppstå genom att företräda barns eller ungdomars intressen gentemot myndigheter), *känslomässigt* eller *emotionellt stöd* (lyssna till eller avläsa känslouttryck, trösta, hålla om etc.), *nätverksstöd* eller *social integration* (att ge stöd till att underlätta umgänge och social samvaro, hjälp till att inkluderas i gemenskaper). Stöd som *information* och *vägledning* handlar om att ge hjälp till att förstå vart individen kan vända sig i olika frågor, hur olika samhällsinstitutioner fungerar och hur individen bör navigera i förhållande till dem (se också Hedin 1994 samt Vaux 1998). Att ge och motta stöd kan också upplevas som ömsesidiga processer. Detta berör vi närmare under avsnittet om professionella och nära relationer.

Social inklusion och integrering jämte exkludering

Ett viktigt syfte med det kommunala mottagandet är att verka för de ensamkommande barnens och ungdomarnas *integration*.

Madsen (2006:100-101) beskriver begreppen inklusion och exklusion som horisontella processer där en person kan bli *inkluderad* i en gemenskap eller *exkluderad* från densamma. Integration är istället en vertikal process som sker på en hierarkisk skala för en individ som är inkluderad, men som samtidigt befinner sig i en marginalposition. Detta gör att social mobilisering som syftar till inklusion och integration av ensamkommande barn och ungdomar måste ses som en hörnsten för ett officiellt mottagande. Principen om social inklusion i detta sammanhang "bygger på en föreställning om att involvera människor som deltagare på de vardagslivsarenor som tillmäts avgörande betydelse i samhället, det vill säga inom livsområden som arbete, familj, förskola, skola, fritid, konsumtion och kultur" (Madsen, 2006:203).

Luhman (i Madsen 2006) definierar inklusion som ett uttryck för att få delta i kommunikationen i ett socialt system eller kontext. Exklusion innebär istället att man är irrelevant för den kommunikation som äger rum i systemet. Vidare beskrivs den inkluderade av Luhman vara en person som har kän-

nedom om systemets medier och koder och som å ena sidan har en roll som är synlig och adresseras i systemets kommunikation. Den som är exkluderad betraktas å andra sidan som irrelevant och utanför systemet och har svårt att skaffa sig en position där. Enligt Luhman har de professionella hjälpprofessionerna till uppgift att göra svaga grupper synliga i olika hjälpsystem såsom t.ex. utbildningssystemet så att de blir adresserade av det stöd och den hjälp som finns. En individ kan vara inkluderad i vissa sammanhang och samtidigt vara exkluderad från andra av olika orsaker. Att vara exkluderad från ett sammanhang ökar dock risken för att bli exkluderad från andra. (Madsen 2006, 80-82, 96). Får du som ensamkommande barn ett utvisningsbeslut och fråntas den lagliga rätten att vistas i Sverige blir dina möjligheter att delta i olika sammanhang mycket begränsade. Denna situation uppträder exempelvis för barn och ungdomar som lever som gömda/papperslösa i Sverige.

Inom t.ex. skolans värld lyfts social inklusion fram som en pedagogisk princip som ska lösa särskilda politiska och sociala problem såsom social exkludering. Inklusion används här som ett erkännande av ett behov av att utveckla skolor och utbildningssystem för alla medborgare (Madsen, 1997: 175).¹⁵ Parallellt med inklusion är också *rymliggörande* av stor vikt. Rymliggörande handlar om att plats eller utrymme skapas för individen utifrån hans individuella behov, t.ex. att skolor anpassas för funktionshindrade barn. Alltså blir rymliggörande en förutsättning för att integration skall kunna komma till stånd. Begreppet pekar också på att integration är en dubbelriktad process: samhället måste erbjuda/skapa ett utrymme så att individen kan få ta en plats i anspråk.

Ensamkommande barn som söker asyl kan sägas befinna sig i en marginal-situation där de ständigt lever med risken att bli socialt exkluderade från det svenska samhället genom ett avvisningsbeslut. I väntan på ett beslut kan de dock bli tillfälligt socialt inkluderade och delaktiga inom olika gemenskaper i det svenska samhället. Genom migrationslagstiftningen och Migrationsverkets bedömning av barnens asylskäl tas beslut om barnen ska exkluderas eller inkluderas i vårt samhälle. Enligt Bauman (2004) kategoriseras grupper av människor som oönskade eller ”det mänskliga avfallet” och kan sedan avvisas till avlägsna platser (Bauman 2004) medan andra igen kategoriseras som de önskade. I förhållande till Migrationsverkets asylbedömningar handlar det om att anses uppfylla de skäl som krävs för att få ett uppehållstillstånd.

Bauman (2004) talar om hur vi riskerar att få en global elit som genom

15. Idén om den inkluderande skolan, som omfattar alla barn oavsett särskilda behov och inlärningssvårigheter, innebär att alla barn ska undervisas i en gemensam skolmiljö och följa samma undervisningsplan. Ur ett bildningsperspektiv riktar sig den inkluderande skolan mot både individen och den samhälleliga gemenskapen i en strävan att skapa inkluderande samhällen med mer jämlika medborgare (Madsen, 1997:175).

utbildning och ekonomiska resurser har möjlighet att leva i frivillig exil på vilken plats de själva önskar, till skillnad från den globala underklassen som är tvingad till inlåsning på lokala platser. Avvisningsbeslut av ensamkommande flyktingbarn till fattiga miljöer som ofta också är politiskt instabila är ett exempel på underordnade gruppers imobilitet (Bauman 2004). Vissa av samhällets system exkluderar barnen p.g.a. att de bedömer dem som vuxna och inte som barn eller som ej i behov av särskilda stödinsatser etc. Våra olika samhällssystem är i sig både exkluderande och inkluderande på samma gång beroende på hur du tolkas (Madsen, 2007:84). Efter ett positivt besked om uppehållstillstånd är det möjligt att bli mer permanent och långvarigt socialt inkluderad i olika delsystem i samhällsgemenskapen.

I denna studie förstår vi social inklusion som en förutsättning för att kunna bli socialt integrerad i olika gemenskaper. Att kunna bli socialt integrerad förutsätter som vi ser det också ett ömsesidigt erkännande av den som befinner sig i marginalen och dem som redan är socialt integrerade i en gemenskap. Integration ser vi därför som en ömsesidig process till skillnad från social inklusion som vi framförallt ser som ett ensidigt ansvar från samhällssystemets eller de redan integrerades sida. Det är inte individerna som ska anpassas för att bli inkluderade utan systemet som ska anpassas för att möjliggöra inklusion. Det krävs därefter ett ömsesidigt givande och tagande och anpassning för att uppnå en högre grad av integration och inte endast en marginaliserad position för en enskild individ i en gemenskap. För att möjliggöra social inklusion krävs det mer av strukturella beslut och åtgärder medan möjliggörandet av integration på en djupare intrapersonell nivå kräver ett aktivt relationsskapande arbete.

Ett interaktionistiskt, konstruktivistiskt och intersektionellt perspektiv

Vår analys är inspirerad av *interaktionistiska* och *konstruktionistiska* teorier (Järvinen & Mik-Meyer, 2005). Detta innebär att vi ser på barns och ungas behov av stöd och insatser som konstruerade i en interaktion mellan människor men också i möten med samhällets informella normer och formella lagar och regler. Barns behov konstrueras sålunda i mötet med vuxna, med andra barn och mot bakgrund av systemets lagar och regler och de myndigheter som är tillsatta att tillämpa dessa. Vilka behov som görs eller ses som legitima beror på hur lagar är utformade, vilka ekonomiska resurser som finns till hands, hur politiker väljer att fördela dessa och vad de enskilda personerna som har ett uppdrag att ge barnet stöd tolkar som ett legitimt uttryckt behov. (Både utifrån deras personliga och professionella kunskaper om barn och behov och utifrån informella normer och formella regler och lagar.) Huruvida t.ex. en

önskan om att återförenas med föräldrar konstrueras som ett legitimt behov är beroende av tolkningen av den nuvarande asyllagstiftningen såväl som hur det enskilda fallet förstås.

Viktiga frågor i den här studien är hur ensamkommande barns eller ungdomarnas *behov av stöd och insatser* i dag skapas mot bakgrund av myndighets- samt resurspersoners föreställningar om vad barnet har eller kan ha varit med om under sin uppväxt och under flykten till Sverige, i förhållande till hur de uppfattar barnens eller ungdomarnas nuvarande livssituation här och nu och i förhållande till vad de anser att barnet behöver för att leva ett gott liv i framtiden. Vi har också jämfört om myndighets- och stödpersoner uppfattar barnens och de ungas behov av stöd och insatser olika beroende på om de befinner sig i väntan på ett slutligt asylbesked, om de har erhållit beslut om permanent uppehållstillstånd eller fått avslag och besked om utvisning.

I analysarbetet har vi också tagit intryck av det *intersektionella perspektivet* (Mattson 2010). Förståelsen av de ensamkommande barnens behov skapas ofta mot bakgrund av underliggande (explicita såväl som implicita) föreställningar om och förväntningar på kön, klass, etnicitet och ålder och deras inbördes samverkan. Olika sociala kategorier och maktrelationer samvarierar och ger effekter. Vi tillhör olika grupper och befinner oss i skärningspunkten mellan dessa. Vi behöver därför träna oss i att uppmärksamma hur olika kategorier samverkar och ger särskilda mönster för individen (Elmeroth 2012:42f). Genom att belysa hur maktstrukturer och kategorier flätas ihop och interagerar studerar vi samtidigt relativt komplexa maktstrukturer som ger skilda villkor för olika individer.

Föreställningar om en överklasspojke från Somalia kan t.ex. komma att skilja sig avsevärt från föreställningarna om en Afghansk flicka som vuxit upp som papperslös i Iran och som kommit hit för att undvika tvångsgifte. Bemötandet, tolkningen av deras behov samt vad respektive barn upplevs ha rätt till kommer att relateras till hur myndighets- och stödpersoner upplever eller ser på denna skillnad. Behoven kommer också att konstrueras olika beroende på vilken klassposition, könstillhörighet och etnisk tillhörighet de professionella myndighetspersonerna och resurspersonerna själva har. Det sociala sammanhang som barnen och ungdomarna befinner sig i bidrar till att skapa vad som kan anses vara ett legitimt behov eller inte.

Professionella jämte nära relationer

I studien undersöks olika former av stödjande relationer som erbjuds barnen inom mottagningssystemet för ensamkommande barn och unga. Teoretiskt går det att särskilja två olika huvudtyper av stödrelationer: *Nära* respektive *professionella kontakter* som enligt Madsens (2001) särskiljs genom följande karakteristiska:

”Nära relationer” beskrivs genom;

- *Att vara spontana*: parterna definierar själva relationen
- *Att vara tillitsfulla*: relationen är buren av ömsesidig tillit
- *Att vara intima*: relationen är präglad av känslomässig involvering
- *Att vara specifika*: relationen är något särskilt, som just de involverade parterna har med varandra
- *Att vara personliga*: relationerna är utformade av individer och inte genom att en part innehar en specifik roll eller professionell position

”Professionella kontakter” beskrivs (i motsats till de nära relationerna) genom;

- *Att vara planerade*: det finns en avsikt med relationen, som i sista hand går ut på att få den att upphöra
- *Att vara distanserade*: relationen präglas av professionell kunskapsdistans
- *Att vara regelstyrda*: relationen är styrd av fackliga och administrativa regler, som skapats utanför relationen själv
- *Att bäras upp av olika roller/professioner*: den professionella aktören ingår i relationen i kraft av sin (yrkes)roll och icke som person
- *Att vara sakorienterade*: det är saken som står i centrum – inte personerna. Samvaron är blott ett medel för lösningen av en specifik uppgift (Madsen 2001:180-181)

Den ovanstående uppdelningen är att förstå som idealtyper som lyfter fram utmärkande egenskaper vid två olika former av sociala relationer och är därför inte en direkt avspeglning av hur faktiska relationer kan se ut och formas.¹⁶ Indelningen av *nära* jämte *professionella* relationer pekar också implicit mot hur vi ser en privat och en offentlig sfär eller arena som motsatser till varandra. Inom den privata sfären har vi oftast våra nära relationer medan offentligheten snarare präglas av mera professionella möten. Den professionella relationen har enligt Madsens (ibid) indelning ett särskilt syfte och innehåller någon form av hierarki. Den nära relationen tillgodoser istället i bästa fall ett ömsesidigt behov av en eller flera grundläggande mänskliga behov så som kärlek, vänskap, sexualitet och gemenskap. Självfallet innehåller också nära relationer hierarkiska element och har specifika syften såsom t.ex. föräldra-barn-relationen. (Det kan också ta lång tid innan relationen mellan en förälder och ett barn kan beskrivas som ett ömsesidigt givande och tagande

16. T.ex. kan det utvecklas spontana och tillitsfulla möten mellan en lärare och dennas elev. En ”professionell kontakt” kan alltså komma att innehålla några av den nära relationens egenskaper om möjlighet finns för det.

om vi negligerar den starka känslomässiga anknytningen som kan finnas där och som upplevs berikande).

I denna studie har vi frågat oss vilka typer av stödrelationer som erbjuds de barn och ungdomar som kommer som s.k. ensamkommande barn till kommunernas offentliga mottagande. Detta är en grupp barn och ungdomar som kan sägas kännetecknas av en frånvaro av *nära relationer* i och med att de lämnat sitt ursprungsland och sociala sammanhang där och har kommit hit utan sina föräldrar och nu befinner sig i samhällets offentliga vård. Vad detta ger för konsekvenser för barnen och för deras vidare liv är självklart relaterat till bland annat vilka relationer som möjliggörs här.¹⁷

Erkännande

I förhållande till att förstå hur de ensamkommande barnen talar om sina erfarenheter av olika möten med socialsekreterare, skolan, boenden, familjehemsföräldrar, gode män etc. kan det vara viktigt att framhålla erkännandeteorin. Att som individ bli erkänd är att tilldelas rättigheter och ges en röst. Enligt filosofen Honneth (i Heidegren 2009:28) förutsätter utvecklingen av en personlig identitet, samspel mellan å ena sidan *en positiv självrelation* och å andra sidan olika former av *erkännande*. I sin grundläggande form handlar ett utvecklande av en positiv självrelation om att uppnå ett erkännande i *individens primära relationer* (jmf med ”nära relationer” och starka känslomässiga bindningar mellan ett fåtal människor).¹⁸ Den andra dimensionen handlar om att individen uppnår ett *rättsligt erkännande*: att individen erkänns som en fullvärdig rättsperson eller medborgare.¹⁹ Den tredje dimensionen Honneth talar om handlar om *social uppskattning*, dvs. att individen bejakas och blir erkänd i sin individualitet. Social uppskattning fordrar också att individen förmår att uppskatta andra, ”låter dem hållas” och kan visa andra individer ömsesidig tolerans.²⁰ När samhällsmedborgaren har möjlighet att uppskatta sig själv på detta sätt är förhållandena de rätta för framväxten av en modern

17. Frågor som handlar om vilka relationer exempelvis ett gruppboende för ensamkommande eller ett släktinghem erbjuder och hur vi kan karaktärisera relationen mellan det ensamkommande barnet och den gode mannen eller en kontaktperson eller om det finns skillnader mellan relationerna är några frågor vi ställt oss i denna studie. Rent teoretiskt är det enkelt att karaktärisera relationen mellan ett barn och en socialsekreterare som en professionell stödkontakt, men frågan är hur relationerna beskrivs av de inblandade parterna. Kan det tänkas finnas gränsoverskridande stödrelationer som både går att karaktärisera som professionella men som också kan utvecklas till att upplevas som nära?

18. Att etablera en positiv självrelation i de mest primära relationerna handlar om att hitta balans mellan självständighet (självhändelse) och emotionell bindning (symbios). Genom att mötas av kärlek utvecklas ett basalt självförtroende.

19. Här kopplar Honneth an till T.H Marshalls teorier om hur tre rättighetsområden har utvecklats såsom liberala frihetsrättigheter, politiska deltagarrättigheter och sociala välfärdsrättigheter och ser dem som kopplade till erkännandet av individen som medborgare i ett modernt samhälle.

20. Det kan vara värt att komma ihåg att ett modernt toleransbegrepp ibland kritiserats därför att det anses innehålla en maktdimension där det blir upp till majoritetssamhället/gruppen att visa olika minoritetsgrupper eller avvikare tolerans.

form av solidaritet. Erkännande verkar alltså på en mikro- såväl som på en makronivå och berör relationerna mellan individen, kollektivet och samhället. De tre formerna för erkännande (i intima relationer, rättsligt samt som solidaritet) möjliggör identiteter grundade i en positiv självrelation och är förutsättningar för att en individ skall kunna känna välmående.

Honneth visar samtidigt också hur en positiv självrelation kan hotas om individen istället för erkännande bemöts med missaktning: att förvägra en individ erkännande genom att avvisa de identitetsanspråk som denna reser (Heidegren 2009:28-33).²¹ Ett erkännande å ena sidan jämte missaktning å den andra kan antingen bygga upp eller rasera en individs självuppskattning. *Social missaktning* blir att förstå som en psykisk motsvarighet till fysisk sjukdom och väcker känslor som skam, vrede, frustration och indignation. Om en social rörelse finns att tillgå där känslorna kanaliseras kan insikten om hur den personliga identiteten är beroende av andras erkännanden i bästa fall leda till en kollektiv moralisk kamp för erkännande (t.ex. en kamp mot rasistiskt förtryck). Missaktning förutsätter dock att individen eller gruppen uppmärksammas. Ett negativt erkännande kan också komma till uttryck som ett *icke-erkännande* där individen helt enkelt negligeras eller bemöts med likgiltighet. Istället för vrede stängs känslor inne vilket kan få irrationella och destruktiva utlopp. Missaktning och icke-erkännande kommer att handla om ett osynliggörande av vissa människors behov och existensberättigande medan ett erkännande istället synliggör dem. Teorin om erkännande är normativ så till vida att den syftar till att beskriva de villkor som bör tas i beaktande för att mänskligt självförverkligande och utveckling ska kunna komma till stånd.

Teorier om erkännande kan visa sig vara fruktbara att tillämpa på relationer där människor med mycket skilda bakgrunder och erfarenheter möts och där ena parten kanske företräder en myndighet eller verksamhet medan den andra ”bara” företräder sig själv som individ. Relationen dem emellan är därför ofta också i grunden mycket ojämlig, vilket ställer krav på nyfikenhet, öppenhet för den andras perspektiv och förmåga att sätta sig in i den andras ställe (inlevelseförmåga, empati) särskilt från den myndighetsutövande parten. I förhållande till vår studie om ensamkommande barn och ungdomar kan erkännande eller missaktning och osynliggörande fungera som intressanta ingångar eller användbara begrepp för att tolka vad som händer i mötet

21. Att utsättas för fysiska övergrepp och därigenom förvägras möjligheten att fritt förfoga över sin egen kropp eller att pga. sin grupptillhörighet (såsom kön, etnicitet, ras, ålder, sexualitet etc.) berövas sina juridiska rättigheter och sin möjlighet att delta i samhällslivet som en likvärdig medborgare eller att utsättas för systematisk missaktning (olika former för stigmatisering) där individen eller gruppen kulturellt degraderas och ges ett lägre socialt värde hotar utvecklingen av en positiv självidentitet. Där den första missaktningen är historiskt konstant är de två andra historiskt variabla och kontextuella eftersom de är avhängiga de rättigheter som anses tillkomma en erkänd rättsperson i ett givet sammanhang eller förutsätter att uppskattning inte längre hänför sig enbart till kollektiva egenskaper utan också relateras till individuella förmågor och prestationer. (Heidegren 2009:28-33)

mellan t.ex. ensamkommande barn och ungdomar och skola, boende, god man och socialsekreterare och inte minst vad som händer i det sätt på vilket ungdomarna förstår sin omgivning och sig själva.

Ett integrerat perspektiv

”Hälsa och välbefinnande” så som vi kommer att använda begreppen i denna rapport ska alltså användas för att beskriva ”måendet” såsom det beskrivs i intervjuer med professionella aktörer, stödpersoner samt ensamkommande barn själva, men också så som ”(o)hälsa” och ”(icke)välbefinnande” framställs i asyl- och individakter hos Migrationsverket och socialtjänsten (se mer om detta i metodappendix). Genom att koppla begreppen till ett intersektionellt perspektiv kan hälsa och välbefinnande belysas på ett sätt som inte är blint för de maktrelationer som kan tänkas finnas. Vi kommer också att knyta begreppet till erkännande som analytiskt verktyg samt till ett interaktionistiskt och konstruktionistiskt perspektiv. ”Erkännande” så som t.ex. Eide (2000) tolkar Honneths begrepp syftar på skärningspunkten mellan individ och samhälle och förenar därigenom ett socialt perspektiv med ett individuellt: det är i mötet med andra vi kan bli erkända. Hur individen bemöts av sin omgivning har bäring såväl på identitet som på individens möjligheter att integreras i samhället (Eide 2000: 14) och blir därför centrala aspekter för oss att studera. Vidare blir det också viktigt att undersöka vilka handlingsstrategier som används och vilka som skulle kunna utvecklas för att arbeta för social inklusion och för att möjliggöra integration i olika sammanhang. Det blir också viktigt att komma ihåg att egenskaper som kön, etnicitet, ålder etc. också måste förstås som något vi tillskrivs av vår omgivning och som därigenom blir produkter av sociala processer som skapar och reproducerar våra föreställningar. Vi tillskrivs och tillskriver andra individer särdrag och karakteristiska utifrån olika gruppstillhörigheter.²²

I denna studie fokuserar vi också på att förstå de relationer som möjliggörs i gränslandet mellan det privata och det offentliga: ett s.k. ”släktinghem” kan t.ex. ha drag av att vara både en professionell stödkontakt och en nära relation. Socialtjänsten kommer in i familjens vardagsliv, har synpunkter och ger uppdrag till familjehemsföräldrarna kring vilken form av omsorg och stöd som

22. Det är därför inte existensen av t.ex. etnicitet i sig som skapat våra bilder av etniska skillnader (Hübinette och Tigervall 2008:225). Etnicitet brukar beskrivas som kopplat till kultur, religion, språk och nationalitet men är väl så ofta också kopplat till utseendemässiga markörer (se ibid: 224). Centralt för denna studie är dock att se faktorer som kön, etnicitet, klass etc. som *relationella* och att deras innebörder därför är föränderliga och ständigt under (om-/re-)förhandling. Etnicitet eller kön eller ålder får betydelse när vi – oftast majoritetssamhället eller enkelt individen – väljer att ge det betydelse, så som t.ex. när vissa individer systematiskt exkluderas på olika sätt på grund av kön, avvikande klädsel, religion eller hudfärg. Enligt Hübinette och Tigervall (2008: 229) är det t.ex. tabu att prata om etnifiering av andras kroppar till följd av Sveriges officiella självbild som ett icke-rasistisk land. Istället görs individers upplevelser av rasism och exkludering ofta till en individuell fråga om mobbing.

ska ges barnet eller ungdomarna och ersätter familjehemmen för de uppdrag de utför. Familjehemmet kan om barnet/ungdomen vill och tillåts bo kvar där ersättas av det offentliga fram tills dess att barnet/ungdomen är 21 år. Frågan är dock om uppdraget i vissa fall kommer att gå ut på att få relationen att upphöra eller om det finns en outtalad förväntan om att relationen kan fortsätta att existera och då istället bli som en ömsesidig och nära relation? Hur barnen och de olika myndighetspersonerna beskriver sina inbördes relationer och kontakter har varit en empirisk fråga i vår studie, samtidigt som vi har funnit det väsentligt att undersöka de beskrivna stödrelationerna i förhållande till vad som teoretiskt anses ingå i en professionell respektive nära relation.

Del 2. Ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen

I rapportens del 2 kommer vi att få veta mer om de ensamkommande barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen 2008. Vi kommer också att få ta del av ett urval ensamkommande ungdomars egna erfarenheter av att komma som ensamkommande barn till Göteborgsregionen. Hur de upplevt mottagandet, hur de ser på sina olika relationer och kontakter och på det stöd de fått kommer att vara fokus i denna genomgång.

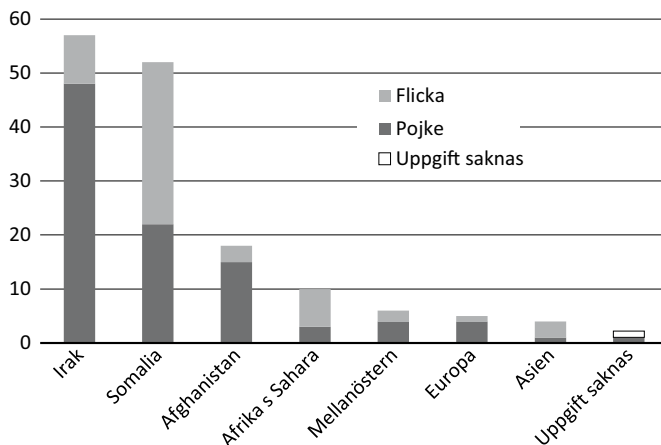
2.1 Kartläggning av barnen som kom 2008

En del av studien har handlat om att genomföra en totalundersökning av samtliga ensamkommande barn och ungdomar som anlände till Göteborgsregionen 2008. Denna genomgången är unik i svenska såväl som internationella sammanhang eftersom data om ensamkommande barn oftast enbart går att hitta på nationell nivå. Här har vi istället använt oss av den individdokumentation som finns samlad i Migrationsverkets och socialtjänstens personakter för de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen under 2008 (se också den här rapportens metodappendix som kan laddas ner från www.grkom.se/fouivast). Datainsamlingen skedde under perioden september 2011 till och med februari 2012. Informationen har samlats in med hjälp av ett strukturerat kartläggningsinstrument. Vi kommer att presentera resultatet under fyra teman:

- 1) Demografi inklusive ursprungsland, ålder och kön
- 2) Uppväxtförhållanden och svårhanterliga erfarenheter
- 3) Asylprocessen med fokus på beslut och väntetider
- 4) Stöd- och vårdbehov avseende stöd/vård som barnen och ungdomarna fått samt vilka behov som registrerats inom myndigheterna.

Materialet väcker frågor både om den grupp som anlände och om arbetet inom Migrationsverket och socialtjänsten.

Figur 1. Antal barn och unga som anlände till Göteborgsregionen 2008 fördelat på ursprungsland och kön.

Demografi

De 154¹ barn och ungdomar som anlände till Göteborgsregionen 2008 kommer ursprungligen från hela 16 länder, men en stor andel (72 procent) kommer från antingen Irak eller Somalia. I figur 1 visas fördelningen mellan enskilda eller grupper av länder. I gruppen Asien finns barn från Burma/Myanmar, Mongoliet och Vietnam, i Europa återfinns ursprungsländerna Albanien, Serbien och Makedonien, från Mellanöstern kommer barnen från Iran, Libanon eller Palestina (statslösa) och från Afrika söder om Sahara har de ursprungligen lämnat antingen Kamerun, Kongo, Burundi eller Eritrea.

Figuren ovan visar också antalet pojkar och flickor som kom från respektive land, eller grupp av länder. Totalt av de 154 barnen var 64 procent pojkar och 36 procent flickor. Det är en könsfördelning som skiljer sig en del från den nationella nivån och det totala antalet barn som kom till Sverige 2008 (totalt kom det 1510 ensamkommande barn och ungdomar till Sverige 2008

1. Antalet barn och ungdomar som utgör underlag för de olika uppgifterna i kartläggningen skiljer sig åt. Totalt rör det sig om 154 barn. Av dessa är det dock bara 139 som det finns uppgifter om i Migrationsverkets material. Motsvarande siffra för socialtjänsten är 132. Sammantaget är det 117 barn och ungdomar som det finns uppgifter om i materialet från både Migrationsverket och socialtjänsten. Anledningen till dessa skillnader är att vissa av barnen tagits emot av Migrationsverket på annan ort än i Göteborgsregionen för att sedan bli placerade inom en kommun i Göteborgsregionen och då komma i kontakt med socialtjänsten, vilket förklarar varför de inte finns med i Migrationsverkets material. Likaså har vissa barn och ungdomar tagits emot av Migrationsverket i Göteborgsregionen men sedan placerats/flyttat till annan del av Sverige, vilket förklarar att de inte finns med i socialtjänstens material. Utöver detta har i vissa fall en enskild uppgift saknats i materialet, vilket ytterligare reducerat det antal barn och ungdomar som är med i den specifika delen av kartläggningen.

varav 1201 (80%) pojkar och 309 (20%) flickor, se Migrationsverket 2008). Än fler flickor fanns dock bland de 80 barn och ungdomar som bosatte sig i Göteborgs Stad. Här var könsfördelningen jämnare (46 procent flickor) än för de övriga 12 kommunerna i Göteborgsregionens (24 procent flickor). En annan skillnad mellan Göteborgs Stad och kranskommunerna var att något mer än hälften av barnen som bosatte sig i Göteborg hade Somalia som ursprungsland medan bara 13 procent av de som bosatte sig i kranskommunerna kom från Somalia, och att en något mindre grupp kom från Irak jämfört med övriga kommuner (28 mot 43 procent). Av pojkarna som anlände kom nästan hälften från Irak och ytterligare en fjärdedel kom från Somalia. Som framgår av diagrammet var det också en ojämn könsfördelning i första hand i gruppen som kom från Irak och Afghanistan som till övervägande del bestod av pojkar. De flesta av flickorna som kom var från Somalia.

En förklaring till skillnaderna mellan den grupp som kom till Göteborgs Stad och kranskommunerna är troligen att Göteborg detta år inte hade upprättat något avtal med Migrationsverket om mottagande av ensamkommande barn. Barnen som kom till Göteborgs Stad var s.k. "EBO-barn" (EBO = " eget boende") vilket i praktiken innebar att de bodde i familjehem hos släktingar ("släktinghem") medan barnen som fick boende i kranskommunerna hamnade där som ett resultat av ett kommunhänvisningsbeslut.

I genomsnitt var barnen 15 år när de sökte asyl i Sverige². Fördelat på åldersgrupper kan man se att det finns en stor koncentration av barn i åldrarna 15 till 17 år. Sju av tio var i dessa åldrar. 19 av barnen (knappt 14 procent) var under 12 år när de ansökte om asyl. Dock var 40 av de ensamkommande barnen och ungdomarna som kom 2008 under 15 år vid tidpunkten för asylansökan. Åldersuppgifter saknades för 16 av barnen/ungdomarna i Migrationsverkets akter.³

Tabell 1. Barn och ungdomar fördelade på åldersgrupper.

Åldersgrupper	Antal	Procent
Upp till 11 år	19	12,3
12-14 år	21	13,6
15-17 år	97	63,0
Över 17 år	1	0,6
Uppgift saknas	16	10,4
Total	154	100,0

2. "Ålder vid asylansökan" avser uppgifter hämtade ur Migrationsverkets akter och speglar den ålder barnet eller den unge uppgav vid tidpunkten för sin asylansökan eller vid erhållande av uppehållstillstånd. "Ålder för ankomst" kan skilja sig ifrån denna eftersom några barn ansökte om asyl i Sverige som anknytningsärenden och gjorde detta på plats i sitt hemland/grannland. Flera av de barn som kom som anknytningsärenden till Göteborgsregionen under 2008 hade lämnat in sin ansökan redan så tidigt som 2006. "Ålder vid ankomst" skall spegla den ålder barnet eller den unge hade när hen kom till GR.
3. Åldersuppgift saknades i 1 akt. I de övriga 15 fallen så saknades akten helt och hållet för barnet. Se metodappendix för en diskussion om bortfall.

Migrationsverkets hantering av asylärenden skiljer sig beroende på om barnen är över eller under 15 år. Enligt Dublin-överenskommelsen ska barn under 15 år inte ”daktas”, vilket betyder att de inte skall lämna sitt fingeravtryck i samband med asylansökan.⁴ Det visar sig att så många som nästan vart tredje barn var under 15 år när de ansökte om asyl. Det finns inga noterbara könsskillnader mellan de olika åldersgrupperna.

Frågan om asylsökande barns och ungdomars ålder är samtidigt omdebatterad. Det har i medierna bland annat förts fram att unga vuxna medvetet skulle uppge att de är under 18 år i syfte att bli behandlade som barn och inte vuxna och på så sätt ha lättare att beviljas asyl (Stretmo 2010; Stretmo *kommande*). Vi har därför undersökt i hur många fall det funnits misstanke om att uppgiven ålder inte varit riktig, och i vilken mån som detta lett till förändrade uppgifter (upp- eller nedskrivning av ålder).

Vi kan för det första konstatera att den stora majoriteten av de ensamkommande barnen och ungdomarna aldrig fick sin ålder ifrågasatt, och för de 28 där ifrågasättanden funnits, förekom såväl upp- som nedskrivning av åldern. Av de nio barn som fick sin ålder uppskriven under asylprocessen, fick endast tre av dem åldern justerad till över 18 år. För två av dessa hade uppgifter hämtats från land där barnen först sökt asyl. För det tredje barnet skrevs åldern först upp och sedan ned igen efter att hen erhållit uppehållstillstånd. Ytterligare två barn fick sin ålder nedskrivna.

Att ta ställning till om åldern på ett barn/ungdom stämmer är en svår uppgift. Socialstyrelsen genomför en översyn av vilka förfaringssätt som kan användas vid fastställande av ålder i tveksamma fall. Vi kan från aktstudien konstatera att det verkar som om samma typ av uppgifter kan få olika status beroende på var de inhämtas. Uppgifter om ålder som hämtats från första asylsökan har som regel tagits för goda, även om grunden för likartade uppgifter (pass och egen dokumentation) i regel ifrågasatts vid prövning av asylansökan i andra fall.

Uppväxtförhållanden och svårhanterliga erfarenheter

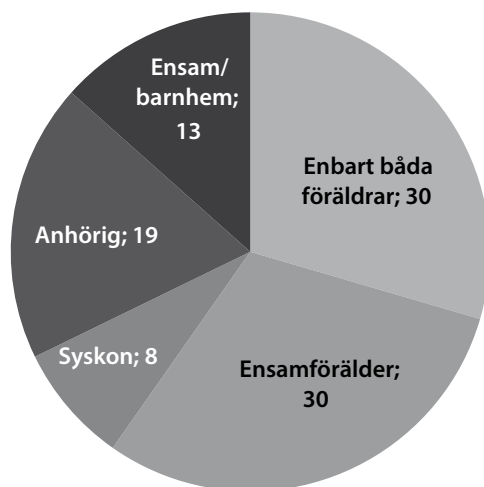
För att undersöka vad barnen/ungdomarna bar med sig för erfarenheter när de anlände till Sverige undersökte vi hur deras uppväxtförhållanden sett ut och vilka erfarenheter de hade med sig som de kan antas ha svårt att hantera. Vad man kan konstatera är att en majoritet av barnen har många svåra erfarenheter med sig. En stor grupp har under sin uppväxt på olika sätt separerats

4. Med ”daktning” avses den praxis som länder inom Schengenområdet har för att registrera personuppgifter och fingeravtryck från den asylsökande i det s.k. ”Eurodacregistret”. Att i ett tidigt skede av asylprocessen ta fingeravtryck samt kolla av dem mot (Eurodac)registret kallas för ”daktning”. Migrationsverket eller dess motsvarighet i de övriga medlemsländerna får i enlighet med Dublinkonventet inte ”dakta” asylsökanden under 15 år.

från någon eller båda av sina föräldrar eller nära anhöriga. 105 av barnen har periodvis levt med en ensamstående förälder, syskon, annan anhörig eller klarat sig själva/bott på barnhem. Av de 154 barnen som vi studerat har relativt många någon gång i livet levt ensamma eller bott på barnhem (ca 13 procent). Att pappan dör eller försvinner spårlöst är en upplevelse många av barnen i aktstudien har varit med om. Ibland går det att se en koppling mellan flykten och förlusten av en far. Många av de barn som bott med en ensamstående förälder eller som bara har en förälder i livet har en ensamstående mamma.

Åtta procent har någon gång tagits omhand av ett äldre syskon och 19 procent har istället bott tillsammans med vuxna anhöriga såsom morbror, faster eller mormor. En fjärdedel har alltså vuxit upp, åtminstone periodvis, med annan anhörig än förälder. Att växa upp med anhöriga eller med en ensamstående förälder behöver inte innebära stora svårigheter, men med hjälp av övriga uppgifter i akterna kan man se att detta ofta föranletts av en svår förlust. Att vara ensamstående mor i de länder/regioner där barnen kommer ifrån innebär dessutom ofta också i regel en såväl stor ekonomisk som social utsatthet och ofta också en avsaknad av ett skyddande socialt nätverk. När en eller båda föräldrarna har saknats handlar det i många fall om att båda dödats, kidnappats eller försvunnit eller att barnet/den unge aldrig haft kännedom om dem. Inga skillnader av betydelse finns mellan könen ifråga om uppväxtförhållanden.

Figur 2. Uppväxtförhållanden i förhållande till vilka barnen/de unga vuxit upp med, åtminstone periodvis. Barn/unga i procent. Antal barn = 149. Uppgift saknas om 5 barn.

Svårhanterliga upplevelser

Orsakerna till att barnen flyr/skickas från sitt hemland är ofta flera och sammansatta. En del av anledningarna är också av den karaktären att man kan tala om traumatiserande upplevelser (se tabell 2).

Informationen om vad som föranledde barnens och ungdomarnas flykt är inhämtad från såväl socialtjänstens som Migrationsverkets register. Vad man först kan konstatera är att Migrationsverket hade betydligt mer uppgifter om barnens svårhanterliga upplevelser i hemlandet än vad kommunen hade. I några fall hade samtidigt socialtjänsten bättre kunskap än vad som fanns hos Migrationsverket, exempelvis om våld förekommit i hemmet. I och med att Migrationsverket rutinmässigt efterfrågar svårhanterliga upplevelser vid prövningen av asylskälen förefaller det rimligt att de har bättre dokumenterad kunskap om detta. Slående är dock att socialtjänsten saknade kunskap om att många barn och unga varit utsatta för allvarligt våld eller känt sig hotade till livet.⁵ Enligt den studie som FoU-enheterna i Stockholmsregionen gjort (2012) kan en tänkbar delförklaring till detta vara att socialtjänsten vill minska risken för en re-traumatisering, och att man inom socialtjänsten därmed avstår från att ställa känsliga frågor, åtminstone i ett tidigt skede efter ankomsten. Detta hindrar dock inte socialtjänsten från att i ett senare skede följa upp samtalen med kompletterande frågor. En annan delförklaring kan också handla om att socialtjänsten inledningsvis inte heller vill störa den utredning som genomförs angående asylansökan, genom att ställa likartade frågor. Risken är samtidigt att väsentlig kunskap om barnens erfarenheter och därigenom individuella stödbehov går förlorad. Kunskap om barnens/ungdomarnas upplevelser kan dock finnas inom socialtjänsten, även om de inte är registrerade i individakterna. Vad som också framkommer i samband med materialinsamlingen är att det råder stora skillnader mellan hur mycket information socialtjänsten i kranskommunerna jämfört med Göteborgs Stad har om barnen. Göteborgs Stads individakter är i många fall mycket mindre utförliga än de som går att hitta hos kranskommunerna.

Sammanställningen nedan särskiljer svårhanterliga upplevelser som utgår från att ha 1) varit utsatt för eller bevittnat allvarligt våld, 2) levt under långvarig stress eller förföljelse, eller 3) erfarit svåra förluster. Migrationsverkets uppgifter rör 132 personer och omfattar totalt 454 svårhanterliga upplevelser (3,4 i genomsnitt) och motsvarande från socialtjänsten avser 133 personer och 294 sådana erfarenheter. I tabellerna inom detta område redovisas uppgifterna från socialtjänsten, Migrationsverket samt skillnad i antal barn och unga där noteringar finns. Andelen avser hur stor del av de ungdomar som har en viss

5. Det går också att reflektera kring huruvida att ha upplevt "våld i hemmet" och "våld mot egen person" på något sätt kan vara sammanfallande/överlappande kategorier.

erfarenhet beräknat för socialtjänsten på 133 och för Migrationsverket 132 barn och unga. I samtliga tre tabeller kan man se att det för vissa områden finns en påfallande avsaknad av registrerade uppgifter inom socialtjänsten i fråga om sådant som borde vara mycket viktig information om barnens erfarenheter.

Tabell 2. Barn/unga som utsatts eller bevittnat våld. Uppgifter från socialtjänsten och Migrationsverket samt differens i antal barn/unga. Antal och andel inom parentes (procent).

Utsatt för eller bevittnat våld	Socialtjänst	Migrationsverket	Differens
Utsatt för våld mot egen person	25 (18,8)	81 (61,4)	-56
Våld i hemmet	11 (8,3)	eu	11
Bevittnat våld mot annan person	21 (15,8)	44 (33,3)	-23
Bevittnat att någon dödades	eu*	25 (18,9)	-25
Deltagit i våld mot annan person	2 (1,5)	eu	2
Krigsupplevelser	55 (41,4)	53 (40,2)	2
Tortyr/ grovt våld	3 (2,3)	1 (0,8)	2
Bevittnat tortyr	2 (1,5)	2 (1,5)	0
Sexualiserat våld/våldtäkt	6 (4,5)	6 (4,5)	0
Bevittnat sexualiserat våld/våldtäkt	2 (1,5)	3 (2,3)	-1

* Ej uppgift

Av tabell 2 framkommer att det finns uppgifter ifrån Migrationsverket om att 81 av de 132 barnen varit utsatta för våld mot den egna personen, alltså drygt sex av tio. En tredjedel har bevittnat våld mot annan person och en femtedel har sett så kraftigt våld att någon dödades. Sammantaget tecknar dessa uppgifter om allvarligt våld upp en bild av en grupp barn och ungdomar som har med sig omfattade erfarenheter av olika grova våldshandlingar. Inom socialtjänsten finns också uppgifter om att två av barnen/ungdomarna själva deltagit i våld mot annan person. Sex personer har också uppgivit att de varit utsatta för sexualiserat våld eller våldtäkt.

Tabell 3. Barn och unga som utsatts för långvarig stress, förföljelse. Uppgifter från socialtjänsten, Migrationsverket samt differens i antal barn och unga. Antal och andel inom parentes (procent).

Långvarig stress, förföljelse	Socialtjänst	Migrationsverket	Differens
Vistelse i skyddsrum/källare/husarrest	7 (5,3)	14 (10,6)	-7
Levt "under jorden"/på flykt	28 (21,1)	54 (40,9)	-26
Vistelse i fängelse/fångläger	3 (2,3)	4 (3)	-1
Lever under hot/dödshot	20 (15,0)	19 (14,4)	1
Religiös förföljelse	eu*	26 (19,7)	-26

* Ej uppgift

Att leva under besvärliga förhållanden under längre tid ger en osäkerhet och ofta hög stressnivå, något som förknippas med olika typer av svårigheter senare i livet. Enligt forskning kring posttraumatisk stress tenderar olika svåra upplevelser ömsesidigt förstärka en eventuell psykisk känslighet hos individen (se t.ex. Michel 2001). En stor grupp har levt på flykt, fyra av tio. I vilken mån den är förknippad med att ta sig till Sverige, eller hänför sig till tidigare upplevelser, framgår inte. Men det är i vilket fall en utdragen situation av stor osäkerhet och rädsla. För en del har denna eller övriga perioder i livet varit förknippade med hot/dödshot (14,4 procent) eller förföljelse på grund av religiösa skäl (19,7 procent).

Tabell 4. Barn och unga som utsatts för svåra förluster. Uppgifter från socialtjänsten, Migrationsverket samt differens i antal barn och unga. Antal och andel inom parentes (procent).

Svåra förluster	Socialtjänst	Migrationsverket	Differens
Familjemedlem saknad	30 (22,6)	50 (37,9)	-20
Familjemedlem dödad	44 (33,1)	49 (37,1)	-5
Familjemedlem fängslad	6 (4,5)	11 (8,3)	-5

Många av barnen/ungdomarna har också erfarenheter av att någon familjemedlem är saknad, har dödats eller sitter fängslad. Närmare fyra av tio har erfarenhet av att en familjemedlem är saknad eller har försvunnit spårlöst. Detta innebär naturligtvis för många av barnen och ungdomarna en längtan, sorg och kanske ett ovisst sökande efter anhöriga.

Av sammanställningen i ovanstående tre tabeller framgår att ett flertal av barnen eller ungdomarna hade upplevt eller bevittnat mycket svåra och för många säkert traumatiserande händelser. Fyra av tio barn hade erfarenheter av krigsupplevelser med sig i bagaget, vilket kanske inte är förvånande eftersom barnen och ungdomarna kommer från några av världens mest konfliktdrabbade områden. 41 procent av barnen uppger att de hade drivits på flykt (enligt Migrationsverket, 21 procent i socialtjänstens akter) eller fått gå under jorden under längre tid innan de ansökte om asyl i Sverige. Flera av de afghanska barnen hade exempelvis levt som papperslösa i Iran under längre tid innan de påbörjade sin resa mot Sverige, medan andra bott i flyktingläger i grannländer. För 22 procent av barnen saknades det uppgifter om traumatiska upplevelser i socialtjänstens material medan denna siffra bara var nio procent i Migrationsverkets. I medeltal har barnen uppgett 3,4 svårhanterliga upplevelser, men i praktiken finns en variation där en del barn har blivit mycket utsatta.

Skäl till flykten

Även vad gäller de orsaker som uppges föranleda flykten förefaller Migrationsverket ha större kännedom om dem än kommunen, vilket återigen kanske är rimligt. Samtidigt som det kanske hade varit önskvärt att socialtjänsten hade varit mycket mer insatt i vad som tvingat barnen på flykt. Exempelvis saknas uppgifter inom socialtjänsten om flyktskäl för hela 30 procent eller 40 individer. Det är också tydligt att Migrationsverket och socialtjänsten fokuserar på olika saker i sitt arbete. Migrationsverket som en utredande myndighet fokuserar på att efterforska i ett asylärende, medan socialtjänsten med ett mer vård- och omsorgsorienterat uppdrag istället skall utreda barnets/den unges individuella behov. Man kan samtidigt fråga sig om barnens svårhanterliga upplevelser och flyktskäl kan utgöra viktig information att ta ställning till vid bedömningen av stödbehov. Återigen kan sådana uppgifter ha funnits hos enskilda handläggare och andra anställda, men de har inte dokumenterats i akten, vilket åtminstone försvårar för andra att ta vid och risken finns att viktig information inte överförs eller faller ut ur systemet.

Politisk oro är ett skäl som ett flertal av barnen har uppgivit i intervju med Migrationsverket och som tagits upp i asylakten (68 procent) medan 36 procent uppgivit en akut *väpnat konflikt* som ett viktigt bakomliggande skäl till flykten (motsvarande siffror från socialtjänstens register är 14 respektive 16 procent). 45 procent har uppgett att de regelmässigt trakasserats och att det föranlett flykt. *Trakasserier* skall här förstås som att barnen/de unga har upplevt sig vara systematiskt hotade eller förföljda, exempelvis att familjens näringsverksamhet planmässigt utsatts för skadegörelse eller att folk regelbundet kommit till hemmet för att på olika sätt hota familjen. *Hot om kidnappning* är ett annat skäl som nära 32 procent av barnen och ungdomarna uppgivit i Migrationsverkets akter (mot 10 procent i socialtjänstens akter). Det finns uppgifter om att barnen eller ungdomarna riskerat att utsättas för våld (32 procent hos Migrationsverket mot 13,5 procent hos socialtjänsten). *Extrem fattigdom* – alltså uppgifter om såväl absolut som relativ fattigdom – är återigen en annan variabel där Migrationsverket har fler uppgifter än socialtjänsten. Enligt Migrationsverkets material har nära 27 procent av barnen vuxit upp under extremt knappa förhållanden. Detta kan avse att barnen i praktiken levt på gatan, fått arbeta istället för att gå i skola och att de kan ha upplevt perioder av svält.

Vad som tydligt framkommer är att barnen och ungdomarna har uppgett flera olika potentiellt traumatiska upplevelser samt skäl till flykt. Det är kanske *heterogeniteten* som kännetecknar deras tidigare erfarenheter på individnivå snarare än att det går att utläsa homogena eller generella mönster (se också Eide 2005 samt Watters 2012 för liknande resonemang). Upplevelserna är också *kumulativa* och flera barn och ungdomar kan därför ha haft flera olika

flyktskäl, såväl som att de varit med om flera olika traumatiserande händelser. En generell slutsats är dock att även om många av barnen kanske inte anses ha formella asylskäl i enlighet med de bedömningar Migrationsverket gör (vilket vi kommer att återkomma till under nästa tema), så bär många av barnen och ungdomarna på väldigt svåra upplevelser. Det framkommer också att flykten i sig kan tolkas som ett resultat av hur flera olika faktorer samvarierat: ibland kom kanske flykten som en akut lösning på en ohållbar situation medan andra barn och ungdomar har haft möjlighet att förbereda migrationen under litet längre tid. Hur aktiva barnen själva varit i sin flykt är också något som varierar mycket bland barnen i urvalet.

Vi har också tittat på om det går att se något samband mellan de flyktskäl barnen och ungdomarna uppgav och kön men vi har inte funnit några stora skillnader. Samtidigt finns det några skillnader som det kan vara värt att reflektera kring: De tydligaste könsskillnaderna finns i fråga om *tvångsgifte*, som bara flickor uppgett. Även det vi i mallen kallat för *hedersrelaterade skäl* var litet vanligare för flickor även om det inte heller var så ovanligt bland pojkarna. *Politisk oro* som flyktskäl var dock ett vanligare skäl för pojkarna än för flickorna. I nedanstående tabell redovisas de skäl till flykten som registrerats hos Migrationsverket, fördelat på skäl som flickor och pojkar angett. Tabellen är rangordnad så att de vanligaste flyktskälen kommer överst.

Tabell 5. Skäl till flykt som registrerats i Migrationsverkets akter avseende 138 personer. Antal barn och unga och andel av flickor respektive pojkar i procent inom parentes.

Skäl till flykt	Flicka	Pojke	Totalt
Politisk oro	40 (75,5)	55 (64,7)	95
Utsatt för trakasserier	18 (34,0)	45 (52,9)	63
Väpnad konflikt	28 (52,8)	23 (27,1)	51
Risk för kidnappning	14 (28,4)	30 (35,9)	44
Utsatt för våld	11 (20,8)	33 (38,8)	44
Extrem fattigdom	15 (28,3)	22 (25,9)	37
Hedersproblematik	11 (20,8)	10 (11,8)	21
Uppgift saknas	3 (5,7)	9 (10,6)	12
Tvångsgifte	11 (20,8)	0 (0)	11
Militärtjänst	2 (3,8)	6 (7,1)	8
Utsatt för våldtäkt	6 (11,3)	1 (1,2)	7
Sjukdom	2 (3,8)	2 (2,4)	4
Arbete, slavlikn. förhåll.	0 (0)	2 (2,4)	2
Tortyr	0 (0)	2 (2,4)	2
Könsstympning	1 (1,9)	0 (0)	1
Sexuell läggning	0 (0)	1 (1,2)	1
Människohandel	0 (0)	1 (1,2)	1
Egen kriminalitet	0 (0)	1 (1,2)	1
Totalt, antal	53 (100)	85 (100)	138

Tabell 6. Skäl till flykt som registrerats i socialtjänstens akter avseende 139 personer. Antal barn och unga och andel av flickor respektive pojkar i procent inom parentes.

Skäl till flykt	Flicka	Pojke	Totalt
Uppgift saknas	15 (25,0)	25 (31,6)	40
Väpnad konflikt	9 (15,0)	12 (15,2)	21
Politisk oro	6 (10,0)	13 (16,5)	19
Utsatt för våld	7 (11,7)	11 (13,9)	18
Risk för kidnappning	5 (8,3)	8 (10,1)	13
Hedersproblematik	6 (10,0)	4 (5,1)	10
Tvångsgifte	6 (10,0)	0 (0)	6
Militärtjänst	1 (1,7)	3 (3,8)	4
Utsatt för våldtäkt	3 (5,0)	1 (1,3)	4
Extrem fattigdom	1 (1,7)	1 (1,3)	2
Arbete under slavlikn. förhållanden	0 (0)	1 (1,3)	1
Människohandel	1 (1,7)	0 (0)	1
Totalt	60 (100)	79 (100)	139

Om vi jämför Migrationsverkets material med socialtjänstens så ser vi att en större andel av flickorna här uppgivit *tvångsgifte* som flyktskäl; både att de gifts bort mot sin vilja eller riskerat att bli bortgifta. Ingen av pojkarna angav det flyktskälet. En mycket större andel av flickorna än av pojkarna har också angivit *väpnad konflikt*. Pojkarna har i högre grad uppgivit risk för kidnappning. I motsats till socialtjänstens uppgifter ovan är det här en större andel av flickorna som också angivit politisk oro. Migrationsverket har uppgifter om att ungefär lika många pojkar som flickor haft hedersrelaterade skäl till flykt, eftersom flickorna är färre totalt är dock andelen flickor som angivit hedersrelaterade skäl nästan dubbelt så stor som andelen pojkar.⁶ Pojkar har i högre grad angivit att de varit utsatta för trakasserier och våld, medan våldtäkt i högre grad uppgivits av flickor.⁷

Hur man bäst fångar upp och stödjer de barn och ungdomar som har potentiellt traumatiserande upplevelser och erfarenheter med sig blir en viktig uppgift för alla aktörer involverade i mottagandet av denna grupp. Tillräckligt med kunskap om barnens erfarenheter torde vara viktigt för att kunna ta ställning till vilket stöd som barnet eller ungdomen kan vara i behov av.

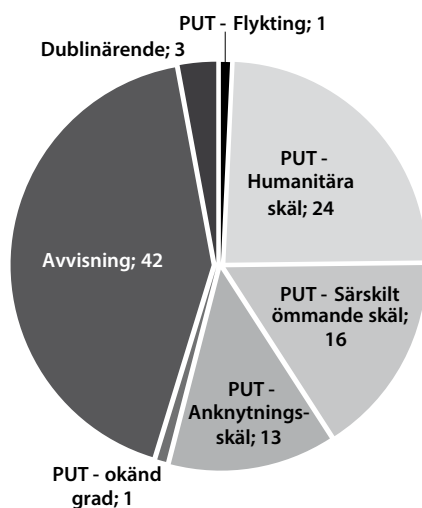
6. Här kan det också finnas en skillnad i det sätt som Migrationsverkets handläggare frågar pojkar och flickor: i akterna fanns det helt klart fall av pojkar som angav att de fick fly för sitt liv pga. att de varit tillsammans med eller haft en flickvän och att de efter detta båda var hotade till livet av flickans eller pojkens familj. Detta tas dock inte alltid upp som något handläggaren tolkar i termer av hedersrelaterat våld (Stretmo, reflektion till läsning av Migrationsverkets asyl- och mottagningsakter).

7. Här kan man också spekulera i huruvida *ursprungsland* kan förklara några av skillnaderna: flickorna som kom under 2008 kom i stor utsträckning från Somalia, medan majoriteten av pojkarna kom från Irak. Situationen i Irak under 2008 skiljde sig kanske också från situationen i delar av Somalia under samma period, med mer politisk oro i den irakiska kontexten och en mer akut väpnad konfliktsituation i olika regioner av Somalia. Såväl somaliska som irakiska pojkar uppgav en rädsla eller farhåga för att kidnappas som ett av de akuta skälen som ledde fram till flykten.

Asylprocessen, beslut

I detta avsnitt skall vi närmare studera de uppgifter vi har samlat in kring hur asylprocessen har sett ut för de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen under 2008. För att besvara denna fråga har vi inhämtat upplysningar från Migrationsverkets asylakter som berör tiden för inlämnandet av asylansökan och olika tider för beslut samt överklaganden. Se figur 3.

Figur 3. Första beslutet om barnens och ungdomarnas asylansökan. Barn/unga i procent. Antal barn = 137. Uppgift saknas om 17 barn.

Vad som framkommer i denna genomgång är att 55 procent av barnen fick ett beslut om permanent uppehållstillstånd (PUT) i första instans. Dock var det endast *ett* av de barn som kom 2008 som fick flyktingstatus på sitt PUT. Övriga barn fick andra graderingar; 24 procent fick uppehållstillstånd på humanitär grund medan 16 procent fick det på grund av s.k. synnerligen ömmande omständigheter. Drygt 42 procent av barnen fick ett avslagsbeslut på sin första asylansökan.

Majoriteten av de barn som fick ett negativt beslut på sin ansökan överklagade och deras asylärende gick därför vidare genom olika instanser hos Migrationsverket. Vid den sista anteckningen i asylärendet var antalet uppehållstillstånd uppe i 61 procent.⁸ Det vill säga att cirka 39 procent av barnen eller ungdomarna fortfarande hade ett beslut om avvisning på sin ansökan när vi avslutade vår materialinsamling. Tre procent av barnen var så kallade

8. Med "sista anteckning i akten" avses de anteckningar som fanns noterade i asyl- och mottagningsakten hos Migrationsverket samt i individakten hos socialtjänsten vid tidpunkten för vår datainsamling. Insamlandet av aktmaterialet påbörjades i september 2011 och avslutades i början på februari 2012.

Dublinärenden vid det första beslutet. Inget av barnen kom dock att avvisas, då barnen antingen fick annan status under asylprocessens gång, avvek eller att vidare uppgift från Migrationsverket saknas. För 28 procent av barnen som kom till Göteborgsregionen pågick alltså fortfarande asylprocessen under sista halvåret 2011 samt i början av 2012.

Första beslut fördelat på länder, regioner, kön och barn med PTSD

Det går att se tydliga skillnader i vilken mån barn och unga som kom från olika regioner och länder fick PUT vid första beslut. De irakiska barnen och ungdomarna fick i mycket högre grad ett beslut om avvisning än barn och unga från andra regioner eller länder, endast 6 av de 49 irakiska barnen fick ett PUT genom det första beslutet. Barnen från övriga länder i Mellanöstern fick PUT i nästan lika låg grad. Samtliga fem av de barn eller unga som kom från länder inom Europa fick beslut om avvisning. Av barnen och ungdomarna från Somalia, å andra sidan, fick nästan samtliga (96 procent) PUT i första instans. 31 procent av de barnen var inte asylsökande men fick uppehållstillstånd i Sverige av anknytningskäl. De få barn med somaliskt ursprung som inte fick PUT var alla så kallade *Dublinärenden*⁹. Tydligt i detta är att barnet eller ungdomens *ursprungsland* vägde tyngre i Migrationsverkets bedömning av asylskäl än de olika smärtsamma upplevelserna hen bar med sig. Det gick alltså inte att hitta systematiska skillnader mellan de upplevelser barnen hade med sig och varifrån de kom.

Vi har också undersökt om det går att utläsa några mönster i huruvida land/ursprungsland och kön fick betydelse för den ärendehandläggning som Migrationsverket gjorde, men finner inga stora systematiska skillnader.¹⁰

Att leva under så svåra förhållanden som många av barnen har gjort innebär en risk för att utveckla ångestrelaterade besvär och psykisk ohälsa såsom t.ex. posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). PTSD kan yttra sig på olika sätt men ofta handlar det om att individen på något sätt plågas av återkommande och mycket smärtsamma minnen eller trauman. Det kan ske i vaket såväl som sovande tillstånd, vilket gör att personen kanske blir rädd för att sova för att undvika att drömma om händelsen. Ofta försöker personen också

9. Dublinförordningen reglerar vilket land som ska ansvara för att asylärendet prövas. Förordningen gäller i EU:s medlemsländer samt Island, Norge och Schweiz. Om ett ensamkommande barn sökt asyl i ett annat Dublinland – s.k. *Dublinärende* – ska prövningen göras i det land där ansökan lämnades in först (s.k. första asylland) och barnet/den unge skall därför utvisas till detta land.

10. Det går ändå att utläsa vissa tendenser: bland annat ser vi att flickorna i något högre grad tilldelas ett PUT av humanitära skäl än pojkarna från samma länder. Framförallt är detta ett mönster som går att skönja för barn och ungdomar som har sitt ursprung i afrikanska länder söder om Sahara, inklusive Somalia. Det är dock för få barn i analysen för att egentligen kunna säga något om betydelsen av kön i relation till land för asylbeslutet. Flickorna från Afghanistan är inte så många (3 stycken totalt), men samtliga fick PUT som första asylbeslut. Bland de afghanska pojkarna (13 stycken) fanns det däremot flera (3 stycken) som fick avvisningsbeslut i första instans.

undvika allt som på något sätt påminner om traumat. Det kan t.ex. leda till att personen drar sig undan sociala sammanhang och isolerar sig från omgivningen, men också att personen blir extremt vaksam. Personen kan framstå som lättskrämmd, kan ibland uppvisa ett aggressivt och utagerande beteende, ha stora koncentrationssvårigheter och sömnproblem. Det posttraumatiska stressyndromet ger sig oftast till känna inom några veckor efter den traumatiska händelsen. Ibland tar det dock mycket längre tid, upp till flera månader eller år (se också Michel 2001).

Bland de barn för vilka det finns anteckningar om PTSD (det vill säga att det i asylakten fanns ett vårdintyg som intygade en sådan diagnos) var det en relativt sett större grupp som fick avslag på sin asylansökan i första instans jämfört med totalgruppen av barn, nära 61 procent jämfört med drygt 45 procent. Vid sista anteckningen i Migrationsverkets akter hade denna siffra sjunkit till knappt 43 procent i jämförelse med 38 procent för totalgruppen. Det var alltså en större andel av barnen med PTSD som beviljades uppehållstillstånd i en senare prövning än det var för totalgruppen. Detta kan också spegla att tecken på PTSD påvisades under asylprocessens gång och fick betydelse för hanteringen av ärendet i de senare stegen i asylprövningen.

Väntetider under asylansökan

I medeltal fick barnen som kom till Göteborgsregionen under 2008 vänta i närmare 23 veckor på det första beslutet om asyl efter det att asylansökan lämnats in. Som längst hade beslutet tagit 127 veckor, alltså nästan två och ett halvt år.

En grupp barn och unga får beslut om avvisning och för dem följer oftast en väntan på att verkställighet sker och att de skickas tillbaka till ursprungslandet eller ett annat land. Bland barnen som kom 2008 har 11 barn eller ungdomar utvisats från Sverige. Fler barn befann sig vid tidpunkten för studien i en ej avslutad asylprocess, där de fått olika typer av avslag, men där slutgiltigt beslut och eventuellt verkställande av avvisning inte tagits. Dessa hade i medeltal sökt asyl i Sverige två år innan de utvisades. Inga av dessa avvisningar har varit så kallade Dublinärenden. Tiden från första avvisningsbeslut till verkställighet för dem som utvisats var i medeltal cirka 70 veckor (1,3 år). Men tiden varierar mycket mellan barnen. Det barn som väntade kortast tid på avvisning, avvisades redan sex veckor efter det att asylbeslutet fattades, medan den som fick vänta längst avvisades 144 veckor efter beslutet, det vill säga 2,8 år efter det första beslutet. I de fall där ungdomen eller barnen fick

vänta över 100 veckor inkom i de flesta fall flera överklaganden som sedan avslogs eller avvisades.¹¹

De allra flesta av de elva barn och ungdomar som fick sitt avvisningsbeslut verkställt hade hunnit fylla 18 år, men även mycket yngre barn avvisades. Tre av de 11 som avvisades befann sig i åldersspannet mellan 12 och 17 år, medan ett barn var mycket yngre än 10 år vid tiden för verkställigheten (avvisades tillsammans med sin underåriga vårdnadshavare).

Stöd- och vårdbehov

I detta avsnitt ska vi inom tre underteman redovisa de uppgifter som fanns i Migrationsverkets asyl- och mottagningsakter samt socialtjänstens individakter om de asylsökande barnens och ungdomarnas *hälsa, boende* samt *skola*.

Hälsa

Vi presenterar här uppgifter om fysisk och psykisk ohälsa. Inom kategorin *fysisk ohälsa* ingår hälsoproblem eller bekymmer som exempelvis om det fanns olika uppgifter om krigsskador, sjukdomar som TBC, medfödda fysiska funktionsnedsättningar och/eller olika fysiska smärttillstånd. Inom kategorin *psykisk ohälsa* ingår exempelvis psykiatriska diagnoser, så som PTSD, men också om det fanns noteringar om sömnsvårigheter, oro, depression eller självdestruktivt beteende. Inom kategorin *psykosomatiska och övriga symptom* ingår uppgifter som antingen innebär somatiska svårigheter som ofta kan ha en psykisk grund, eller som är svårare att avläsa eller bestämma. Det kan handla om att barnet eller den unge var/är kraftigt underviktig, ofta blöder näsblod och/eller har andra mer odefinierbara smärttillstånd (t.ex. återkommande ont i magen eller huvudvärk).¹² Det är dock viktigt att se att fysiska och psykiska besvär kan hänga ihop och förstärka varandra. Vårt material bygger också helt på uppgifter som registrerats hos myndigheterna, vilket innebär att det verkliga antalet barn eller ungdomar som lider av en viss svårighet kan skilja sig från det som redovisas här. I vilket fall är uppvisade uppgifter sådana som rimligen skulle kunna bli föremål för stödinsatser då de är kända av åtminstone någon av myndigheterna Migrationsverket eller socialtjänsten. Precis som barnen kunde ha varit med om flera traumatiska upplevelser eller hade flera skäl för sin flykt kan ett och samma barn eller

11. För något barn ansökte även familjehemmet om att få adoptera den unge eller barnet, andra åter ansökte om arbetstillstånd, ett av barnen avvek och samtliga av de barn/unga som fick vänta mer än 100 veckor (d.v.s. en grupp om fyra individer) betecknas av Migrationsverket ha så kallade "samarbetsproblem". Ofta handlar samarbetsproblemen om att den unge eller barnet anses motsätta sig utvisningen och alltså inte självant vill återvända eller inte dyker upp till de så kallade återvändandesamtalen hos Migrationsverket. Huruvida "samarbetsproblem" är en officiell beteckning eller inte vet vi dock inte, men beteckningen återfanns i flera av akterna där barn eller unga inte självant samarbetat i fråga om återvändande.

12. Inte heller har alla de symptom som kategoriserats som fysisk eller psykisk ohälsa alltid varit otvetydiga, utan vi har vid kategoriseringen bedömt utifrån vad vi uppfattat som huvudsaklig grupp av symptom.

ungdom ha flera noteringar om olika former av ohälsa i sina akter. Totalt noterades 199 olika uppgifter om ohälsa avseende 96 (av 154) individer, för en grupp av barn fanns alltså uppgifter om olika besvär, medan det för en annan inte fanns några uppgifter om hälsorelaterade problem överhuvudtaget.

Tabell 7. Fysisk och psykisk ohälsa enligt Migrationsverkets och socialtjänstens uppgifter. Antal och andel i procent.

Ohälsa	Antal	Andel (%)
Fysisk ohälsa	46	29,9
Psykisk ohälsa	80	51,9
Psykosom/övr. symptom	15	9,7
Ingen uppgift om ohälsa	58	37,7

För 30 procent av barnen/ungdomarna fanns uppgifter om olika former av fysisk ohälsa, vilket kunde innebära allt från att barnet eller den unge behandlats för halsfluss till att hen vårdats för skador efter granatsplitter eller att barnet haft stora fysiska funktionsnedsättningar.¹³ Uppenbarligen är noteringarna om ohälsa att förstå som på en glidande skala: där nära 52 procent av barnen hade noteringar om olika former av psykisk ohälsa. Slående är dock att det för omkring 40 procent eller 58 barn och ungdomar totalt saknades noteringar om ohälsa.

Hos socialtjänsten fanns uppgifter om att mer än hälften av barnen lidit av någon slags psykisk ohälsa under sin vistelse i Sverige. Det kan betraktas som en hög andel. Man kan dock samtidigt anta att gruppen är ännu större i verkligheten, eller åtminstone att viss information saknas, då socialtjänsten inte alltid förefaller känna till eller ha fört in alla uppgifter om psykisk ohälsa i akterna. Flera kommuner har exempelvis inte haft kunskap om, eller noterat diagnosen PTSD som funnits i Migrationsverkets handlingar. För att vi skulle kategorisera psykisk ohälsa i förhållande till PTSD, skulle ett intyg utställt av sjukvården finnas med i asyl- och mottagningsakten eller individakten och i flera fall hittade vi sådana intyg i Migrationsverkets akt men inte i socialtjänstens.

När man ser till uppgifter om ohälsa relaterat till ursprungsland/region kan man notera några intressanta skillnader mellan de länder som flest barn och ungdomar kom från (för de andra länderna/regionerna blir grupperna för små för att det ska vara möjligt att uttala sig om mönster). Uppgifter om psykisk ohälsa har i högre grad registrerats för de 18 barnen och ungdomarna med ursprung i Afghanistan och för de 57 från Irak, än från övriga länder.

13. Vi har tagit upp samtliga uppgifter om ohälsa som fanns med i akterna. Det har vi gjort pga. en gallring i "viktiga" jämte "oviktiga" uppgifter om (o)hälsa kändes som en alldeles för svår process, dels rörande med vilken auktoritet vi kunde avgöra detta samt att de korta uppgifterna som gick att hitta gör informationen alltför svårtolkad.

Drygt 63 procent av de irakiska barnen/ungdomarna hade någon form av psykisk ohälsa och för en tredjedel fanns noteringar om fysisk ohälsa, motsvarande andel för barnen/ungdomarna från Afghanistan var 72 procent med någon form av psykisk ohälsa och i 17 procent av fallen fanns noteringar om fysisk ohälsa. Ett annat intressant resultat är att det för de somaliska barnen/ungdomarna fanns noteringar om psykisk ohälsa för en betydligt lägre andel än de från Afghanistan och Irak, för omkring 40 procent fanns registrerade uppgifter avseende psykisk ohälsa, och 31 procent hade någon form av dokumenterad fysisk ohälsa. För 42 procent eller 22 stycken av de somaliska barnen och ungdomarna fanns det inte någon uppgift om ohälsa alls. Man kan också notera att barnen från Somalia fick beslut om PUT snabbare och i högre utsträckning än de andra barnen, möjligen kan den kortare tiden i väntan spelat in för en lägre rapporterad grad av psykiska besvär. En delförklaring till skillnaderna mellan de somaliska barnen och de irakiska och afghanska kan vara att barnen från Afghanistan i lägre grad bott i Göteborg varifrån färre uppgifter om ohälsa rapporterats in.¹⁴ Vi skall då också komma ihåg att trots Göteborgs Stads långa erfarenhet av att ta emot s.k. släktinghemsplacerade barn så hade Göteborg inte något formellt avtal med Migrationsverket om mottagande av ensamkommande barn och ungdomar under 2008. Det fanns också generellt sett mycket färre uppgifter om barnen som bosatte sig här än i de övriga kommunerna.

En förklaring till skillnader i antalet inrapporterade fall av ohälsa hos Migrationsverket jämfört med socialtjänsten kan också handla om att Migrationsverket får mer information om barnens och ungdomarnas hälsotillstånd efterhand som asylprocessen pågår. På så sätt kan skillnaden i antal uppgifter om ohälsa hos de somaliska barnen jämfört med exempelvis de irakiska och afghanska barnen och ungdomarna förklaras. De somaliska barnen hade mycket kortare asylprocesser och därmed har Migrationsverket färre uppgifter om dem. Däremot är detta ingen förklaring till varför det råder stora skillnader mellan information hos socialtjänsten i Göteborg kontra kranskommunerna.

Tabell 8. Barnens och ungdomarnas registrerade fysiska och psykiska ohälsa samt psykosomatiska och övriga symtom. Antal och andel i procent (inom parentes).

	Göteborg	Kranskommun	Total
Fysisk ohälsa	17 (21,3)	29 (53,7)	46
Psykisk ohälsa	41 (51,3)	39 (72,2)	80
Psykosom/övr symptom	7 (8,8)	8 (14,8)	15
Ingen uppgift om ohälsa	31 (38,8)	7 (13)	38

14. Många av barnen/ungdomarna från Irak bosatte sig också i Göteborgs Stad (i släktinghem), om än inte i riktigt lika hög grad som barnen från Somalia.

Som framgår av tabell 8 rådde det stora skillnader mellan Göteborg och kranskommunerna vad information om ohälsa angick. För hela 39 procent av barnen placerade i Göteborgs Stad fanns det inga hälsouppgifter, medan detta enbart var fallet för 13 procent av kranskommunernas barn. Information fanns om psykisk ohälsa hos 72 procent av barnen och ungdomarna i kranskommunerna mot 51 procent av de ensamkommande barnen i Göteborg. Information rörande barnens fysiska ohälsa var också mycket mer omfattande i kranskommunerna där uppgifter fanns om 54 procent av barnen mot enbart 21 procent i Göteborg.

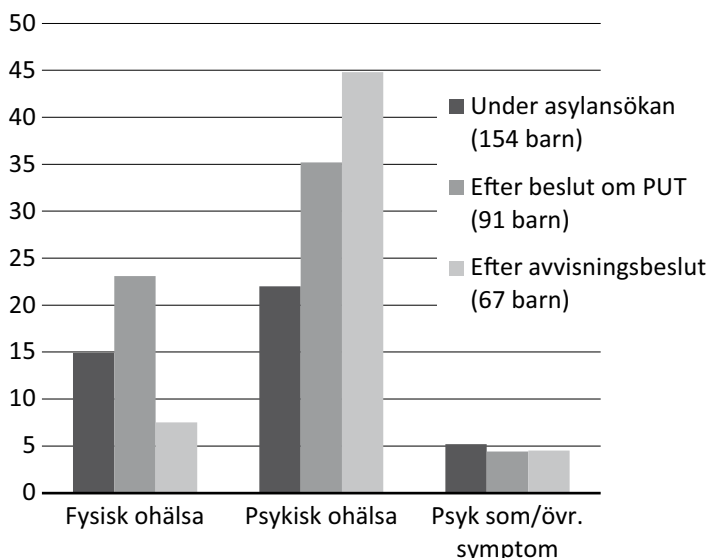
Frågan är hur man ska förstå att det finns betydligt mer ohälsa inrapporterad från kranskommunerna än i Göteborgs Stads individakter? Kan det bero på att barnen faktiskt mått sämre i kranskommunerna eller har kranskommunerna haft tillgång till mer information om barnen och därmed fört in mer information i akten? Här kan det vara intressant att studera statistiken över hur många barn som kom till de olika kommunerna inom Göteborgsregionen: de olika kranskommunerna hade i snitt förhandlat sig till ett mottagande om 5 barn eller 5 platser för 2008. Det innebär att det var relativt få barn per kommun att följa upp. I Göteborg var situationen en annan: 80 barn kom till nio stadsdelar i en stad som 2008 inte hade något officiellt åtagande. De flesta av barnen bodde i s.k. "eget boende" i släktinghem. Det går att fråga sig om socialtjänsten följt upp de släktinghemsplacerade barnen på samma villkor och lika noggrant som andra placerade barn. Barnen kom under 2008 när Göteborgs Stad inte hade ett officiellt mottagande, men många var fortfarande under 18 år när Göteborgs Stad började ta emot ensamkommande barn officiellt (2010) samt under hösten 2011 när datainsamlingen pågick. Luckorna i socialtjänstens information om barnen som kom 2008 borde ha åtgärdas eller kompletterats i samband med uppföljningar.

En annan fråga är om och på vilket sätt hälsan förändras under asylprocessens olika stadier, enligt Andersson (2010) riskerar en utdragen asylprocess att förvärra barns psykiska ohälsa. Vi har därför studerat vilka hälsouppgifter som finns noterade under asylansökan, efter beslut om PUT och efter avvisningsbeslut.

När man tolkar tabell 9 är det viktigt att ha i åtanke att tidsperioderna som avses är olika långa. Medianvärdet för hur lång asylprocessen var uppgick till 19 veckor, medan tiden efter beslutet kan ha varit betydligt längre. Därmed riskerar ohälsan under asylprocessen att verka relativt sett mindre, eftersom den kan avspegla en kortare period i jämförelse med tiden efter.

Tabell 9 visar i vilket fall att *psykisk ohälsa* är vanligare bland de barn och unga som fått avvisningsbeslut. Här kan vi tänka oss att en hel del av ohälsan beror på avvisningsbeslutet, men också att uppgifter om ohälsa kom-

Tabell 9. Antal barn och ungdomar för vilka uppgifter om fysiska, psykiska och psykosomatiska/övriga symptom finns noterade under asylprocessen, och för grupperna efter att de fått antingen beslut om uppehållstillstånd eller avvisning.

mer in i asylakten när barnet eller ungdomen ansöker om omprövning eller verkställighetshinder. (Som vi tidigare varit inne på finns det fler uppgifter om ohälsa i Migrationsverkets akter än i socialtjänsternas). *Fysisk ohälsa* är å andra sidan vanligare både under asyltiden och bland dem som fått beslut om uppehållstillstånd, än bland dem som fått avslag.

Det är inte säkert att alla psykiska svårigheter innebär att det behövs en särskild stöd- eller vårdinsats. I kartläggningen ingick därför att notera i vilken mån PTSD noterats, i och med att denna diagnos ger en indikation på att barnet eller den unga är i behov av ett mer omfattande stöd. I tabellen nedan särredovisas Göteborg och kranskommunerna och ställs i relation till uppgifter från Migrationsverket för att se i vilken mån kännedom finns registrerad hos dem som har ansvar för att stödja samt hitta adekvata insatser för de barn och ungdomar som mår dåligt.

Tabell 10. Registrerade uppgifter om PTSD-diagnos i Migrationsverkets, Göteborgs Stads och kranskommunernas personakter. Antal barn och unga.

PTSD-diagnos	Migrationsverket	
	Nej (110)	Ja (24)
Göteborg	Nej (78)	67
	Ja (2)	1
Kranskommun	Nej (46)	38
	Ja (8)	4

Som framgår av tabell 10 fanns det en skillnad mellan Göteborg och kranskommunerna när det handlade om registrering av PTSD. För de barn och unga som kom till Göteborg fanns två PTSD-diagnoser antecknade mot åtta i kranskommunerna. Den största skillnaden fanns dock mellan uppgifter hos Migrationsverket och kommunerna. I Migrationsverkets dokumentation finns uppgifter om PTSD avseende 24 av barnen/ungdomarna, motsvarande antal i socialtjänsten är tio. I kranskommunerna kände socialtjänsten till PTSD-diagnosen hos en tredjedel av de barn som hade fått den antecknad eller ett intyg om detta från vårdgivare fanns med i asyl- och mottagningsakten hos Migrationsverket. Motsvarande siffra för Göteborg var bara en tolfedel. Detta förstärker intrycket av att Göteborgs Stad hade sämre kunskaper om de ensamkommande barnens och ungdomarnas villkor än vad kranskommunerna hade.

Bland de barn för vilka det finns anteckningar om PTSD (det vill säga att det i asylakten fanns ett intyg från sjukvården om denna diagnos) var det en relativt sett större grupp som fick avslag på sin asylansökan i första instans jämfört med för totalgruppen av barn, nära 61 procent jämfört med drygt 45 procent. Vid sista anteckningen i Migrationsverkets akter hade denna siffra sjunkit till knappt 43 procent i jämförelse med 38 procent för totalgruppen.¹⁵ Det var alltså en större *andel* av barnen med PTSD som beviljades uppehållstillstånd i en senare prövning, än det var för totalgruppen. Detta kan också spegla att tecken på PTSD påvisades under asylprocessens gång och kom att få betydelse för hanteringen av ärendet i de senare stegen i asylprövningen.

Vårdinsatser

I och med de svårigheter såväl fysiskt som psykiskt som barnen/ungdomarna har, är det rimligt att tänka sig att de fått olika former av vårdinsatser. Från socialtjänstens akter kan man utläsa vilka insatser som barnen/ungdomarna fått, i vilket fall för de som registrerats någon gång under tidsperioden från och med 2008 tills tiden för sista noteringen i akten.¹⁶ De flesta insatserna gavs från primärvården (53 barn/unga), BUP (31 barn/unga), flyktingvården, vuxenpsykiatri (två unga) och ungdomsmottagningen (två barn/unga).¹⁷ Tio barn/unga fick också bistånd från socialtjänsten i form av familjehem eller omplacerades i ett annat boende. En person fick också en god man som

15. Med "sista anteckning i akten" menas den senaste tidpunkt då vi inhämtade information från socialtjänstens eller Migrationsverkets akter och det avser de anteckningar som fram tills dess fanns inskrivna i individ- eller asyl- och mottagningsakten.

16. Den sista inregistrerade uppgiften om insats i socialtjänstens register är dock gjord 2011-10-03. Det finns också en uppgift som är registrerad redan 2007-09-24 och som avser en individ som kom till Sverige redan under sista halvan av 2007. I övrigt är alla uppgifter från 2008 och framåt, till ovan nämnda datum.

17. Det är sannolikt också stor variation i vad de olika typerna av insatser i praktiken kan ha inneburit. Den informationen har vi tyvärr inte kunnat samla in.

bistånd i enlighet med socialtjänstlagen. Det är alltså värt att lägga märke till att inte alla de ensamkommande barnen och ungdomarna som kom 2008 fick en god man direkt, såsom de har rätt till, utan att en god man utsågs vid ett senare tillfälle och då som en särskild insats från socialtjänsten.

Tabell 11. Stöd- och vårdinsatser för barnen. Antal barn och andel i procent.

Vårdgivare/insatsform	Antal, andel av 154 barn/unga
Primärvård	53 (34,4)
Barn- och ungdomspsykiatri	31 (20,1)
Ungdomsmottagning	2 (1,3)
Vuxenpsykiatri	2 (1,3)
Traumaenhet/flyktingvården	4 (2,6)
Familjehemsförälder/boende/god man	11 (7,1)
Annan insats	25 (16,2)
Ingen uppgift om insats	65 (42,2)

25 barn fick andra former av insatser vilket betyder att barnet eller ungdomen t.ex. varit inlagd på sjukhus, fått sjukhusvård för ett operativt ingrepp, träffat en psykolog/kurator på boendet, varit i kontakt med skolhälsovården eller blivit remitterad till tandläkare, optiker, dietist, sjukgymnast och/eller socialsekreterare. Totalt finns det uppgifter om 193 insatser till följd av ohälsa för 154 barn och unga. För 65 barn eller hela 42 procent av barnen finns det dock inga uppgifter om några insatser till följd av ohälsa överhuvudtaget.

Tabell 12. Stöd- och vårdinsatser relaterat till ohälsområden. Antal och andel (procent).

	Fysisk ohälsa (46 barn/unga)	Psykisk ohälsa (80 barn/unga)	Psykosomatiska /övriga symptom (15 barn/unga)
Primärvård	33 (71,7)	40 (50,0)	12 (80,0)
Barn/ungdomspsykiatri (BUP)	16 (34,8)	31 (38,8)	3 (20,0)
Ungdomsmottagning	1 (2,2)	1 (1,3)	1 (6,7)
Vuxenpsykiatri	0 (0)	2 (2,5)	1 (6,7)
Traumaenhet/flyktingvården	2 (4,3)	3 (3,8)	1 (6,7)
Familjehemsförälder/ boendepersonal/god man	6 (13,0)	10 (12,5)	2 (13,3)
Annan insats	11 (23,9)	22 (27,5)	2 (13,3)
Ingen uppgift om insats	2 (4,3)	7 (8,8)	1 (6,7)

I tabell 12 ställs de stöd- och vårdinsatser som funnits registrerade inom socialtjänsten mot den registrerade ohälsan. Ett barn eller ungdom kan ha haft noteringar om olika typer av ohälsa och insatser och uppträder därför i flera celler i tabellen. En viss insats behöver därför inte vara direkt kopplad till den ohälsa som den associeras med. Däremot är det tänkbart att barn som någon

gång upplevt en viss form av ohälsa någon gång också fått en viss insats. Ett barn kan som vi tidigare understrukit också ha uppvisat ohälsa av olika slag och fått flera olika insatser.

Av de 80 barn där någon psykisk ohälsa finns rapporterad, har exempelvis 40 procent varit i kontakt med antingen barn- och ungdoms- eller vuxenpsykiatri. 72 procent av de barn som upplevde fysisk ohälsa blev någon gång remitterade till primärvården. För de barn där det fanns uppgifter om psykisk ohälsa hade 40 personer (eller 50 procent) varit i kontakt med primärvården medan 31 (eller 39 procent) fick komma till BUP. Flertalet av barnen med odefinierbar ohälsa fick komma till primärvården. 7 stycken barn eller unga (eller 9 procent) med uppgift om psykisk ohälsa fick inte någon insats alls. De flesta av barnen som hade uppgift om någon form av ohälsa fick däremot hjälp. För 58 av barnen fanns det dock inga noteringar om ohälsa och 56 av dessa har heller inte fått/mottagit någon stöd- eller vårdinsats av de slag som vi här undersökt.

Boende

I detta avsnitt är syftet att studera det vi vet om boendet för de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen under 2008. Uppgifterna avser 116 barn, 73 pojkar och 43 flickor. Fyra huvudkategorier av boende var aktuella: HVB-hem¹⁸, transitboende¹⁹, placering i familjehem respektive i familjehem med släktnknytning (släktinghem). Två av barnen bodde i det vi här har kallat *annat boende* och som i det ena fallet avser Migrationsverkets anläggningsboende och i det andra att barnet/den unge bodde i eget boende tillsammans med bekanta och inte med familj.

Den vanligaste första boendeform för barnen var släktinghem. Nära 46 procent av barnen delade boende med någon släkting. 35 procent av barnen hade också bott på ett transitboende när de först kom till Sverige.

18. Med HVB-hem eller "hem för vård eller boende" syftar vi här på olika typer av behandlingshem som tar emot ensamkommande barn och ungdomar för vård eller behandling och/eller boende. Det är alltså stor spännvidd mellan det som här betecknas som HVB-hem: några är t.ex. glest bemannade boendeinrättningar med många platser medan andra driver specialiserad behandling och har relativt få platser/antal barnboende. Vissa HVB-hem har blandade platser dvs. att barn och ungdomar som fått PUT (uppehållstillstånd) och barn som väntar på asyl bor på samma HVB-hem. Några HVB-hem drivs av privata vårdgivare, andra av kommuner eller av landsting. En privat vårdgivare måste ha tillstånd av Socialstyrelsen för att bedriva verksamheten eftersom det är Socialstyrelsen som ansvarar för tillsynen av HVB-hem. De barn och ungdomar som bor på HVB-hem vårdas antingen frivilligt med stöd av socialtjänstlagen (SoL) eller har blivit tvångsomhändertagna med stöd av lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

19. "Transitboende" är ett HVB-hem som fungerar som ett temporärt boende där barnen eller ungdomarna bor tills kommunhänvisnings-/kommunplaceringsfrågan är löst. Vissa HVB-hem fungerar enbart som s.k. transitboenden. Med "transitboende" avses här ett gruppboende/HVB-hem där barnen placeras i väntan på kommunhänvisning och som i socialtjänstens individakt kallats för just transit.

Tabell 13. Första boende vid ankomst till Sverige fördelat på flickor och pojkar. Antal och andel i procent.

	Flicka (43)	Pojke (73)	Totalt (116)
Transitboende	8 (18,7)	32 (43,8)	40 (34,5)
HVB (Hem för vård och boende)	8 (18,7)	3 (4,1)	11 (9,5)
Familjehem	4 (9,3)	6 (8,2)	10 (8,6)
Släktinghem	23 (53,5)	30 (41,1)	53 (45,7)
Annat	0 (0)	2 (2,7)	2 (1,7)

Det går också att urskilja könsskillnader i fråga om den boendeform som barnet först hade eller blev placerad i. Några fler flickor (nästan 54 procent) än pojkar (drygt 41 procent) bodde med sina släktingar. Pojkarna verkar ha bott eller blivit placerade på ett temporärt HVB-hem eller s.k. transitboende (44 procent) i mycket högre utsträckning än flickor (ca 19 procent), medan flickorna i högre grad placerades på andra typer av HVB-hemsinrättningar som första boendeform. Nästan 19 procent av flickorna blev placerade på andra former för HVB-hem mot bara drygt 4 procent av pojkarna. (Dock var pojkarna återigen fler till antalet varav det i praktiken handlade om att 8 flickor mot 3 pojkar blev placerade på andra typer av HVB-hem som första boende). Vi har också intresserat oss för att studera den första boendeformen i relation till de uppgifter vi har om ohälsa.

Tabell 14. Registrerad ohälsa i relation till första boendeform. Uppdelat på offentliga boendeformer och släktinghem. Antal barn/unga och andel i procent.

Antal registrerade uppgifter om hälsa	Offentliga boendeformer* (61 barn/unga)	Släktinghem (53 barn/unga)
Fysisk ohälsa	31 (50,8)	10 (18,9)
Psykisk ohälsa	45 (73,8)	30 (56,6)
Psykosomatik/övriga symptom	8 (13,1)	6 (11,3)
Ingen uppgift om ohälsa	9 (14,8)	16 (30,2)

* Transitboende, HVB (Hem för vård och boende) och familjehem.

Vad ovanstående tabell visar är den totala registrerade ohälsan hos barnen/ungdomarna under undersökningsperioden i relation till deras boende under den första tiden. Detta säger något om huruvida det finns någon form av fördelning mellan dem som har större eller mindre hälsoproblem, och vad de ansvariga för olika boendeformer kan behöva vara uppmärksamma på. Procenttalen i tabell 14 anger den andel av barnen i de olika boendekategorierna där det fanns uppgifter om viss typ av ohälsa. Om det fanns flera anteckningar om ett barn kan det återkomma på flera rader. I tabellen visas dock inte bara barnens ohälsa under perioden de bodde i sitt första boende, utan samtliga anteckningar om ohälsa.

En del barn byter boendeform under tiden, särskilt de som bor i offentligt anordnat boende. Den största gruppen, d.v.s. barnen som hade släktinghem som sitt första boende, stannade kvar där under hela undersökningsperioden. Enbart sex procent av släktinghemsbarnen flyttade eller flyttades vidare till andra boendeformer och då oftast till familjehem. Åtta procent av de barn eller ungdomar som bott på ett transitboende, annan typ av HVB-hem eller familjehem som första boende har därefter flyttat till ett släktinghem.

Här kan vi konstatera att det för barnen som bor i släktinghem finns färre uppgifter om ohälsa. Det kan bero på att socialtjänsten i lägre grad involveras i frågor som berör barnets hälsa när barnen bor med släktingar, men det kan också bero på att socialtjänsten kanske inte följt barnen i släktinghemmen lika noga. Uppgifterna kan också helt enkelt tolkas som att barnen som bott i släktinghem kan ha mått bättre under tiden i Sverige än de andra ensamkommande barnen. Mot bakgrund av tidigare diskussion om att socialtjänsten i Göteborgs Stad och kranskommunerna verkar ha följt upp barnen på olika sätt, är det dock svårt att dra någon generell slutsats om hur de barn vi inte har så mycket information om har mått.

Tabell 15. Registrerade stöd- och vårdinsatser i förhållande till första boendeformen. Antal och andel i procent.

Samtliga insatser	Offentliga boendeformer* (61 barn/unga)	Släktinghem (53 barn/unga)	Totalt
Primärvård	30 (49,2)	19 (35,8)	49
Barn- o ungdomspsyk.	22 (36,1)	7 (13,2)	29
Ungdomsmottagning	1 (1,6)	1 (1,9)	2
Vuxenpsykiatri	0 (0)	2 (3,8)	2
Traumaenhet/flyktingvården	2 (3,3)	2 (3,8)	4
Familjehem/HVB/god man	6 (9,8)	5 (9,4)	11
Annan insats	14 (23,0)	10 (18,9)	24

I tabell 15 sammanställs stöd- och vårdinsatser i förhållande till första boendeform. Procenttalen anger här andelen barn i de olika boendekategorierna där det fanns uppgifter om särskilda insatser. Om det fanns flera anteckningar om stöd- och vårdinsatser eller flera olika boendeformer kan barnet/den unge förekomma på flera rader. Återigen är det färre anteckningar om insatser för de barn som bott i släktinghem.

Flyttningar

En sak har ensamkommande barn gemensamt – att de tvingats byta miljö och flytta från ett ställe och boende till åtminstone ett annat. Vi ville undersöka om flytten till Sverige följdes av flera. En tredjedel har efter att de anlände till Sverige inte flyttat från det boende de först kom till, och en knapp tredjedel har

flyttat högst en gång. De som bott i släktinghem är de som flyttat minst antal gånger, av denna grupp har 76 procent stannat kvar i detta boende. Drygt en tredjedel av barnen och ungdomarna har någon gång bott på ett temporärt HVB-hem eller transitboende. För dessa är det naturligt att de flyttat minst en gång. Det visar sig att drygt hälften inom denna grupp bytt boende minst två gånger. Motsvarande andel för dem som först kom till en annan form för HVB-hem är dock ännu högre, 64 procent. Hälften av dem som fick ett familjehem som sitt första boende har också flyttat vidare 2 gånger eller fler. Vad gäller möjligheten att erbjuda barnen/de unga stabilitet över tid står det alltså klart att släktinghemmen fungerat bäst. Bara 15 procent av de barn eller ungdomar som bodde med sina anförvanter i ett släktinghem från första början, har flyttat 2 gånger eller fler.

Hur man ska tolka släktingshemmens större kapacitet i detta avseende är inte helt klart. Från detta material är det också svårt att säga om det självklart är bättre för barnen att bo med släktingar. Det finns exempelvis indikationer på att färre uppgifter registrerats hos socialtjänsten avseende de släktingplacerade barnen, vilket vi har spekulerat i kan bero på att socialtjänsten kanske inte följer upp denna grupp lika noga som andra ensamkommande barn. Enligt annan forskning om familjehemsvård (Igelhart 1994; Scannapieco mfl 1997; Holtan, 2005; Chamberlain mfl 2006; Testa, 2002; Farmer, 2009) går det också att anta att bo hos släktingar ändå kan erbjuda en känsla av samhörighet och trygghet som kan ge en högre grad av stabilitet för barnet/den unge. Man måste också ta hänsyn till selektionseffekter. För de barn/unga som redan på förhand känt till var de ska bo, och om det funnits en kontakt på förhand mellan ursprungsfamilj och släktingarna, kan möjligen flykten ha varit något mindre dramatisk. Enligt de ungdomar som vi har intervjuat (se kapitlet om ungdomarnas erfarenheter) upplevs också släktinghemmet som mindre villkorat än t.ex. ett gruppboende eller offentliga familjehem.

Vi har också granskat de barn (34,5 procent) som bott på ett s.k. transitboende litet närmare. Av de 37 barn och ungdomar som hade transitboende som första boende och där det finns uppgifter om längden på deras vistelse, hade majoriteten (nära 76 procent) bott på transit mellan noll och två månader. Resterande hade bott på ett transitboende mellan tre till nio månader. Fem personer bodde på transitboendet mer än ett halvt år.

15 procent av barnen eller ungdomarna bodde i ett eget boende vid tiden för datainsamlingen, eller enligt den senast noterade uppgiften hos socialtjänsten. Lika många (15 procent) var placerade på ett HVB-hem. Drygt tio procent bodde i vad vi benämnt som annat boende som här i första hand avser att de var inneboende hos vänner eller bekanta. Det vanligaste boendet var fortfarande att bo i släktinghem, vilket nästan 42 procent gjorde. Drygt 18 procent bodde i ett familjehem vid tiden för den sista noteringen i individakten.

Tabell 16. Boendeform vid undersökningsperiodens slut fördelat på kön. Antal och andel i procent.

Boendeform	Flicka (48)	Pojke (79)	Totalt (127)
HVB	2 (4,2)	17 (21,5)	19 (12,3)
Familjehem	10 (20,8)	13 (16,5)	23 (18,1)
Släktinghem	22 (45,8)	31 (39,2)	53 (41,7)
Annat	4 (8,3)	9 (11,4)	13 (10,2)
Eget boende	10 (20,8)	9 (11,4)	19 (15,0)

Könsskillnaderna mellan de olika boendeformerna står sig men trenden har ändrat sig från hur statistiken såg ut avseende det första boendet i Göteborgsregionen. Vid tiden för den sista uppgiften om boendeform bodde en betydligt högre andel av pojkarna i ett HVB-hem, medan en högre andel av flickorna då befann sig i ett eget boende. Detta kan möjligtvis bero på att många av HVB-hemmen i Göteborgsregionen enbart vänder sig till pojkar och att den stora andelen pojkar därmed förklaras av detta. Å andra sidan var det i den första boendeformen en betydligt större andel flickor än pojkar (19 procent jämfört med 4 procent) som bodde på ett HVB-hem (se tabell 13).

En stor majoritet, 83 procent av barnen, som började i släktinghem bodde kvar där även vid tiden för datainsamlingen. En majoritet av barnen som bodde i ett HVB-hem vid tiden för datainsamlingen började sin boendekarriär på ett transitboende.

Vi har också gått igenom barnets eller den unges ålder vid tiden för asylansökan och det boende som barnet hamnade i. Inget barn i ålderskategori två till tio placerades i transitboende, utan kom i första hand direkt till släktinghem. Även barn i åldersgruppen 11 till 14 befann sig i första hand i släktinghem, medan barn och ungdomar i gruppen femton år och äldre var mer jämnt fördelade mellan släktinghem och transitboende som första boende. Fem barn (30 procent) i åldern 11 till 14 har bott på ett transitboende. Elva procent av barnen äldre än 15 år bodde i familjehem som sitt första boende. Det var även elva procent av barnen äldre än 15 år vars första boende utgjordes av en annan form för HVB-hem än transit.

Av de 18 ungdomar som hade fyllt 18 år eller mer vid tiden för datainsamlingen bodde 12 stycken i eget boende. Vanligaste boendeformen för de övriga åldersgrupperna (yngre än 18) var under datainsamlingen i första hand familjehem och släktinghem. Inget barn som hunnit fylla 18 bodde kvar i släktinghemmet, men eftersom det totalt bara handlar om tre ungdomar, oavsett ålder, som har flyttat från släktinghem till eget boende är det svårt att dra generella slutsatser av det. Av de ungdomar som hunnit fylla 18 eller mer och som nu har ett eget boende skiljer det sig åt vad som var deras första boendeform. Sex individer bodde på ett transitboende, fyra på ett HVB-hem,

tre i släktinghem och tre i familjehem. Fyra av ungdomarna som fyllt 18 eller mer (22 procent) bodde vid tiden för datainsamlingen i ”annat boende” som här avser Migrationsverkets anläggningsboende eller att de bor inneboende hos vänner/bekanta. Inga barn under 14 år bodde på HVB-hem vid tidpunkten för den sista noteringen. Bland barnen i de yngsta åldersgrupperna (upp till 14 år) bodde majoriteten med sina släktingar eller i familjehem. Anmärkningsvärt är kanske att två av de minsta barnen (mellan två och sju år) bodde på Migrationsverkets anläggningsboende eller med vänner/bekanta.

Vi har också tittat närmare på hur skäl för en flytt har dokumenterats i akterna. Här kommer fokus att ligga på att studera de skäl som uppgivits till varför barnet eller den unga flyttat på sig eller omplacerats. Detta handlar totalt om 86 barn som flyttat där vi har lyckats finna uppgifter om 152 flyttningar. Uppgifterna i tabellen rör alltså de barn och unga som flyttat vid åtminstone ett tillfälle (och som vi funnit uppgifter om flytt för).

Tabell 17. Orsaker till att byta boende.

Flyttsak	Antal
Barnet önskar att flytta till någon annan/annat boende	63
Kommunanvisning	40
Barnet far illa/konflikter/vantrivs	26
Familjehemmet ger upp	4
Lämnar landet	5
Undanhåller sig verkställighet	4
18 år - ärendet avslutas	4
Omplacering pga barnets beteende	2
Flytt från jourhem	2
Oklar anledning till flytt	2
Totalt antal uppgifter	152

Den vanligaste orsaken till flytt enligt vår indelning visar sig vara att barnet eller den unge själv önskat flytta. Kommunanvisning är det näst vanligaste skälet till att barnet flyttats. Vid 26 tillfällen har dock socialtjänsten som skäl till flytt uppgivit att barnen på olika sätt riskerar att fara illa i det dåvarande boendet. Vid nio tillfällen har barn eller ungdomar flyttat då de antingen lämnat landet eller för att de undanhåller sig verkställighet. (I alla fall undanhöll de sig fortfarande verkställighet vid tidpunkten för vår materialinsamling.)

Sammanfattningsvis kan vi alltså säga att den vanligaste boendeformen för de ensamkommande barnen som kom till Göteborgsregionen 2008 var att bo med sina släktingar i ett släktinghem. Barnen i släktinghem var också mer benägna att inte flytta under perioden mellan 2008 då de kom till någon av Göteborgsregionens kommuner och tiden för den sista anteckningen eller materialinsamlingen (höst/vinter 2011/2012). Barnen vars första boendeform

var transitboende bytte boende flest gånger. Det är också skillnader i det sätt på vilket barnen tilldelas sitt boende: pojkar fick i större utsträckning bo på transitboende än flickor och flickorna blev oftare placerade på andra typer av HVB-hem som sitt första boende. Vid tiden för materialinsamlingen hade dock flera flickor än pojkar flyttat till eget boende. För pojkarna var istället HVB-hem den vanligaste boendeformen.

Skola

Vi har också sammanställt de uppgifter som var registrerade avseende barnens/de ungas skolgång och sysselsättning, båda sådant som rör den utbildning barnen hade med sig när de kom till Sverige och uppgifter som avser perioden mellan 2008 och tiden för materialinsamlingen. I tabellen nedan sammanställs vilken sysselsättning barnen/de unga har erfarenhet av sedan de kom till Sverige. Det fanns uppgifter i akterna om 132 barn/unga som tillsammans hade 206 erfarenheter av olika sysselsättningar (flera har alltså erfarenhet av många olika former av sysselsättningar).

Tabell 18. Sysselsättning sedan 2008 fram till hösten/vintern 2011/2012. Antal och andel (procent) barn och unga med erfarenhet av viss sysselsättning.

Sysselsättning	Antal	Andel av barnen
Förberedande klass grundskola	48	36,4
Förberedande klass gymnasium	82	62,1
Ordinarie grundskola	6	4,5
Ordinarie gymnasium	9	6,8
Praktik	12	9,1
Arbete	10	7,6
"Annan sysselsättning"	17	12,9

Majoriteten av de barn/unga vi har information om har någon gång deltagit i någon form av skolundervisning under sin tid i Sverige. Flertalet har också någon gång varit inskrivna i förberedande undervisning antingen på grundskola och/eller gymnasienivå. 36 procent av barnen har någon gång gått i förberedande grundskola medan 62 procent någon gång gått i en förberedande gymnasieklass. Det är dock bara fem procent som gått i "ordinarie grundskola" och bara sju procent som gått i ett av gymnasiets "ordinarie program" (individuella eller mer teoretiska).²⁰ Nio procent av barnen har haft praktik, åtta procent har haft ett arbete och för 13 procent fanns uppgifter om annan sysselsättning. Det sistnämnda betyder att barnen eller ungdomarna någon gång deltagit i SFI-utbildning, sommarverksamhet för nyanlända, varit föräldralediga, gått på folkhögskola eller varit inskrivna hos arbetsförmedlingen

20. Med "ordinarie program/ordinarie grundskola" avses här skolundervisning som inte faller inom ramen för särskoleutbildning (på gymnasienivå eller grundskola) eller förberedelsesklass.

som aktivt arbetssökande. I 17 procent av individakterna saknades uppgifter om sysselsättning.

En intressant fråga är om barnen/ungdomarna kommit vidare från förberedelseklass till ordinarie klass. Med ”ordinarie klass” avses den obligatoriska grundskolan eller de av gymnasieskolans olika (individuella eller teoretiska) program som inte befinner sig inom ramen för en förberedelseklass eller omfattas av sarskoleförordningen.

Tabell 19. Antal barn/unga med erfarenhet av ordinarie klass i förhållande till erfarenhet av förberedelseklass.

		Förberedelseklass	
		Nej (8)	Ja (102)
Ordinarie klass	Nej (95)	7	88
	Ja (15)	1	14

Majoriteten av barnen eller ungdomarna eller drygt 86 procent har någon gång gått i förberedelseklass. I tabellen ovan ser vi att endast 15 barn har gått i en ordinarie klass. Vi kan också se att av dem har 14 personer tidigare gått i förberedelseklass, medan enbart en person har gått direkt in i ordinarie klass. Av de 102 barn som gått i förberedelseklass är det alltså enbart 14 stycken (14 procent) som också gått i eller gått vidare till en ordinarie skolklass. Sju barn i vårt urval har inte alls gått i skola i Sverige. Av de sju som inte gått i skola har en haft specialundervisning, två har arbetat och de övriga fyra haft annan sysselsättning.

Det finns uppgifter om den skolerfarenhet som barnen hade med sig vid ankomsten till Sverige för 79 barn/unga. Oavsett hur lång skolerfarenhet barnen har skrivs dock den stora majoriteten inledningsvis in i förberedelseklasser. Uppgifterna om skolbakgrund skall tolkas med stor försiktighet eftersom de avser uppgifter om antal år – *varaktigheten* – av skolgång i hemlandet och inte säger så mycket om vilken typ av utbildning barnet fick där, på vilken nivå och övrig kvalitet som utbildningen hållit.

Vi har också tittat närmare på den mindre grupp (sju barn/ungdomar) som inte gått i skola i Sverige. För ett av dessa barn fann vi ingen information om tidigare skolgång, för övriga sex kan man konstatera en stor spridning (från ingen erfarenhet alls av skola till skolgång i över tolv år). Anmärkningsvärt är att två av de barn eller unga som aldrig gått i skola i Sverige heller aldrig gått i skola i hemlandet.

Skolverkets rekommenderade tider i förberedelseklass är max två år. Det visar sig dock att vistelsen i denna skolform tenderar att bli längre än så. Medeltiden för barnen/de unga i materialet var drygt tio månader och majoriteten av barnen var fortfarande placerade i en förberedelseklass vid tidpunkten för

den sista noteringen i akten. Av de 23 individer som gått vidare till ordinarie klass från förberedelseklasserna har en majoritet gått i förberedelseklass över två år. Den individ som hade gått längst hade befunnit sig 38 månader i förberedelseklass (alltså drygt tre år).

Sammanfattning

En huvuddel av forskningsstudien har varit att genomföra en totalundersökning av de ensamkommande barn och ungdomar som anlände till Göteborgsregionen 2008. Genom att analysera information om dem hämtad från Migrationsverkets asyl- och mottagningsakter samt socialtjänstens individakter har en statistisk kartläggning genomförts där vi tittat på vart barnen kom ifrån, kön och ålder, deras bakgrunder, asylprocess, hälsa, boende samt skolgång/sysselsättning i Sverige.

De 154 barn och ungdomar som anlände till Göteborgsregionen 2008 kom ursprungligen från hela 16 olika länder, men en majoritet hade sitt ursprung i antingen Irak eller Somalia. Den tredje största gruppen kom från Afghanistan. Totalt var det 64 procent pojkar och 36 procent flickor som kom.

En majoritet av de barn och ungdomar som kom 2008 har många svåra erfarenheter med sig. Orsakerna till att barnen flyr/skickas från sitt hemland är ofta flera och sammansatta. En stor grupp av barnen har t.ex. upplevt att på olika sätt separeras från någon eller båda av sina föräldrar eller nära anhöriga redan innan flykten och under sin tidiga uppväxt. Eftersom det innebär en ökad risk för psykisk och fysisk ohälsa att leva i utsatthet och under besvärliga förhållanden under längre, är t.ex. socialtjänstens kännedom om barnens förhållanden i hemlandet samt under flykten och även i Sverige A och O för att kunna sätta in ”rätt” insats. Migrationsverket hade dock betydligt mer uppgifter om barnens svårhanterliga upplevelser i hemlandet än vad kommunerna hade. Det rådde också stora skillnader mellan kommunerna när det handlade om uppgifter om ohälsa och för många barn och ungdomar fanns det inga noteringar om ohälsa i socialtjänstens akter.

Barnen som kom 2008 bodde eller placerades först antingen i ett HVB-hem, i ett s.k. transitboende (ett slags övergångsboende i HVB-hems struktur där barnen bor medan de väntar på ett beslut om kommunplacering), i ett offentligt familjehem och/eller så bodde de i ett familjehem med släktanknytning (släktinghem). Den vanligaste första boendeformen, som också visade sig ha störst varaktighet, var släktinghemmet. Majoriteten av de barn som bodde med släktingar som första boende stannade kvar. En del av barnen har bytt boendeform under tiden, en tendens som är särskilt tydlig för de barn som bott i mer offentligt anordnade boendeformer såsom HVB-hem eller familjehem utan släktanknytning.

Majoriteten av de barn/unga som kom 2008 har någon gång gått i skola under sin tid i Sverige. Flertalet av dem har varit inskrivna i förberedande undervisning antingen på grundskole- och/eller gymnasienivå. Dock har bara ett fåtal gått vidare till ordinarie grundskola och/eller några av gymnasiets ordinarie program. Anmärkningsvärt är också att några av de barn och ungdomar som inte hade gått i skola i hemlandet heller inte gått i skola under sin tid i Sverige.

2.2 Att orientera sig i nya sammanhang – ensamkommande ungdomar berättar om sina erfarenheter av relationer och socialt stöd

De ungdomar som intervjuats i studien har alla sin individuella historia. De kommer från olika länder med sina specifika förhållanden, har olika uppväxtförhållanden avseende familjesituation, skolgång och boende och har var och en sina erfarenheter från flykten från hemlandet och till Sverige. Oavsett dessa många olikheter har de samtliga en viktig sak gemensamt – de har lämnat förhållanden som var kända för dem för att komma till nya och okända.

I detta kapitel lyfter vi fram ungdomarnas egna perspektiv på vad det inneburit att komma till och orientera sig i Sverige och fokuserar särskilt på betydelsen av socialt stöd, tillhörighet och relationer i det privata och offentliga nätverket. Många av personerna i ungdomarnas nätverk har ungdomarna inte själva valt (till skillnad från vänner), utan de finns där på förhand (familj, släkt) eller tilldelas dem (myndigheter, boende, gode män, skola etc.). För dessa ungdomar överlappar dock det privata och det offentliga nätverket varandra. När det handlar om släktrationer tillhör dessa visserligen till stor del ungdomens privata nätverk, men om dessa omvandlas till ett släktinghem blir de också en del av ett offentligt nätverk. När det däremot handlar om placeringar i gruppboenden och familjehem finns här så stora kontaktytor i vardagen att de också har en privat prägel. För att förtydliga detta förhållande betecknar vi nätverket i det första fallet (släktinghemmen) som halvprivat och i det andra fallet (gruppboenden, familjehem) som halvoffentligt. Till det halvprivata räknar vi även relationer i civilsamhället. Som vi kommer att se kan upplevelsen av lojalitet till ett halvprivat och ett halvoffentligt nätverk skilja sig åt och påverka ungdomens benägenhet att tala om vilka brister eller svårigheter som kan finnas.

Den betydelse som dessa relationer får är dock i hög grad en fråga för ungdomen. I intervjuerna med ungdomarna framkommer bland annat att engagemang och lyhördhet för ungdomens behov är viktigt för om ungdomen ska uppleva tillit och uppleva den andre som en betydelsefull (stöd)person. Vi har sökt efter om och hur olika former av stöd omnämns: praktiskt stöd, stöd till utveckling och lärande, känslomässigt stöd, ekonomiskt stöd, instrumentellt stöd eller problemlösande stöd, gemenskap och social integration, information och vägledning och feedback/bekräftelse/uppmuntran (jämför med Hedin, 1994). Vi har också varit intresserade av att undersöka ungdomarnas egna copingstrategier och om personerna som finns i deras privata och offentliga sociala nätverk stödjer eller motarbetar dessa. Vi inleder presentationen med

ungdomarnas syn på det privata nätverket, därefter det halvprivata, halvoffentliga och sist det offentliga.

Tio ungdomar mellan 15 och 21 år intervjuades, tre flickor och sju pojkar med ursprung i Somalia, Afghanistan och Irak. De hade bott i Sverige mellan ett till fem år. Endast två av ungdomarna har vetskap om att både deras mamma och pappa lever, sju av dem berättar att deras pappa är död eller försvunnen och en flicka har förlorat sin mamma, men har kontakt med sin pappa.

Privata nätverk

I det privata nätverket placerar vi relationerna till familj och släkt, kärlekspartner och vänner. För att förstå hur det privata nätverket påverkas av en flykt är det viktigt att se till hur det kan splittras, men också hur det kan bevaras genom nya kontaktformer. De ungdomar som vi har intervjuat har på grund av krig och politisk oro i deras ursprungsländer flytt till Sverige och geografiskt skiljts från sin familj. Det privata nätverket blir därför geografiskt och kulturellt utsträckt över landsgränser och sammanhang. Distansen behöver alltså inte innebära att ungdomarna helt förlorar kontakten eller den känslomässiga ömsesidiga närheten till olika medlemmar i sin familj. Kontakten kan begränsas och påverkas samtidigt av det avstånd och de olika situationer som personerna befinner sig i. Detta kan exempelvis innebära att den unge både får stöd från föräldrar i hemlandet och får stödja dem på olika sätt och ungdomarna kan ibland även uppleva ett ansvar för att föräldrarna också ska få komma till Sverige så att familjen kan återförenas.

Transnationella familjer

De personer som ungdomarna beskriver som viktigast i deras familj är genomgående föräldrar och syskon och i något fall också ett eget barn. Att överhuvudtaget komma i kontakt med sin förälder och höra rösten skulle kunna ses som ett känslomässigt stöd och en form av social familjegemenskap på distans. De släktingar som har nämnts i berättelserna är mormor, mortrar, morbröder, farbröder, fastrar och kusiner. Vad som är specifikt med både familj och släkterelationer är att de ingår i en större kollektiv gemenskap där det finns gemensamma normer om vilka rättigheter och skyldigheter man har som medlem inom familjen eller den mer utvidgade släkten. Hur dessa rättigheter och skyldigheter ser ut kan variera och förändras över tid och rum.

Ungdomarnas närmaste familj kan med ett undantag betraktas som *transnationella familjer*. Antropologerna Bryceson och Vuorela (2002) beskriver dessa som ”familjer som lever delar av eller största delen av tiden separerade från varandra, trots detta håller de samman och skapar någonting som kan ses som en känsla av kollektiv välfärd och enighet, nämligen ’familyhood’

över nationella gränser” (ibid: 3, se också Bak och Brömssen 2013: 29-31). De intervjuade ungdomarna gav många exempel på att de håller regelbunden kontakt med föräldrar och/eller syskon i ursprungslandet, närliggande land eller i ett annat asylland. Framförallt upprätthålls kontakten per telefon. Ekonomiska resurser och tillgång till telefon och internet påverkar hur ofta barn och föräldrar kan ha kontakt och därmed möjligheten till utbyte av stöd. Två av ungdomarnas föräldrar saknar egen telefon och dessa två pojkar kan därför inte själva kontakta sina föräldrar. Endast en ungdoms föräldrar har tillgång till internet. Det är viktigt att se att det sociala stödet inte enbart ges i en riktning från föräldrarna till ungdomarna, utan ges ömsesidigt. Ungdomarna oroar sig exempelvis för sina föräldrar och mår dåligt om föräldrar och syskon inte har det bra. Vissa av ungdomarna undviker också att be om känslomässigt stöd när de själva mår dåligt av hänsyn till sina föräldrars hälsa.

Tidigare forskning visar att ensamkommande och asylsökande barns hälsa och socialisation i Sverige gynnas av att ha kontakt med föräldrar på andra platser (Hessle 2009; Andersson m.fl. 2010). Forskning kring asylsökande barns hälsa (Andersson m.fl. 2010) och studier som är särskilt inriktade på ensamkommande barns upplevelser (Backlund m.fl. 2012; Hessle 2009) visar också att barns hälsa påverkas negativt av deras ständiga oro över hur föräldrar och syskon har det på andra platser. Liksom Maliks upplevelse i vår studie, indikerar (ibid) andra intervjustudier med ensamkommande barn att de barn som fått möjlighet att återförenas med sina föräldrar i Sverige upplever att de kan leva ett mer normalt liv och att de efter återföreningen åter kan sova på nätterna. Begreppet *skype motherhood* nämns som ett begrepp inom forskning om ensamkommande barn och har för avsikt att fånga innebörden och vikten av ett transnationellt föräldraskap som kommuniceras med hjälp av modern kommunikationsteknik (Brunnberg m.fl. 2011). Vi skulle här hellre vilja föreslå *skype parenthood* för att understryka att föräldraskap kan innefatta både fadern och modern och eventuellt andra vuxna som av olika anledningar har fungerat som föräldrar under barnens uppväxt.

Det starkaste bandet

För de ungdomar som har möjlighet att erhålla olika former av socialt stöd från sina föräldrar beskrivs stödet som betydelsefullt och något som inverkar positivt på deras välbefinnande i Sverige. Dalal som har telefonkontakt med sin pappa beskriver att han är en av få som förstår henne. Hon berättar att hon mådde väldigt dåligt under den första tiden i Sverige, hon sov inte på nätterna och hade tankar om att ta sitt liv. En dag nådde hon en slags vändpunkt och blev trött på sina egna negativa tankar. Hon beskriver hur hon började tala med en slags tvillingsjäl, ”en andra Dalal”, som ifrågasatte varför hon inte

tog vara på sitt liv och sina resurser. Detta inre ifrågasättande gjorde att hon sökte råd via internet. Nedanstående citat visar hur hennes pappa lyssnade, gav henne råd och bekräftade hennes egna copingstrategier för att må bättre:

DALAL (...) jag var hos en psykolog och de kunde inte hjälpa mig. Det var jag som kunde hjälpa mig själv. Och då googlade jag, jag skrev: hur kan man ha ett bra liv eller något sådant där på Youtube och Google (...) och då fick jag mycket information av Google och då tänkte jag mycket på det, vad kan man göra, (...) du vet när jag pratar med min pappa då säger han det är kroppen som blir gammal, den försvinner någon dag när man dör men det är bara, vad är det soul?

CHARLOTTE: Själen som finns kvar?

DALAL: Ja inuti den är (själen) kvar, då måste du rena din soul. Då försökte jag med att ha en bra (...) själ. Då försökte jag att göra (den) yngre inuti. Och då blev jag bättre. (...)

CHARLOTTE: Ja så det är inte bara de råden du har sökt på internet utan du har också pratat med din pappa?

DALAL: Ja ibland pratade jag med min pappa och han accepterar mina tankar och så där.

CHARLOTTE: Ja han stöttar dina idéer eller tankar.

DALAL: Ja precis.

CHARLOTTE: Förstår han dig?

DALAL: Ja precis, det är viktigt att man förstår varandra. När jag var på [boende] då ingen förstod mig, då är det väldigt jobbigt. (...)

I Dalals situation kunde faderns lyssnande, råd och bekräftelse via telefon över ett stort geografiskt avstånd till viss del kompensera för att hon inte upplevde sig få hjälp från psykolog eller på gruppboendet. Najma har inte sett sina föräldrar på tio år, men beskriver hur föräldrarna ger henne olika former av socialt stöd trots att de befinner sig i ett annat asylland långt borta från Sverige.

NAJMA: Jag vet inte hur jag hade klarat mig utan mina föräldrar för att under förra året så gick jag igenom en massa grejer och min familj var där för mig, både ekonomiskt och de stöttade mig på alla olika håll som jag behövde dem. (...) Jag är yngst i min familj och jag var ju en bortskämd liten unge när jag kom hit så att... när jag pratar med pappa så tror han fortfarande att jag är 12 år gammal, förstår du. Så att han tänker bara "min lilla dotter" och han vet att jag är här ensam och behöver så mycket stöd som möjligt. Han försöker vara där och jobba så mycket för att jag ska ha det så bra som möjligt. Det är ju väldigt fint tycker jag.

Trots avståndet förmedlar Najmas föräldrar att de fortfarande ser henne

som sin lilla flicka som behöver mycket stöd och omsorg. Najma beskriver att hon både söker och får ett mer omfattande stöd av sina föräldrar än vad som beskrivs av övriga ungdomar i studien. Stödet från föräldrarna omfattar både ett känslomässigt stöd, råd och vägledning och ekonomiskt stöd. Kanske är orsakerna till att Najma får ett omfattande stöd från sina föräldrar att föräldrarna lever i en någorlunda trygg tillvaro i ett annat asylland och att de samtidigt förmedlar till Najma att de ser henne som sin lilla flicka som både har rätt till och behov av deras föräldrastöd.

(O)villkorad kärlek på distans

För Najma som uttalar sig ovan verkar det dock finnas gränser för vilka problem som kan avhjälpas genom ett transnationellt föräldrastöd. Najma beskriver att tonåren var en väldigt jobbig period och att hon då hade behövt sina föräldrar på plats. Hon talar om behovet av att få vara den man är, utan att tvingas förhålla sig och anpassa sig till andras förväntningar och krav. Det Najma lyfter fram som ett viktigt behov under en period av identitetssökande under tonåren kan betecknas som en känsla av ovillkorad kärlek och bekräftelse. Denna kärlek och bekräftelse kan enligt Najma endast tillgodoses genom att ensamkommande barn och ungdomar får ta hit sina föräldrar, samhället gör redan det som kan göras:

NAJMA: (...) De här ungdomarna behöver... alltså de behöver någonting annat som samhället inte kan ge dem. De behöver kärlek, de behöver stöd, de behöver alltså kärlek känslomässigt och allt möjligt, det behöver de men samhället kan inte bidra med det. Utan det samhället kan bidra med, det gör samhället redan tycker jag. Om ett ensamkommande barn kanske får ta hit sina föräldrar och samhället hjälper till med det så är det kravet uppfyllt (...)

Längtan till och behovet av den ovillkorade kärlek som kan finnas mellan barn och föräldrar var tydligt uttryckt hos flera av barnen. Även om kontakten kunde upprätthållas, trots geografiska avstånd, var det flera som talade om de begränsningar som fanns. Några lyfte fram det ömsesidiga ansvarstagandet som finns mellan föräldrar och barn. Två av pojkarna beskriver att de inte berättade för sin mamma när de mådde dåligt eftersom de inte ville oroa henne med sina bekymmer då hon hade tillräckligt med egna svårigheter att ta hand om. Ansvar för modern gjorde alltså att de inte själva kunde be om känslomässigt stöd när de mådde dåligt. Taabish beskriver detta dilemma:

TAABISH (genom tolk): Om jag ska berätta sådana saker till min mamma som inte riktigt vet vad Sverige är för (plats) (...) det blir bara orolighet för henne och hon kommer må ännu (mer) dåligt så det är därför jag inte tänker berätta för henne vad som har hänt.

På samma sätt beskriver Malik hur han undanhöll att han mådde dåligt för sin mamma på grund av omtanke om hennes hälsa. Ett sätt för ungdomarna att själva bry sig om sina föräldrar som lever under svåra förhållanden kan alltså vara att inte berätta för föräldrarna att man mår dåligt. Detta innebär att barn och ungdomar vars föräldrar inte själva har det bra riskerar att gå miste om möjligheten att få känslomässigt stöd från föräldrarna. Denna begränsning i föräldrastöd torde vara vanligt förekommande för ensamkommande barn och ungdomar då många av de ensamkommande barnens föräldrar är på flykt, lever i krigshärjade områden eller lever som illegala invandrare under svåra premisser. Även om ungdomarna väljer att inte belasta sina föräldrar med sina problem och att kontakten skapar oro när föräldrar och syskon inte har det bra, så ger samtidigt kontakten med föräldrarna en regelbunden bekräftelse på att föräldrarna saknar dem och älskar dem.

Något som kan påverka relationen mellan föräldrar och barn är mer eller mindre tydligt formulerade krav på barnet om att hjälpa till på olika sätt. Här spelar ekonomiska möjligheter en stor roll. Malik är den ende av ungdomarna som uttryckligen beskriver att han bidragit med ekonomiskt stöd till sin mamma och syskon genom att skicka pengar (studiebidrag och lön från ett sommarjobb) som möjliggjorde deras resa till Sverige. Malik är också den ende av de intervjuade ungdomarna som återförenats med sina närmaste. Nedan beskriver Malik lättnaden över att inte längre behöva oroa sig för familjen och glädjen över att de förenats. Det gav en känsla av frihet.

Malik: Ja då var det jätte, jätte, jätteskönt. Hur skönt som helst, familjen är här, nu har jag liksom min frihet och allt. (...) Jag var jätteglad liksom, helt underbart.

Parrelationer

I fyra av intervjuerna framkommer det att ungdomarna har pojk- eller flickvän. Det framstår som om typen av boendeform inverkar på i vilken grad det är möjligt att ha ett större utbyte av social gemenskap med sin pojk- eller flickvän. Typen av boende hänger också ihop med i vilken ålder ungdomarna befinner sig.

Det är framförallt två av de intervjuade flickorna som båda är över 18 år och som har ett eget hushåll som beskriver att deras pojkvänner ger dem olika former av socialt stöd och är betydelsefulla personer i deras liv. Pojkvännerna talar samma modersmål som de själva gör. Dalal bor tillsammans med sin pojkvän och beskriver honom som en viktig person som också är en av få personer som försöker förstå och frågar vad hon bär på för erfarenheter och känslor. Dalal mådde på grund av upplevelser under flykten till Sverige väldigt

dåligt under sin första tid i landet. Ett av symtomen var att hon saknade aptit och inte fick i sig någon mat. Hennes pojkvän var enligt henne den person som till slut fick henne att börja äta och gå upp i vikt. Haala och hennes pojkvän har ett gemensamt barn. De bor inte tillsammans, då pojkvännen inte vill bo på den ort där Haala är bosatt. Skälet är enligt Haala att han saknar vänner där och är rädd för att de skulle bli isolerade och endast hänvisade till varandra. Pojkvännen kommer och hälsar på varannan eller var tredje helg, men utgör enligt Haala inte ett dagligt praktiskt stöd i hemmet. Han ger dock tillfälligt praktiskt stöd som flytthjälp och de håller kontinuerlig kontakt via telefon.

Taban och Nadif har båda flickvän, men beskriver att de inte bjuder in dem till det gruppboende där de bor utan träffar sina flickvänner på andra platser. Det framgår inte tydligt av vilket skäl de inte bjuder hem sina flickvänner till gruppboendet. En av killarna säger dock att gruppboendet är som ett hotell mer än som ett hem och att han kanske skulle kunna bjuda hem sin flickvän om han hade ett eget hem.

Vänner

Skolan och gruppboenden för ensamkommande barn beskrivs som de två främsta arenorna där ungdomarna i studien skapat vänskapsrelationer med jämnåriga. En flicka återförenades med en barndomsvän som flyttat till Sverige från Somalia genom att de fann varandra på Facebook. Vännerna som omtalas i berättelserna bor alla i Göteborg och dess kranskommuner. Fyra av barnen beskriver sina vänner som särskilt viktiga personer i deras liv. Flera beskriver att deras vänner talar deras modersmål och att detta underlättat i kontaktskapandet. Gemensamma erfarenheter av att vara ensamkommande barn har också medverkat till att vänskapsband skapats. Ingen av de intervjuade beskriver dock att de har en svenskfödd vän. Enligt Dalal är det lättare att få kontakt och bli vän med jämnåriga som talar samma modersmål. Hon har lärt känna sina vänner på en skola där de flesta eleverna har svenska som modersmål, men de två personer som Dalal blivit mer vän med på skolan har liksom hon persiska som modersmål:

DALAL: Ja det är de (klasskompisarna) som kan prata persiska så det är viktigt också för mig. Vi pratar samma språk och då är det lättare att ta kontakt. (...) Det är bara två-tre stycken i hela skolan.

Att gå på samma skola verkar samtidigt inte vara en tillräcklig förutsättning för att vänskapsband skall skapas, utan språket verkar vara den bärande länken. Enligt Malik handlar det om att känna sig utanför när man inte förstår vad de andra pratar om. Denna känsla av utanförskap upplevde Malik på ett asylboende där de flesta talade kurdiska. Detta förändrades då Anwar

kom som också talade arabiska och som Malik även på andra sätt tyckte om att umgås med.

MALIK: (...) människor tänker så här: jag är svensk och (när jag) sitter med utlänningar som babblar arabiska, kurdiska och lite svenska och så förstår (man) ingenting. De vill jättegärna ha dig (med och att du) sitter kvar men du känner dig ensam för att de inte pratar svenska eller frågar dig något. De vill jättegärna att du ska sitta kvar men problemet är att de ... (talar ett) annat språk och du vill förstå och (...) du kommer tycka att nej jag är helt utanför, jag går härifrån.

Delar man inte språket med en grupp känner man sig utanför och ensam och väljer istället att dra sig undan eller söka upp personer som det är möjligt att kommunicera med. Malik säger också att språket inte är det enda som spelar roll för om man blir vän med någon. Språket kan snarare ses som en underlättande förutsättning för att vänskapsband skall komma till stånd. Skälet till att Malik efter fem år fortfarande är vän med Anwar är dock inte enbart att de delar ett gemensamt modersmål, utan att han också tycker om hans sätt att vara.

Vänskapsstöd

De sociala stödformer som utbyts mellan ungdomarna och deras vänner är framförallt ett känslomässigt stöd och social gemenskap, men det förekommer också utbyte av praktiskt och ekonomiskt stöd. Så här beskriver Haala utbytet av känslomässigt stöd mellan henne och barndomsvännen från Somalia som hon återupprättat kontakten med via Facebook, och som hon i dag har en nära känslomässig relation till:

HAALA: Ja min vän, min bästa, jag älskar henne. Hon är jättebra och snäll och det känns som jag kan berätta mitt liv och allt det för henne. Mina hemligheter och sådant. Hon betyder jättemycket för mig.

CHARLOTTE: (...) för det berättar du inte för kontaktpersonen eller för socialsekreteraren, det är ju olika saker man berättar för olika personer.

HAALA: Nej haha.

CHARLOTTE: Så det behövs en vän för det?

HAALA: Ja. Man kan typ (inte) berätta sina hemligheter för alla.

CHARLOTTE: Nej.

HAALA: Hon förstår mig och vi har samma intresse. (...) Ja jag lyssnar på henne också.

Haalas nekande svar och efterföljande skratt visar enligt vår tolkning på en tydlig gräns mellan Haalas beskrivning av en nära vänskapsrelation i vilken det sker ett ömsesidigt lyssnande och utbyte av privata hemligheter, och en

professionell relation och vad som delges i en sådan. Dalal och Haala är båda över 18 år och bor i eget hushåll. De nämner att de har ett praktiskt stödutbyte med sina vänner i vardagen och i hushållsarbetet. Taabish beskriver hur han fått praktiskt omsorgsstöd i form av lagad mat och husrum hos en vän från samma ursprungsland och dennes familj i en situation när det uppstod en allvarlig konflikt mellan honom och familjehemmet. I detta utsatta läge sökte han inte tak över huvudet hos en professionell kontakt utan hos en vän, vars familj öppnade sitt privata hem för honom. Akram är den ende som uttrycker att han fått ekonomiskt stöd i form av pengar av sina vänner. Behovet av ekonomiskt stöd och av att låna pengar uppstod när familjehemmet inte gav honom hans veckopeng som straff för att han brutit mot deras regler.

En annan form av socialt stöd som utbyts bland vänner är social gemenskap. Flertalet ungdomar beskriver första tiden i Sverige som ensam och väldigt svår. Att skapa en social gemenskap med jämnåriga framstår därför som viktigt och centralt för att motverka ohälsa i form av ensamhetskänslor och depression. Den sociala gemenskapen står att finna inte endast i fysiska möten ansikte mot ansikte utan också via sociala medier som Facebook och via telefon. Haala beskriver första tiden i Sverige som svår och ensam, på grund av att hon inte hade någon att prata med och att hon saknade sin mamma och syskon. Ensamheten minskade något när hon började kunna kommunicera med de andra barnen på gruppboendet, men framförallt bröts ensamheten när hon flyttade ihop med en barndomsvän från samma land och när hon fick sitt barn. Hennes berättelse om hur den sociala isoleringen och ensamheten till slut bryts är intressant, då det handlar om både hennes egen mobilisering av sitt privata nätverk och stödet från det offentliga nätverket. Haalas förmåga att själv inleda relationer och bilda familj och återupprätta tidigare vänskapsband, i kombination med att hennes socialarbetare var lyhörd för hennes behov av stöd i form av en kontaktperson, har bidragit till att Haala i dag lever mindre socialt isolerad och får det stöd hon behöver. Vad hon fortfarande upplever ett behov av är att återförenas med sin mamma och sina syskon i Somalia (Haala har dock fått avslagsbeslut från Migrationsverket på sin ansökan om familjeåterförening).

Som nämnts tidigare har flera av ungdomarna som ingått i studien skapat vänskapsband med andra ensamkommande barn i de gruppboenden och skolor som de gått i under sin första tid i Sverige. Att underlätta för dem att hålla kontakt med dessa vänner även efter att de blir kommunplacerade framstår som viktigt, då risken för social isolering framstår som stor under den första tiden i Sverige och särskilt i mindre kommuner med få eller inga andra jämnåriga som talar samma språk.

Vad som framgått i detta stycke är att det sociala stöd som ges mellan de

flickor som har eget boende och deras pojkvänner är betydelsefullt för dem både känslomässigt och praktiskt. Förmodligen påverkar ungdomarnas ålder och boendeform deras handlingsutrymme för att bygga upp en parrelation och ett mer omfattande utbyte av olika former av socialt stöd i förhållande till en pojk- eller flickvän. Att av olika anledningar inte kunna umgås med en pojk- eller flickvän i vardagen där man bor minskar som vi ser det möjligheten till att utveckla en parrelation som skulle kunna ha en betydande hälsobringande effekt för de ensamkommande ungdomarna.

Halvprivat nätverk

I detta avsnitt tar vi dels upp relationer till släktingar som också fått uppdrag som släktinghem för ungdomarna och dels diskuteras relationer i civilsamhället.

De två ungdomar som nämner att de har släktingar i Sverige som de har kontakt med har också under kortare och längre perioder varit familjehemsplacerade hos dem (föräldrars syskon eller kusin). Genom att de å ena sidan utgörs av personer som de har en tidigare koppling till eller kännedom om så skiljer de sig från familjehem där socialtjänsten föreslår ett boende som tagits fram inom myndigheten. Då socialtjänsten samtidigt ger ett uppdrag kring barnens vård och fostran skiljer de sig också från andra former av släktingrelationer, som snarare hör till den privata sfären. Vi betecknar dem därför som ”halvprivata”. Vad vi vill lyfta fram i detta avsnitt är att normen om att nära släktingar har en skyldighet att ta hand om varandras barn ses som en självklarhet i barnens berättelser. Vidare vill vi visa att denna norm inte nödvändigtvis behöver leda till att det utvecklas en känslomässigt nära relation mellan barnet och dessa nära släktingar. Vad vi också vill föra fram i detta avsnitt är att normerna om ömsesidiga rättigheter och skyldigheter inom släkten även innefattar en skyldighet att vara lojal mot släktingar och inte tala illa om dem inför exempelvis svenska myndigheter. Denna inre solidaritet medför att det kan vara svårt för de ensamkommande barnen att rikta kritik mot missförhållanden i släktinghemmet.

Dubbelhet till släktingar

Malik beskriver att han fått flera olika typer av stöd från sina släktingar i Sverige. För det första gav de honom ekonomiskt stöd genom att de betalade de smugglare som tog Malik till Sverige. Farbrodern var också den första som Malik kontaktade när han lämnades av smugglarna på centralstationen i Malmö. Farbrodern och hans kusin kastade sig genast i bilen för att hämta honom och köra honom till farbroderns hem i en av Göteborgs kranskommuner. Där väntade ett varmt välkomnande med släktingar, god mat och vila.

Malik berättade att hans farbror grät och att han fick pussar och kramar när de kom och hämtade honom. Farbrodern och kusinen var också de som följde med till Migrationsverket och kusinerna var behjälpliga som tolkar i olika praktiska frågor som behövde lösas under den första tiden på asylboendet. Det var också farbrodern som hjälpte till med att hämta Maliks mamma och syskon när de några år senare anlände. Malik antyder att han hade en självklar del i en social gemenskap hemma hos farbroderns familj, då både han själv och farbroderns familj var glada att se varandra under helgerna när han kom för att bo hos dem. Maliks kusin var också länken till hans första helgjobb, vilket ledde vidare till en annan jobbkontakt.

Både Najma och Malik beskriver det som självklart att de var välkomna att bo hos sina föräldrars syskon när de kom till Sverige även om de inte haft så mycket kontakt innan. Varken Najma eller Malik beskriver dock sina släktingar som särskilt viktiga personer som står dem känslomässigt nära. Släktingarna har dock funnits med i deras vardag och har gett dem olika typer av praktiskt stöd och vägledning under deras första tid i Sverige.

NAJMA: Vi anser att en moster (är) som en andra mamma (...) ... så där även om man inte kommer överens, man har sina dagar, visst det var ganska svårt i början med tanke på att jag var tvungen att akta mig och på något sätt tänka mig för och alltså det var... jobbigt faktiskt för att man var inte bekväm för att den här personen inte är ens mamma. Men på något sätt så vet man att man är släktingar på något sätt... (...) Utan jag visste att den här människan var min moster men hur jag skulle bete mig gentemot henne det visste jag inte, det vet jag inte än idag för att jag har inte den här relationen.

Även om Najma inte beskriver en känslomässigt nära relation till sin moster så beskrivs mostern som en hjälpsam person som gett henne socialt stöd i form av information och vägledning kring hur det svenska samhället fungerar. De yngre kusinerna spelade också en viktig roll för Najmas svenskainläring då kusinerna och Najma talade svenska hemma.

Najmas beskrivning tydliggör att en familjehemsplacering hos en nära släkting inte nödvändigtvis behöver leda till att det utvecklas en känslomässigt nära relation. Najma var tolv år vid ankomsten till Sverige medan Malik var något äldre när han kom. Malik placerades först på ett gruppboende, ett beslut som togs trots att farbrodern önskade att Malik skulle bo hos honom. Enligt Malik godkände myndigheterna först inte farbroderns familj som familjehem. Malik blev dock senare familjehemsplacerad hos en av sina äldre kusiner. Najma däremot flyttade in direkt hos sin moster.

Det framstår som om skillnaden i ålder spelade en viktig roll för Najmas och Maliks olika inställning till att bli placerad i släktinghem som nyanlända ensamkommande barn. Utifrån Najmas perspektiv ville hon ha en familj

och det fanns för henne då inget annat alternativ än att bo tillsammans med sin moster. Hon lyfter fram att hennes låga ålder hade betydelse för hennes önskan om att få bo i en familj och hos sin moster. Enligt henne hade hon kanske tänkt annorlunda om hon var 16-17 år. En annan fördel med att bo hos en släktingfamilj framför ett annat familjehem är enligt Najma också att kommunikationen underlättas av att de delar ett gemensamt språk och kultur. Kanske bidrar en högre ålder vid ankomsten till att Malik, som var i 16-årsåldern när han kom till Sverige, tyckte att det fungerade bättre att bo på gruppboendet än i farbroderns familj:

MALIK: Alltså min farbror han ville jättegärna att jag ska (...) bo där men jag var inte van liksom, förstår du. Jag ville allra mest vara där (på ungdomsboendet) men jag är också glad när jag går dit (till farbroderns familj) och ser dem, jag blir jätteglad, förstår du. Men livet ville jag leva (på ungdomsboendet).

Under den första tiden i Sverige uppskattade Malik att bo på ungdomsboendet, men också att besöka släktingarna och dela gemenskapen med dem under helgerna. Ett skäl till att Malik föredrog att bo på ungdomsboendet var att han hade ett behov av lugn och ro och av att få vara för sig själv. Detta behov framstod inte som möjligt att tillgodose hemma hos farbroderns familj. När Malik efter en tid i Sverige skulle kommunplaceras fanns det en risk att han skulle bli placerad i en kommun i norra Sverige, långt bort från släktingarna i Göteborgsregionen. Maliks önskan om att fortsätta hålla kontakten med sina släktingar medverkade i denna situation till att han trots beskrivna fördelar med gruppboendet föredrog att bli familjehemsplacerad hos en släkting.

Att bo hos släktingar upplevs på något sätt mer ovillkorat. En nackdel med att vara placerad i ett släktinghem kan samtidigt vara att barnen kan ha svårt att uttala kritik gentemot släktingar. Barn som är en del av en släktinggemenskap kan uppleva sig illojala om de klagar på förhållanden i släktinghemmet.

MALIK: (...) Alltså även om jag hade inte mått bra eller boendet var dåligt kunde jag inte säga någonting för att det var ändå mina kusiner förstår du. Så jag tänker att ja det kanske går över (...). Men det finns vissa som exploderar och som säger att nej jag mår inte bra hos mina släktingar, jag vill flytta hemifrån, men jag sa det på slutet.

Att Malik trots sin lojalitet gentemot släkten tillslut kunde uttrycka kritik mot hur han hade det i släktinghemmet och vågade be om att få flytta till egen lägenhet berodde på att det skapats en tillitsfull och känslomässig nära relation mellan honom och hans socialsekreterare. Han beskriver att socialsekreteraren blev som en vän och för hen kunde Malik därför berätta hur han upplevde att det var att bo med släktingarna.

Relationer i civilsamhället

Att bli en del av ett nytt samhälle innebär många olika saker, att lära sig språk och koder, att få vänner, bilda egen familj och så vidare. Det kan också innebära att bli en del av föreningsliv och andra sammanhang i vad man ibland benämner för civilsamhället, alltså de samhällsfunktioner och system som finns utanför det offentliga systemet. Här har vi särskilt undersökt relationer till arbetskamrater samt jämnåriga och vuxna inom föreningsliv och religiösa samfund. Dessa relationer är till skillnad från professionella kontakter och släkterelationer självvalda och består så länge det finns en ömsesidig önskan om att vidmakthålla relationen. För de barn och ungdomar som ingår i studien är civilsamhället i många fall dock inte helt fristående från det ”integrations-system” de ingår i. En förutsättning för att de ska komma in i denna del av samhället är inte sällan brobyggande aktiviteter på vägen. Dessa broar måste särskilt finnas på plats för att skapa möten över språkliga barriärer. Att de ungas privata och offentliga nätverk på så sätt kan behöva slås samman innebär att man kan se också dessa sammanhang som halvprivata.

Brobyggandets betydelse

Alim är den ende som beskriver att han har relationer till jämnåriga i en förening. Tränarna i denna fotbollsförening beskrivs som viktiga personer för honom. En av dessa spelade dessutom en avgörande roll för att Alim, som aldrig tidigare hade spelat fotboll, blev socialt inkluderad i fotbollslaget. Första fotbollsträningen fungerade inte alls, och det var svårt för honom att ens sparka på bollen, säger han. När de andra ungdomarna skrattade och skämtade om detta, kände han sig utanför och nedvärderad. Efter denna första träning och upplevelse av icke-erkännande från de jämnåriga i laget bestämde sig Alim därför för att inte fortsätta och han dök inte upp på nästa träning. Detta beslut ändrades dock när fotbollstränaren kom till gruppboendet och via en tolk talade med honom. Fotbollstränarens inkluderande agerande framstod som helt avgörande för att Alim skulle vilja fortsätta att spela fotboll och själv kämpa för att lära sig all ny teknik och orka stå ut med att inte kunna göra sig förstådd under de första månaderna. Att gruppboendet bokade in en tolk var också en viktig förutsättning för att Alim och hans tränare skulle kunna kommunicera med varandra och för att tränaren skulle förstå varför Alim inte velat komma tillbaka till fotbollsträningen.

I dag ser Alim sig som en viktig spelare för laget, men upplever trots detta svårigheter med att skapa personliga kontakter med de andra killarna. Han har fått uppfattningen att de andra betraktar honom som en av alla ”farliga” afghaner, och tänker att de tagit till sig den bild de fått från mediernas skildring av kriget. Han kommer i en sorts försvarsposition i förhållande till de andra i

laget och vill berätta att afghaner inte alls är sådana som man kan få intryck av från TV, och att han inte alls är farlig utan en bra och snäll kille. Alim uppfattar att svenska ungdomars fördomar om afghaner är det stora skälet till att han inte fått några personliga relationer i laget. Han tycker verkligen att kontakter med svenska ungdomar är viktigt för integrationen men säger att både han och hans vänner upplever att svenska ungdomar verkar tycka illa om dem;

ALIM: Få kontakt med svensk ungdom eller svensk familj eller svensk person, det är jätteviktigt.

CHARLOTTE: Ja det är viktigt.

ALIM: Det är 100 procent viktigt. Jag pratar med kompisar, de är besvikna på livet för att... de tänker, de tycker att svenska ungdomar hatar dem.

CHARLOTTE: De känner så?

ALIM: Ja de känner så. Men det är inte så, jag vet det är inte så. Kanske de är lite rädda eller de tänker lite kanske så men egentligen det är inte så.

CHARLOTTE: Nej men man känner så?

ALIM: Ja. De har ingen kontakt, de går inte till någon klubb eller träning eller så de träffar kanske svenska ungdomar. Sedan jag går på träning, jag känner många personer i, mindre tätort i kranskommun 2, på en ort i kranskommun 2.

Att medvetet och aktivt skapa förutsättningar för att vänskapliga relationer skall kunna uppstå men också att samtidigt arbeta för att motverka stereotypa bilder måste utifrån Alims berättelse ses som en viktig uppgift i det kommunala mottagandet.

Liksom Alim tar Dalal upp vikten av att vuxna hjälper ensamkommande ungdomar med att komma i kontakt med föreningar. Stöd med att komma i kontakt med landsföreningar är enligt Dalal särskilt viktigt om man som ensamkommande barn bor utanför Göteborg. På mindre orter finns sällan några invandrarföreningar och få eller inga personer från samma land som talar samma modersmål som barnen. Enligt Dalal behövs det hjälp för att kunna ta sig till sådana föreningar och sociala sammanhang. Kontakten med landsmän kan enligt Dalal skapa en känsla av kontinuitet och ge barnen möjlighet att fira traditionella högtider. Ett annat sätt att fira sina kulturella högtider är att, som Dalal och hennes kompisar från samma ursprungsland har gjort, själva bjuda in sina svenskfödda skolkamrater till en persisk nyårsfest.

Att ha roligt och samtidigt skapa möjligheter till att få en positiv bekräftelse på en del av sin kulturella identitet i gemenskap med andra skulle kunna ses som en aktiv copingstrategi för ökat välbefinnande. För att kunna genomgå en lyckad integrationsprocess, i vilken både tidigare och nya kulturella uttryck kan införlivas, behöver man få bekräftelse på sina olika identiteter från andra

människor. Kanske bör lärare i skolor med elever från olika länder uppmuntra barnen till att, om de vill, dela med sig av och fira högtider från olika länder.

Möjligheten att söka olika former av socialt stöd hos religiösa samfund och landsföreningar torde vara lättare för dem som bor i närheten av en storstad, där fler föreningar och religiösa mötesplatser finns representerade. Taabish är den ende som säger att han besöker och får socialt stöd från vuxna han träffar i religiösa föreningar, i det här fallet i en moské. Han hade inte kontakt med sin mamma när han kom till Sverige, men via moskéns nätverk har han fått hjälp med att söka och komma i kontakt med sin mamma och sina syskon i Afghanistan. I moskén brukade han fråga de som skulle åka till något av länderna där hon kunde finnas om hjälp att hitta henne. Det visade sig fungera och efter ett år kunde de återigen kommunicera med varandra. Förutom att Taabish fick praktiskt stöd med att hitta och komma i kontakt med sin mamma i Afghanistan fick han också känslomässigt stöd från en vuxen person som är knuten till Moskén. Denna person kunde han prata med om sina problem och han blev då lugnare.

Föreningar och sociala sammanhang kan också vara viktiga brobyggare över till andra sammanhang. För Malik handlade det om att han genom en äldre kusin fick ett arbete på helger och lov. Redan på sitt första helgjobb träffade han sin chef Tobbe, som kom att bli en av de viktigaste personerna i hans liv. Relationen utvecklades från att först endast vara en relation mellan chef och arbetstagare, där Tobbe bekräftade Malik genom att ge honom mer och mer ansvar, till att också bli både en vänskapsrelation och en relation där Tobbe ger Malik socialt stöd på olika vis. Det framstår också som om Tobbe tagit på sig en omsorgstagande föräldraroll genom att bry sig om Malik och genom att t.ex. kontakta Maliks skola för att fråga hur det går för honom. Slutligen får Malik socialt stöd i form av social gemenskap genom att han och Tobbe umgås och har utvecklat en ömsesidig vänskapsrelation även utanför arbetet. Maliks egen förmåga att visa uppskattning och hans tro på sig själv som en person som har något att bidra med i relationerna till sin chef och sina professionella hjälpare har enligt vår tolkning bidragit till att det utvecklats gränsöverskridande, ömsesidiga och varaktiga relationer mellan Malik och dessa personer.

Halvoffentligt nätverk

Detta avsnitt handlar om ungdomarnas relationer till vuxna personer som genom sin anställning (eller likande) har till uppgift att stödja dem och att underlätta deras integration i Sverige. Det handlar dels om ungdomarnas syn på att bo i olika gruppboenden, men också i ”traditionella” familjehem (alltså inte släktinghem). De flesta av de intervjuade ungdomarna har erfarenheter

av att under någon period bo på ett gruppboende för ensamkommande barn och ungdomar. Fyra av ungdomarna har under kortare eller längre tid bott i familjehem och två av dem har bott i släktinghem. Flertalet har alltså erfarenhet av olika typer av boendeformer. Vi inkluderar också stödet från gode män och kontaktpersoner i detta avsnitt. Samtliga halvoffentliga aktörer har ett tydligt samhälleligt uppdrag, men är tänkta att i varierande utsträckning också arbeta i ungdomarnas vardag.

Gruppboenden

De intervjuade ger inte en heltäckande och enhetlig bild av hur de har upplevt relationerna och stödet från personalen på de gruppboenden där de bor eller har bott. Vad som är gemensamt i deras berättelser är dock att de alla upplevt ett behov av socialt stöd som går utöver praktiska basbehov som mat, sömn och rena kläder. De behöver också information och vägledning kring hur det svenska samhället fungerar, vilka möjligheter de har, hjälp med läxläsning och känslomässigt stöd i form av att bli lyssnad på och att någon frågar hur de mår.

Ingen av ungdomarna beskriver att de vuxna som arbetar på boenden där de bor eller har bott blivit särskilt viktiga personer i deras liv. Detta kan bero på att de har bott på gruppboende under en begränsad period men även på effekterna av personalbyten, på grund av schemaläggningar och vikariat. För att en relation skall utvecklas krävs det troligen både kontinuitet och tid. Två pojkar beskriver personalen på de boenden där de tidigare har bott som fantastiska och de båda har också åkt tillbaka och besökt sina tidigare boenden. I den ena pojkens fall var ingen av de som arbetade på boendet när han bodde där kvar. Den andra pojken däremot hade stött på personalen såväl på boendet som i andra sammanhang och det verkar som att dessa återkommande möten varit viktiga för honom. Kanske därför att mötena bekräftar att han gjort avtryck hos dem och finns kvar i deras medvetande också efter tiden på gruppboendet.

Stöd och brist på stöd

Samtliga ungdomar som hade erfarenhet av att bo i gruppboende hade uppfattningar om vilken form av stöd de fick, och någon lyfte också fram vad som underlättade för att få ett känslomässigt stöd. Behovet av socialt stöd lyfts fram av Alim som talar om vikten av information om hur det svenska samhället fungerar och vägledning kring hur det är möjligt att navigera sig fram som ung och nyanländ. Han menar också att han hade tur som fick hjälp med språket genom att en annan ensamkommande pojke på boendet kunde tolka. Något som förvånade Alim i kontakten med Sverige och som han diskuterade på boendet var frågan om religionens roll i Sverige – här fanns människor som inte trodde på Gud:

... alltså de förklarade om religion också, det var jätteviktigt religion. Jag är muslim, alltså de sa det finns olika religioner i Sverige, (vissa) tror inte på Gud. Alltså det var konstigt för mig den första gången (jag fick höra talas om detta). Jag visste inte, herregud, jag känner en kristen, de tror på Gud. Jag visste inte (att) det fanns människor (som) tror inte på Gud. Vi pratade mycket om religion (...)

Denna form av socialt stöd i form av information och vägledning saknade Alim sedan i sitt andra boende i den kommun där han blev kommunplacerad. Den kommunikativa beredskap som fanns i det första boendet fattades, han tyckte inte att han lärde sig någonting och han uppfattade att för personalen handlade arbetet mer om att ”dricka kaffe och köra”.

Två flickor gjorde skillnad mellan vad vi definierar som praktiskt och känslomässigt stöd och menade att det framförallt är det praktiska omsorgsstödet i form av matlagning, städning, skjutsning och hjälp med läxläsning som tillgodoses på gruppboendet. Det var svårare att få det känslomässiga stödet tillgodosett. Det känslomässiga stödet kom i flickornas berättelser att handla om att personalen lyssnar på barnen, frågar hur de mår, frågar tills dess att de förstår och försöker sätta sig in i deras situation om hur det är att ha familjen långt borta.

Malmsten (2012:97) diskuterar svårigheten med att fråga om känsliga saker, och hänvisar till Kohli som utvecklat begreppet *Sound of Silence*. Med detta avses att barn som varit med om svåra upplevelser kan ha utvecklat strategin att helt enkelt bli tysta. Hon tar också upp att det kan uppstå ett slags *berättandets paradox* som innebär att vuxna inte frågar barnen om vad de har varit med om av rädsla för att väcka starka känslor hos barnen och att denna ömsesidiga tystnad kan förstärkas av att barnen inte berättar vad de har varit med om av hänsyn till de vuxna som kan bli ledsna. Förmodligen kan orsaker till varför barnen och ungdomarna inte berättar om vad de varit med om och att personalen inte heller frågar vara en kombination av *Sound of Silence* och *berättandets paradox*. Kanske är det så att vuxna måste tillbringa mycket tid med barnen och vid upprepade tillfällen när tillfälle ges fråga dem om hur de mår och om de vill berätta vad de har varit med om. (Detta är en diskussion vi också kommer att återkomma till i förhållande till socialsekreterarnas och de gode människors berättelser).

En pojke utvecklar diskussionen om det känslomässiga stödet på boendet han varit placerad på. Han tycker att personalen där var fantastisk, särskilt mot honom och tänker att deras bemötande kunde ha att göra med att han själv visade uppskattning gentemot personalen i högre grad än de andra ungdomarna. Att visad uppskattning ger mer stöd från personalen kan kopplas till uttrycket *gåvans makt*. Detta uttryck symboliserar att alla relationer kräver

någon form av givande och tagande och det enda personer i ett materiellt underläge och i beroendeställning kan ge tillbaka är tacksamhet. Även om det inte finns en uttalad förväntan om tacksamhet gentemot ungdomarna på boendet så framstår det utifrån pojken berättelse som om det existerar en grundläggande förväntan om att ge tillbaka något i form av visad tacksamhet, åtminstone om man skall få det där lilla extra stödet och bli omtyckt. Att det finns en förväntan om tacksamhet återkommer, som vi snart ska se, i relationerna mellan ungdomarna och familjehemsföräldrarna. Detta är också något som lyfts fram av Malmsten (2012) i hennes studie ”I transit – ensamkommande barn berättar”. Den brittiska forskaren Back menar att det generellt finns ett slags manus där migranter förväntas visa tacksamhet gentemot mottagarlandet (Back 2007 och Malmsten 2012:101). Förväntan om att följa detta tacksamhetsmanus verkar även gälla för de ensamkommande barnen i Sverige. Pojkens strävan efter att ge tillbaka något till personalen handlade dock inte endast om visad uppskattning och tacksamhet. Ömsesidigheten kom också till uttryck genom att han själv gav känslomässigt stöd till personalen. Pojkens beskrivning av sina relationer till både personalen på boendet, till sin gode man och till sin socialsekreterare innehåller drag av ömsesidighet på ett sätt som inte är lika framträdande i de andra ungdomarnas berättelser.

Flera av ungdomarna som bott på gruppboenden beskriver att de haft svårt att anpassa sig till de regler och rutiner som funnits på boendet. Reglerna handlade exempelvis om när de skulle gå upp, gå och lägga sig, komma hem och äta. För Haala fanns det också en regel som hon hade extra svårt att förlika sig med och den innebar att hennes boende förbjöd henne att inhandla och tillaga halalkött.

HAALA: (...) När vi bodde där vi ville äta halalkött, eftersom vi som muslimer äter halalkött. Så de förbjöd oss, de sa nej ni får inte halalkött. Vi ska inte köpa (det) till er... Så vi sa (att) vi ska köpa (för) våra pengar, kan vi laga halakött då? Nej ni får inte. Så den grejen var jättesvår. Vi åt inte kött när vi bodde där (...)

Förbudet mot att äta Halalkött framstod för Haala som mycket ologiskt och svårt att förstå, då halalkött är tillåtet att köpa enligt svensk lag, och kan ha uppfattats av henne som att hennes muslimska identitet inte fick ett riktigt erkännande.

Att bo tillsammans med andra unga

Oavsett om barnen och ungdomarna vill eller inte så innefattar vardagen på boendet att de ingår i en icke självvald gemenskap med andra ensamkommande barn och ungdomar. Flera beskriver att de fått vänner på boendet som de fortsatt hålla kontakt med och som blivit viktiga personer i deras liv.

Gemensamt för dessa viktiga personer är att de delar ett gemensamt modersmål. För flera framstår gemenskapen på boendet som det enda sammanhang de har att vända sig till på fritiden. Adib berättar exempelvis att han tillsammans med de andra ungdomarna ibland bestämmer sig för att gå på bio eller konserter, och att personalen inte brukar ordna med sådana aktiviteter. Att bo tillsammans med andra som man inte känner sedan tidigare kan också vara besvärligt, som för Alim. Han säger att det ofta var stökigt och jobbigt och jämför sitt liv i sitt nuvarande familjehem med gruppboendet han tidigare bodde på. Då alla talade persiska bland ungdomarna var det också svårt att få träning i svenska.

ALIM: Det är stor skillnad alltså och jag trivdes inte på boende. (D)et var jättejobbigt, det var personalen, det var killar, de bråkade mycket med personalen de andra killarna. Det var inte lugnt och det var jobbigt... alltså jag kunde inte lära (mig) bra svenska, eftersom jag hela tiden pratade persiska.

Det kan också vara svårt att förstå vad det innebär att bo i ett gruppboende innan man provat. Dalal beskriver exempelvis att hennes önskan när hon kom till Sverige var att bo tillsammans med andra ensamkommande barn och inte i det familjehem där hon blev placerad. Förhoppningen var att känna sig mindre ensam tillsammans med andra som delade liknande erfarenheter. När hon sedan kom till ett gruppboende upplevde hon dock ett stort behov av att få vara för sig själv, något som det var svårt att få utrymme för på boendet. Hon upplevde det som om personalen "tvingade" henne att vara med de andra.

DALAL: (...) Jag vet att de andra tjejerna som var på [namn på boende], de tyckte (om) att ha kontakt med varandra, de tyckte (om) att gå ut och de var jättegglada men inte jag. Alltså jag tycker (om) att äta själv... (...) att gå ut ensam och vara helt ensam. Men den personalen som jobbade där de tvingade mig att vara med liksom (i) grupp med andra. (...) den här resan påverkade på mig och jag ville inte vara med men det gick inte, de tvingade mig hela tiden att vara med men det hjälpte inte. Alltså då bråkade jag hela tiden med dem. Jag vill vara ensam då fick jag (till slut) den här lägenheten som jag bor i nu och det är (en) träningslägenhet. (...)

Efter en tid erkändes dock Dalals behov av att vara för sig själv genom att hon fick flytta till en så kallad träningslägenhet. Både Alims och Dalals berättelser från deras respektive gruppboenden visar på att det behövs mer flexibla boendeformer med möjligheter att dra sig litet undan, söka social samvaro när det behövs men också möjligheter att byta boendeform när det inte riktigt fungerar.

Familjehem

Tre pojkar och en flicka har erfarenhet av att bo i ett familjehem som inte är släktinghem. En flicka har en väldigt kort erfarenhet av att bo i familjehem, då hon flyttade vidare till ett gruppboende redan efter ett par veckor. Innehållet i detta avsnitt bygger därför på analyser av tre pojkars berättelser om sina familjehemsvistelser. Två av dem har bott i två olika familjer och en pojke har bott i ett familjehem. Här vill vi framförallt lyfta fram att familjehemmen i högre grad än släktinghemmen verkar upplevas som ett mer villkorat boende. Några ungdomar har upplevt en rädsla för att bli utkastade, vilket skapat en otrygghet och frågor kring om de verkligen är omtyckta. Familjehemmen kan ha svårt att hitta en balansgång mellan att sätta upp regler och fostra barnet jämte att ge barnet känslan av att vara omtyckt och accepterat. I ungdomarnas berättelser framträder två helt olika upplevelser av att bo i familjehem. En pojke berättar med värme om sitt hem, medan de två andra har helt andra upplevelser.

Trygghet i familjehemmet

Alim kände sig trygg i familjehemmet genom att han kände sig önskad och omtyckt av familjehemsföräldrarna. De gav honom både känslomässigt och praktiskt stöd. Han beskrev också att det var hans och familjehemsföräldrarnas gemensamma önskan som ledde fram till att han flyttade hem till familjen. Förutom känslomässigt och praktiskt stöd med läxläsning beskrev Alim att han via familjens aktiviteter och umgänge också blev socialt inkluderad i gemenskapen på den mindre ort där familjen bor. Han har exempelvis fått följa med till kyrkan vid större högtider. Inkluderingen i familjen verkar också ha inneburit en social integrering på orten, där Alim blivit en person som människor i närområdet hälsar på. Den positiva bild som Alim förmedlar innebär dock inte att allt varit smärtfritt, utan att bo i familjehem (liksom i alla familjer) innebär att det finns regler att förhålla sig till. Samtliga tre ungdomar tar upp familjehemmets regler.

ALIM: I min svenska familj, det finns mycket positivt, det finns mycket negativt också. Och en svensk familj har mycket regler (om) att man måste äta så, sova så, komma så, gå så. Allt hänger på ett program.

Det framstår som om Alim som trivs i sitt familjehem gör allt vad han kan för att följa familjehemsföräldrarnas regler, kanske för att han vill visa sin uppskattning genom tacksamhet för all omsorg och stöd som han får. Det är troligen svårt att sätta upp regler och försöka fostra ett barn, utan att samtidigt också visa att man tycker om barnet och att dess tillvaro i familjehemmet inte hotas av att barnet bryter mot familjehemmets uppsatta regler och

rutiner. Fostran utan kärlek och i en otrygg relation leder enligt vår tolkning till motstånd och en upplevelse av icke-erkännande.

Otrygghet i familjehemmet

Till skillnad från Alim upplever de två andra pojkarna att de blir bestraffade om de inte följer familjehemmets regler. Båda pojkarna berättar hur de saknade tid för social gemenskap med familjehemsföräldrarna. Den ena pojken beskriver dessutom också hur han upplevde att familjehemsföräldrarna inte brydde sig om honom, inte ville hjälpa honom med läxläsning och att de heller inte ville umgås så mycket med honom. Han misstänkte att familjehemmet endast tog emot honom för pengarnas skull. Den andra pojken berättar hur han och familjehemsföräldrarna gick var och en till sina rum, istället för att umgås med varandra som en familj. Eftersom hemmet låg långt från skolan var det också svårt för pojken att träffa kompisar. Kombinationen av att familjehemsföräldrarna inte ägnade honom tid och att hemmet låg ute på landet gjorde att pojken kände sig ensam och socialt isolerad. Dessa problem medförde att pojken placerades i ett annat familjehem. Även detta hem låg långt bort från skolan och de kamrater som pojken träffat på tidigare gruppboenden för ensamkommande barn.

Pojkens egen copingstrategi för att bryta sin sociala isolering blev att istället hålla kontakt med kompisar per telefon och via internet. När han inte mådde bra och hade svårt att sova var en annan strategi att lyssna på musik via datorn. Strategin försvårades dock samtidigt av att familjehemsföräldrarna ville att han skulle stänga ner datorn på kvällen.

Familjehemmets strikta regler kring datoranvändandet utmynnade vid ett tillfälle i en konfrontation mellan pojken som då nyss var hemkommen från fotbollsträning och familjehemsmamman: *Då kommer den kvinnan (familjehemsmamman) och säger: När jag säger nu, (då) måste du göra det nu. Det är mitt hus här och det är jag som bestämmer här i huset och det är jag som är kung. Jag sa ... bara fem minuter, jag ska lyssna (färdigt) på den, men hon kommer och trycker på knappen och stänger av datorn och tar sedan datorn ut från rummet. Jag blir jättearg. Jag satte mig på golvet och jag var jättearg.*

Vad som blir tydligt i pojkens berättelse är att familjehemmets regler och rutiner upplevdes som för rigida och obegripliga och som att reglerna hindrade honom från att motverka sin sociala isolering och från att må bra. Det framstår också som om det saknades ett förhandlingsutrymme där pojken kunde ges tillfälle att uttrycka sina behov samt berätta varför det var viktigt att ha tillgång till datorn på kvällstid. Istället för att försöka förstå varför pojken behövde använda sig av datorn svarade jourhemsmamman med att bestraffa honom genom att förbjuda honom att duscha av sig efter sin fotbollsträning.

Att bli bestraffade på olika sätt genom att t.ex. få sin veckopeng indragen är något båda de två pojkarna erfarit. Vidare har båda pojkarna upplevt det som att familjehemsföräldrarna gett uttryck för att ensamkommande barn generellt sett inte visar tillräckligt med tacksamhet. T.ex. berättar den ena pojken om hur familjehemspappan sagt till honom att han inte ska tro det är ”mjölk- och honungsstaden” han kommit till och undrat om ensamkommande barn inbillar sig att de kommer hit och bara får pengar. Båda pojkarna ger exempel på hur de upplever sig ha blivit negativt och fördomsfullt behandlade av sina familjehemsföräldrar.

TAABISH (genom tolk): Det var en morgon, på vintern, det var jättekallt och jag kände nej det är så kallt att jag inte kan gå ut utan jacka och så sa jag till den kvinnan (familjehemsmamman) där hemma att du får ringa till socialen och säga att jag behöver pengar (...) jag måste ha jacka. Hon blev arg, jag vet inte varför, men hon har blivit arg och bara tjatat på mig att ”vad är det med er ni som kommer till Sverige och som vill ha allt och ni vill ha det och det och det. (...) skulle vi gå till Iran och fråga (om) någonting (så hade vi) bara (fått) en kula i vårt huvud.

Ur pojkarnas perspektiv kändes det inte alls som om de jämt framförde orimliga krav. Taabish i citatet ovanför menade dessutom att han fått information om de rättigheter som barn och ungdomar har i Sverige och att detta bland annat kan innebära rätten att få bidrag till varma kläder när det är kallt. Akram beskriver hur han upplevt sig bli hotad av sina familjehemsföräldrar när han varit kritisk mot deras bemötande och sagt att han velat byta boende. Hoten handlade om att det skulle gå dåligt för honom om han valde att flytta och familjehemspappan hotade dessutom med att han också skulle se till att Akram blev utvisad från Sverige.

AKRAM (genom tolk): (...) Och han sa att eftersom du är så envis så jag kommer se till att du inte kommer ha (det) bra när du flyttar härifrån. (...) Jag hade ju två kontakter, två advokatkontakter som han kände till så han brukade ta upp det här och sa att jag kommer att se till att de skickar dig tillbaka till ursprungslandet.

Ovanstående citat tydliggör att Akram upplevt vistelsen i familjehemmet som mycket villkorad och att han endast var välkommen att bo kvar där om han följde samtliga av familjehemmets regler. Regler som samtidigt inte alltid framstod som begripliga eller meningsfulla för den unge pojken.

Akram berättar vidare hur familjehemspappan gav uttryck för att Akram och andra ensamkommande barn inte hade tillräckliga skäl att stanna i Sverige. Denna misstro hotade han Akram med att föra vidare till polis och advokater. Familjehemspappans misstro kan kopplas till den generella misstrokultur som

enligt Watters (2012) finns till att asylsökande barn kan ha tillräckligt med egna skäl till att få uppehållstillstånd som flyktingar. Att en familjehemsförälder förmedlar en sådan misstro till sitt familjehemsbarn skapar naturligtvis en icke-tillitsfull och otrygg relation mellan barnet och familjehemsföräldrarna.

Sammanfattningsvis kan vi säga att de två pojkarnas berättelser om sina respektive familjehemsvistelser står i skarp kontrast till Alims upplevelse i avsnittet dessförinnan. Där Alim knöt ömsesidigt an till sina familjehemsföräldrar verkar deras familjehemsvistelser präglas av isolering långt från vänner, brist på känsla av gemenskap i familjehemmet, av ett upplevt icke-erkännande, av krav på att visa tacksamhet jämte hot om samt bestraffningar om de inte följde familjehemmets regelsystem. När regler blir viktigare än att föra en respektfull dialog mellan familjehemsföräldern och det ensamkommande barnet kommer troligtvis inte en ömsesidig och nära relation att utvecklas eller en placering i familjehem att fungera. Akram och Taabish var vid tiden för vår intervju omplacerade eller var på väg att bli omplacerade i andra boenden.

Kontaktpersoner

Insatsen kontaktperson är ett bistånd som socialtjänsten i vissa fall kan bevilja. Två av ungdomarna, Dalal och Haala som vid intervjutillfället var i 20-årsåldern, hade beviljats kontaktperson. Dalal uttrycker att man kan se sin kontaktperson och sin gode man som sin familj i Sverige och att kontakten med dessa personer gör att man blir mindre ensam.

DALAL: Ja men jag kände (på) mig att jag behövde någon kontaktperson ... (för) jag lärde inte mig så mycket om de(t) svenska samhället) så tänkte jag att det är bra om man har någon kontaktperson, då sa jag (det) till min social(sekreterare) och de fixade (det) direkt.

Dalal efterfrågade ett socialt stöd begränsat till praktisk vägledning och information om hur det svenska samhället fungerar. För Haalas del var behovet av socialt stöd mer varierat och omfattande. Det var hennes socialsekreterare som uppmärksammade att hon kände sig ensam och inte mår bra. Haala säger att hon numera får känslomässigt stöd och att hon mår bättre efter att ha pratat med en av sina kontaktpersoner om hur hon mår. Haala har haft två olika kontaktpersoner som uppfyllt olika behov av stöd. Från sin första kontaktperson har Haala förutom känslomässigt stöd fått hjälp med läsläsning och med att utveckla färdigheter som att simma och cykla. Efter att Haala blivit förälder har en annan kontaktperson gett henne stöd i samband med barnafödandet och ger henne kontinuerligt praktiskt stöd i vardagen i form av exempelvis barnpassning och flytthjälp. Stödet innefattar också social gemenskap genom att kontaktpersonen tillbringar tid tillsammans med Haala och exempelvis bjuder hem henne vid högtider som julafton. Denna

kontaktperson har blivit som en familjemedlem: *Vi blir samma liksom family, hon är mormor till (mitt barn). Hon var med mig när jag fick (namn på barn).*

Det framstår som det sociala stödet som kan erhållas från en kontaktperson kan anpassas efter vad ungdomen själv har behov av. För både Haala och Dalal framstår kontaktpersonsinsatsen som en gränsöverskridande professionell relation som också bär familjelika drag. Denna gränsöverskridande relation tolkar vi som mycket värdefull i en situation där de ensamkommande ungdomarna står utan lokalt stöd från familj och släkt.

Gode män

Vad vi vill lyfta fram i detta avsnitt är karaktären på relationen mellan ungdomarna och deras gode män, men också det huvudsakliga sociala stöd som enligt ungdomarna ges av den gode mannen. För det första beskrivs de gode männen som viktiga personer i högre utsträckning än andra professionella stödpersoner. Relationen till den gode mannen har i flera ungdomars beskrivningar drag av ömsesidighet likt vänskaps- och släktrationer. Liksom i relationen till socialsekreterarna (se nedan) är det framförallt det känslomässiga och problemlösande sociala stödet som lyfts fram. Flera av de intervjuade barnen och ungdomarna beskriver att de får ett känslomässigt stöd i form av att de kan prata med sin gode man om hur de mår, men det är framförallt det problemlösande stödet som är framträdande. De gode männen hjälper dem under asylprocessen och i kontakten med Migrationsverket, de hjälper dem med att byta boende när detta inte fungerar, de hjälper till att eftersöka familjemedlemmar och med att ansöka om återförening med föräldrar och syskon och de skriver under papper i skolan och ser till att ungdomarna får pengar till kläder och nöjen. En av de intervjuade pojkarna var utan god man under hela sin asylprocess. Detta upplevde han som väldigt svårt, särskilt som han också fick sin ålder ifrågasatt och att han upplevde det som att han inte hade några rättigheter. Först efter det att han fått sitt uppehållstillstånd tilldelades han en god man.

Fyra av de intervjuade barnen och ungdomarna uttrycker att deras gode man eller före detta gode man är en viktig person för dem. Två av dessa fyra ungdomar som i dag är i 20-årsåldern, har båda kontakt med sina före detta gode män och beskriver att relationen utvecklats över tid till att bli mer ömsesidig. Najma berättar både om känslomässigt och problemlösande stöd från sin före detta gode man. Ett exempel på att relationen i dag är mer ömsesidig är att Najmas före detta gode man också ber Najma om tolkhjälp. Najmas dubbla språkkompetens blir därmed en viktig resurs i det ömsesidiga utbytet mellan henne och hennes före detta gode man.

NAJMA: Just nu vi är vänner liksom, just nu hon (god man) hjälper mig med allt jag behöver och jag kan prata med henne om vad som helst liksom.

En pojke som haft det mycket problematiskt på sitt boende upplevde dock inte att hans gode man fanns till för honom eller ens besvarade hans telefonsamtal när han verkligen behövde stödet från den gode mannen. Han ger exempel på hur han i en akut situation där han lämnat sitt boende, väntade och väntade förgäves på att bli uppringd av den gode mannen. Tillslut gav han upp: *Första natten (tillbringade jag) i bussarna och spårvagnar*. Pojkens berättelse belyser vilken utsatthet barn och ungdomar utan föräldrar kan hamna i när varken relationen till den gode mannen eller till socialsekreteraren fungerar. Genom andra ensamkommande barn fick pojken tillslut kontakt med en annan god man, som lyssnade på honom och engagerade sig i hans situation. Pojken visar också upp en handlingsförmåga i sin problematiska och utsatta situation genom att själv ta kontakt med hela sitt professionella nätverk av socialarbetare, lärare, kurator, psykolog och en annan god man än sin egen. Han skrev också ett eget brev till överförmyndaren för att möjliggöra ett byte av god man och för att påtala sin problematiska situation.

Offentligt nätverk

Under detta avsnitt behandlas barnens och ungdomarnas beskrivning av deras relationer till olika professionella kontakter och stödpersoner och det sociala stöd de erhållit i dessa relationer. Dessa utgörs av socialsekreterare, kontaktpersoner, lärare och personer inom hälso- och sjukvården såsom psykologer och kuratorer inom BUP och elevhälsan.

Skolan

Vad vi funnit viktigt att lyfta fram i ungdomarnas berättelser om det sociala stödet från lärare i skolan är att både ett gott bemötande, ett känslomässigt stöd och ett stöd för att utveckla lärandet beskrivs som viktigt. Två pojkar beskriver att deras lärare är särskilt viktiga för dem. För Adib är det känslomässiga stödet främsta orsaken till varför denne specifika lärare är viktig. Det känslomässiga stödet underlättas i detta fall av att läraren kan tala Adibs modersmål. För Alim är det istället stödet i skolarbetet som beskrivs som den främsta orsaken till varför hans nuvarande lärare är viktig för honom. När Alim skall beskriva en annan lärare som han tyckte var bra och fantastisk var det dock lärarens känslomässiga bemötande som lyftes fram: *alltså hon var jättesnäll. Jag kan inte berätta men hon var bara jättesnäll, det är bara allting... alltså hon såg ut glad, alltså alltid.*

Malik har erfarenhet av olika typer av bemötande och undervisning från de skolor han har gått på. Vad som gör att vi valt att lyfta fram hans berättelse

telse är att den belyser vikten av att skolan och lärarna både erbjuder ett gott känslomässigt bemötande och ett kvalificerat pedagogiskt stöd. Det var stor skillnad mellan skolan på asylboendet och skolan i den kommun där han senare blev kommunplacerad. I den senare skolan uppfattade han att det var en hård stämning där ”alla var emot oss”. Det var som en kamp mellan lärare och elever där han upplevde att lärarna inte hade förmåga att agera utifrån en vuxenposition och exempelvis lugna ner upprörda elever.

MALIK: Ja, ja (det var) jättestor skillnad. Där (i kranskommun 3) fanns det fyra-fem lärare, de tog hand om dig, de ger dig stöd, de ger dig kärlek, de ger dig allt, de ger dig vad du vill. När jag flyttade till (kranskommun 5) det var bara plugga, du får inte ens hjälp, en lärare på 10 elever. (Så) frågar läraren första halvtimmen: ”hej vad har ni gjort igår?” Ja så skall alla berätta, (där) gick en timma. ”Ja det är rast nu”. Efter rasten kommer vi tillbaka till klassen, alla sitter och jobbar själva och ingen fattar vad (som) står i boken. Ja läraren låtsas att hon går runt (och hon säger) ja tiden är slut, alla skall hem. Okej tack för idag. Helt värdelös klass, helt värdelös skola.

Maliks kritik mot skolan i den kranskommun där han blev kommunplacerad handlade om brist på både känslomässigt stöd, ett gott bemötande och pedagogiskt stöd. Skolan upplevdes som en förvaringsplats där läraren väntade ut tiden. Maliks upplevelse av undervisningen på den folkhögskola där han sedan började målas på flera sätt upp som en motsatsbild:

MALIK: (...) när jag började där skolan så jag tänkte nu liksom ska man ta chansen och börja en riktig skola. Jag kom in i skolan, där är det ett riktigt stöd. Där var en riktig (undervisning), alltså där var det riktiga lärare, förstår du. (...) är man sämst på något ämne får man hjälp på det. Behöver man hjälp alltså i sitt liv så har de en psykolog där som kan ge dig tips, råd, hjälper till med vad du vill. Där alla lärare kan lyssna på dig, om du säger dumt, om du säger dåligt, om du säger bra, de lyssnar på dig ändå, förstår du. Alltså där ska man känna sig trygg.

Ovanstående citat visar att Malik i sin nya skola uppskattade tillgången till goda pedagoger som lyssnade på honom och gav honom stöd i lärandet, men också erbjudandet om ett professionellt känslomässigt stöd och råd från en psykolog. Förutom detta lyfte Malik upp att den omgivande naturnära miljön och tillgången till eget rum och lugn och ro också bidrog till att stimulera lärandet. Han tyckte också om att vara i en blandad elevgrupp med både utländsfödda och svenskfödda elever. I skolan i kranskommun 5 var det bara utländska elever som alla hade svårt med svenskan, men på folkhögskolan var det en blandning och en god gemenskap. Enligt hans erfarenheter måste det vara blandade elever, svenska och utländska, om man ska få tillräcklig

språkträning. För att uppnå en högre språknivå krävs det att den nyanlända ges tillfälle att vara med svensktalande och lyssna på språket och på detta sätt ”sno” åt sig nya ord. Så som språkintruktionsklasserna och skolsystemet är uppbyggt i dag verkar det samtidigt ofta ges få möjligheter till integrerad undervisning där nyanlända ensamkommande barn och barn som är infödda och svensktalande möts (se även kapitlet om skolans möte med ensamkommande barn). Folkhögskolans organisering och internatboende verkar åtminstone i ovanstående exempel ge andra förutsättningar för interaktion och därigenom integration mellan utlandsfödda och svensktalande elever.

Socialekreteraren som problemlösare

Socialekreteraren beskrivs framförallt som en person som ungdomarna vänder sig till när de har problem av olika slag. Att socialarbetaren ses som en (möjlig) problemlösare för ensamkommande flyktingbarn framkom också i Backlund m.fl. (2012). Vad vi framförallt vill lyfta fram i detta avsnitt är att ett problemlösande stöd förutsätter att socialekreteraren först har etablerat en känslomässig relation i form av att ha lyssnat på barnen och ungdomarna och försökt förstå hur de har det. Ett känslomässigt stöd är alltså en förutsättning för att kunna identifiera problem och hjälpa barn och ungdomar med att tillgodose sina behov. Två av ungdomarna beskriver båda sina socialekreterare som särskilt viktiga personer. Motiveringen till varför de är viktiga är just att de har lyssnat och varit lyhörda när ungdomarna uttryckt sina behov och önskemål samt hjälpt dem att lösa problem. Två andra ungdomar uttrycker mycket missnöje med det stöd de fått från sina socialekreterare. Missbelåtenheten handlar just om att ungdomarna upplevt att de inte blivit lyssnade på eller att det tagit alldeles för lång tid innan de fått hjälp med att lösa problem. Vad vi också vill lyfta fram i detta avsnitt är vilka problembilder ungdomarna uttrycker att de har och vilka lösningar socialekreterarna använder för att tillgodose de beskrivna problemen. Problemen som beskrivs av ungdomarna vi intervjuat är dock oftast likartade, vilket innebär att dessa skulle kunna angripas på en mer övergripande nivå i det kommunala mottagandet genom att mottagandet utformas så att dessa generella behov blir tillgodosedda.

De problem som ungdomarna framförallt beskriver är å ena sidan att de känt sig ensamma och isolerade, att de saknat information och vägledning om det svenska samhället och hur de skall navigera i detta och att de inte träffat svensktalande och därför haft svårt att lära sig det svenska språket. De lösningar som socialekreterarna å andra sidan har erbjudit dem är antingen ett byte av boende eller bistånd i form av kontaktperson eller kontaktfamilj. Fem av de intervjuade ungdomarna beskriver att de fått hjälp med att byta boende. Skälen till varför de har velat byta boende varierade, men var oftast kopplade till ovan nämnda problem. Några ungdomar ville hellre bo i egen

lägenhet än på ett gruppboende, några önskade bli mer socialt integrerade i det svenska samhället genom att bo i en svensk familj istället för på ett gruppboende, några ville bo närmare skolan och jämnåriga kamrater för att kunna leva ett socialt liv och några ville byta boende då de upplevde att de blev illa behandlade av familjehemsföräldrarna i kombination med att de upplevde sig ensamma. Tre av de intervjuade har fått bistånd i form av en kontaktperson eller en kontaktfamilj. Dessa insatser har beviljats efter att socialsekreterarna har lyssnat in ungdomarnas behov som har handlat om ensamhet och behov av att bli socialt integrerad i det svenska samhället. Vissa behov kan den enskilde socialsekreteraren själv vara behjälplig med att lösa. Tre av de intervjuade ungdomarna uttrycker särskilt att de fått hjälp med ekonomiskt stöd och två säger att deras socialsekreterare förklarar för dem varför saker och ting fungerar på ett visst sätt i det svenska samhället och varför vissa beslut tas. En pojke beskriver att hans socialarbetare fört hans talan och förmedlat ett kommunalt sommarjobb till honom.

Lyssnandet

För att visa på vikten av att socialsekreteraren är en person som ungdomarna kan prata med om sina känslor har vi valt ut två citat från två av pojkarna som ingått i studien. Alim beskriver sin första socialsekreterare som en bra socialarbetare som är jätteduktig. Det som var bra med hans första socialsekreterare Elisabeth var att han kunde berätta allting för henne och prata om känslor. Detta var inte lika lätt med hans nya socialsekreterare, och han fick heller inte ta kontakt med Elisabeth som han känt förtroende för.

ALIM: (...) Kommunikation, det är lite lättare att prata med Elisabeth om livet, om allting. Men alltså nu har jag en ny socialsekreterare... Linda... Hon bara frågar mår du bra? Ja jag mår bra (säger jag). Jag vågar inte säga om allting är rätt. Prata om känslor ...

Citatet visar att socialsekreterare har olika förmågor att skapa tillitsfulla relationer där det är möjligt för barn och ungdomar att prata om sina känslor och behov. Att skapandet av sådana relationer är viktiga är dock inget som erkänns inom mottagandet av ensamkommande barn. Den professionella relationen mellan socialsekreterare och barn är utifrån ett organisatoriskt perspektiv utbytbar. Enligt Alim ”är det därför svårt” att inte längre kunna få kontakta Elisabeth.

För Taabish fungerade inte kommunikationen med socialsekreteraren.

TAABISH (via tolk): Och sedan accepterade jag att flytta dit. Vi packade mina grejer och sedan i morse kom de och körde mig till (Kranskommun 9) och när jag var där, min socialsekreterare var där också, men de bokade ingen tolk

och du vet att jag har många problem och många tankar och de pratade och jag lyssnade bara, jag sa bara okej, okej, okej. Men jag fattade ingenting, jag fattade ingenting, jag förstår inget av vad de pratar om. Men de bara pratade och sedan blir det slut. (...)

Anmärkningsvärt i Taabish berättelse är att socialsekreteraren inte bokade in tolkstöd vid möten där viktiga beslut rörande hans vardagsliv skulle avgöras. Att jobba för att begripliggöra varför vissa beslut fattas eller ej verkar vara A och O för att relationen mellan socialsekreteraren och den unge skall fungera.

Psykologer och kuratorer

Tre av barnen och ungdomarna beskriver att de fått samtalsstöd hos en psykolog eller kurator vid BUP eller elevhälsan i skolan. Samtliga tre mådde väldigt dåligt under väntan på asyl och/eller mår fortfarande psykiskt dåligt.

En ungdom berättade att hen fick en psykologkontakt för att få hjälp med att må bättre och sova på nätterna. Två andra ungdomar berättade att de gått till psykolog men att de inte upplevt att det hjälpt dem så mycket. En ungdom menade att det kunde bero på att det är svårt att tala om känslor: *jag kan inte berätta, även inte till psykologen hur jag mår, varför och så. Jag vet att det är dumt men jag kan inte berätta för dem.*

Även om denna ungdom beskrev det som svårt att berätta om känslor och smärtsamma minnen, så betydde ändå denna samtalskontakt något, eftersom det var just denna psykolog hen valde att vända sig till när en konflikt uppstod. Den begränsade besökstiden i kombination med att hen var i behov av tolk gjorde dock att ungdomen inte hann berätta färdigt om sin situation under sitt besök.¹

Brist på tillgänglighet och språkliga hinder kan alltså försvåra för barn och ungdomar att få stöd och hjälp av en professionell samtalskontakt vid BUP i en akut krissituation. Att det finns vuxna som barnet kan lita på, som är lättillgängliga och som barnet själv kan ta kontakt med och kommunicera med är utifrån detta exempel viktigt.

Sammanfattning

Vad vi har visat i detta kapitel är att karaktären på de relationer som barnen beskriver som stödjande och betydelsefulla under den första tiden i Sverige skiljer sig åt. Det som är specifikt för familje- och släktrationer är att de enligt barnen upplevs som ovillkorade. Ungdomarna upplever t.ex. att familjebanden i sig garanterar en plats i familjegemenskapen oavsett om de känner släktingen innan ankomsten till Sverige. Relationerna till vänner och

1. Det blev istället en annan vuxenperson i ungdomens nätverk (en lärare som talade ungdomens modersmål och vars tidsmässiga utrymme inte var lika styrt och tidsbegränsat som psykologen) som hade tid att lyssna på ungdomen i den akuta situationen.

föreningsmedlemmar karaktäriseras också av ömsesidighet och består så länge parterna själva finner att de har glädje och stöd av varandra. Intervjuerna visar också att föräldraskap på distans, trots sin rumsliga begränsning, möjliggör för ungdomarna att erhålla olika former av socialt stöd och framförallt en känslomässig bekräftelse på att de är älskade. Ömsesidigheten som finns i relationen mellan föräldrar och barn gör att omsorgen och stödet inte endast går i en riktning.

De professionella relationerna skiljer sig från familje- och släktrelationerna och relationerna i civilsamhället då de är uppdragsstyrda. Detta innebär exempelvis att relationen till en socialsekreterare när som helst kan avbrytas och/eller att en familjehemsplacering kan upphöra om familjehemmet av olika skäl väljer att inte längre ta emot fosterbarn. Samtidigt uttrycker ungdomarna i denna studie ett behov av samt en önskan om att få stöd för att bryta social isolering, komma ut i samhället samt att få knyta nya vänskapsband. De relationer inom barnens professionella nätverk som enligt barnen fungerar bra både lyssnar på och förstår deras situation och behov. De professionella relationer som av barnen upplevs som viktiga har ofta övergått till mer ömsesidiga och varaktiga relationer.

Del 3. Professionella aktörer och stödpersoner i mottagandet av ensamkommande barn

I denna del av rapporten berättar ett urval socialsekreterare, pedagoger, gode män, boendepersonal och familjehemsföräldrar samt några hälso- och sjukvårdsaktörer om sina erfarenheter av att jobba med och för ensamkommande barn och ungdomar på olika ställen, sammanhang och på olika platser i Göteborgsregionen. Med ett ”mottagande” syftar vi på den handlingsberedskap som finns på kommunal nivå inom socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård för att säkra ensamkommande barn god omsorg samt lärande, utveckling, hälsa och integration. För att belysa och problematisera detta mottagande ligger det därför ett stort värde i att lyfta fram just hur centrala aktörer i och kring mottagandet ser på sina roller, uppdrag och möjligheter i mötet med ensamkommande barn och ungdomar.

3.1 Socialsekreterarnas möte med ensamkommande barn

I detta kapitel kommer socialsekreterarnas uppdrag och erfarenheter av mötet och arbetet med ensamkommande barn och ungdomar att beskrivas och analyseras. Först och främst handlar detta om att ta en närmare titt på hur socialsekreterarna ser på sin uppgift och på särskilda utmaningar i mötet med de ensamkommande barnen.

Socialsekreterarna är centrala aktörer i mottagandet och har många tankar och reflektioner kring andra myndighetspersoners och stödinsatsers roll. I det följande ligger dock huvudvikten på att försöka renodla socialsekreterarnas uppgifter men också på att lyfta fram några insatser som socialtjänsten särskilt bär ansvar för såsom t.ex. insatsen kontaktperson eller kontaktfamilj. Avslutningsvis problematiserar vi hur socialsekreterarna hanterar de ensamkommande barnens olika önskemål och hur de ser på deras kontakter med den biologiska familjen.

En nyckelgrupp i mottagandet

Bland de socialsekreterare vi intervjuat har några varit verksamma som barn- och ungdomssekreterare medan andra har arbetat som familjehemssekreterare.

Barn- och ungdomssekreterarnas främsta uppgift är att utreda barnets behov, besluta om insatser i förhållande till behoven och följa upp insatserna. I de allra flesta fall använder barn- och ungdomssekreterarna sig av BBIC¹ (Barns behov i centrum) som ett verksamhetsstöd i arbetet med utrednings- och uppföljningsarbetet. *Familjehemssekreterarens* uppdrag handlar istället om att utreda om ett familjehem är lämpligt och om hemmet har tillräckliga resurser för att tillgodose ett specifikt barns behov. Vanligast bland de intervjuade familjehemssekreterarna var att använda Kälvestensmodellen² som stöd för detta utredningsarbete. I en stadsdel användes också Rinkebymodellen³ vilken enligt socialsekreterarna där kunde vara bättre anpassad för flyktningfamiljers situation. Familjehemssekreteraren har också till uppgift att ge stöd till och följa upp huruvida familjehemmen fullföljer sitt uppdrag med att ge omsorg och stöd och fostra ett barn. (Trots att deras funktioner skiljer sig något åt kommer vi i det följande inte att fokusera på att särskilja mellan de medverkande familjehemssekreterarna och barn- och ungdomssekreterarna utan snarare på ett mer övergripande sätt lyfta fram de likheter och skillnader som finns i det sätt socialsekreterare pratar om sin verksamhet och målgruppen ensamkommande barn.)

Myndighetsutövningen

Utredningsförfarandet beskrivs på ett liknande vis av de barn- och ungdomssekreterare som deltagit i studien med undantag av dem som utreder barns behov under transitperioden (innan beslut om kommunhänvisning). Socialsekreterarna där barnen senare får sin kommunplacering använder samtliga verksamhetsstödet BBIC (Barns behov i centrum) i utrednings- och uppföljningsarbetet. De socialsekreterare som möter barn under transitfasen uppfattar det inte som etiskt försvarbart att genomföra en så omfattande utredning som BBIC förutsätter, med ingående frågor om barnens bakgrund

1. Enligt Socialstyrelsen syftar BBIC (Barns behov i centrum) till att stärka barnperspektivet och delaktigheten för barn, unga och deras familjer. Systemet ska också skapa mer enhetlighet mellan olika kommuner samt förbättra kvaliteten i den sociala barn- och ungdomsvården. För att arbeta med BBIC behövs kunskap och en licens som kommuner får genom att ingå ett avtal med Socialstyrelsen. Socialstyrelsen ansvarar för innehållet i och för nationell kvalitetssäkring av systemet. (Se www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/bbic)
2. Kälvestensmetoden bygger på psykodynamisk teori och tillämpades från början för att få en klarare bild av de biologiska föräldrarnas resurser. Metoden omarbetades i slutet av 70-talet för att anpassas till familjehemsutredningar.
3. Rinkebymodellen har tagits fram i Rinkeby stadsdelsförvaltning i Stockholm, och är i sin tur en omarbeting av Kälvestensmodellen. Rinkebymodellen är mer anpassad för familjer med migrantbakgrund. Bland annat finns här frågor om hur de intervjuade upplevt flytten till Sverige, sin flykt, hur de ser på integrationsfrågor, livsåskådning de har och om deras relation till barnet.

när barnen endast vistas i transitboendet under en kortare tid. Dessa socialsekreterare fokuserar istället på barnets hälsa och behov här och nu för att kunna sätta in snabba insatser. Att BBIC inte används i utredningsarbetet under transitperioden framkommer också i en intervjustudie med socialsekreterare i Stockholmsområdet (Backlund m.fl. 2012).

Att barnen saknar föräldrar i Sverige påverkar i hög grad utredningsarbetet, exempelvis att det är svårare att få kunskap om barnens bakgrund enligt de socialsekreterare vi intervjuat. Att utredningen görs under en pågående asylprocess innebär också särskilda förutsättningar. Socialtjänstens frågemodeller har genom sitt fokus på nätverket kring de barn de utreder svårt att anpassa sina metoder till den livssituation de ensamkommande barnen befinner sig i. Asylprocessen innebär dessutom att barnets vardagsliv kan förändras på ett dramatiskt sätt från dag till dag beroende på de beslut som tas av Migrationsverket. Väntan och osäkerhet kring om man som barn blir erkänd som medborgare genom att få ett beslut om PUT eller inte påverkar vardagslivet och hur barnen mår här och nu, vilket också framkommer i intervjuer med pedagoger, hälso- och sjukvårdspersonal, boendepersonal och gode män. I och med detta finns det också ofta ett akut behov av insatser och stöd från socialtjänsten och andra aktörer. Enligt socialsekreterarna gör barnens behov av omedelbara insatser också att vissa beslut tas innan en fullständig utredning är klar (en social utredning kan ta upp till fyra månader). Den så kallade genomförandeplanen⁴ för insatserna kommer då också att förändras efterhand när nya behov visar sig. Hur delaktiga socialsekreterarna själva är i utformandet av genomförandeplanen ser olika ut bland de intervjuade socialsekreterarna. Det vanligaste verkar vara att genomförandeplanen görs och skrivs av socialsekreteraren tillsammans med barnet, den gode mannen och den aktör som ansvarar för den dagliga omsorgen där barnet bor. Socialsekreteraren kan också ge i uppdrag åt den aktör som ansvarar för boendet att skriva en genomförandeplan utifrån de behov som socialsekreteraren har bedömt att barnet har. Anna, som arbetar som socialsekreterare i en av Göteborgs kranskommuner, säger att hon tycker det är viktigt att vara delaktig i utformandet av genomförandeplanen också för att kunna följa upp barnen bättre. Att vara en tydlig person som barnen lär känna är särskilt viktigt för att de ska kunna ta upp saker som inte fungerar.

ANNA (socialsekreterare): Det blir förstäligt tror jag varför jag som socialsekreterare kommer och följer upp därför att då kan ju jag återkoppla att förra gången pratade vi om det här, då bestämde vi att ni skulle hjälpas åt med detta,

4. Genomförandeplanen ska säkerställa att barnet/den unge verkligen får den hjälp som man i utredningen och vårdplanen har uppmärksammat. Det är den handläggande socialsekreterare som ansvarar för att en genomförandeplan upprättas och ser till att insatsen följs upp. (Se www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/bbic/genomforandeplan)

har ni gjort det? Jag upplever att jag blir en tydligare roll, att jag är socialtjänst, mitt arbete är att se till att barn har det bra, jag är med och kollar upp att boendet gör det de ska göra för att du ska ha det bra.

Socialsekreterarna uppger att de mellan var sjätte och var åttonde vecka gör uppföljningar av hur genomförandeplanen följs av de aktörer som fått i uppdrag att tillgodose barnets behov. En socialsekreterare uppger att hon träffar de ungdomar som är placerade utanför kommunen mer sällan. I dessa ärenden har hon uppföljningssamtal tillsammans med barnet, den gode mannen och boendet var sjätte månad istället för var sjätte vecka, men håller tätare telefonkontakt med barnen. Det framstår som om de flesta barnsekreterarna ser till att få ett enskilt möte med barnen före själva uppföljningsmötet med de övriga parterna för att barnen skall få möjlighet att uttrycka hur de har det i sitt boende. Att inleda med ett enskilt möte med barnen kan öka deras delaktighet också under själva uppföljningsmötet, framhåller en av socialsekreterarna.

Flera socialsekreterare både i tre av kranskommunerna och i Göteborg tar upp svårigheterna med att stödja barnen framöver där det saknas en långsiktig planering, exempelvis för var barnen skall bo när de fyller 18 år. Det kan behövas en mer utvecklad trappstegsmodell eller boendekedja enligt socialsekreterarna med träningslägenheter och personal som ger de ensamkommande ungdomarna och unga vuxna stöd i att flytta till eget boende. I dag saknas/råder det brist på sådana boendeanternativ i både Göteborg och i flera av kranskommunerna. I en gruppintervju med socialsekreterare i Göteborg diskuteras behovet av att stötta de ungdomar som inte längre har rätt till stöd från socialtjänsten efter 21 års ålder:

FRIDA: (...) Om man är i familj då kan vi ju stötta tills man fyller 21 men vad händer sedan och hur lätt är det att komma vidare, där skulle man behöva jobba mycket.

INGER: Ja och det är många som inte funkar att bo kanske tills de är 21 heller för de har varit vuxna ganska länge och det kommer nya barn och det kommer nya partners i familjerna, det ändrar sig.

CHARLOTTE: Så man skulle behöva ge dem stöd från socialtjänstens sida genom utslussningslägenheter och stöd även efter 18 och 21 års ålder?

FRIDA: Inte egen lägenhet och inte ett boende. (...) Så inte lösningen blir att gifta sig... att det blir en lösning för att komma vidare. (Gruppintervju med socialsekreterare)

När de ensamkommande barnen växer upp och blir unga vuxna tar socialtjänstens ansvar för dem slut. Det verkar vara så att åldersgränser och inte individuella behov av stöd styr vilka insatser som kan ges och planeras. Liksom

andra placerade barn (Höjer och Sjöblom 2011) verkar de ensamkommande barnen befinna sig i en särskilt utsatt situation som unga vuxna när de inte längre har rätt till socialtjänstens stöd och inte heller har föräldrar som kan utgöra den trygga länken mellan barndom och självständigt vuxenliv. Resultatet från en intervjustudie (Höjer och Sjöblom 2011) med fosterhemsplacerade barn som lämnat dygnsvården visar att de unga vuxna som hade en god och stabil relation till vuxna signifikanta personer som fosterföräldrar, kontaktpersoner, sin pojk- eller flickväns familj eller en biologisk förälder klarade övergången från vård till oberoende vuxenliv bäst. Resultatet från en studie av ensamkommande barns övergång till vuxenliv i Norge (Oppedal, Seglem och Jensen 2009) visar på samma sätt att de som själva upplevde att de klarade av att vara självständiga efter 18 års ålder var de som hade en kontinuitet i sina sociala relationer och god tillhörighet och anknytning till vuxna omsorgspersoner.

Intervjuutdraget samt den tidigare forskningen sätter fingret på ett uttalat behov av att skapa förutsättningar för att de unga vuxna ensamkommande skall kunna klara sig genom att såväl tillförsäkras ett brukligt boende som att se till att de fått möjlighet att skapa nära relationer till vuxenpersoner i deras omgivning.

Mot bakgrund av den tidigare forskningen blir det samtidigt också intressant att problematisera hur socialsekreteraren Frida i samma intervjuutdrag betonar vikten av att ge ungdomarna stöttning till självständighet så att den unga vuxna inte väljer att ingå äktenskap för att hitta ett eget hem. En möjlig tolkning av socialsekreteraren Fridas citat kan vara att hon värderar olika typer av relationer på olika sätt och att som ensamkommande ungdom i ung ålder gifta sig bryter mot det mönster av självständighet och övergång till ett vuxenliv som hon bedömer som det mest önskvärda. Ett sådant perspektiv går att koppla till synen på vikten av att skaffa sig en bra utbildning och ett arbete innan den unge gifter sig och skaffar egna barn såsom t.ex. den gode mannen (se kapitlet om de gode männens erfarenheter) påpekar i en annan intervju. Att gifta sig och kanske riskera att få barn i tidig ålder förknippas enligt ett sådant synsätt kanske med att hamna i en beroendesituation som står i motsatsförhållande till den självständighet som Frida önskar för ensamkommande unga vuxna. Att knyta an till en partner och hans familj visade sig samtidigt vara gynnsamt för de placerade barnen i Höjers och Sjöbloms (2011) studie. Hesse (2009) visar dessutom hur de ensamkommande barn hon forskat om tidigt bildade familj som en strategi för att å ena sidan skapa sig en familj och för att känna sig mindre ensamma och att denna strategi å andra sidan gjorde att de mådde bra på sikt. Det kan mot bakgrund av forskningsresultaten kanske vara värt att problematisera implicita antaganden om vad som

skapar beroende och oberoende för den enskilda individen utan att avskrika samhällets ansvar för att se till utsatta barns och ungdomars möjligheter att klara övergången från offentlig vård till självständighet.

Spindel i nätet

Socialsekreterarna beskriver vidare sitt arbete som att vara en ”spindel i nätet” med uppdrag att arbeta med barnens behov av omsorg och andra stödbehov genom de andra aktörerna, så som gode män, boendepersonal, familjehemsföräldrar, kontaktpersoner, kontaktfamiljer, hälso- och sjukvårdspersonal och skola. Framförallt beskriver socialarbetarna ett nära samarbete med de gode männen, boendepersonalen och familjehemsföräldrar som är ansvariga för den dagliga omsorgen där barnen bor. Rollfördelningen mellan de involverade är dock delvis otydlig, särskilt i förhållande till den gode mannen, men ibland även i förhållande till boendepersonal och familjehem. Flera socialsekreterare beskriver att de ibland fungerar som medlare mellan å ena sidan familjehems-/släktinghemsföräldrar eller boendepersonal och de gode männen å den andra. Konflikter kan uppstå när de gode männen utifrån sitt ställföreträdande föräldraansvar har synpunkter och invändningar mot hur familjehemmen/släktinghemmen gör och utför sitt omsorgsuppdrag. Att sådana konflikter ibland har resulterat i att barnet antingen fått byta boende eller god man framkommer i intervjuerna.

Socialsekreterarna beskriver att deras roll och deras relation till barnet påverkas av vilket engagemang och ansvar som tas av andra centrala aktörer kring barnen. De kan minska något på den tid som de lägger på ett barn eller en ungdom när andra aktörer är engagerade och tar sitt ansvar, men när så inte är fallet blir det socialtjänstens uppgift att gå in och täcka upp. Socialsekreteraren Karl berättar t.ex. följande om sina erfarenheter av rollfördelningen mellan sitt och den gode mannens arbete och hur olika det kan se ut i praktiken:

KARL (socialsekreterare): (...) att den gode mannen har haft större inflytande i vissa ärenden beror också på den arbetsbelastning, tror jag, som jag har upplevt och som många andra också upplever. Att det blir lite att man... om man ser att det är någon som tar väldigt stort ansvar att man lite släpper på sitt eget, så skulle jag snarare uppleva eller tänka att det är förklaringen till att det har sett så olika ut.

CHARLOTTE: Men om du då tänker vad är det då du släpper på så att säga?

KARL: Det är väl kanske mycket av det praktiskt i ärendet, vem som ska ringa till BUP och vem som ska hålla kontakten med den där läkaren osv. Mer den typen av... inte besluten kanske, men just själva verkställigheten av det som

har bestämts kanske i gemensamma möten, mer det ansvaret tror jag som mer går över till någon annan.

CHARLOTTE: Och så om de inte gör det så gör du det så att säga?

KARL: Ja men så har det nog varit litegrand ja.

Med stöd av ovanstående resonemang framstår det som viktigt att socialsekreterare ska kunna vara flexibla och ha utrymme för att anta olika stödjande funktioner för barnet beroende på hur stödstrukturen fungerar i övrigt. Ett konkret exempel på detta var när en av de intervjuade socialsekreterarna valde att ta ett större ansvar för att tillhandahålla extra känslomässigt stöd för en flicka som blivit allvarligt sjuk och där det stod klart att varken boendet eller den gode mannen hade fullföljt sina uppdrag.

CHARLOTTE: Innebär det då att ni då skapar en mer personlig relation med de barnen då där inte gode mannen gör det?

BODIL (socialsekreterare): Ja det blir det. Då kallar man till exempel hit ungdomen eller åker och besöker honom eller henne oftare (...) Jag har en tjej som (...) hon hade en god man, gode mannen var den här tekniska sorten som prickade av när hon hade gjort vissa saker då. Boendet hade också problem med den gode mannen, för hon kom inte ofta och när hon kom så var hon där en kvart och så gick hon och så. Så den här tjejen, på boendet så blev hon sjuk, hon svimmade en dag och man upptäckte att hon hade näringsbrist. Hon hade inte fått i sig tillräckligt mycket med vätska och ja andra saker och då bor hon alltså på ett boende där man ska ta hand om den delen av hennes vardag. Plus att hon hade en god man då som inte gjorde det hon skulle. Så då flyttade vi ju på den här tjejen till ett annat boende. Så nu bor hon där man bryr sig om hennes vardag på ett annat sätt och den gode mannen skärpte till sig och sedan under en övergångsperiod så träffade jag henne jättemycket då, jag var där och hon var här och så.

CHARLOTTE: Och vad, så att säga, vad gjorde du då?

BODIL: Ja det är framförallt samtal för hon kände ju sig otroligt ensam den här tjejen och att ingen brydde sig överhuvudtaget så det var ju mest samtal och att man kollade att hon hade, för hon hade ju kontakt med BUP och så efter det, med sjukhuset fick hon också för hon blev inlagd.

CHARLOTTE: För sitt psykiska tillstånd?

BODIL: Ja både det fysiska och psykiska.

Bristerna som socialarbetaren fick täcka upp för handlade som vi ser det framförallt om att ingen vuxen riktigt brytt sig om flickans situation, hur hon mådde och vad hon behövde. Berättelsen handlar om brist på omsorg och uppföljning. Att det kan gå så långt att ett barn blir sjukt av näringsbrist i vårt kommunala mottagande är anmärkningsvärt. Kombinationen av att den gode mannen och boendet inte tog sitt ansvar och att socialsekreteraren inte i

tillräcklig utsträckning följde upp att dessa aktörer utförde sina uppdrag ledde fram till att flickans hälsa riskerades. Detta kan ses som ett icke-erkännande på en individuell nivå där den ensamkommande flickan blev lidande. De åtgärder som socialsekreteraren beslutade om i detta fall var att omplacera flickan, men också att själv ta på sig en tydligare roll som samtalsstödare.

Socialsekreterarna blir alltså en viktig buffert när andra aktörer inte tar sitt ansvar, men kan också dra ner på sitt eget engagemang när framförallt den gode mannen tar ett större ansvar och genom detta ser till att det ensamkommande barnet eller ungdomen får det stöd hen behöver. Vad som samtidigt framstår som viktigt blir att en (och helst fler) aktörer axlar en tydlig sammanlänkande roll så att resultatet inte blir att trots att det finns ett stort professionellt nätverk kring de ensamkommande barnen så är det ingen aktör som tar det övergripande ansvaret för uppföljningen av deras vardagsliv (jmf Backlund m.fl. 2012).

Kontaktpersoner och kontaktfamiljer

Socialsekreterarna talar om sitt arbete med samt erfarenheter av de olika aktörerna i nätverket kring de ensamkommande barnen såsom god man, hälso- och sjukvården, boendepersonal, familjehemsföräldrar och skolan, något som vi kommer att problematisera närmare i andra kapitel. I detta avsnitt skall vi istället fokusera på en särskild relation som socialtjänsten styr över och kan bevilja, nämligen s.k. kontaktperson och/eller kontaktfamilj. Insatsen kontaktperson är en utav socialtjänstens mest använda insatser för ungdomar (Franséhn, 2012). När det handlar om ensamkommande tonåringar används både kontaktperson och det som kallas kontaktfamilj. *Kontaktfamilj* används för att kompensera för avsaknaden av en familj och hem. Insatsen *kontaktperson* används för att tillgodose en rad olika typer av behov av stöd. Det kan handla om stöd för ungdomar över 18 år som inte längre har rätt till en god man. Behovet av att ha en vuxen person som bryr sig och som kan vägleda ungdomarna i hur de kan navigera i det svenska samhället försvinner dock inte för att ungdomen blir myndig, vilket också socialsekreterarna betonade i avsnittet om myndighetsutövningen. Ibland är det den f.d. gode mannen som då istället kan bli kontaktperson för den unge vuxne (läs mer om detta i kapitlet om de gode männens arbete) och på detta sätt kan relationen fortlöpa.

En kontaktperson kan också beviljas om en ungdom upplever sig ensam och socialt isolerad där han eller hon bor. Kontaktpersonen får då i uppgift att umgås med ungdomen och introducera ungdomen i fritidsaktiviteter och sociala gemenskaper på orten. Kontaktperson kan också tillsättas när det finns ett uttalat behov av läxhjälp och ett behov av att få information och råd

kring hur det svenska samhället fungerar och hur det är möjligt att navigera i detta system. Man skulle kunna säga att insatsen kontaktperson både kan handla om att ge indirekt omsorg genom att vara en vuxen som bryr sig om hur ungdomen har det i sin vardag och om att arbeta med olika former av socialt inkluderande stödinsatser. Att få läxhjälpstöd ökar t.ex. ungdomens möjligheter att inkluderas i utbildningssystemet. Att få stöd till att bryta sin ensamhet och sociala isolering leder förhoppningsvis till social integration i någon form av gemenskap. Att få information och råd och praktisk hjälp kring hur det är möjligt att navigera i samhället ökar också möjligheterna att bli delaktig och socialt inkluderad på andra av samhällets olika arenor såsom t.ex. i arbetslivet.

Insatsen kontaktfamilj har även likheter med boendet genom att barnen/ungdomarna faktiskt bor där under kortare eller längre tid. Denna likhet innebar också att jämförelser gjordes av socialsekreterarna mellan å ena sidan gruppboende och å andra sidan kontaktfamilj. En socialsekreterare, Anna, menar att flera av de pojkar som hon hade kontakt med beskriver relationerna till personalen på boendet som icke-privata eftersom personalen går ”hem” när deras arbetsdag är slut. Ett hem där de ensamkommande barnen inte med nödvändighet är välkomna. Enligt socialsekreteraren har det stor betydelse för ungdomarna att kontaktfamiljen istället öppnar sin ”privata dörr” för dem. Även om kontaktfamiljen gör insatsen som ett uppdrag från socialtjänsten så är det lättare att också se detta som något som kan möjliggöra att nära och mer ömsesidiga relationer uppstår. Anna hoppas att detta innebär att kontaktfamiljerna skall vilja ha fortsatt kontakt med barnen, även efter uppdragets slut. Hennes kommun hade också varit explicit med denna förhoppning när det annonserades efter kontaktfamiljer.

Det framstår som om dylika och mer gränsöverskridande relationer från den offentliga sfären mot det privata är något som efterfrågas av en del ensamkommande ungdomar. Kontaktperson eller kontaktfamilj kan också vara viktigt för att komplettera den mer icke-privata (eller halvoffentliga) dimensionen i relation med t.ex. boendepersonalen. Behovet av sådana relationer måste naturligtvis ses i förhållande till andra nätverk såsom släktingar och landsmän men det ena behöver dock samtidigt inte utesluta det andra. Socialsekreteraren Anna tänker att det samtidigt kan finnas ett större behov bland ungdomar som placeras i mindre kommuner där det kan vara längre till släktingar och landsmän. Genom att kontaktfamiljen ingår i ett socialt nätverk på bostadsorten underlättas en social integrering av ungdomen, om kontaktfamiljen hjälper till att introducera ungdomen i lokalsamhället. Anna exemplifierar detta med att en ungdom blivit annorlunda bemött av sina lagkamrater i fotbollslaget efter det att hans kontaktfamilj följt med honom på

matcher. En kontaktfamilj kan på detta sätt fungera som en brobyggare till andra sociala gemenskaper. Lärarna i skolan har enligt Anna beskrivit hur ungdomarna stolt berättar vad de gjort med sina kontaktfamiljer på helgerna, samtidigt som deras kunskaper i svenska utvecklats.

Det kan dock vara svårt att i praktiken hitta kontaktfamiljer (och familjehem) till alla som kan vara i behov av denna insats. Socialsekreteraren Jasmine förklarar detta med att många istället vill umgås med sina familjer och vänner på sin fritid men nämner att det dessutom finns ett visst motstånd mot mottagandet av ensamkommande barn i sig som försvårar för socialtjänsten att hitta kontaktfamiljer. Jasmine ser detta som en spegling av hur lågkonjunkturen bidragit till svenskars icke-intresse eller motstånd mot att ta emot ensamkommande barn och ungdomar i sina hem.

JASMIN: Ja, ja lågkonjunktur. Som är lite överallt i samhället, det speglas ju lite i det här att det här välkommandet av samhället, lilla samhället i [Kranskommun 1] kanske inte är på toppen just nu utan att man... ja det uppstår ju vissa problem, kanske i skolan och fritidsgårdar eller...

CHARLOTTE: Märker du att barnen möter främlingsfientlighet?

JASMIN: Ja de gör det.

Ett samhälle med inslag av främlingsfientlighet påverkar å ena sidan tillgången på kontaktfamiljer (och på familjehem) men också å andra sidan barnens möjligheter att erkännas av sina jämnåriga i skolan eller på fritiden. Jasmin berättade om olika episoder där de ungdomar hon har kontakt med hade utsatts för incidenter som kunde uppfattas som rasistiska. Ett exempel var hur en ungdom som blivit påkörd av en bil upplevt det som avsiktligt från bilistens sida. Ett annat exempel var när en grupp ensamkommande ungdomar av skolan blivit kollektivt misstänkta för att ha brutit sig in i och tagit mobiler från andra elevers skåp. Enligt Jasmin upplevde ungdomarna detta väldigt kränkande. Enligt Heidegrens tolkning av Honneth (2009) finns det alltid en risk att människor som på olika sätt utsätts för missaktning känner skuld, skam men också vrede. Missaktning upplevs som ett negativt erkännande eller ett icke-erkännande som kan ge mycket destruktiva konsekvenser för individen. I förlängningen innebär ett icke-erkännande i praktiken att individens möjligheter att delta i samhället som en likvärdig medborgare hotas såväl som att individens identitetsanspråk avvisas av samhället.

En fråga är hur socialarbetare och andra aktörer i mottagandet kan medverka till att minska främlingsfientlighet och fördomsfulla attityder samt verka för att öka lokalsamhällets erkännande av ensamkommande barn och ungdomar. Att få ett erkännande i såväl nära relationer som genom politiska beslut och i ett större socialt sammanhang är en förutsättning för att ensam-

kommande barn och ungdomar skall kunna inkluderas samt fullt ut socialt integreras.

Att hantera kritik och önskemål

Det finns en samstämmighet bland socialsekreterarna om att grundförutsättningen för arbetet är att lyckas skapa en förtroendefull relation till barnen. Utan en sådan kommer inte barnen eller ungdomarna att vända sig till socialsekreteraren vid behov, och det blir svårt att ha det yttersta ansvaret för deras välbefinnande. Socialsekreterarna menar att det krävs tid för att etablera goda relationer såväl som kunskap och personlig förmåga. Detta är intressant om vi ögnar modellen för professionella relationer (se avsnittet om professionella respektive nära relationer i inledningskapitlet) där distans och saklighet betecknas som väsentliga drag vid en professionell relation. Vad som tydliggörs här är dock att för att en professionell kontakt som t.ex. socialsekreterarens funktion skall bli meningsfull måste den ha några av de nära relationernas kännetecken. Oavsett relationens kvalitet kan det ändå vara svårt för barnet att berätta om sin situation under t.ex. asylprocessen enligt de socialsekreterare vi intervjuat. Under den väntan som asylprocessen innebär befinner sig barnen dessutom i en särskild beroendeställning där de kanske håller tillbaka med sina upplevelser, exempelvis sin kritik mot boendet, av rädsla för att det skulle kunna påverka deras möjlighet att få uppehållstillstånd. Att det tar tid innan barnen berättar om sina önskemål och om vad som inte är bra i boendet kan enligt flera socialsekreterare hänga ihop med att barnen eller ungdomarna heller inte riktigt förstår skillnaden mellan Migrationsverkets och socialtjänstens uppdrag. Andra studier (se t.ex. Backlund m.fl. 2012) visar förutom detta perspektiv också att socialsekreterare ibland undviker att ställa frågor om ensamkommande barns situation av rädsla för att de skall bli förvirrade eller riskera att re-traumatiseras. Resultatet blir istället att inga vuxenpersoner frågar barnen om deras upplevelser (jmf med diskussionen om "the sound of silence" i ungdomsintervjucapitlet, men också kartläggningen av de ungdomar som kom 2008). Socialsekreteraren Karl beskriver att det kan ta lång tid innan barnen under asylprocessen berättar hur de har det i sitt boende.

KARL (socialsekreterare): Det tar ganska lång tid innan man kan få ett ärligt svar, ofta kan man få höra att det är väldigt bra. "Det är så bra här och jag trivs bra, jag vill vara här". Sedan efterhand har det kommit fram då liksom att (...) de inte har upplevt det på det viset riktigt, eller att det har förändrats under tid, det är svårt att veta. Men jag har haft egentligen sedan hela tiden någon slags (...) misstänksamhet mot det. Inte på ett utpekande sätt eller så men mera att man kanske inte, allting som sägs kanske inte ska tas för givet utifrån den beroendeställning (...) eller beroendeförhållande som finns här.

Att barnen ger uttryck för att de är nöjda med sitt boende och det stöd de får under väntan på asyl framkommer också i Malmstens (2012) studie om ensamkommande barn i transit och i några av intervjuerna med gode män i denna rapport (se god manskapitlet i denna rapport). Malmsten (ibid) framhåller samtidigt att nöjdheten kan förstås utifrån att barnen befinner sig i en beroendeställning och att de i denna förväntas visa tacksamhet. Malmsten tar dock inte upp att den visade nöjdheten eller tacksamheten kan bero på att barnen också är rädda för att eventuell kritik skulle påverka deras möjligheter att få uppehållstillstånd vilket däremot Engebrigsten (2002) framhåller i sin studie av ensamkommande barn i en norsk kontext. Att inte kunna prata om det som känns viktigt eller svårt i ens vardagsliv skapar en tystnad som kan bli svår att bryta (Eide 2000 och Engebrigtsen 2002). Enligt Engebrigtsen (2002) är samtidigt barnens fruktan för att lämna ut för dem känslig information ibland välgrundad eftersom roll- och ansvarsfördelningen mellan Migrationsverkets norska motsvarighet UDI och de sociala myndigheterna inte är given. I den svenska kontexten förekommer också incidenter där boendepersonal, gode män eller socialsekreterare på eget initiativ lämnat information om barnen eller ungdomarna till Migrationsverket eller att Migrationsverket i enlighet med utlänningslagen begär ut information om barnet eller den unge ifrån socialnämnden.⁵ Vi har funnit några sådana exempel i vår studie av Migrationsverkets akter.

Flera socialsekreterare tar också upp att ungdomarna efter en tid i Sverige samtidigt börjar ställa krav som utgår från att deras materiella standard skiljer sig från vad de ensamkommande barnen och ungdomarna uppfattar som ”normalt” bland jämnåriga i skolan och i det svenska samhället. Enligt socialsekreterarna upptäcker de ensamkommande barnen efterhand vad svenska ungdomar har i form av exempelvis telefoner och datorer, och en önskan väcks om att få tillgång till liknande saker för egen del. Socialsekreterarnas tolkningar av huruvida barnen eller ungdomarna skulle/borde ”få” materiella saker skiljde sig något åt:

STEFAN (socialsekreterare): (...) Det är efter ett år eller två som man börjar

5 I utlänningslagen (2005:716) finns en sekretessbrytande regel i 17 kap ”Skyldighet att lämna uppgifter” som reglerar förhållandet mellan Migrationsverket och socialnämnden.

I § 1 fastslås att *Socialnämnden skall lämna ut uppgifter angående en utlämnings personliga förhållanden, om en polismyndighet, Säkerhetspolisen, Migrationsverket, migrationsdomstol, Migrationsöverdomstol eller regeringen begär det och uppgifterna behövs för att avgöra ett ärende om uppehållstillstånd eller ett ärende om tredjelandsmedborgares ställning som varaktigt bosatt i Sverige eller för att verkställa ett beslut om avvisning eller utvisning.*

Enligt Migrationsverket anses t.ex. ”ålder” vara en viktig del av en individs identitet och något som kan avgöra behovet av skydd och rätten till uppehållstillstånd. Migrationsverket har i fall där t.ex. ålder ifrågasatts möjligheten att kontakta socialnämnden för att inhämta uppgifter. Det innebär inte i sin tur att socialnämnden ska påbörja en egen utredning utan det är de uppgifter som nämnden har som skall utgöra underlag. Migrationsverket har dock *inte* rätt att ställa frågan direkt till boende-/skolpersonal, gode män m.fl. Däremot kan de uppgifter som finns hos socialnämnden ha kommit från olika håll.

jämföra sig med svenska jämnåriga och jämför iPhones och laptops och så vidare.

CHARLOTTE: Vad menade du nu? Med iPhones och sådana grejer?

STEFAN: Jo när du är nyanländ och har fått uppehållstillstånd då är du ju glad i att du har fått uppehållstillstånd i Sverige, du slipper krig och elände, allt är jättebra. Men sedan i takt med att du ser dig runtomkring och ser svenska ungdomar, klasskompisar som har iPhone och sin laptop och så vidare – ”men jag då, jag har inte råd med sådant”, och så blir det tjafs med mig och min gode man...

HELENA (socialsekreterare): Egentligen kan man ju tänka att man ska ta ett större ansvar för dem, så skulle man ju kunna vända på det och säga, (de) som inte har något nätverk, som inte kan få lite begagnade möbler och någon som skjuter till en tusenlapp eller (när) man fyller år eller som inte får någonting någonstans ifrån.

Socialsekreteraren Stefan exemplifierar ett synsätt som kommer att betona vikten av att lära ungdomarna att hushålla med introduktionsersättningen och själva spara till saker de önskar. Helena representerar en något annorlunda position där hon istället uppfattar ungdomarnas begränsade ekonomiska resurser som ett ojämlikhetsproblem, och att samhället därför skulle kunna ta större ekonomiskt ansvar för att utjämna olikheterna.

Om barnen och ungdomarna anses ha behov av ekonomiskt bistånd till materiella ting som en iPhone och en laptop, kan alltså hänga samman med hur socialsekreterarna ser på ekonomisk jämlikhet i förhållande till de ungas behov av att få känna sig normala, ”som alla andra” ungdomar i skolan och på bostadsorten. Ungdomarnas önskningar går då att tolka som att vilja *normaliseras*: genom tillgången på det barnen eller ungdomarna upplever att ”alla andra har” kan de kanske bli en accepterad del av ungdomskulturen och i längden också det svenska samhället. ”Att inte ha”, kan då istället komma att upplevas som en brist. Enligt socialsekreteraren Helena bör samhället ta extra ansvar för de barn och ungdomar som inte har tillgång till föräldrar och ett socialt nätverk som kan skänka dem begagnade möbler eller ge dem lite extra pengar när de fyller år. Stefan uppfattar att socialtjänstens uppgift istället är att träna de ensamkommande barnen och ungdomarna att hushålla inom sina givna ekonomiska ramar. Enligt socialtjänstens portalparagraf skall dock socialtjänsten arbeta för att åstadkomma jämlikhet i levnadsvillkor mellan människor i samhället. Vad detta innebär i det praktiska sociala arbetet är samtidigt en tolkningsfråga för handläggaren men sannolikt också något som är reglerat av lokala rutiner eller de ekonomiska överväganden som görs på socialkontoret. Frågan om huruvida socialtjänsten skall gå in och kompensera för dem som inte har råd så de ensamkommande barnen och ungdomarna får

tillgång till smarta telefoner och bärbara datorer är också politisk. Det kan dock också vara viktigt att ta ställning till i vilken mån datorer och smarta telefoner kan anses stödja barnens skolarbete eller huruvida det också kan underlätta för barnen/de unga att hålla kontakt med vänner och familj (se lärarkapitlet för hur pedagoger ser datorer och smarta telefoner som en viktig stöttning i barnens skolarbete). Oavsett hur vi ser på detta blir det väsentligt hur barnens önskemål förstås av socialsekreterarna: kommer de att ses som ett uttryck för orimliga krav på det svenska samhället, eller begripliggörs de som tecken på att barnen faktiskt vill bli en del av samhället och att de i denna strävan kommit att omfatta önskemål om att ha vad många unga har? Om det ses som en vilja att bli en del av samhället på lika villkor är det kanske i grunden ett positivt önskemål, om det däremot uppfattas som ett orättmätigt krav kan de ensamkommande barnen och ungdomarna lätt nedvärderas som "kravmaskiner".

Kontakten med de biologiska föräldrarna – krav eller stöd?

Detta avsnitt handlar om hur socialsekreterarna talar om ensamkommande barns föräldrar samt om barnens kontakt med dem. Om det ibland uttrycks en uppfattning bland socialsekreterarna (se också intervjuerna med boendepersonal och familjehemsföräldrar för liknande uppfattningar) om att de ensamkommande barnen är "kravmaskiner" finns det samtidigt en tydlig bild av att *barnens föräldrar* och familj "där hemma" kan vara några som kommer med påtryckningar på barnen eller lägger en för stor press på dem. Flera socialsekreterare lyfter framförallt upp hur de barn som har sina föräldrar i livet påverkas av det socialsekreterarna tolkar som krav på de ensamkommande barnen eller ungdomarna om att bidra ekonomiskt och/eller möjliggöra en återförening i Sverige.

BODIL (gruppintervju med socialsekreterare): De flesta har ju också det kravet på sig att de ska skicka pengar hem.

CHARLOTTE: Är det så. Hur påverkar det dem?

STEFAN: Mycket, alltså de som har brakat ihop fullständigt, ungdomarna, det är de som känner mest press på sig hemifrån.

HELENA: Skuld och ansvar.

CHARLOTTE: (...) Kan ni urskilja vad som är vad i detta eller?

STEFAN: Ja de ungdomarna man känner väl så kan man urskilja det bra. Jag har haft ungdomar som inte har vågat svara i telefonen när de har sett att det var telefonnummer från Irak, då vet de att någon släkting: "har du inte skaffat jobb ännu, vadå utbilda sig? Det är väl onödigt, hitta ett jobb och skicka pengar hem till oss."

BODIL: Och där de inte alls förstår hur det är här, alltså hur tufft de lever, hur de har det de här ungdomarna. Jag har pratat en del med en del föräldrar, jag har ringt då härifrån och så har ungdomen varit här och då... det är uppenbart, de begriper inte hur de lever, hur de har det. Och de törs oftast inte säga det, de ljuger ju och säger att det är jättebra, det går bra och då kan det vara fullständigt åt skogen.

CHARLOTTE: Så det är mer krav än stöd från (föräldra-)relationerna?

HELENA: Det är väl olika i och för sig.

BODIL: Det är olika men det är ofta så att det är mycket krav.

STEFAN: Vara 19 år gammal och få telefonsamtal från Pakistan eller Afghanistan och man hör ju det ofta liksom att skicka 2000 spänn till medicin annars så dör vi. Jag menar, det är verkligheten.

Enligt socialsekreterarna skapar kravet om att skicka pengar till mat och mediciner skuld känslor vilket, enligt ovanstående dialogutdrag, kan innebära att ungdomarna brakar ihop. Enligt socialsekreterarna verkar detta hänga samman med att de biologiska föräldrarna har för lite information om hur svårt ungdomarna egentligen har det i Sverige. Några uttrycker vidare att det i detta läge framstår som viktigt att föräldrarna blir kontaktade och via en vuxen får en uppfattning om situationen ”här” och barnens möjligheter.

Liknande synsätt framkommer också i en individuell intervju med en socialsekreterare från en kranskommun som beskriver hur de ensamkommande barn hon möter och som fått uppehållstillstånd ser det som sin uppgift – eller sitt *uppdrag* – att försöka hjälpa sin familj med att få komma till Sverige.

JASMIN (socialsekreterare): De flesta har ju ansökt om återförening med familjen så de oftast söker ju där via ambassaden och härifrån söker ju ungdomen via Migrationsverket när de får permanent uppehållstillstånd och den här processen kan ju vara ganska lång och påfrestande för ungdomar som, som sagt, har inget tålamod eller är... liksom kraftlösa och orkar inte engagera sig längre eftersom de förstår att det är inte de som bestämmer men ändå de är huvudpersonen i allt detta. Så jag har ju stött på att barnen som är här som har fått uppehållstillstånd och väntar på att familjerna ska komma år efter år, mår väldigt psykiskt dåligt, för att de har ju tappat hoppet om det och sedan känner de sig misslyckade med sitt uppdrag.

CHARLOTTE: Beskriver de detta för dig eller?

JASMIN: Ja de gör det, oftast mår de dåligt på grund av det, att de kan ju inte hjälpa sina familjer där borta och familjer kan ju liksom ge dem (en) signal; du har ju räddat dig själv, vi har ju hjälpt dig och betalat smugglaren att du skulle hjälpa oss, men nu hjälper du inte oss att komma och rädda oss.

Socialsekreteraren Jasmine lyfter fram hur de ensamkommande barnen efterhand tappat hoppet om att deras ansökan om återförening skall lyckas

– en ansökan om familjeåterförening är i normalfallet en mycket långdragen process – och att de då kan må väldigt dåligt över detta. Det blir tydligt att lagar och regler kring vilka som har möjlighet att återförenas med sina familjer i Sverige tillsammans med lokala och globala ekonomiska orättvisor spelar roll för hur barn och ungdomar mår i Sverige.

En återförening som inte kommer till stånd tillsammans med den egna ekonomiska utsattheten gör det alltså många gånger svårt för ensamkommande barn och ungdomar att uppfylla de krav som de behövande släktingarna enligt socialsekreterarna ställer på barnen. En socialsekreterare berättar också om fall där barnen har frågat om det går att ansöka om bidrag till matpengar å släktingar i Afghanistans vägnar. Matpengar till nära familjemedlemmar på andra platser kan dock inte beviljas som bistånd hos socialtjänsten. Kravet om att hjälpa sin familj med pengar till mat och andra förnödenheter upphör emellertid inte bara för att det inte ingår i vad som inräknas i en skälig levnadsnivå enligt socialtjänstlagen. Det kan möjligtvis också ur ensamkommande barns eller ungdomars synvinkel vara svårt att begripa hur socialtjänsten arbetar för att stödja dem och ta deras behov på allvar när socialsekreterarna samtidigt inte kan bidra med hjälp till barnens närmaste.

När de ensamkommande barnen eventuellt fått sitt uppehållstillstånd i Sverige är det kommunens och socialtjänstens ansvar att efterforska var föräldrarna finns och se till att barnen kommer i kontakt med sina eventuella släktingar. På frågan om och hur socialsekreterarna arbetar med att underlätta kontakten mellan ensamkommande barn och deras föräldrar svarade socialsekreteraren Karl som arbetade i Göteborg att ambitionen finns, men att den samtidigt ofta prioriteras ned i förhållande till andra mer tvingande uppgifter.

KARL (socialsekreterare): Det här är definitivt ett förbättringsområde för jag tänker att oavsett vad som händer om... om det är så att den här personen kommer och stannar i Sverige så finns det ett väldigt stort värde i att försöka etablera ett nätverk här, om det inte redan finns ett och om det finns försöka arbeta med att mobilisera det nätverket även om det är begränsat. Om det är så att personen, mot förmodan och mot allas önskan, ändå inte kommer att vara kvar här så finns det en väldigt stor poäng i att ha någon form av kontakt, det måste ju finnas någonting att återvända till även om det låter hemskt. Så därav är det ju jätteviktigt för annars så blir det ju att den här personen hamnar i fritt fall. Särskilt om det kommer ett avslag men även om det sker bifall för att... ja jag menar det krävs nog i dagens samhälle att man har personer omkring sig som kan också vara ett stöd.

Även om arbetet med att underlätta kontakter mellan barn och föräldrar eller andra släktingar som finns på andra platser i världen kommer långt ner på socialsekreterarnas prioriteringslista i arbetet med de ensamkommande

barnens vardag, så säger socialsekreteraren Karl att han beviljar ekonomiskt bistånd för att underlätta kontakten mellan föräldrar och barn. Det har enligt honom förts diskussioner kring möjligheten att involvera familj och släktingar på andra platser mer, men än så länge saknas det utarbetade metoder för ett sådant arbete. Samtidigt som socialsekreterarna såg med ambivalens på de påtryckningar som föräldrarna på andra platser i världen utsätter sina barn i Sverige för, var det flera som tyckte det var viktigt att utveckla arbetet med att upprätta kontakter med familj och släktingar i och utanför Sverige både för de barn som får stanna och de som får avslag på sin asylansökan.

Tidigare forskning visar hur etablerandet av sociala nätverk av släktingar ”här” såväl som ”där” kan ha en mycket positiv inverkan på ensamkommande barns etablering och socialisation i Sverige (Hessle 2009). Å ena sidan kan de ensamkommande barnen uppleva sig få ett socialt stöd från släktingar, men å andra sidan kan de samtidigt känna oro för nära och kära som inte har det bra och kanske uppleva det svårt att uppfylla förväntningar om att skicka pengar till de som befinner sig i materiell nöd. Att leva med en ständig skuld över att inte kunna göra tillräckligt för sin familj är något många migranter lever med (Melander 2009; Eastmond och Åkesson 2007). Enligt Eide (2000) riskerar dessutom ensamkommande barn som inte klarar att uppfylla sina egna och familjens förväntningar om att lyckas i skolan eller om att hitta ett jobb eller skicka hem pengar att i förlängningen förlora det stöd som ett familjenätverk innebär. De ensamkommande barnen och ungdomarna som inte har detta familjestöd är också de barn som får det svårast enligt Eides undersökning.

Samtidigt som socialsekreterarna i intervjuerna talar om det ansvar de anser att föräldrar lägger på sina barns axlar talar de också om hur barnen använder sina knappa ekonomiska resurser för att ringa och kontakta sina familjemedlemmar. Det är dock få av socialsekreterarna i denna studie som betonar att de ensamkommande barnen själva kan uppleva sig få ett känslomässigt stöd från sina föräldrar genom att hålla kontakten med dem. I detta avseende skiljer sig socialsekreterarnas berättelser och tolkningar en hel del från det som framkom i ungdomsintervjuerna.

Några socialsekreterare ser samtidigt ett nätverk ”här” och ”där” som viktigt för att inte hamna utan skyddsnet efter ett negativt asylbeslut, men också efter ett eventuellt beslut om uppehållstillstånd (se också t.ex. intervjun med Karl i avsnittet ”Kontakten med de biologiska föräldrarna – krav eller stöd”). Engebriksen (2002) menar att det är viktigt att inte underskatta den fostran, men också omsorg och uppföljning, som föräldrar på andra platser kan utöva via telefon och internet samt den betydelse sådana kontakter har för ensamkommande barn och ungdomar (mer om detta i ungdomskapitlet).

Sammanfattning

De socialsekreterare som ingick i studien arbetade antingen som barn- och ungdomssekreterare eller familjehemssekreterare. Barn- och ungdomssekreterare har som myndighetspersoner ansvar för att utreda barnens behov av omsorg och stöd samt besluta om vilka insatser barnen behöver samt följa upp att de andra aktörerna som fått i uppdrag att tillgodose barnens behov (såsom skola, god man, boende, familjehem etc.) fullföljer sina uppdrag. Då socialsekreteraren är den som bär det yttersta ansvaret för att barnen har det bra innebär detta att de måste täcka upp och själva gå in med exempelvis stödjande samtal när en av de andra parterna inte tar sitt ansvar i förhållande till barnet.

Familjehemssekreterarna har i uppdrag att utreda om ett familjehem med eller utan släktanknytning har tillräckliga resurser för att kunna ta hand om ett specifikt barn. I deras uppdrag ligger också att handleda och följa upp att ett redan godkänt familjehem fullföljer sitt uppdrag gentemot barnet.

Vad som är specifikt och som försvårar utredningsarbetet i förhållande till ensamkommande flyktingbarn är enligt socialsekreterarna att barnen inte har några föräldrar på plats, att det är svårt att få kunskap om deras bakgrund samt att utredningen görs under en pågående asylprocess. Huruvida barnen eller ungdomarna får PUT eller ej blir ett erkännande eller icke-erkännande av barnen som samhällsmedborgare på en nationell nivå som får konsekvenser för barnens och ungdomarnas mående och deras behov av stödjande insatser från socialtjänsten och andra aktörer.

3.2 Att verka för lärande – skolan

I detta kapitel skall vi analysera intervjuer och samtal med lärare och annan pedagogisk personal som undervisar inom ramen för grundskolans och gymnasieskolans introduktionsverksamhet och/eller språkintröduktion och som i sitt arbete möter och arbetar med nyanlända barn. Gruppen som i skolans värld benämns ”nyanlända barn” infattar bland andra också s.k. ”ensamkommande barn och ungdomar”.¹ Intervjusamtalet kom att ta sin utgångspunkt i intervjuguiden (se metodappendix) som var tematiserad kring olika frågor eller ämnesområden som vi som forskare var särskilt intresserade av. I läsningen av intervjuutskriften var vi dock också öppna för att andra teman kunde dyka upp. I det följande kapitlet kommer vi att redogöra för hur de olika pedagogerna gav mening till våra teman *utveckling* och *lärande* och *stöd* i relation till sitt arbete med ensamkommande barn och ungdomar. Vi har också valt att lyfta fram några ytterligare teman som uppkom i intervjuerna, såsom *bilden av de ensamkommande barnen*, *förväntningar*, *omsorg* och *resursbrist*.

Undervisningsstruktur – skolintroduktion på fyra sätt:

I intervjusituationen talade lärarna ofta generellt om gruppen *nyanlända* eller *sent anlända* barn medan de i andra sammanhang pratade särskilt om just *ensamkommande barns* situation; men då ofta i förhållande till ”de andra nyanlända” eller till idéer om ”svenska elever”. Lärarna kunde berätta om en mycket heterogen elevgrupp. Vissa av de elever pedagogerna mötte i skolvardagen hade redan gått länge i skolan, kanske motsvarande gymnasienivå i sitt hemland medan andra barn i praktiken var att betrakta som analfabeter. Några barn hade endast med sig det lärarna uppfattade som sporadiska möten med skolan eller en skolgång präglad av diskontinuitet och avbrott.

De yngre nyanlända barnen skrevs i första hand in i en *förberedelseklass* i grundskolan (eller det som av lärarna ibland omtalades som *den internationella klassen*) medan äldre barn och ungdomar skrevs in i ett introduktionsprogram inom gymnasieskolans individuella program.

I några grundskolor skrivs eleverna i den förberedande eller den internationella klassen dessutom också in i en ”svensk klass” utifrån sin åldersnivå. Lärarna jobbar för att barnen i grundskolans förberedelseklasser så snabbt som möjligt skall få en möjlighet att delta i praktisk-estetiska ämnen tillsammans med eleverna i den ”svenska” klassen.

1. Förutom ensamkommande barn betecknar termen ”nyanlända barn” såväl *sent anlända barn*, d.v.s. barn som ankommit när de åldersmässigt befunnit sig i högstadie- eller gymnasieålder, förskolebarn eller barn i lägre grundskoleålder, såväl som barn som redan kanske bott i Sverige under en längre tid som t.ex. gömda barn som fått uppehållstillstånd. Barnen kan ha kommit som flyktingar med eller utan föräldrar, de kan vara asylsökande eller ha fått uppehållstillstånd, de kan ha kommit med föräldrar som är arbetskraftmigranter etc. ”Nyanlända barn” som betäckning klassificerar alltså en mycket heterogen och blandat grupp av elever i den svenska skolan!

De äldre eleverna som istället hamnar inom gymnasieskolans individuella program och introduktionsverksamhet delas in i undergrupper utifrån pedagogernas bedömningar av deras tidigare skolerfarenhet. En undergrupp hamnar i en s.k. *alfabetiseringsklass* och/eller *latiniseringsklass*. Den andra undergruppen består av elever som anses ha bättre skolkunskaper och/eller svenskakunskaper. Målet för utbildningen är att s.k. ”sent anlända elever” skall uppnå betyg i årskurs 9 (behörighet) innan de fyller 20 år så att de hinner läsa vidare på något annat gymnasieprogram. De elever som redan läst på gymnasiet i sitt hemland skall istället fokusera på att genom språkintrouktion uppnå behörighet för universitets-/högskolestudier. Majoriteten av eleverna i grund- och gymnasieskolans introduktionsverksamhet stannar dock kvar i flera år. Eleverna som är att förstå som ”sent anlända” och som därtill har en mycket bristfällig skolbakgrund är senare ofta hänvisade till Komvux och SFI för att få behörighet. Eftersom flertalet av de ensamkommande barn som anländer till Sverige gör det som tonåringar kommer vi att fokusera på att intervjua verk samma pedagoger vid högstadiets och gymnasieskolans introduktionsutbildningar.

Bilden av de ensamkommande barnen och bilden av barn – vi och de

I detta avsnitt skall vi titta närmare på hur pedagogerna i undersökningen såg på sitt pedagogiska uppdrag gentemot nyanlända barn i allmänhet och ensamkommande barn i synnerhet. I förhållande till detta skall vi därför börja med att studera hur lärarna uppfattade sina elever och hur de begripliggjorde gruppen ensamkommande barn. I mötet med den pedagogiska personal som ingick i undersökningen blev det tydligt att lärarna och pedagogerna hade många tankar och reflektioner kring sin uppgift som kunskapsförmedlare och deras uppdrag gentemot nyanlända och ensamkommande barn. När de skulle göra temat *lärande och utveckling* meningsbärande gjordes detta ofta genom att ge oss forskare en bild av hur de såg på ensamkommande barn generellt, hur de gav begreppet mening och därigenom också vad som blev viktigt att ha i åtanke inför undervisningsuppdraget. I det följande avsnittet är syftet att titta närmare på men också att problematisera den bilden genom att lyfta fram några möjliga implicita konsekvenser av den.

LOUISA: (...) Till vår grupp kommer ju alla nyanlända som sagt var, det finns ju många som är helt traumatiserade, det finns många som redan har gått en sväng in i kriminalvården och så. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun 1)

När Louisa ger sin bild av ensamkommande barn börjar hon med att göra kopplingar till barnens och ungdomarnas hälsa och välbefinnande och slår

fast att många ensamkommande barn som kommer till hennes klass ofta mår psykiskt mycket, mycket dåligt. Att ensamkommande barn och ungdomar ofta lider av psykisk ohälsa är en uppfattning som flera av de myndighets- och resurspersoner som vi intervjuat har fört fram. När lärare och pedagoger talar om ensamkommande barn så görs därför ofta kopplingar till barnens *icke-mående* och hur deras ohälsa gör att de befinner sig långt ifrån det tillstånd som pedagogerna ser som nödvändigt för ett gott lärande. Samtidigt som Louisa framhåller de ensamkommande barnens och ungdomarnas ohälsa slår hon också fast att ”många redan gått en sväng i kriminalvården”. På något sätt gör hon här en implicit koppling mellan ohälsan och risken att hamna i kriminalitet. Bilden av ensamkommande barn som en potentiell ”tickande bomb” går också att återfinna i officiella sammanhang (Stretmo 2010; Stretmo kommande). Då är det ofta kopplingen mellan ohälsan och faran för att den unge senare kommer att spåra ut som lyfts för att argumentera för vikten av att införa antingen mer vårdorienterade strategier gentemot ensamkommande eller för att legitimera införandet av striktare åtgärder. Genom ett sådant synsätt på ensamkommande barn skapas också en tvetydighet: *vi* måste agera nu för att skydda de värnlösa barnen innan det går så långt att *vi* kanske behöver skydda oss själv från desamma. Läraren Louisa knyter alltså an till ett vanligt förekommande begreppsliggörande av ensamkommande barn genom att prata om dem som motsatskategorier, där de är att förstå som värnlösa offer men samtidigt också som potentiella förövare. Risken finns dock att ensamkommande (och *nyanlända* eller *sent anlända*) barn genom detta blir en ambivalent kategori (se också Eide 2005; Stretmo 2010 samt Stretmo kommande och Malmsten 2012 för en diskussion kring motsatsbilder av ensamkommande barn, men se också Brune 2008; Elmeroth 2012 för betydelsen av mediala representationer för reproduktionen av stereotypifierande bilder). Enligt Kohli (2006) kan detta handla om att ”vi” (i betydelsen professionella såväl som stödpersoner) tenderar att sammanblanda/associera de ensamkommande barnen med den situation de befinner sig i, vilket gör att vi ser dem som grundläggande annorlunda oss, just därför att de gjort sig annorlunda erfarenheter.

Att psykisk ohälsa i kombination med en osäker och marginaliserad livssituation är något som kan föranleda ett liv i utsatthet är något vi känner till och som är väl grundat inom forskning. Det är kanske också ett sådant samband läraren Louisa försöker understryka i citatet. Relationen mellan ohälsa, marginalisering och utsatthet är också något som gör att det är särskilt viktigt att arbeta för att skapa stödjande strukturer kring individer som syftar till att skydda dem från den särskilda situation det innebär att t.ex. komma som underårig och ensam asylsökande till ett helt nytt land.

HÅKAN: De ligger väl på 16-17 (år) tror jag, de flesta. Sedan har de ju en annan ålder officiellt än vad... det skiftar ju det där, de säger ju att de har en viss ålder och så stämmer kanske inte det. (Intervju med högstadieskola i kranskommun 1)

Håkan ger också uttryck för en ambivalens i sin tolkning av ensamkommande barn. Detta kommer bland annat fram när han pratar om åldern på de elever som går i hans klass. Han säger att de ensamkommande barnen *officiellt* uppger en annan ålder än vad som kanske speglar den ”sanna”. Misstanken om att unga vuxna försöker passera som ensamkommande barn för att få stanna i Sverige är en tolkning som också går att skönja i officiella sammanhang (se t.ex. Eriksson 2010 och SKL och Migrationsverket 2010: 33f) såväl som i mer ljusskygga internetforum och debatter (se Stretmo 2010, samt Stretmo kommande). Vad som händer när detta sätt att prata blir en del av den allmänna debatten är att det bidrar till att sprida bilden av ensamkommande barn som en tvivelaktig kategori. Håkan uttrycker sig såväl tvärsäkert – ”de säger ju” – som lite försiktigt – ”så stämmer kanske inte det” – på samma gång. Just denna bild (och sättet att prata om den på ett tvärsäkert såväl som försiktigt vis) förekommer också i flera av de andra intervjuerna t.ex. i samtalen med boendepersonal, hälso- och sjukvården m.fl.

I registerstudien gick vi igenom fall av åldersuppskrivningar samt nedskrivningar och fann att av 150 ensamkommande barn blev åldern på något sätt ifrågasatt på 28 av dem.² De flesta av ungdomarna som fick sin ålder ifrågasatt blev dock i slutändan inte åldersuppskrivna (se också kapitlet kartläggningen av ungdomarna som kom 2008).³ Detta borde kunna problematisera bilden av att ensamkommande barn ljuger om sin rätta ålder. Dock är misstankens makt stor samt mycket svår att motargumentera.⁴ Istället blir det viktigt att fokusera på *konsekvenserna* av samhälleliga bilder som misstänkliggör grupper av människor. Kohli (2006) menar att ett sätt att undvika att bemöta ensamkommande barn som tvetydiga figurer eller med misstro är att särskilja våra uppgifter och vårt ansvar gentemot dem. Att som lärare fokusera på di-

-
2. Ofta handlade detta om att Migrationsverkets handläggare gav uttryck för att hen tyckte att den unge talade, såg ut eller förde sig på ett sätt som gjorde att handläggaren ansåg att det kunde finnas tvivel kring huruvida den unge var under 18 år. Oftast vidtogs dock inga vidare åtgärder i fallet. (Stretmo; reflektion efter genomgång av asylakter och läsning av tolkade asylintervjuer.)
 3. Åldersuppskrivning i sig betydde alltså i praktiken inte att den unge skrevs upp och ur kategorin ensamkommande barn, men att om den uppgivna åldern var fjorton bedömdes den sökande kanske vara 15 istället. Intressant i fallen med Dublinärenden är att där den unge fanns inskriven i ett annat land med en annan ålder, skrevs denna nya ålder sedan in i Migrationsverkets asylakt som den ”korrekta”.
 4. Det kan också vara värt att fundera kring vårt samhälles fixering kring ålder, år och datum eller den *kronologiska åldern*. I många länder är inte den kronologiska åldern lika viktig som idéer kring mognad, sårbarhet och olika livsfaser. Det finns också utrymme för att det kan uppstå missförstånd vid översättningen av andra länders tidsangivelser samt att en del ensamkommande barn och ungdomar i många fall kanske inte riktigt vet exakt (år-månad-datum) när de är födda. Ibland talas det om *att vara i sitt sextonde år*, när en person lika gärna kunde sagt *jag är femton* (Stretmo; reflektion efter genomgång av asylakter och läsning av tolkade asylintervjuer).

mensionen *utveckling* och *lärande* och hur de i sitt praktiska arbete bäst gör för att lägga förhållanden till rätta för att stödja barnens och ungdomarnas skolgång lyfter blicken bort från frågan om ålder. Ett alternativt fokus kan t.ex. vara att fokusera på att de ensamkommande barnen är som vilka barn eller ungdomar som helst som befinner sig i en osäker situation.

Andra lärare visade på en annan bild av de ensamkommande barnen genom att istället lägga fokus på den skolberedskap de ansåg att gruppen hade.

REKTOR: de här som har en god skolgång, vet hur man går i skolan och kan skolkoderna, kan läsa läxor, studieteknik, alltså det går ju fort för dem, de går här mellan ett halvår och ett år sedan går de ytterligare ett år och läser upp de betygen de inte har och sedan kan de gå, alltså redan efter två år kan vissa gå in på ett nationellt program. Men de är få och bland de ensamkommande är de nästintill obefintliga skulle jag vilja säga. (Intervju med introduktionsgymnasiet i Göteborg)

GUNNAR: (...) En grabb här ute han var ju analfabet när han kom hit. Det är väldigt låg nivå (...) En del har haft tur då, som en grabb han har haft sin pappa som bygg... teknikingenjör av något slag och verkligen pumpat honom full med diverse engelska och naturvetenskap och sådant där. (...) de har ju hela skalan neråt också som den här killen här som kommer hit och vad har han i bagaget, ja något år på någon skit i en liten skitby i bergen ovanför (Stad), södra (region söder om Sahara), vad har han gjort där, jo han har suttit och liksom vaggat med överkroppen och lärt sig arabiska ur Koranen och inte begripit nada. (Intervju med gymnasieskola i kranskommun)

I de två citaten ovan framträder en annan men också motstridig bild av ensamkommande barn och deras kunskapsgrund. Eleverna i förberedelseklasserna kännetecknas generellt enligt lärarna av att ha en mycket heterogen skolbakgrund, vilket ger dem väldigt olika förutsättningar för att klara sig eller tillgodogöra sig undervisningen. Att tillgodogöra sig undervisningen är enligt rektorns uppfattning knutet till att ha *lärt sig* att gå i skolan och *att ha en studieteknik som fungerar*. Samtidigt är den studievana samt skolkodskänedom som rektorn efterfrågar väldigt knuten till ett svenskt skolsystem och läroplan och därigenom kanske på inget vis en universell kunskapsgrund. Enligt Burman (2008) måste den officiella synen på vad som ses som lärande istället alltid förstås kontextuellt och i förhållande till rådande politik.

Dock är pedagogerna ofta överens om att ensamkommande barn som grupp i jämförelse med andra nyanlända och svenska elever har ”sämre på fötter(na)” (intervju med högstadieskola i kranskommun 1). Lärarna uttrycker ofta en oro över det de upplever som barnens och ungdomarnas mycket begränsade förutsättningar för att uppnå behörighetsmålen. Samtidigt skapar de också genom detta en bild av ensamkommande (och nyanlända eller sent

anlända) barn som litet okunnigare. Risk finns att ensamkommande barn som grupp framstår som om de därför också är och beter sig annorlunda jämfört med svenska elever.

LENNART: Vi försöker ju ta upp det här att alltså i vårt land gäller det att tänka kritiskt, varför gör man saker och ting, man ska kunna förklara, analysera och så, det är ju det som är så typiskt för vårt skolsystem och det måste man ju träna sig. (Intervju med gymnasieskola i kranskommun 3).

I citatet ovan lyfts vikten av att barnen lära sig *tänka kritiskt*, vilket Lennart ser som nyckeln till att lyckas i svensk skola och i samhället. "Vårt skolsystem" (eller vårt land) blir synonymt med analytisk förmåga och kritiskt tänkande och implicit utgår Lennart också ifrån att detta är egenskaper som ensamkommande barn behöver tränas i därför att de inte har sådana kunskaper med sig från sina hemländer. Enligt Torpsten (2012) kan lärare ibland uttrycka sig litet oavsiktligt diskriminerande samt uppleva att en utländsk bakgrund i sig kan innebära en brist som borde föranleda särskilda åtgärder i skolan. Det är också tydligt att lärarna gör en koppling mellan barnens *status som ensamkommande* och att ha mindre skolgång i bagaget. Värt att reflektera kring är att majoriteten av de ensamkommande barnen som fanns i det svenska mottagandet (samt i GR) under tiden vi genomförde våra intervjuer (sista halvan av 2011 samt början på 2012) då hade sitt ursprung i länder som Somalia och Afghanistan. Detta är två länder som efter decennier av periodvisa krig, konflikter och oroligheter är präglade och sargade av detta; bl.a. i fråga om samhällsinfrastrukturer såsom skolväsen. Flera av de afghanska barnen har dessutom bott som papperslösa i Iran under större delen av sin uppväxt. Där har många barn och ungdomar fått arbeta i stället för att gå i skolan men där har också några haft möjlighet att få privatundervisning samt lära sig läsa och skriva. För somalierna är skolbakgrund mycket tydligt kopplat till social klass och huruvida familjen haft råd att erbjuda barnen privatundervisning eller ej.

En slutsats är förstås att eftersom många av de ensamkommande barnen härstammar från just de här konfliktdrabbade regionerna är det kanske inte så konstigt att deras skolbakgrunder framstår som bristfälliga med svenska mått mätt. Fokus borde dock ligga på att återigen lyfta fram det kontextuella och situationella och inte göra bristerna till en egenskap hos barnen.

BIRGIT: Men vi har ju en sak som vi inte har sagt att och det är ju det hur fina eleverna är och bambapersonalen säger att de är jättefina era elever, de tackar för maten och de sköter sig och det ser man ju överallt var de uppträder så är de ju väldigt artiga, hjälpsamma, trevliga, liksom spottar inte på golvet och svär och beter sig som många andra svenska elever gör utan de får väldigt fina vitsord de här från andra på skolan. (Intervjun med högstadieskola i kranskommun 3)

I citatet ovan framhålls bl.a. hur ensamkommande barn också upplevs som en särskilt skötsam och hjälpsam grupp och hur ”de här” därigenom uppträder på ett annat sätt än svenska ungdomar gör. Upplevelsen av att de ensamkommande barnen är tacksamma, tillmötesgående och artiga är också en bild som återkommer i flera lärarintervjuer. Lunneblad och Asplund (2009) poängterar hur ett bristperspektiv kan operera samtidigt som olika bakgrunder och att vara annorlunda framställs som något positivt och berikande i andra sammanhang.⁵

En annan bild som lärarna också lyfter fram är den av ensamkommande barn som huvudsakligen pojkar. I en hel del av intervjuerna omtalas ensamkommande barn som ”han” eller som ”killarna” eller ”grabbarna”. Några pedagoger uttrycker också hur de ensamkommande barnen därför behöver fostras i att hantera svenska värden och normer samt lära sig att bemöta *kvinnor* på rätt sätt.⁶

LOUISA: (...) Sedan har det varit när det har varit killar härifrån och svenska tjejer (...) Där de (pojkar) alltså har ett beteende och kan vara väldigt liksom utmanande och titta på tjejer på ett sätt som tjejer upplever väldigt obehagligt så. (Intervju med lärare i gymnasieskola i kranskommun 1)

Louisa anser sig ha fog för att anta att svenska tjejer känner sig (sexuellt) trakasserade eller utsatta i mötet med de ensamkommande killarna på hennes skola. Uppenbarligen har det varit skeenden mellan de ensamkommande eller nyanlända barnen i hennes klass och de svenska ungdomarna på skolan som gör att Louisa gör kopplingar mellan de ensamkommande pojkarna och ett icke önskvärt sexuellt utagerande samt aggressivt beteende. Att flickorna upplever sig utsatta för trakasserier är förstås allvarligt och något som bör föranleda åtgärder i skolvardagen. Samtidigt gör Louisa de ensamkommande pojkarnas oönskade beteenden till ett representativt problem eller en gemensam nämnare som omfattar hela gruppen ensamkommande pojkar. Elmeroth (2008: 34-45) kopplar sådana föreställningar till begrepp som *kulturalisering*; alltså när vi ikläder individrelaterade händelser en kulturellt betingad klädedräkt. Genom detta finns risk att t.ex. ”svenskhet” blir synonymt med jämställdhet mellan könen medan ”det icke svenska” blir ett tankesystem som ”kännetecknas av kvinnlig underordning och att mäns våld mot kvinnor ses som naturligt och legitimt” (ibid: 35f). Liknande tankar kommer också till uttryck i boendeintervjuerna där boendepersonal betonar vikten av att lära

5. I sitt sätt att prata om de ensamkommande barnen griper Birgit tag i en bild av deras lydiga, väluppfostrade och artiga sätt att bete sig som står i motsats till den bild av svenskhet som Lennart framhåller: kritisk tänkande samt reflexiv förmåga ses ofta som viktigt för att bli självständig och kan ibland uppfattas som en motsats till att vara lydig, väluppfostrad och skötsam.

6. Att de ensamkommande barnen särskilt kan behöva tränas i att bemöta särskilt svenska kvinnor understryker också att de kanske implicit uppfattas vara heterosexuella unga män (se t.ex. Hammarén 2008).

de ensamkommande pojkarna att respektera ett nej samt behandla svenska kvinnor på det ”rätta” sättet. Implicit i denna föreställning ligger en idé om att den ensamkommande pojken är potentiellt farlig och har en okontrollerad (hetero-)sexualitet som borde regleras och kontrolleras (se också Hammarén 2008 för liknande reflektioner kring hur unga förortsskollars sexualitet framställs som hotfull).

Ett implicit antagande om pojkars sexualitet som annorlunda och potentiellt farlig kommer också till uttryck i boendeintervjuerna eller kring hur boenden har valt att strukturera sitt mottagande. Det finns t.ex. i princip inga könsblandade boenden för ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen. Där det ensamkommande barnet kommer i följe med en yngre familjemedlem av annat kön, görs ibland undantag från principen om att flickor och pojkar inte skall bo tillsammans (gruppboendet Paranöten). Det finns t.ex. särskilda boendeenheter för syskon. Intressant i sammanhanget är dock att där syskonparet/gruppen består av en äldre syster och t.ex. en lillebror får syskonen leva tillsammans medan om syskonen består av storebror och lillasyster så skiljs de åt (se *ibid*).⁷

När lärarna pratar om ensamkommande barn som pojkar eller ”killar” gör de alltså det de ser i sin vardag till en gyllene och allmän regel utan att alltid reflektera kring att det de ser också speglar det mottagande som kommunen bestämt sig för. Detta framkom t.ex. också när vi frågade lärarna i en kranskommun om de hade erfarenhet av att ha ensamkommande barn boende i s.k. ”släkthem” i skolan. Det visade sig att denna skola faktiskt hade några enstaka elever som också var flickor som bodde med släktingar, men att de just därför inte ingick i lärarnas tänk kring ensamkommande barn:

HÅKAN: Ja det kanske är någon då (ensamkommande barn) men de kanske går mer under, alltså som flyktingar, kommit med någon släkting, någon flicka med någon släkting så där så att... annars är det nog ingen... inga som man kategoriserar som de som på Mandelbo (fingerat namn).

MARTA: Inte som ensamkommande då utan egentligen har de ju någon... (...)
Det är inte så man tänker på dem. Ensamkommande då är dem själva. Ensam.
(Intervju med högstadieskola i kranskommun 1).

Att vissa kommuner enbart hade ett mottagande för ensamkommande pojkar beror sannolikt på att gruppboenden/HVB-hem i kommunerna ofta är örönmärkta för att antingen vara ett hem för pojkar eller flickor. Citatet visar att det kan vara viktigt att skolan känner till de hemförhållanden som olika

7. Förklaringen till denna praxis fann de anställda på boendet var att det skulle likna praktiken i barnens hemländer, där könen lever separerade och där flickor i större utsträckning har ansvar för småsyskon än vad deras bröder har. Samtidigt kan det vara intressant att koppla denna bild till rädslan för att ensamkommande killar är potentiella briserande bomber som innehar en farlig sexualitet som måste socialiseras på rätt sätt.

elever har så att det stöd barnen eller ungdomarna erbjuds blir adekvat utifrån den situation de har i Sverige.

Förväntningar

I det förra avsnittet har vi studerat några olika bilder som framkommer när lärare berättar om hur de ser på ensamkommande barn och vad som enligt dem är utmärkande för denna grupp. I detta avsnitt skall vi istället försöka koppla denna bild mot den pedagogiska personalens förväntningar på ensamkommande barn och ungdomar och de möjligheter de har efter ankomsten till Sverige.

Den pedagogiska personalen i vår undersökning var på många sätt kritisk till det nya systemet för gymnasieantagning:

MARTA: Ja det beror på vad du ska söka (*Hur många ämnen eleven behöver ha godkänt i för att läsa på gymnasiet*). Det tycker jag känns väldigt tuftt för våra invandrare, jag tycker de skulle ha en liten annan bana, att de inte skulle behöva... ja för de har inte riktigt samma, inte alla men många, har liksom inte riktigt samma förutsättningar för att kunna klara av. De klarar av det, kanske inte just nu, men sedan, de behöver ha några år mer ... (Intervju med högstadieskola i kranskommun 1)

Marta samt några andra lärare i undersökningen gav ibland uttryck för en önskan om att det skulle finnas ett särskilt ”studiespår” för nyanlända eller sent anlända ungdomar som skulle underlätta för dem att klara behörighetskraven för intagning till gymnasieskolan. Att klara av att läsa upp ett minimum om 8 ämnen samt lära sig adekvat svenska för att överhuvudtaget komma in på ett gymnasieprogram såg Marta somorealistiskt för många utav hennes elever. Hon önskade sig istället ett system där de nyanlända barnen kunde få längre tid på sig att lära sig svenska, läsa upp betyg i lugn och ro samt skaffa sig en studievana innan de måste söka in på ett gymnasieprogram. Enligt Marta borde äldre nyanlända barn få ett utrymme för att ”vinna tid” och samtidigt skulle det finnas en positivt särbehandlande gymnasiestruktur som genom att erbjuda dem ett annat upplägg kunde verka för att utjämna skillnaderna mellan ”svenska elever” och de ”sent anlända”.

MARIANNE: Fast de betygen är ju där för att... man måste ju ha någon grund att stå på för att kunna klara av gymnasieutbildningen också, det är ju inte bara att komma in där, man ska ju helst klara av utbildningen också. (Intervju med gymnasieskola i kranskommun 3)

Marianne i citatet ovan såg det som problematiskt om nyanlända barn skulle få en snitslad bana till gymnasiet eftersom betygen i sig skall förstås som ett körkort som garanterar att eleven har en handlingsberedskap för att läsa på

gymnasienivå. Enligt henne vore det farligt att skapa ett system med ”snällbetyg” och det finns också en rättssäkerhetsaspekt: det skulle kanske innebära att barn och ungdomar med s.k. ”snällbetyg” skulle stå svagare i kampen om arbets- eller studieplatser senare eftersom deras betyg skulle komma att värderas lägre än ”vanliga” betyg.

De två olika sätten att tänka inför att skapa ett särskilt spår för de nyanlända barnen påminner i mycket om talet, argumenten samt farhågorna kring att införa olika former av ”kvotering”. Samtidigt belyser sättet att tala om ungdomarnas svårigheter att pedagogerna ser deras möjligheter att hinna läsa in betyg samt ”klara av” en gymnasieutbildning (om de inte får tillräckliga möjligheter att förbereda sig) som små. Att nyanlända barn och däribland ensamkommande i och med detta får det svårt på den svenska arbetsmarknaden var något lärare och pedagoger såg som mycket bekymmersamt.

I intervjuutdraget nedan ritar tre pedagoger vid en gymnasieskola i Göteborg upp det de ser som ett värstascenario för de eventuella framtidsmöjligheter ensamkommande barn med ofullständiga betyg har i en svensk arbetsmarknadskontext.

LENA: De kommer inte klara betygen innan de är 20 utan de kommer få gå vidare till vuxenutbildning och frågan är om de där någonsin kommer få betyg i alla ämnen, om de någonsin kommer få behörighet eller om de kommer göra någonting annat. (Intervju med gymnasieskola i Göteborgsstadsdel)

STINA: Om det finns något jobb som inte är kvalificerat eller så... (...)

KARIN: Pizzabutik höll jag på säga, eller grönsaks... det är väl den typen av småföretagsamhet kan jag tänka mig. (...) Eller restaurang kanske då, kinesiskt talande elever till exempel.

LENA: Eller gifta sig och få barn, vara mamma. (Intervju med gymnasieskola i Göteborgsstadsdel)

Samtidigt som dialogen ger uttryck för det pedagogerna ser som risker förknippade med att inte hinna få en gymnasieutbildning ger också samtalsutsnittet en intressant inblick i vilka förväntningar lärarna har på sina elevers framtid. För de ensamkommande barn som inte hinner läsa upp sina betyg eller påbörja en gymnasieutbildning innan de är 20 år väntar en mycket osäker arbetsmarknad. Där kan eleverna pga. mycket bristande kvalifikationer bli hänvisade till osäkra och lågbetalda arbeten, obetalt hemarbete och/eller arbetslöshet. Intervjuutdraget är också tänkvärt eftersom det visar att lärarnas framtidsvisioner ibland också understöds av att de ofta verkar ha mycket lågt ställda förväntningar på sina elever. I andra intervjuer lyfter t.ex. flera lärare hur de jobbar för att dämpa elevernas förhoppningar, så att de lär sig att se mer realistiskt på sina möjligheter. Att verka för att få eleverna ”att se

realistiskt på sina möjligheter” innebär samtidigt kanske också att lägga en dämpare på deras upplevelse av vad som är möjligt att uppnå eller ens att få till. Det kan vara en svår balansgång mellan att realistiskt hjälpa någon att se sina möjligheter och begränsningar och samtidigt förmå samma individ att bibehålla skolmotivationen.

KURATOR: Precis vi får ju kanske lite tvinga och motivera dem att vara kvar för att ändå ha grunden för att sedan gå ut i arbetslivet men de har ingen, de är inte alls intresserade av akademiska studier. (De vill) (f)örsörja sig, tjäna pengar. (Intervju med introduktionsgymnasiet i Göteborg)

Samtidigt blir det i intervjun med kuratorn tydligt att lärarna ibland inte heller alltid uppfattar eleverna som särskilt motiverade att gå i skolan. Intressant i detta sammanhang är också hur pedagogerna ibland skapar en individuell betoning på huruvida eleverna eventuellt kommer att kunna ”klara av” att läsa in betyg, lära sig svenska och komma vidare i utbildningssystemet: Det blir på något sätt upp till var och en och hens motivation, skollust eller individuella förmåga att klara sig. Samtidigt visar studier och forskning hur lärares förväntningar är A och O för hur elever faktiskt lyckas i skolan. Inom klassisk sociologi såväl som pedagogik kallas detta för en självuppfyllande profetia; det vi tror om verkligheten gör att vi agerar utifrån denna tro på ett sätt som kan få det förväntande att inträffa (lästips: Merton 1968 och Rosenthal och Jacobson 1968; *Pygmalion in the Classroom*, men också s.k. stämplingsteori). Det går också att associera till studier som visar hur skolan i praktiken i mångt och mycket ofta fungerar som ett instrument, som trots sitt uppdrag att motverka social ojämlikhet, arbeta för inkludering och integration, i praktiken reproducerar sociala orättvisor: eleverna *lärt* sig implicit och explicit var de hör hemma i samhällshierarkin. Broady (1981/1987) visar i sin klassiska studie hur samspelet mellan skola, lärare och elever bidrar till att individualisera samt psykologisera de problem som kan uppstå i lärosituationen (se *ibid*, men också Johansson 2012:92f). Det är tydligt att lärarna ser att ensamkommande barns eventuella svårigheter i skolan går att förklara med att de inte fått samma chanser att gå i skola innan de kom till Sverige och att de befinner sig i en osäker situation här, men att lärarna inte hellre förväntar sig så mycket annat än misslyckanden i fortsättningen.

KARIN: (A)lltså jag har ju sådan här kille från (land 1) som stack därifrån när han var 15 för han ville få utbildning till (land 2) och insåg att där får jag inte utbildning heller, jag sticker till Sverige, otroligt målmedveten. Gått ett år i skolan, lärt sig läsa och skriva själv och har inte mer än, ja inte så långt, han är 17 nu, han kommer ju att komma till gymnasiet nästa år. Så där otroligt alltså. (Intervju med gymnasieskola i en Göteborgsstadsdelen)

Samma individuella betoning ges också de nyanlända eleverna och ensamkommande ungdomarna som enligt lärare och pedagoger ”mot alla odds” faktiskt klarar sig väl i skolan. Sådana insatser förklaras ofta av lärarna utifrån det specifika ensamkommande barnets personlighet, inre driv samt exceptionella förmåga och framhävs då som lyckade undantag. Vad som blir gemensamt både när det gäller lärarnas låga förväntningar på gruppen som helhet eller den individuella betoningen när någon lyckas är att skolans strukturella roll förminskas eller osynliggörs.

Stöd för lärande och utveckling

Forskning visar alltså att lärares sätt att bemöta elever är utslagsgivande för deras möjligheter att uppnå grundskolans mål (se också t.ex. Torpsten 2012:87). Samtidigt står det också klart att det ofta behövs mycket goda kunskaper i skolspråket svenska för att kunna tillgodogöra sig en grundskoleutbildning i Sverige. Frågor om stöd och stöttning blir därför centrala för att förstå hur de olika skolorna i Göteborgsregionen arbetar i praktiken för att främja nyanländas, sent anländas samt ensamkommande barns möjligheter att läsa in sina betyg och lära sig svenska. Att inte få godkänt i kärnämnen och att därför inte kunde läsa vidare vid ett gymnasieprogram ger helt klart de ensamkommande barnen sämre förutsättningar att delta i samhället vidare, vilket ju lärarna själva betonar i intervjuerna. Här kan det vara intressant att koppla lärarnas oro för sina elever till hur studieresultat från Sverige står sig i jämförelse med genomsnittliga OECD-länder: av femtonåriga elever födda utomlands uppnår endast 52 procent det som kallas en ”grundläggande läsnivå” vilket gör att det är mycket större skillnader mellan inrikes- och utrikesfödda elever än i andra OECD-länder (se Torpsten 2012:76f).⁸ Enligt Skolverket kan detta tolkas som om svensk skola tyvärr inte alltid förmår att erbjuda alla barn en likvärdig och fullgod utbildning (ibid).

Detta tydliggör vikten av att belysa hur lärarna ser på det stöd i undervisningen som de tycker att ensamkommande barn (och sent anlända och nyanlända barn) bör få samt vad de i praktiken erbjuder barnen.

TEYMOUR: Ja alltså när det gäller (världsdel, land) barn eftersom jag kan kommunicera med dem så de hittar den tryggheten mycket fortare än det barnet som man inte alls kan kommunicera med utan bara gå till studiehandledare eller modersmåls lärare, så det går bättre för dem att, när man har mer kommunikation på deras språk tycker jag. (Intervju med högstadieskola i kranskommun 3)

Teymor berättar om hur han som pedagog genom att ha språkkännedom underlättar mötet med eleverna i introduktionsklasserna. Han betonar vikten

8. Det var också stor skillnad mellan resultaten för elever födda i Sverige av två utrikesfödda föräldrar och ”svenska” barn (minst en svenskfödd förälder); 70 respektive 86 procent (se Torpsten 2012:76f).

av att som lärare behärska *barnens* hemspråk och hur detta enligt honom understödjer såväl att det nyanlända barnet landar i skolsammanhanget såväl som att de kan kommunicera kring lärande- och kunskapsmål etc. Enligt honom går det ”bättre” för de elever som kan prata med sin lärare kontra de som inte kan det. Enligt Torpsten (2012) upplever elever som har svenska som andraspråk eller är utrikesfödda ofta stora svårigheter med att såväl förmedla sina färdigheter och kunskaper som att ge uttryck för sina behov eftersom skolan lägger så stor betoning på svenskakunskaper (ibid:88).⁹ Teymors upplevelse av att ha särskilda språkkunskaper som ett undervisningsstöd är också ett tema som lyfts i andra lärarintervjuer: Genom kunskapsförmedling på modersmålet (eller ett annat språk barnet behärskar) anser flera lärare att eleverna får en mycket snabbare ämnesprogression.

LENNART: (...) Men vi har ju börjat med webbaserat läromedel nu för våra elever, både i engelska och samhällskunskap och vi hoppas på att kunna få fler och det är ju många som uppskattar det väldigt mycket. Det betyder att man kan gå in och lyssna på olika språk till exempel på samhällskunskap och är du bättre på engelska kan du höra det eller... man kan ju höra detta då, använda sin dator, sitta hemma och följa med liksom. På sitt eget språk eller på svenska då, helst svenska. (Intervju med gymnasieskola i kranskommun 3)

Lennart lyfter bl.a. vikten av att använda webbaserade läromedel för att på detta sätt kunna tillägna sig ämneskunskaperna genom att läsa eller lyssna på modersmålet, engelska eller också svenska. Här framkommer en ambivalens i hur lärarna ser på undervisning på modersmål: undervisningen skall eller bör dock helst ske på svenska. Modersmålet kan vara ett stöd – så som Teymor betonar i citatet på andra sidan – men skall eller bör aldrig bli en ersättning för svenskundervisningen. Svenskan har ett tydligt företräde i jämförelse med andra språk (se också Torpsten 2012, Lunneblad och Asplund 2009): andra språk kan fungera som ett önskvärt stöd *till* något medan kunskaper i svenska är normen och ändamålet.

Det kan dock finnas sammanhang där det kan tänkas vara bra ur ett elevperspektiv att fokusera mer på ämneskunskaper än på svenskundervisning. För de barn och ungdomar som t.ex. väntar på att utvisas från Sverige kan undervisning på modersmål eller engelska kanske upplevas mer ändamålsenligt. Det är kanske inte så konstigt att svenskan är norm givet att undervisningen sker i ett svenskt skolsystem, samtidigt som det kan underlätta för vissa elever att få läsa mer av sina ämnen på modersmålet.

9. Det underlättar säkert också för Teymor i sin lärarfunktion att kunde förstå vad eleverna pratar om. Det kan tänkas att lärare kan uppleva det problematiskt samt känner sig maktlösa när elever använder andra språk än svenska på lektionerna.

Resursbrist

Parallellt med en insikt om att modersmålsundervisning inte riktigt har status i skolans värld eller tilldelas utrymme fanns det också en farhåga bland lärarna att eleverna i introduktionsklasserna inte heller har samma status eller tilldelas samma utrymme som svenska elever. Några lärare belyser detta genom att betona en paradox: den grupp elever som enligt dem hade störst behov av resurser fick ibland minst. Vid några skolor kunde pedagogerna t.ex. peka på hur användandet av webbaserade läromedel, som å ena sidan betonades som en resurs, å andra sidan fordrade att eleverna hade tillgång till datorer eller läsplattor vilket inte alla de ensamkommande barnen eller skolorna i vår undersökning hade. *Resursbrist* var sålunda ett tema som lärarna ofta upplevde drabbade introduktionsutbildningarna och eleverna här särskilt hårt.¹⁰

I några fall där skolans övriga elever hade tilldelats bärbara datorer förekom det att introduktionsklassernas elever eller deras lärare blev utan. Liknande exempel kunde t.ex. vara att när en lärare kallade in en tolkresurs så drogs denna kostnad från den budget som skulle täcka de totala elevkostnaderna som introduktionsklassen hade för läsåret. Det fanns alltså inga extra resurser för att erbjuda tolkstöd till skolans icke-svensktalande elever. Ofta relaterade lärarna sina upplevelser av de ensamkommande barnens och ungdomars begränsade möjligheter till *bristen på resurser* samt *strukturella hinder*.

Introduktionsklassen som en arena för segregation

Vikten av att anamma goda kunskaper i det svenska språket lyftes i flera intervjuer med såväl ensamkommande barn som pedagoger som en nyckel in i det svenska samhället och något som kan bryta segregation och social isolering. Att t.ex. *tala svenska utan brytning* är dessutom en central del av vår konstruktion av "svenskhet" (se t.ex. Johnsson 2007). Exakt hur stödet för att lära sig svenska språket borde se ut eller hur exakt man bör gå till väga för att som ensamkommande barn "lära sig svenska" fanns det dock litet olika bud om bland lärarna.

HÅKAN: Vi kör ju igång direkt med alfabetisering... heter det väl. Alltså ABC, ja lära sig bokstäver, sätta ihop dem till ord och sedan bygga meningar. Vi börjar ju där så att säga, sedan är det ju tanken med att vara på den här skolan är ju att man ska ut och träffa svenska ungdomar och duschas av språket och liksom uppleva och så komma tillbaka till oss kanske med frågor eller något sådant där då. Det mesta lär de sig ju inte i klassrummet, som tur är kanske, utan i språket så att säga, naturligt och så ger vi kanske strukturer och rättar till... (Intervju med högstadieskola i kranskommun 1)

10. Vad resurstilldelningen angår fanns det samtidigt stora skillnader mellan skolorna i de olika GR-kommunerna som är viktiga att lyfta fram: Några skolor får extra tilldelningar riktade just till introduktionsverksamhet medan andra skolor inte får det.

I citatet ovan betonar pedagogen Håkan hur eleverna vid skolan å ena sidan skall erbjudas en grundläggande träning i svenska genom att lära sig det latinska alfabetet samt fläta ihop bokstäver till ord, men att den viktigaste språkinläringen å andra sidan skall och bör ske i möten med skolans "svenska" elever. För att underlätta språkträningen skall därför eleverna i introduktionsklassen delta i praktisk-estetiska ämnen tillsammans med elever från "svenska" klasser. Lärarnas roll blir att vara en stödjare när eleverna i introduktionsklassen sedan kommer till dem med frågor. Detta framställs i intervjun som ett oproblematiskt samt naturligt sätt att språktränas i svenska. Samtidigt lyfter samma lärare att nyanlända barn inte umgås med de "svenska" eleverna i någon större utsträckning; på rasterna håller sig barnen i introduktionsklasserna för sig och de svenska eleverna interagerar inte så mycket med dem.

Ensamkommande barn och ungdomar umgås oftast enbart med andra barn och ungdomar i introduktionsklasserna, något som såväl ungdomsintervjuerna samt våra intervjuer med stöd- och myndighetspersoner visar. Samtidigt interagerar de "svenska" eleverna istället oftast uteslutande med andra "svenska" barn och ungdomar. Detta gör också att det går att ifrågasätta huruvida lärarna kan vara trygga i att barnen och ungdomarna i introduktionsklasserna hittar stöd för den naturliga språkinläringen utanför klassrummet såsom läraren i det föregående citatet verkade vara så säker på. Det finns annars stor risk att introduktionsklasserna blir "särspår" eller parallellspår i skolan, där eleverna i introduktionsklasserna umgås heterogent med barn från olika länder och kontexter, medan de i praktiken samtidigt också är exkluderade från skolans övriga "svenska" elever. En annan risk i synsättet som läraren i citatet ovan förmedlar är också att de ensamkommande barnen (såväl som nyanlända barn generellt) själva får bära ansvaret för en (eventuellt misslyckad) språkinläring.

Strukturella hinder för ensamkommande barn och ungdomar

Ett strukturellt hinder för lärande och utveckling som lärare såväl som ensamkommande barn också framhöll var det nya systemet för gymnasieantagning.

Att klara av att läsa upp ett minimum om 8 (eller 12) ämnen för att överhuvudtaget komma in på ett gymnasieprogram upplevdes av flera av pedagogerna som ett nästintill omöjligt projekt. Flera av lärarna såg det dessutom somorealistiskt att eleverna skulle "hinna med" att läsa in betyg och lära sig tillräckligt med svenska innan de hunnit fylla 20. Istället för att "komma vidare" eller skrivas in i ett utav gymnasieskolans program satt i praktiken flera av de ensamkommande barnen kvar i introduktionsutbildningen. Efter fyllda 20 år var de sedan "för gamla" för att söka in på en gymnasieutbildning.

Istället får de ensamkommande barnen och sent anlända barn och ungdomar då söka arbete, börja på Komvux eller SFI. *Ålder* och *antalet godkända ämnen* upplevdes samverka för att hindra ensamkommande barn att ta sig vidare mot högre utbildning.

Stina känner sig istället uppgiven inför det hon upplever som en nonchalans gentemot nyanlända barn och ungdomar ifrån läroboksförfattare såväl som utformare av de nationella proven.

STINA: De skriver nationella provet, grundskolans, nians kurs då våra elever och där märks ju så tydligt de texterna är ju anpassade efter svenska ungdomar och det ska ju göra lättare för de svenska ungdomarna att klara de ganska svåra texterna för att det är saker som berör dem, tänker nog de som gör proven, men för våra elever är det svåra texter med ämnen som de inte fattar. Alltså det är ett glapp där. Oskar Linnros, jättekäckt tänker de men våra elever vet inte vem Oskar Linnros är liksom. (Intervju med gymnasieskola i Göteborgsstad del)

Avstamp i exempel från en typisk svensk kontext underlättar inte problemlösning för barn och unga som inte innehar denna särkunskap.¹¹ Att kontextualisera matematikuppgifter genom att hänvisa till t.ex. Oskar Linnros för att på detta sätt underlätta problemlösande kan rent utav stjälpa för den som inte är insatt i eller har erfarenhet av denna kontext.

Omsorg som stöd

I intervjumaterialet med de ensamkommande barnen visade sig en viktig fråga vara hur de själva skulle gå till väga för att skapa nära relationer. *Ensamhet* var sålunda ett huvudtema som återkom i flera intervjuer (se t.ex. också ungdomskapitlet).

GUNNAR: Ja och jag stödjer dem också, vi har haft några stycken grabbar som inte vill komma till skolan men då har jag sagt till grabbarna att nu lämnar jag här och så är jag borta en timma så sätter jag mig på sängkanten och sedan så ger jag mig inte förrän de stiger upp och så kommer hit. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun 2)

I citatet ovan blir det dock också tydligt att studiestöd eller stöd för lärande och utveckling också kan innebära och betyda mycket mer än formen på undervisningen, antal godkända ämnen, språkträning samt läroboksformuleringar. I citatet från pedagogen handlar *stöd* inte bara om hjälp till undervisning, men också om att se till att de ensamkommande ungdomarna överhuvudtaget

11. De Wal Pastoor (2012) belyser en parallell problematik i norsk skola gentemot barn med utrikesfödda föräldrar, sent anlända barn liksom ensamkommande barn. I ett läroboksexempel i ämnet matematik hade författarna bett barnen att räkna ut hur många olika svampsorter som fanns i en korg med svampar. Att lösa en tillsynes enkel uppgift kräver enligt De Wal Pastor (ibid) ofta särskilda kringliggandekunskaper (som t.ex. artnamnen på olika svampar).

kommer till skolan och att därigenom visa *omsorg*. För läraren i citatet blev det därför viktigt att själv aktivt uppsöka skolkare eller ungdomar som mår dåligt och personligen uppmana dem att komma till lektionerna.

Att bli sedda i betydelsen att lärarna *bryr sig om* och *följer upp en* är något flera av de ensamkommande barnen i vår undersökning särskilt har betonat. I deras berättelser lyfts ibland goda och nära relationer till lärare och pedagoger fram som mycket betydelsefullt samt formativt för deras liv i Sverige.

Omsorg jämte fostran eller ett omsorgsfullt fostrande?

Exemplet Gunnar i avsnittet ovan belyser hur skolan är en viktig arena för omsorgsutövande praktiker men också ett forum där olika typer av omsorgsrelationer kan utvecklas. *Omsorg* som sådan är också tydligt kopplad till *fostran* och detta är centrala komponenter i den socialisation som skolan är en viktig förmedlare av i mötet med ensamkommande (samt nyanlända barn i övrigt).

GUNNAR: Jag tycker de ska gå till skolan. Men det hör ju till saken att ingen av de här gossarna egentligen behöver gå i skolan. (...) Men vi pratar inte med dem om det (att de inte har skolplikt) är det så att de upptäcker det själva på något sätt så är det ju rent lagligt sett, då är det ju så att... alltså de kan ligga hemma och sparka sig trötta om det är så, egentligen. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun 2)

Gunnar reflekterar vidare kring varför han agerar som han gör – tar personligt initiativ för att få de ensamkommande barnen att komma till skolan – och analyserar sitt handlande utifrån två olika men samtidigt överlappande perspektiv: å ena sidan tycker han att ungdomarna borde ta tillvara möjligheten att utbilda sig, å andra sidan så vet han att ungdomar i gymnasieskolan inte har skolplikt och att det därför står dem fritt att välja att inte gå. Enligt Höjer (2001) och Stretmo (kommande, se också Johansson och Bäck-Wiklund 2012) så kan skillnaden mellan att tala om *omsorg* jämte *fostran* ses som kontinuum mellan mer vård-orienterade och mer kontrollbaserade praktiker. I Gunnars citat är det tydligt att samma handlande, att förmå ungdomarna att gå i skolan, kan förstås som en blandning av såväl *omsorg* (han tittar till den elev som mår dåligt och ser till att hen kommer till skolan) som *fostran* (han tycker att ungdomarna har i skolan att göra och kontrollerar därför om de verkligen är sjuka genom hembesök).

EMMA: (...) Det är ju vi som har hand om dem hela veckan, vi lär känna dem, det är inte så att vi går in och har våra ämnen bara som man gör på många ställen utan vi har de här eleverna veckan igenom. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun)

Emma visar hur omsorgen hon känner om ”sina” elever härrör från den nära

och täta kontakt hon fått med dem genom att de tillbringar mycket tid tillsammans i skolvardagen. *Tid* och *samvaro* blir nyckelord för att vårdande och nära relationer skall kunna utvecklas. Hon ställer ”att lära känna” i motsats till ett instrumentellt ämneslärargöra där läraren ”bara” kommer till lektionen och sedan lämnar klassen igen när lektionen är slut (se också diskussionen om relationer i teoriavsnittet).

KURATOR: Jag hörde från en lärare bara förra veckan som var ute på praktik och han (eleven) hade inte hittat sin praktik och sedan hade den mentorn ringt upp och liksom kollat hur gick det för dig och så, men vad snäll du är som ringer. Ja men jag är som din mamma som ringer och kollar, jag vill veta att det går bra för dig och då började ju han gråta naturligtvis (...) (Intervju med introduktionsgymnasiet i Göteborg)

Att bry sig om är ett annat tema som lärarna understryker när de berättar vad som är viktigt i mötet med nyanlända elever generellt och ensamkommande barn speciellt. Att följa upp eleverna upplevs som extra viktigt när eleven i fråga inte har ett nätverk av föräldrar bakom sig. Läraren i berättelsen gör som en ”mamma” eller förälder skulle ha gjort och kollar upp hur det gått för den ensamkommande pojken. Att vara lärare i mötet med ensamkommande barn innebär ofta att pedagogerna tar på sig en slags ställföreträdande föräldraroll.

MARYAN: (...) jag försöker att hjälpa dem med att förstå vad som är rätt och bra. Skyldigheter, rättigheter, jag försöker hjälpa dem. Och vi har annan kultur och tradition, jag känner kanske till det de barnen har sett och jag förklarar till dem. Till exempel i mitt land (...) de håller i varandra, de är kompisar, (visar) mycket närhet, (...) men om de gör det här i Sverige folk tänker att de är bögar. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun 3)

Maryan betonar behovet av att stödja nyanlända barn och ungdomar i hur man ska bete sig i det svenska samhället. Maryan som av ungdomarna i klassen omnämns som ”moster” ser det som sin viktigaste uppgift att bygga broar mellan det hon och eleverna känner till ifrån sina hemländer och de annorlunda svenska normer för socialt umgänge som råder här.¹² Hennes roll blir att omsorgsfullt lotsa de nyanlända in i det svenska och hon (och Gunnar i förra citatet) kan förstås som *omsorgsfulla fostrare*. Relationen kan påminna om det sätt på vilket vi pratar om det auktoritativa föräldraskapet; föräldern sätter tydliga gränser, men relationen är samtidigt dialogisk på så sätt att föräldern noggrant förklarar *varför* gränserna sätts. Det kan vara värt att komma ihåg att relationen mellan den omsorgsfulla fostraren och motta-

12. Intressant i sammanhanget hur Maryan i citatet båda förmedlar det hon anser som skillnaden mellan en *distanskultur* som Sveriges kontra en *närhetskultur* som den i hennes hemland samt att man bör undvika att uppfattas som homosexuell av andra.

garen dock inte är linjär utan snarare hierarkisk: barnet står i en underordnad beroendeställning gentemot sin förälder.

I andra sammanhang betonar lärarna snarare vikten av *fostran* hellre än omsorg i pedagogernas möte med eleverna. Intressant i detta sammanhang är också vad lärarna anser att ensamkommande barn och nyanlända behöver fostras i.

MARIANNE: (...) Första steget är väl naturligtvis att de här har ju behov av att lära sig laga mat för att de måste klara sig själva, som jag ser det. Och sedan är ju nästa steg...

LENNART: Tvätta, hygien... (Intervju med gymnasieskola i kranskommun 3)

I dialogen mellan Marianne och Lennart framhålls vikten av att skolan utöver att ge ämnesfördjupning och bredd och kunskaper i svenska språket också måste ge ”de här” (eller ensamkommande barn) träning i att laga mat samt fördjupade kunskaper om tvätt och hygien. Vikten av att träna ensamkommande barn och ungdomar i hemarbete är ett tema som lyfts fram i flera av de andra intervjuerna (se också kapitlet om boende). Att fostras till att klara sig själva i betydelsen sköta ekonomi och hushåll samt hålla tider eller att visa sig skötsam är uppenbarligen sådant som många professionella och stödpersoner ser som särskilt viktigt för de ensamkommande barnen att lära sig.¹³

I förhållande till ensamkommande barn blir det intressant att reflektera kring skolornas såväl som t.ex. boendenas betoning på vikten av att lära sig att *städa* och *tvätta*. Å ena sidan kan det handla om att vilja stödja ungdomar som inte har föräldrar som sköter deras tvätt och städning samt att lära dem att hushålla med knappa resurser. Å andra sidan kan det vara tänkvärt att göra återkopplingar till lärarnas mycket lågt ställda förväntningar på de ensamkommande barnens framtidsutsikter och den handlingsberedskap skolan implicit förmedlar. Varför kunskaper om tvätt och städning blir extra viktigt för just de ensamkommande barnen kan absolut vara värt att reflektera kring.¹⁴ (Vi återkommer också till detta tema i slutdiskussionen.) Ofta handlar dock fokus på tvätt och städning om vikten av att *självständiggöra* de ensamkommande barnen och alltså ge dem en handlingsberedskap för att klara sig själva *på det rätta sättet*. Enligt Skeggs (2000) är tvätt och städning dessutom viktiga

13. Skötsamhet är dock också ett tema Skeggs (2000) genomlyser i sin klassiska studie *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*. I denna studie följer hon en grupp kvinnliga elever vid en omvårdnadskurs. Kursen var ett alternativ till arbetslöshet och ett av utbildningens implicita mål var att utveckla de unga kvinnornas omvårdande jag, vilket innebar att kvinnorna fick träning i att sätta andra människors behov i första rummet. Genom att vara eller bli omvårdande uppfattades kvinnorna som gick omvårdnadsprogrammet som ansvarsfulla och *skötsamma* och kom genom detta också att ses som respektabla. Skeggs betonar också att kvinnorna genom att bli omvårdande varelsen samtidigt också på detta sätt fostrades till en framtid som obetalda hemarbetare eller som lågbetalda arbetare inom vård- och omsorgsyрken.

14. Det är många ”svenska” ungdomar som heller aldrig lärt sig tvätta och städa i hemmet innan de flyttar hemifrån.

hörnstenar för att leva ett skötsamt liv. I intervjun med gymnasieskolan i kranskommun 2 är det t.ex. en lärare som särskilt betonar vikten av att de ensamkommande barnen kommer ut i praktik och därigenom får möjlighet att möta ”vanliga skattebetalare” (intervju med gymnasieskola i kranskommun 2). Att *betala skatt* står i motsats till att ”jobba svart” och på detta sätt hålla sig på rätt sida av lagen är också hörnstenar i detta skötsamhetsideal.

REKTOR: Nej det kan man inte (vara hemma med småsyskon), då drar vi in det (studiestödet). Men jag menar det är ju något vi kan sätta mot när de inte förstår det vi säger så att säga, men processen är ju ändå det här (att lära sig gå i skolan). (Intervju med introduktionsgymnasiet i Göteborg 9)

Rektor intar i intervjuцитatet en mycket auktoritär position när hen betonar hur skolan har myndigheten att dra in studiestödet från ungdomar med (för) mycket frånvaro. För att förmå ungdomarna att komma till skolan kan hotet om indragna pengar användas som piska. Det är också tydligt att de nyanlända eller ensamkommande barnen till synes inte har något stort förhandlingsutrymme när det gäller de mer övergripande ramarna kring sin skolvardag: Kommer de inte till skolan så riskerar de i slutändan att studiestödet dras in. Oavsett om deras frånvaro beror på att de vårdar småsyskon eller skolkar.

I citaten från lärarna blir det tydligt att relationerna mellan elever och lärare är komplexa, dynamiska och rymmer många olika typer av handlingar, positioner och möjliga relationer. Att knyta an till eleverna och att eleverna knyter an till dem är något som pedagogerna i introduktionsklasserna betonar som särdrag i den undervisning de bedriver. I motsats till t.ex. övriga gymnasieprogram kräver ofta ett pedagogiskt arbete med ensamkommande barn att lärarna personligen engagerar sig i sina elever och visar dem omsorg och stöttning i praktiken. I och med att undervisningens struktur ofta skiljer sig från skolan i övrigt träffas lärare och elever också mer intensivt över längre tid. Relationerna mellan elever och lärare kan i bästa fall därför anta formen av föräldra-barnpositioner där läraren på ett omsorgsfullt sätt fostrar och stöttar eleven. I andra fall blir betoningen snarare mer på ett fostrande; att lära de ensamkommande barnen att tvätta och städa accentueras som grunder för ett självständigt och skötsamt liv och deltagande i skolan styrs genom risken att förlora sin inkomst.

Sammanfattning

Skolan är en aktör i nätverket kring de ensamkommande barnen som å ena sidan utgör en mycket central struktur i deras vardagsliv samtidigt som skolan å andra sidan inte har något uppdrag som specifikt riktar sig mot ett mottagande av denna grupp. I skolvardagen finns de ensamkommande barnen sida vid sida med alla de *nyanlända barnen* i introduktionsklasserna. Introduktionsklasser finns inom ramen för grundskolan såväl som inom gymnasieskolan. Eftersom majoriteten av de ensamkommande barnen befinner sig i åldersspannet 15-17 år är flest ensamkommande barn och ungdomar inskrivna i grundskolans senare årskurser samt gymnasieskolan.

I samtal med ensamkommande ungdomar och deras lärare framgår det att en undervisning som sätter ensamkommande barns och ungdomars behov i centrum kräver ett engagemang och förståelse för vad det kan innebära att befinna sig i olika faser av en asylprocess. Denna insikt torde kanske öppna upp för möjligheten att driva en mer flexibel undervisning där lärare och pedagoger kan lyssna in samt själva få stöd att hantera hur barn och ungdomar mår här och nu. Ensamkommande barn lyfts ofta fram som en grupp som mår psykiskt mycket dåligt och som därför kan ha svårt att hänga med i undervisningen. Samtidigt är skolan en viktig arena för att hitta ett socialt sammanhang, en struktur på tillvaron och en potentiellt normaliserande faktor i deras liv. Att hitta ett sätt att bemöta barnens utsatta situation inom ramen för skolstrukturen blir en viktig utmaning för svensk skola.

3.3 Att vara en ställföreträdande förälder – de gode männen

Ett barn under 18 år är inte myndigt enligt svensk lagstiftning och kan därför inte heller föra sin egen talan gentemot olika myndigheter. Ensamkommande barn är därför i behov av att en god man förordnas för att kunna ansöka om asyl i Sverige¹, för att kunna lämna in en begäran om legitimation och pass, för att kunna bli inskriven i skolan, för att kunna gå på BUP-samtal, för att kunna ansöka om ekonomiskt bistånd hos socialtjänsten eller om dagersättning via Migrationsverket eller för att kunna ansöka om det extra CSN-bidraget som gymnasie studerande ungdomar med uppehållstillstånd och knappa ekonomiska resurser är berättigade till. Den gode mannen beslutar i egenskap av ställföreträdande förälder också om var barnet skall bo och vad barnets pengar skall användas till. Socialtjänsten kan föreslå var barnen skall bo, men det är den gode mannen som måste godkänna socialsekreterarens förslag till boende. (Undantaget är när barnen är placerade enligt tvångsvårdslagstiftningen LVU.) Den gode mannen bär samtidigt inget ekonomiskt ansvar för de barn hen tar sig an och den gode mannens uppdrag tar slut när barnet blir myndigt eller om barnet eller den unge utvisas. Om barnet får uppehållstillstånd skall hen istället tilldelas en s.k. särskild förordnad vårdnadshavare. I många fall är det ofta den gode mannen som då istället blir särskild förordnad vårdnadshavare för barnet eller den unge. I vissa kommuner kan barnet eller ungdomen trots att hen avvikit, lever som gömd eller papperslös i Sverige få behålla sin gode man fram tills fyllda 18 år.

I detta kapitel skall vi studera hur de gode männen talar om sitt uppdrag och sin relation till ensamkommande barn och ungdomar. Vi kommer också att i vissa fall kontrastera deras berättelse mot vad t.ex. socialsekreterare säger om sin syn på de gode männen uppdrag. Vidare kommer vi att titta närmare på frågor om social integration och vad gode män ser som viktigt för att ensamkommande barn och ungdomar ska bli en del av sociala gemenskaper och vad som görs från den gode mannens sida för att stötta barnen i detta.

Att kämpa för barnens rättigheter – att vara intresseföreträdare

Vikten av att ha ett tydligt barnperspektiv genomsyrar samtliga intervjuade gode mäns syn på sitt uppdrag. De gode männen ser sin roll som primärt till för barnet och de poängterar nödvändigheten av att vara inkännande, lyssna

1. Migrationsverket tar i normalfallet emot barnets eller den unges asylansökan men påbörjar inte behandlingen av den innan den gode mannen eller ett offentligt biträde godkänner barnets ansökan. Den gode mannen bör också finnas med barnet genom hela asylprocessen. Ensamkommande barn skall därför tilldelas en god man så snabbt som möjligt.

på och kunna leva sig in i barnets eller ungdomens situation. Vad som exakt ligger i att ha ett barnperspektiv eller kämpa för barnens rättigheter, kan dock betonas olika. Enligt Lundberg (2009) är innebörden av ett barnperspektiv såväl som idén om barnets bästa ganska luddig och svårdefinierbar. Även om syftet är gott kan innebörden i värsta fall bli den motsatta eftersom barnets bästa som en tom princip kan användas på sätt som legitimerar skilda åtgärder mot barn.² I det följande blir det därför intressant att belysa den innebörd som de gode männen ger just barnperspektivet eller barns särskilda intressen.

För att den gode mannen skall kunna ta in ett barnperspektiv kräver detta därför, enligt de intervjuade gode männen, att hen försöker förstå barnets eller ungdomens utgångspunkt. Enligt Honneth (i Heidegren 2009) är inlevelse och förståelse viktigt för att på ett erkännande sätt bemöta andra människor särskilt där det också kan tänkas existera en hierarkisk relation mellan dem. Detta förhållningssätt är också en viktig förutsättning för att fungera som ställföreträdande juridisk förälder där den främsta uppgiften uppfattas vara att kunna ta strid för barnens rättigheter och barnens bästa. Att ha ett barnperspektiv kan då tänkas vara att som vuxen försöka se världen från det individuella barnets utgångspunkt men också att vara uppmärksam på de skillnader som kan tänkas finnas mellan olika barn.

Att kämpa för barnens rättigheter eller att ta till vara barnperspektivet innebär i konkret praktik att den gode mannen t.ex. följer med och företräder barnen och deras intressen i möten med olika myndigheter och aktörer som socialtjänsten och Migrationsverket, men också i förhållande till gruppboendet och/eller familjehemmet, i kontakter med hälso- och sjukvården och i skolan. På samma sätt som många av de andra intervjuade myndighets- och resurspersonerna i denna rapport tydliggör ser också de gode männen skolan som en viktig och central arena för de ensamkommande barnen. Det är därför betydelsefullt att de gode männen aktivt deltar vid deras utvecklingssamtal i skolan och även i övrigt följer upp barnens skolarbete. Att ta till vara barnets intressen kan också innebära konkreta uppgifter som att skriva under alla de papper som en förälder annars har ansvar för. Ett annat konkret exempel är att skriva under avtal för att få ett bibliotekskort. Samtliga intervjuade gode män underströk att det inte minst i integrationssyfte är viktigt att barnen har möjlighet att låna böcker, även om det också kan innebära en viss ekonomisk risk för de gode männen om barnet inte lämnar tillbaka böckerna. Här är det också intressant att uppmärksamma hur den gode mannens roll som *juridisk förälder* skiljer sig från ett *klassiskt föräldraskap* där t.ex. försörjningsansvaret

2. Lundberg (2009) visar att principen om t.ex. "barnets bästa" av Migrationsverkets handläggare oftast används för att legitimera negativa beslut; genom att motivera ett avslagsbeslut med att det inte strider mot barnets bästa blir användandet av barnperspektivet mer ett sätt att köpa sig fri än en skrivelse med konkret innehåll.

innebär att barnets föräldrar är ekonomiskt ansvariga för barnet eller den unge och där kanske få föräldrar skulle fundera kring risken med att ge sitt barn ett lånekort. Att bära ett ekonomiskt ansvar eller ej verkar vara ett av flera element som i praktiken särskiljer rollen som god man från rollen som förälder.

Samtidigt som godmanskapet inte innebär ett ekonomiskt ansvar framkommer det att några gode män ändå väljer att bidra också på ett ekonomiskt plan. Bland boendepersonalen pratades det t.ex. om hur vissa gode män tog med sig "sina" ungar på Lisebergsäventyr eller skaffade barnen saker för egna medel och hur detta sedan skapade osämja bland de ungdomar som hade gode män som inte gjorde på motsvarande sätt. Det är tydligt att frågan om ekonomiska bidrag från den gode mannen till barnet/ungdomen är kontroversiell bland såväl gode män som boendepersonal och socialsekreterare. Att rollen heller inte är tydligt definierad i lagtexten gör också att det står de gode männen i praktiken ganska fritt att bestämma hur långt relationen skall sträcka sig.

INGEGERD (god man): Det är det som är skillnaden tror jag också på om man faktiskt är en bra god man eller inte, får (man) ett nej då ska man inte ge sig utan (då) måste man tänka på att det är barnet... jag menar skulle jag vara nöjd med ett nej för mina egna barn? Aldrig, jag hade sett till att de skulle få det som de hade rätt till.

När de gode männen talar om sitt uppdrag framträder bilden av en *kamp* eller *strid*. Det räcker inte med god vilja, utan den gode mannen måste också aktivt skaffa sig kunskap och måste kunna ta fighter för att barnen skall få det de behöver och för att de skall bli korrekt bemötta av olika instanser. Den gode mannen Ingegerd exemplifierar detta genom att betona vikten av att ta strid, tjata med olika myndigheter och inte ge upp denna kamp efter ett första negativt beslut. Hon berättar t.ex. om hur hon hamnat i en situation där hon övervägt att försöka få till stånd ett byte av en pojkes socialsekreterare. Hon upplevde att denna socialsekreterare inte arbetade för pojkens bästa och hade även tagit del av pojkens upplevelser som bekräftade hennes bild. Att lobba, jobba eller fightas för "sitt" barn blir viktiga hörnstenar i det som de gode männen vi intervjuat talar om som ett gott godmanskap. I citatet framkommer också att Ingegerd bedömer sin insats som god man utifrån hur hon anser att hon som förälder skulle ha agerat. Som ställföreträdande förälder handlar det om att se till barnets bästa *i varje situation* och att våga kräva samma behandling för de ensamkommande barnens räkning som man som förälder skulle krävt för sina biologiska barn.

Flera av de intervjuade gode männen berättar också om hur de aktivt

hjälper barnen och ungdomarna med att eftersöka eventuella familjemedlemmar de förlorat kontakt med, via Röda Korset och egna informella kanaler (exempelvis genom religiösa föreningar) eller helt enkelt genom att söka kontakt via internet. Det kan också handla om att stödja barnet i att ansöka om familjeåterförening eller formulera ett överklagande om Migrationsverket avslagit en sådan ansökan. Att kunna erbjuda barnen eller ungdomarna detta stöd är emellertid inte helt enkelt, då de gode männen själva ofta har begränsade juridiska kunskaper.

När den gode mannen inte finns

En utsatt grupp bland de ensamkommande barnen, som enligt de gode männen vi intervjuat därför kan behöva ytterligare stöd och engagemang, är de barn som klassats som ett s.k. Dublinärende och som därför inte har rätt till ett juridiskt biträde eller att få pröva sitt asylärende i Sverige. Enligt t.ex. den gode mannen Per, behöver dessa barn extra juridiskt kunnig hjälp för att överklaga sitt utvisningsbeslut, hänvisa till Barnkonventionen och för att hitta eventuella undantag i Dublinförordningen. Per säger att han gör vad han kan för att hitta undantagen och för att bistå barnen i deras överklagan, men påpekar samtidigt att hans möjligheter att verkligen göra detta begränsas av att han saknar tillräcklig juridisk kompetens. Att kämpa för individers intressen kräver därför mer än engagemang och i bland också typer av kompetens som de gode männen i normalfallet inte alltid besitter.

En annan grupp som enligt de socialsekreterare vi intervjuat befinner sig i en liknande situation är de ensamkommande ungdomar som fyllt 18 år och som i och med detta inte längre har rätt till sin gode man. Barn- och ungdomssekreterarna som deltagit i studien ser behov av ett ökat engagemang också för denna grupp. Flera socialsekreterare beskriver en upplevelse av att i praktiken lägga ner mest tid på att träffa ungdomar som fyllt 18 år. Detta kan indikera att den roll de gode männen spelar som en intresseföreträdare är mycket central och viktig. Behovet av att ha en vuxen person som bryr sig om och som de ensamkommande barnen kan vända sig till framstår som stort. Därför kontrakteras också den gode mannen i vissa fall som kontaktperson när den ensamkommande ungdomen fyllt 18 år. När en god man finns som engagerar sig för "sitt" barn underlättar det såväl för barnet som för socialsekreterarna.

Därför uppstår det också problem enligt socialsekreterarna för de ensamkommande ungdomar som av olika anledningar fått sin ålder uppskriven under asylprocessen och som i och med detta alltså har varit utan det stöd som de kunde fått från en god man under sin första tid i Sverige. Det framstår som om ensamkommande asylsökande barn som felaktigt bedömts vara över 18

år och unga vuxna som de facto är över 18 år lever i det svenska samhället utan rättigheter till vare sig utbildning, stödinsatser från socialtjänsten eller stöttning från en god man.

INGER (socialsekreterare): Om det är så att Migrationsverket har skrivit (dem) som 18-åringar när de kommer så var de bara 16, då skriver de ner dem i ålder och då plötsligt blir det ju en annan grej.

FRIDA (socialsekreterare): Det är ju väldigt orättssäkert för de barnen, de har ju inte haft någon god man, de har inte fått gå i skolan, ingen har tittat på familjen de bor i.

INGER (socialsekreterare): Fått matpengar, 60 kronor per dag och inget annat, Migrationsverkets dagbidrag.

”Lyckas” den asylsökande komma in i systemet innan hen fyllt 18 år ges migranten helt andra förutsättningar och kommunen där den ensamkommande unge blir kommunplacerad bär ansvar för dennes situation upp till 21 år. Här finns alltså ett allvarligt glapp i mottagningssystemet där ålder vid ankomst på ett konkret sätt avgör individens rättigheter senare.

Att gå genom en asylprocess utan den gode mannen blir enligt socialsekreterarnas tolkningar alltså förknippat med en stor ”rättsosäkerhet”. Den gode mannens funktion som intresseföreträdare skall uppenbarligen inte underskattas samtidigt som intervjuerna betonar att graden av deras engagemang spelar stor roll för barnen vilket vi kommer att analysera vidare i det följande.

Konsekvenserna av att *inte ha* eller att *förlora* tillgången till sin gode man innebär troligtvis en stor osäkerhet för de barn eller unga vuxna som drabbas av det. Att som god man också implicit få säkerställa att barnen eller de unga får en korrekt juridisk omprövning av ett Dublinbeslut är samtidigt att överföra ett ansvar på de gode männen som de kanske inte innehar rätt kompetens att klara av.

Omsorg jämte fostran

Samtidigt som de gode männen beskriver att deras uppdrag liknar ett slags ”föräldragöra” i form av att visa tålmod, ihärdighet, engagemang och intresse är det också tydligt att uppdraget som god man skiljer sig från ”uppdraget” att vara förälder. På samma sätt som de gode männen inte bär ett ekonomiskt ansvar är de i normalfallet också relativt perifera i de ensamkommande barnens vardagsliv: de bor inte tillsammans med barnen. En stor del av de gode männens arbete handlar därför om att granska och kontrollera att de ensamkommande barnen får den omsorg de behöver där de bor. Att vara en kritisk granskare av det mottagande som barnen får artikuleras av de gode männen som en central del av deras uppdrag. Kontroll av barnens vardags-

liv sker både genom den gode mannens egna besök på gruppboenden och i familjehem och i uppföljningsmöten tillsammans med barn, socialsekreterare och boendet. De intervjuade gode männen lyfter kritik mot alla typer av boendeformer och några säger att det kan vara utmanande att hitta ett bra boende för de ensamkommande barnen oavsett om det är ett familjehem eller ett gruppboende.

Vi kommer i detta stycke att lyfta fram några aspekter av vad de gode männen tycker är viktigt att beakta i omsorgen om ensamkommande barn. (I kapitlet om boenden och familjehem kommer vi att återkoppla till de gode männens reflektioner och förtydliga boende- och familjehemsförälders berättelser mot bakgrund av de gode männens erfarenheter). Något de gode männen poängterar är att de ensamkommande barnen är individer med olika behov och att en boendeform därför inte med nödvändighet passar för alla. De gode männen är därför också kritiska till de kommuner som erbjuder enbart gruppboende eller enbart familjehem. Några gode män är också kritiska till att ensamkommande barn och ungdomar placeras i släktinghem som inte alltid utretts ordentligt innan barnen flyttar in.

I vissa fall beskrivs gruppboenden som miserabla och vinstdrivande inrättningar och i andra fall som bra. När familjehemmen fungerar ser de gode männen det som en god boendeform, särskilt för de yngre barnen. Att de asylsökande barnen inte alltid har samma ekonomiska resurser som barn med uppehållstillstånd och att olika boendeformer ger barn väldigt olika ekonomiska förutsättningar är en annan viktig utmaning: Släktinghemmen får inte alltid samma ersättning som offentliga familjehem. Detta innebär att vissa barn i släktinghem får sämre premisser.

Flera av de gode männen poängterar att det enligt dem också finns en risk för att ensamkommande flickor kan komma att utnyttjas som pigor i släktinghemmen och att de uppfostras till att serva andra.³ Detta medför att tjejerna enligt de gode männen får för lite tid till läsläsning och egen fritid. Även om de gode männen ser flickornas omsorgsarbete med släktingarnas barn som utnyttjande så är det samtidigt inte lika självklart att barnen själva ser/uppfattar arbetet på samma sätt. Kanske kan ett aktivt deltagande i omsorgsarbetet hos släktingarna också upplevas som meningsfullt och som en möjlighet att ge något tillbaka som tack för att släktingarna tagit emot dem i sitt hem? Att barnet/ungdomen faktiskt istället kan känna tacksamhet gentemot släktinghemmet uttrycks t.ex. av en god man som själv är mycket kritisk till att hennes ungdom utför hushållssysslor i släktinghemmet. Att själv *ge omsorg* kan också öka möjligheten att skapa en ömsesidig och kärleksfull

3. Farhågan speglar också att de gode männen har en bild av släktinghemmen som könsuppdelade och att flickorna därför riskerar att utnyttjas som obetalda omsorgsarbetare i större utsträckning än pojkarna.

relation mellan det ensamkommande något äldre barnet och yngre släktingbarn.⁴ Samtidigt som det finns en risk för att de gode männens förutfattade meningar om hur ett bra släktinghem borde se ut, gör att de därför inte riktigt tar barnens/ungdomens perspektiv på allvar, finns det också risk att barnen av lojalitet med släktingarna inte vågar kritisera dem. Det kan därför vara viktigt att reflektera kring olika möjliga betydelser av den tacksamhet människor i marginaliserade positioner ger uttryck för (se också Back 2007. Jmf med diskussionen kring ”the sound of silence” i ungdomskapitlet) .

MONA: (...) Så där (på gruppboendet) har de också arbetslag och får laga sin egen mat. Och det är ju så vansinnigt dumt alltså för det passar inte alla och de har ju nog med sina läxor och skolarbete, ska de behöva ta hand om hela sin tvätt, sin städning, handling och stå och laga mat dessutom, det anser inte jag att det (kan avkrävas) en skolelev.

Enligt ovanstående citat måste ensamkommande ungdomar placerade på gruppboenden också tvätta sina egna kläder, städa och förbereda mat till sig själva och de andra barnen/ungdomarna. I kapitlet om boenden kommer vi att se hur vissa boenden legitimerar barnens hushållsgöra som ett sätt att självständiggöra dem. Denna hushållsbörda gör enligt de gode männen att barnen på gruppboendet (på samma sätt som flickorna i släktinghemmet) knappt hinner med sina läxor. Risken för omsorgsbrist är därför enligt citatet också överhängande, då barnen lämnas ansvariga för matlagningen utan stöd från personalen. En tolkning av de gode männens kritik kan vara att ett för stort fokus på fostran till självständighet ibland står i motsatsförhållande till den omsorg de tycker barnen borde få där tid ges för såväl skolarbete som rekreation. Det kan vara viktigt att säkerställa att det finns en balans mellan en strävan efter fostran till självständighet å ena sidan och krav på delaktighet i hushållsarbete och å andra sidan ett omsorgsarbete som kan tillgodose barnens olika och individuella behov här och nu.

De gode männens åsikter om omsorg färgas också av deras idéer om vilken handlingsberedskap de anser att just ensamkommande barn kan behöva och har. Den gode mannen Elisabeth, uttrycker t.ex. i citatet nedan starka åsikter om vilka normer hon anser att barnen behöver lära sig för att bli goda svenska samhällsmedborgare. Hon har en tydlig ambition om att förändra de ensamkommande barnens syn på vad kvinnor och män förväntas göra.

4. Det går också att spekulera i om delaktighet i omsorgen om yngre barn i släktinghemmet kan leda till utvecklande av nära och bestående relationer mellan de ensamkommande barnen och de yngre släktingbarnen. Det hade varit intressant att undersöka hur utvecklande av nära relationer till olika medlemmar i släktingfamiljen skiljer sig åt mellan ensamkommande flickor och pojkar och om delaktighet i omsorgs- och hushållsarbetet har någon inverkan på relationerna mellan de ensamkommande barnen, släktinghemsföräldrarna och barnen. Detta är dock en fråga som ligger utanför denna studie.

Så här beskriver hon hur hon bemöter sin somaliska flicka som när en dröm om att få bli mor till många barn:

ELISABETH: Nej du vill inte ha massa barn när du är 18 för då du ska gå i skolan. Du ska lära dig svenska. För om du gifter dig och skaffar barn så kommer du aldrig lära dig svenska, du kommer aldrig komma in i det svenska samhället (...) De har liksom fel... jag ska inte säga att de har fel vinkel, de har ju sin synvinkel från Somalia, jag vill suddas ut den litegrad för deras sätt att se på sig själva och på människan från Somalia stämmer inte överens på hur vi ser på det här i Sverige och jag vill att de ska bli så rika som... de kan ha två världar men de måste veta (om) denna världen också här i Sverige, hur vi ser på människan (...). Oftast tycker dem att den är rätt sedan. Det är klart jag måste utbilda mig, kanske inte säger: det var tur att du sa att jag inte skulle skaffa barn när jag var 18 men 25, 26, 27. Jag har lärt mig svenska då har (de) gått (en utbildning till) undersköterska eller barnsköterska, det är de två yrkena de väljer oftast. Och då säger dem ja det är klart jag måste skaffa mig ett jobb, jag måste betala min hyra, soc kan inte betala min hyra hela livet.

I ovanstående citat visar den gode mannen hur hon försöker styra sin ensamkommande flicka att välja den för henne ”svenska vägen” in i vuxenlivet. En väg som står i kontrast med det den gode mannen ser som ”det somaliska sättet”; där kvinnor föder många barn i ung ålder och därför inte lär sig svenska språket och hamnar i utanförskap. I hennes bild kan den somaliska kvinnan skönjas som en bakåtsträvande motsats till ett mera modernt och emanciperat svenskt ideal. Enligt t.ex. Mattson (2010), de Los Reyes och Mulinari (2005) och Wikström (2009) är detta ett vanligt förekommande bemötande av grupper av kvinnor från det vi ofta benämner som tredje världen. Samtidigt som den gode mannens bild av det somaliska sättet kunde ses som en kritik av att flickor som grupp generellt sett lär sig vara vårdande och omsorgsgivande i större utsträckning än pojkar, har samma gode man inga invändningar mot att flickorna väljer traditionella kvinnoyrken med inriktning mot vård och omsorg. Det viktiga är att flickorna förstår att de måste göra dessa omsorgsuppgifter i form av ett lönearbete utanför hemmet (samt skjuta upp sitt barnafödande).

Citatet från Elisabeth och implikationerna av det blir extra intressanta mot bakgrund av att de gode männen ser det som så viktigt att ”hålla ett barnperspektiv” i mötet med de ensamkommande barnen. Vad ett barnperspektiv kan innebära är som vi inledningsvis berörde inte något som är explicit eller förgivettaget. En kritisk invändning mot ett ”barnperspektiv” är också att det samtidigt i praktiken omöjliggörs eftersom det oftast förutsätter att vuxna gör sig till tolkar för barn och deras intressen (jmf också Lundberg 2009). Detta tydliggörs i den återgivna dialogen mellan den gode mannen och ”hennes”

ensamkommande flicka; det är den somaliska flickan som skall ta intryck av den gode mannen och inte det omvända. Att som vuxen istället försöka inta en lyhörd hållning och visa på ett ömsesidigt lärandeintresse kan vara ett sätt att överbygga enkelriktningen samt verka för ett barnperspektiv. Ett barnperspektiv kan handla om att låta barnets egen röst få komma till tals och låta barnet på så sätt också bli en viktig uttolkare av sin situation (se också *ibid*).

Föräldrar överför på ett medvetet och omedvetet sätt normer om hur man bör leva för att bli en god samhällsmedborgare till sina barn. Så är fallet förstås även för de gode männen som deltar i denna studie. Frågan är samtidigt om samhället inte också borde ta ett större ansvar för att skapa en mer reflexiv hållning hos de aktörer som arbetar med uppdraget att vara samhällets föräldrar. Denna reflexiva hållning kunde ge en ökad medvetenhet om vikten av att problematisera aktörers bild av den andre, sig själv och vad som är svenskt jämte icke-svenskt.⁵

Goda och mindre goda gode män

Det finns en samstämmighet hos familjehemssekreterare och barn- och ungdomssekreterare som vi intervjuat såväl om att gode män har stor betydelse för barnen, som att graden av engagemang hos de gode männen spelar roll. Även om det finns synpunkter på att vissa av de gode männen lägger sig i *för mycket* så anser socialsekreterarna att det är bättre med för mycket engagemang från den gode mannens sida än för lite.

Socialsekreterarna betonar också fall av gode män som inte tar uppdraget på tillräckligt stort allvar och hur det skapar svårigheter (se t.ex. avsnittet om flickan som blev sjuk av näringsbrist när boendet och den gode mannen inte engagerade sig, i kapitlet om socialsekreterarnas arbete). Att ha en *engagerad god man* kommer i socialsekreterarnas berättelser att handla om att få en fungerande relation till en vuxen, kunna få stöd i sitt vardagsliv och någon som ser till barnens intressen. Enligt socialsekreterarna borde t.ex. överförmyndaren ha ett uppföljningsansvar kring hur de gode männen sköter sitt uppdrag på samma sätt som t.ex. socialtjänsten följer upp kontaktpersoner.

STEFAN (socialsekreterare): Det är ju all skillnad i världen att ha en väl fungerande och engagerad god man. Spelar mycket större roll än vi som myndighetspersoner i snitt, absolut. Och tvärtom.

HELENA (socialsekreterare): Betydelsen för ungdomen är ju enorm om de har en god man som de får en relation till. Det betyder jättemycket för dem.

STEFAN (socialsekreterare): Vi är ju regelstyrda, tre lager av chefer som kontrollerar oss och tillsynsmyndigheter, politisk nämnd osv, så handlingsutrymmet

5. För vidare läsning och råd kring att arbeta med självreflektion i det sociala arbetet, se Mattson (2010), *Intersektionalitet i socialt arbete*.

är ganska begränsat. Jag har ju sett på tre och ett halvt år nu att jag menar dåligt fungerande gode män så har jag ett hästjobb med ungdomarna jämfört med de som har bra gode män, allting bara löser sig.

Förutom att en engagerad god man i praktiken utgör en avlastning för socialsekreterarna framkommer det också att relationen i sig är extra viktig eftersom mötet mellan det ensamkommande barnet/ungdomen och en engagerad god man kan skilja sig avsevärt från det som möjliggörs mellan barnet och en (engagerad) socialsekreterare. Socialsekreteraren Stefan i citatet ovan lyfter fram att skillnaden mellan gode mansrollen och socialarbetarrollen är att socialarbetarens handlingsutrymme är mer regelstyrkt och reglerat via chefer och politiska nämnder. Det framstår som om det finns en outtalad förväntan eller önskan om att den gode mannen skall ingå i en mer icke-formell relation till barnet, eller åtminstone ses möjligheten till att skapa en sådan relation som större för de gode männen. Det framstår som om behovet av att få tillgång till en vuxen som bryr sig och som det är möjligt att skapa en relation till är viktigt för de ensamkommande barnen. Detta behov verkar dock inte vara något som den gode mannen eller någon annan aktör har ett tydligt uppdrag att utföra. Snarare handlar det om tur eller otur om det enskilda barnet råkar få en god man som förutom sitt formella uppdrag som juridisk förälder också tar på sig uppgiften att erkänna barnet på ett mer personligt plan genom att skapa en känslomässigt nära relation till barnet eller ungdomen. Socialsekreteraren har inte heller makt att styra vad den gode mannen skall göra för barnet, då den gode mannens uppdragsgivare är överförmyndaren.

Ett relationsbaserat känslöarbete

I förhållande till socialsekreterarnas bilder av de gode männens arbete och de gode männens självbild kan det vara betydelsefullt att betona uppdraget som god man som ett i hög grad *relationsbaserat arbete*. Flera gode män nämner t.ex. att de redan vid första mötet är måna om att skapa ett förtroende genom att beskriva sin roll för barnet som någon som arbetar *för barnet* och inte för andra aktörer/intressen så som socialtjänsten, Migrationsverket eller t.ex. de boendeanställda. Att verka som god man handlar om att å ena sidan verkligen *bry sig om*. Att å andra sidan inte bry sig eller engagera sig såsom i citatet från såväl den gode mannen Ingegerd som i dialogen mellan socialsekreterarna i avsnittet innan förknippas med att inte ta god manskapet på allvar.

Arbetet som god man är också klart relationsbaserat därför att det inte är regelstyrkt eller lagbundet. Istället grundas det i den relationen som kan utvecklas mellan barnet/ungdomen och den gode mannen. Ungdomarna som intervjuats (se kapitlet om ungdomarna) beskrev också relationen till

den gode mannen som mer nära och ”familjelik” än den relation de hade till t.ex. sina socialsekreterare.

Det finns dock också en viktig skillnad i den relation som kan utvecklas mellan den gode mannen och asylsökande barn/ungdomar respektive den mellan en *särskild förordnad vårdnadshavare* och de barn/unga som fått uppehållstillstånd. Medan barnet/den unge lever i en osäker väntan på besked kommer mycket av den gode mannens fokus att kretsa kring asylärendet, processen och att försöka få den unge att känslomässigt komma på plats i detta. Det är då extra viktigt att verkligen vara närvarande, för att kunna trösta dem som känner sig splittrade. Arbetet blir konkret och riktat mot ett här och nu och den gode mannen fyller en viktig funktion i en för barnet akut situation, på ett sätt som myndighetspersoner kan ha svårt att motsvara. Kontakten mellan den särskilt förordnade vårdnadshavaren och barnen eller ungdomarna som fått uppehållstillstånd kan också kretsa kring att försöka hitta en plats i ett nytt sammanhang men här får relationen också en möjlighet att fördjupas. Det går nu kanske att blicka framåt på ett annat sätt och relationen kan inrikta sig på en högre grad av varaktighet.

ELISABETH (god man): Vissa får man ju... man får en speciell kontakt till vissa, man pratar mer med vissa än vad man gör med andra så. Vissa är väldigt; nej jag tänker inte berätta för dig om mitt liv, nej jag vill inte. Jag är bara här och hjälper dem att få uppehållstillstånd i stort sett och komma in i skolan och så. Och vissa har man mer kontakt med så när de fyller 18.

Att kontakten i grunden är relationsbaserad gör dock också att vissa kontakter fördjupas mer än andra. Möjligheten att i praktiken utveckla en djupare relation är troligen ett växelspel vilket framgår i citatet ovan. Är båda parter beredda att dela med sig av sina erfarenheter finns också chansen att den andra är beredd att lyssna, och på så sätt kan en fördjupad relation utvecklas. En paradox kan finnas i att de barn som har svårt för att känna tillit och inte riktigt vågar berätta sin historia, samtidigt kan vara just de barn och ungdomar som är i störst behov av en speciell kontakt och av nära relationer som håller över tid.

Den gode mannen Per betonar i en intervju t.ex. hur han hör till dem bland de gode männen som *bryr sig om* ungarna. I detta uttalande ligger implicit att inte alla gode män engagerar sig på samma sätt. Att bry sig om kommer i intervjuerna att handla om att som god man ge något extra i form av energi och intresse och att inte ”bara” på ett instrumentellt sätt bistå barnen med olika typer av pappersarbete. Per särskiljer sitt gode mansgöra från de sämre gode männens just genom att han anser att han ger de ensamkommande barnen något extra. *Att bry sig* eller ge omsorg som en del av ett arbete tang-

erar också litet av vad Hochschild (1983) benämner som ett känslöarbete. Att genom sitt arbete ge omsorg i form av intresse och engagemang innebär också att emotionellt arbeta med ensamkommande barn: för att ett arbete som god man skall lyckas krävs ett känslöengagemang där positiva känslor, värme och omtanke sätts i förgrunden och där ett eventuellt ointresse eller ogillande måste trängas undan i mötet med barnen eller ungdomarna.

I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer på flera sätt att de ensamkommande barnen och ungdomarna behöver vuxna som *verkligen* bryr sig om dem, som de har en personlig relation till och som de kan vända sig till när de har det svårt. Denna relation kan skapas mellan barnet och den gode mannen om den gode mannen själv ser detta som sin uppgift. Om behovet av att ha en nära personlig relation till en vuxen som bryr sig är ett genomgående viktigt behov hos de ensamkommande barnen och ungdomarna så borde kanske detta behov tydliggöras och snarare kanske ges som ett bistånd enligt socialtjänstlagen istället för att bero på hur den gode mannen ser på sitt uppdrag. Detta framhålls av några av de socialsekreterare vi intervjuat. Just en eventuell formalisering av den gode mannens uppdrag kan parallellt vara ambivalent: Samtidigt som t.ex. socialsekreterarna efterlyser mer ”kontroll” över hur de gode männen sköter sina uppdrag så är det kanske just den informella karaktären som också ger möjligheter till de mer personliga, fördjupade och nära band som samtidigt betonas som hörnstenar i ett ”gott” god mansarbete.

De gode männens tankar om integration

Trots goda föresatser och särskilda arrangemang finns det stora svårigheter med att stödja de ensamkommande barnens integration i Sverige enligt de gode män vi intervjuat. I och med att barnen och ungdomarna ofta behöver särskilda insatser i skolan, har behov av att finna vägar till fritidssysselsättning i nya sammanhang och att andra ungdomar kan ha bristande intresse av att lära känna dem, hamnar de lätt i speciallösningar där de riskerar att fastna.

PER (god man): Det är lite svårt med integrationen därför att många utav de här barnen får ju då svenskundervisning och då blir det en grupp med invandrarbarn som har svenskundervisning och det blir gärna lite grand uppdelat också med vilket land man kommer ifrån därför att de behöver lite olika lärarkompetens för det. Det gör att de fastnar ju gärna i den gruppen (...)

PER: Ja och då har de kanske så att de har avtal med en fritidsgård att på torsdagar klockan sex så kommer de här då och då kommer de kanske 10-12 stycken och då, mer eller mindre, blir det ju en grupp i fritidsgården så det blir inte så mycket integration där heller.

CHARLOTTE: Är inte de välkomna (till fritidsgården) alla dagar eller?

PER: Jo fast ofta måste de organisera för de måste komma dit också.

CHARLOTTE: För de kan ligga längre bort?

PER: Ja det är inte alltid det är promenadväg eller att spårvagnarna går så enkelt till det. Men det går också att åka spårvagn och de gör som andra barn där med men då är det många att de känner sig lite utanför i alla fall och vill gärna ha några kompisar med sig för sin egen trygghets skull, vi får inte glömma att det är ju en del svenska ungdomar som tycker att invandrarungarna är ett annat gäng.

Enligt intervjuutdraget med den gode mannen Per framstår det som om de ensamkommande barnens möjligheter att bli erkända i en social gemenskap utanför förberedelseklasser och gruppboenden i praktiken är små. Det räcker inte med att komma till fritidsgården eller att vistas på skolans område. Barnen måste känna sig välkomnade av de andra barnen och bli sedda som några som också kan vara med i gänget enligt ovanstående citat. Att komma som en i en grupp av andra ensamkommande barn från samma boende ger trygghet, men kan också medverka till att barnen enbart uppfattas som en del av gruppen ensamkommande, snarare än som individer och som vilka ungdomar som helst som vill bli en del av gemenskapen bland andra ungdomar på fritidsgården och orten där de bor. De gode männen betonar skolan som en mötesplats men att det i praktiken inte riktigt blir så eftersom barnen går i särskilda klasser som är till för andra nyanlända. Barnen och ungdomarna umgås sällan när de går i klasser där svenska elever går för sig och nyanlända för sig. Detta trots att de träffas och går i samma skola. Detta är en problematik som också boendepersonal, socialsekreterare samt pedagoger lyfter fram i andra intervjuer och som berörs i rapportens övriga kapitel.

Det måste till mer för att vänskapsband ska utvecklas, så som ett aktivt inkluderande socialpedagogiskt arbete där vuxna medverkar till att skapa gemensamma aktiviteter och möjliggör strukturer som kan medverka till gemenskap och personliga möten mellan ensamkommande barn och andra barn i skolan, i föreningslivet eller i arbetslivet. Det framkom under intervjuerna med de gode männen flera exempel på vad ett sådant arbete skulle kunna innebära. Ett förslag som några gode män lyfter fram handlar om att starta olika former av fadderverksamhet och ett annat om att skapa klassöverskridande projektarbeten mellan ”språkintruktionsklasserna” och de ”ordinarie klasserna” på skolorna. En annan möjlighet skulle vara att via fritidsgården skapa temagrupper där barn och ungdomar kan ingå utifrån intressen och inte för att det av praktiska skäl är bekvämt för personalen på fritidsgården och/eller gruppboendet att skjutsa barnen till fritidsgården i grupp en specifik dag i veckan. Ytterligare stöd skulle kunna ges med hjälp av mer strukturella beslut. Här framkom också idéer för att påskynda språkutvecklingen, som

är central för integrationen. Några av de gode männen hade t.ex. sett att ungdomar som fått ett sommarjobb, också hade utvecklat sin svenska. Om ett sommarjobb både gynnar språkutvecklingen och den sociala integrationen skulle eventuella kraven på att kunna svenska på förhand för att få ett kommunalt sommarjobb kunna sänkas litet för de ensamkommande ungdomarna enligt deras resonemang. De kunde då såväl träffa andra ungdomar som träna språk, två delar som är viktiga för en social integration.

Flera av de gode männen poängterade också att fritidsaktiviteter är viktiga för att få kompisar utanför boendet och för att komma in i samhället. Några lyfter fram vikten av att ge riktade bidrag till fritidsaktiviteter. I de fall det ingår i det generella försörjningsstödet finns det ”tusen hål” att stoppa pengarna i, enligt den gode mannen Mona. Även här poängterades vikten av ett proaktivt förhållningssätt bland de vuxna som finns kring de ensamkommande barnen och ungdomarna – de bör komma med förslag på aktiviteter och föreningar som kan intressera barnen samt följa med vid de första introducerande tillfällena (se också boendekapitlet för liknande resonemang). Flera av de gode männen hade själva erfarenhet av att göra detta med lyckat resultat.

ING-BRITT: (...) hon min lilla flicka (...) hon är 18 blev hon i somras och hon är jätteengagerad, hon är med i kören där och sjunger och hon (är) där varenda helg och hon har jättemycket vänner och jag var med ner då när hon fyllde 18 och träffade flera utav hennes vänner, hon presenterade mig för dem och sådär, det går så jättebra för henne nu.

CHARLOTTE: Har hon vuxna kontakter där också eller?

ING-BRITT: Ja hon har en kvinna som är, jag vet inte hur gammal hon är, men jag tippar i 40-årsåldern tror jag som har två barn och henne har hon varit hos någon helg.

Genom att stödja den unga kvinnans uppstart i kören, har Ing-Britt också gett sin flicka en möjlighet att skapa och knyta kontakter med nya sociala nätverk. Återigen blir det tydligt att delaktighet och engagemang samt stöttning från den gode mannens sida spelar en väsentlig roll för det ensamkommande barnet.

Sammanfattning

De gode männen beskriver själva att deras främsta uppgift är att vara en juridisk ställföreträdande förälder som kämpar för de ensamkommande barnens rättigheter samt ser till barnets individuella behov. De gode männen tar upp ett flertal olika exempel på hur de följer med och företräder ”sitt” barn i mötet med olika myndigheter, eftersöker föräldrar men också situationer där det krävs av dem som gode män att de skaffar sig kunskap om asylprocessen och är villiga att ta fiender när barnet exempelvis har fått avslag på en ansökan

om ekonomiskt bistånd eller kontaktperson. Drivkraft, engagemang samt intresse blir viktigt i mötet med de ensamkommande barnen.

Att ha en engagerad god man verkar vara en viktig resurs för de barn och ungdomar som får det. Samtidigt är den gode mannens arbete också ett "relationsbaserat känslorarbete" vilket i praktiken innebär att kemin mellan den gode mannen och barnet eller den unge, mycket kommer att avgöra huruvida en nära och långvarig eller mer ömsesidig relation kan utvecklas. Risken finns att de barn och ungdomar som är i störst behov av att knyta an till en för dem betydelsefull vuxen kanske har svårast att göra detta.

3.4 Att skapa ett hem och ett vardagsliv – boenden och familjehem

I detta kapitel skall vi gå genom intervjuer med boendepersonal och familjehemsföräldrar som dagligen träffar ensamkommande barn och ungdomar och ta del av hur de pratar om sitt arbete och vardagsliv med ensamkommande barn och ungdomar. Fokus kommer att ligga på att analysera och lyfta fram boendeanställdas och familjehemsföräldrars tankar. Några röster från såväl de gode männen som socialsekreterare kommer avslutningsvis att knytas till denna diskussion.

Kommunerna i Göteborgsregionen har valt att bygga upp boendestrukturen kring ensamkommande barn på huvudsakligen tre olika sätt: några kommuner förlitar sig på att placera barnen i olika typer av gruppboenden (HVB-hem med platser för asylsökande såväl som PUT:ade barn och ungdomar)¹ medan andra kommuner helt har valt att satsa på placering av ensamkommande barn i familjehem eller i s.k. ”värdfamiljer”². Många barn och unga bor dessutom i en form av familjehem som också är ett s.k. ”släktinghem”.³ Det betyder att barnen eller ungdomarna bor tillsammans med sina släktingar i Sverige. Socialtjänsten har dock samma utredningsansvar samt förpliktar sig att följa upp ett barn i ett släktinghem på samma villkor som andra placerade barn.

Inför vår studie av olika typer av boenden för ensamkommande barn har målsättningen varit att belysa några av de olika verksamheterna som finns, lyfta fram problemställningar som personer som jobbar med boendefrågor (som t.ex. anställda på ett grupphem) eller lever med ensamkommande barn i sitt eget hushåll ser som viktiga samt få personerna involverade i det dagliga livet kring ensamkommande barn att prata om sina erfarenheter av

-
1. Alla gruppboenden i Göteborgsregionen där vi har gjort intervjuer har strukturen av att vara s.k. HVB-hem. Mellan de olika boendena skiljer sig dock verksamheterna ganska mycket åt: några HVB-hem är vårdorienterade och behandlande enheter med specialutbildad personal medan andra fungerar som glesare bemannade enheter med ett större fokus på boendedelen. Spännvidden är också stor i fråga om antalet inneboende där vissa boenden kan rymma upp till 20 ungdomar medan andra har ett maxantal på cirka 5 individer.
 2. Härryda kommun är den av de 13 GR-kommunerna som använder sig av systemet med s.k. ”värdfamiljer” i sitt mottagande av ensamkommande asylsökande barn. Värdfamiljstrukturen är till förväxling lik ett klassiskt familjehem och presumtiva värdfamiljer utreds noggrant innan de eventuellt godkänns på samma sätt som familjehem i traditionell mening. Härryda kommun utbildar värdfamiljerna i grupp innan barnen anländer, men också efter det att man tagit emot ”sitt” barn eller ungdom. Kommunens önskemål handlar om att hitta föräldrar/familjer med vana av att ha ungdomar i hemmet samt med ett intresse för integrationsfrågor i stort. Eftersom få familjer anmälde sitt intresse för att vara familjehem för ensamkommande barn valde Härryda att döpa om uppdraget vilket enligt kommunen skapade ett helt nytt intresse och gav gensvar hos familjer med önskan om att bli värdfamilj. (Se <http://www.harryda.se/socialstod/barnungdomarochfamiljerutredning/familjehem/vardfamiljforensamkommandeflyktingbarn.47ce8341111d19a4cf6c80001602.html>)
 3. Vi kommer i det följande att använda oss av beteckningen ”släktinghem” medan den officiella termen som Socialstyrelsen använder är ”nätverksfamilj”.

ett gott boende och vardagsliv. I och med att vårt syfte huvudsakligen varit att genomlysna det kommunala mottagandet har vi inte inkluderat mer än ett familjehem av typen släktinghem i vår undersökning.⁴

Intervjusamtalen med boendepersonal och familjehemsföräldrar kom att kretsa kring studiens övergripande teman. Intervjuerna utgick ifrån hur de anställda eller familjerna beskrev vardagslivet på boendet eller i familjehemmet, frågor om vad de anställda eller familjehemsföräldrarna kände sig särskilt upptagna av eller tyckte var viktiga i arbetet med ensamkommande barn och en diskussion kring boendets eller hemmets funktion eller ”uppgift” i möte med ensamkommande barn och ungdomar. Fokus i detta kapitel kommer inte att ligga på att besvara frågan om vilken boendeform som är mest lämpad för att ta emot ensamkommande barn. Istället lyfter vi fram några utmaningar i praktiken som båda boendeformerna ställs inför samt deras ofta blandade erfarenheter av att möta och ta omhand en heterogen grupp av barn och ungdomar och sätt att försöka lösa problem eller utmaningar. Vi kommer i det vidare att lyfta fram särskilda utmaningar som boenden och familjehem anser att de har att förhålla sig till samt två övergripande och olika förhållningssätt till ensamkommande barn och ungdomar som gruppboenden och familjehem ger uttryck för.

För att inte heller tappa bort t.ex. viktiga erfarenheter från familjehem med släktingnyting kommer vi också att kasta ljus på (samt i vissa fall kontrastera boendepersonal och familjehemsföräldrars berättelser) vad de gode männen och socialsekreterarna vi intervjuat säger om sina erfarenheter av att jobba med släktinghem i jämförelse med offentliga familjehem och gruppboenden. Eftersom socialsekreterare och gode män ser sig som ”spindelen i nätet” kring de ensamkommande barnen och ungdomarna respektive deras ”ställföreträdande föräldrar” kom dessutom i flera fall frågor om boendeformer upp i intervjusituationen med socialsekreterare och gode män.

Samhällsorientering i vardagslivet – hemmets nyckelfunktioner

I intervjuerna med boendepersonal och familjehemsföräldrar blir det tydligt att de ser sin viktigaste roll eller funktion som att vara ”en konkret samhälls-guide” eller den som visar de ensamkommande barnen *vägen in* i ett svenskt samhälle. Funktionen att vara en sådan dörröppnare handlar i praktiken om att boendepersonalen eller familjehemmet ser till att lära barnen eller

4. Detta trots att flertalet av de ensamkommande barn och ungdomar som kommer till Göteborgsregionen faktiskt bor tillsammans med släktingar, vilket vår statistiska kartläggning lyfter fram. Släktinghemmet har dock formen av att vara ett privat engagemang där socialtjänsten och ett övergripande kommunalt mottagande aktualiseras efter att barnet har bosatt sig hos sina släktingar. Det finns mycket lite tidigare forskning kring släktinghem varför ett fokus på just denna placeringsform hade varit önskvärt. Utrymme för en mer fördjupad genomgång av släktinghemmen fanns dock inte inom ramen för vår undersökning.

ungdomarna konsten att cykla, hur de skall göra för att åka med bussen eller hämta ut pengar från bankomaten, att de lär barnen eller ungdomarna att simma etc. Det rör sig således om allt från specifika och ganska lekfulla aktiviteter till mer generella och kanske också självklara vardagskunnanden i ett samtida Sverige.

ALEXANDER (boendepersonal): (...) Så det är ju hur svenska samhället fungerar, det är det vi jobbar med på boendet, alltså lära dem allt det här... samhällsnyttig information om vad man ska kunna. (Intervju med gruppboendet Paranöten AB)

Som boendepersonalen Alexander betonar handlar rollen som samhällsorienterare om att lära barnen eller ungdomarna färdigheter som de flesta svenskar tar för givna att man kan eller borde kunna och som kanske inte alltid i t.ex. politiska sammanhang sticker ut som det viktigaste att lära nya svenskar. Likafullt är konsten att cykla, simma eller ta ut pengar från en bankomat centrala "know how" som vi förväntas ha och som är viktiga för att kunna röra sig i samhället. Och det är detta boendena, vare sig det handlar om ett gruppboende eller ett familjehem, formulerar som sin viktigaste funktion eller "roll" i mötet med ensamkommande barn och ungdomar. I detta hänseende fanns det heller inga skillnader mellan det som den släktinghemsförälder och de familjehemsföräldrar vi intervjuat såg som viktiga uppgifter.

I gruppheimen struktureras barnens eller de ungas vardag upp kring olika aktiviteter varje dag och sedan kanske barnen ges utrymme för extra "fritid" såväl som "egentid" på helgerna. Mycket att boendenas fokusering på gemensamma aktiviteter verkar ha som syfte att styra barnen eller ungdomarna bort från eventuell överksamhet eller sysslolöshet. Ungdomarna skrivs snabbt in i skolan – ibland redan dagen efter ankomst – och ofta förväntas eller krävs det av dem att de hjälper till med matlagning eller städning på fasta tider.

EVA-LENA (boendepersonal): (...) En vanlig dag för dem ser väl ut så att de börjar (skolan) halv 10 och slutar vid 3-4, lite olika, sedan ansvarar pojkarna för maten under veckan, fem dagar i veckan då och så personalen två dagar i veckan, så att då är det någon då som har matdag och då kommer han hem och så har vi bestämt då, vi har husmöten eller tisdagsmöten, där går vi igenom och bestämmer menyn då för nästa vecka och då bestämmer de själva vad de vill laga för mat då. (Gruppintervju med anställda från fyra olika boenden samt familjehemskonsult)

Planering och *struktur* är inslag i den samhällsorientering som särskilt några gruppheim betonar som viktig att lära eller träna barnen eller ungdomarna i. Ofta verkar denna planering och struktur bestå i att lära barnen att hålla tider, att kunna "hushålla med knappa resurser" samt att kunna planera samt

laga mat, städa och tvätta. Ibland finns det anställda (husmor) som sköter matlagningen på gruppheimmet, medan andra boenden förlitar sig helt på att ungdomarna själva förbereder och lagar all mat. Ibland görs maten av personalen på veckodagarna medan ungdomarna ansvarar för matlagning under veckosluten. De flesta gruppheimmen har fasta tider för de gemensamma måltiderna. I några fall styr barnen eller ungdomarna själva valet av mat, medan de i andra fall får komma med önskemål om speciell mat/maträtter men dessa önskemål är inte alltid vägledande.

Städning och tvätt samt matlagning är uppgifter som gruppboenden är upptagna av att lära ut till ungdomarna och ofta förväntas de utföra dessa uppgifter på givna och fasta tider.

SABEEN (boendepersonal): Det är det vi ger dem ett startpaket så de kan duscha och vila sig efteråt, sedan hygienartiklar och sedan kollar vi efter vädret också, om det är vinter då får de jackor, mössa, halsduk, vantar, underställ, skor, det beror på (att) vissa kommer in utan någonting, det är bara de kläder som de har på sig. Sedan under tiden när de kommer igång då lär vi dem hur vi har städning, så de kan lära sig att städa, för det är inte alla som har städad där hemma i deras hemland. Till exempel de kan inte städa toaletter, de har inte haft någon toalett tidigare, det är det också, grunden och så rutiner, hur det funkar här inne på boendet, regler och allt detta, vi ger dem ett ankomstsamtal också. (Intervju med gruppboendet Paranöten AB).

I intervjuutdraget med gruppboendet Paranöten berättar Sabeen om hur de gör på boendet i samband med att det anländer nya barn och ungdomar. Det första som händer är att den nyanlända får möjlighet att sköta sin hygien, därefter får hen ett paket med säsongsanpassade kläder och möjlighet att vila upp sig. Sedan skall barnen och ungdomarna lära sig städa och följa de rutiner som finns på boendet. (I avsnittet om förhållningssätt kommer vi att fördjupa diskussionen samt diskutera betydelsen av städning, tvätt och hygien). Klart i detta exempel är att boendet ser det som sin självklara uppgift att tillgodose barnens basbehov: de skall inte behöva gå hungriga och frysa men de skall samtidigt heller inte ligga på latsidan, utan ganska omgående komma in i boendeaktiviteter som gemensam städning. Detta kan handla om att boendet ser tvätt eller städning som exempel på rutinartade aktiviteter som barnen eller ungdomarna mår gott av att strukturera vardagen kring. I kapitlet om hälso- och sjukvårdens arbete betonas t.ex. ofta vikten av att normalisera de ensamkommande barnens och ungdomarnas vardag för att öka deras välmående. Samtidigt förefaller det också som om barnen och ungdomarna genom att delta i gemensamma städ- och matlagningsaktiviteter implicit gör en slags *motprestation*. I Hagelund (2004) betonas t.ex. hur det norska flyktingmottagandet i stort utvecklats mot att nyanlända numera förväntas "bidra för att

få bidrag”, vilket synliggörs t.ex. genom att asylsökande eller nyanlända som får ekonomiskt stöd från staten måste delta aktivt i introduktionsutbildningar med betoning på norskundervisning.⁵ Detta är också ett tema vi kommer att återkomma till under avsnittet om olika förhållningssätt i detta kapitel.

I familjehemmen förefaller dock inte vardagen lika tydligt ordnad kring barnens eller ungdomarnas deltagande i gemensamma hushållsuppgifter. (I alla fall var detta inte ett tema som familjehemsföräldrar i våra intervjuer lyfte fram. Enligt några av de ensamkommande ungdomar vi intervjuat kunde det se annorlunda ut). I familjehemmet handlar rollen som samhällsstödjare ofta om att i praktiken vara den som följer med den unge till läkaren eller tandläkaren samt håller koll på tiderna för besöken, men också att inkludera barnen eller de unga i familjeaktiviteter som knyter an till familjehemmets nätverk av vänner och familj och t.ex. låta det ensamkommande barnet eller ungdomen få ta del av svenska högtider tillsammans med familjen. Just detta uttrycks ibland som något som från familjehemsföräldrarnas sida upplevs som ömsesidigt och givande.

LOTTA (familjehemsförälder): (...) när vi suttit alla runt vårt köksbord så har det varit (människor) från alla världens delar. Alla världsdelar har vi haft hemma på middag samtidigt, bött under samma tak, så är det. (Gruppintervju 1 med familjehemsföräldrar)

Strukturering av vardagen i ett familjehem kommer dock också att handla om att familjehemmet på något sätt får anpassa sig till barnens särskilda önskemål om dagliga ritualer och särskild mat. I några familjehem äter alla middag tillsammans medan familjehemsföräldern i ett familjehem uttrycker att det tyvärr inte blivit så eftersom de alla är hungriga på olika tider. Två familjehem köper dessutom in halalkött eftersom barnen särskilt önskar detta, medan ett annat familjehem låter barnen eller ungdomarna äta som de övriga i familjen, dock serverades inte de muslimska barnen griskött.

JOHAN (familjehemsförälder): Man fick vara mer vaksam på köket för han är ju muslim, men det har inte varit några problem. För vi är en konstig familj, jag är köttätare och Kristina (frun) och dotter är vegetarianer och Akram är muslim (*ha ha*). (Gruppintervju 2 med familjehemsföräldrar)

Samtidigt som dialogutdraget ovan illustrerar familjehemsföräldrarnas mycket olika syn på barnens eller ungdomarnas matvanor så verkar dock förhandlingsutrymmet kring mat och ritualer förefalla litet större för de barn och

5. Intressant i sammanhanget är att den nyanländas bidragsnivå inte påverkas av att hen eventuellt jobbar vid sidan av introduktionskursen men att frånvaro från denna bestraffas med indragna medel. Det är tydligt att de nyanlända eller de asylsökandes deltagande på arbetsmarknaden premieras medan ett icke-deltagande indirekt tillrättavisas.

ungdomar som bor i familjehem jämfört med de som bor på ett gruppboende. (I alla fall bland de familjehem kontra gruppboenden som vi intervjuat). Bara ett av de gruppboenden vi samtalat med berättar t.ex. att de serverar halalkött till sina muslimska barn och ungdomar (gruppboendet Paranöten) medan ett annat istället är mycket tydligt med att poängtera att det rent utav är ”fel” att låta ungdomarna styra matvalet på boendet (gruppboendet Solrosen). Få av gruppboendena pratar särskilt mycket om hur barnens religiösa ritualer får utrymme i vardagen. Däremot berättar de om hur de hänvisar barnen och ungdomarna till moskén eller trossamhällen i närheten. På boenden förefaller religion och religiösa praktiker ofta bli något som barnen själva eventuellt får sköta utanför hemmets fyra väggar.⁶

Familjehemmen berättar också om hur de försöker anpassa sig så att barnen eller ungdomarna som önskar det kan få förrätta bön i hemmet. En familjehemsförälder uppger att hon upplevt den ”ständiga” tvättritualen i samband med bönen som störande och att hon därför har uppmanat ungdomen att torka upp efter sig i badrummet (gruppintervju 1 med familjehemsföräldrar). En annan familjehemsförälder betonar istället hur *olika* barnens eller ungdomarnas intresse för att praktisera religion kan vara: Enligt honom har den ena av hushållets två ensamkommande ungdomar valt att leva mer strikt ”muslimskt” medan den andra anammat ett mer ”svenskt” levnadssätt (gruppintervju 1 med familjehemsföräldrar). I mannens berättelse blir det att ”försvenskas” synonymt med att vilja klä sig enligt de senaste (västerländska) modetrenderna och lyssna på den senaste musiken medan ”att leva mer muslimskt” blir att gå till moskén varje veckoslut och börja dagen med en bön redan klockan 5 (ibid).

Enligt Watters (2008) är det viktigt att komma ihåg att religion och religiositet inte är något alla ensamkommande barn och ungdomar behöver vara särskilt upptagna av, så gruppboendenas tillsynes ointresse för barnens religiösa sammanhang kan mycket väl spegla att just deras barn eller unga inte heller varit särskilt intresserade. Detta illustreras också i familjehemsföräldrarnas berättelse som visar hur två barn i samma hushåll kan ha väldigt olika inställning till eller önskan om att praktisera religion. Samtidigt kan dock ett icke-fokus på religion från gruppboendenas sida också belysa att boendena genom att se sin roll som en *lots in* i det svenska samhället ibland kanske tenderar att vara blinda för det som för barnet eller ungdomarna kanske kan vara viktiga uttryck för deras identitet. Familjehemsföräldrarna verkar mer inställda på att skapa utrymme för barnen att praktisera religion om de så önskar samtidigt som det blir tydligt att såväl familjehemsföräldrar

6. Vi har inte explicit ställt intervjupersonerna frågor om religion eller religiös praktik. Temat religion kom dock upp i samtal med familjehemsföräldrar.

som barn måste hitta eller förhandla fram ett sätt att anpassa sig till varandras vanor i vardagen.

ACHMED: Ja men du ger dem (de ensamkommande ungdomarna) inte gris i alla fall?

ANNA: Nej ingen gris, där går gränsen.

ACHMED: Blandfärs?

ANNA: Ja blandfärs ja (*ba ba*). (Gruppintervju 1 med familjehemsföräldrar)

Kohli, Connolly och Warman (2010) betonar dessutom att mat och matlagning har innebörder som sträcker sig långt utöver att enbart handla om att fylla magen, undvika hunger och näringslära. *Mat* såväl som *ätande* är också viktiga sociala praktiker. För ensamkommande barn och ungdomar kan mat som smakar och ser bekant ut skapa en känsla av kontinuitet. Enligt Kohli, Connolly och Warman (*ibid*) är det därför viktigt att barnen och ungdomarna utöver att de förväntas tillreda maten också får känna sig delaktiga i beslut som berör mat som serveras på boendet såväl som i familjehemmet.

Både i familjehem och på de gruppboenden där vi har gjort intervjuer försökte man på olika sätt underlätta för barnen eller ungdomarna att hålla kontakt med föräldrar om sådana fanns, några boenden erbjöd t.ex. barnen telefonkort. Släktinghemmet vi intervjuade och ett av de offentliga familjehemmen skilde ut sig från övriga boenden och familjehem genom att åka med eller möjliggöra så att ungdomarna kunde resa på besök dit där deras mammor levde. Betydelsen av att på detta sätt få möjlighet att återse en förälder igen kan inte underskattas, vilket vi också tar upp i ungdomskapitlet.

På samma sätt som i familjehemmet ser också boendepersonal det som viktigt att "stödja" barnet eller den unge att "våga ta sig ut" i samhället. Samhällsstödjarfunktionen kommer också här att handla om (precis som för familjehemsföräldrarna) att personalen går med ungdomarna på vård- eller tandläkarbesök eller till skolan men också om att de finns med eller uppmuntar ungdomarna att söka sig till olika fritidsaktiviteter. Boendepersonalen betonar också hur de själva är delaktiga i att organisera sportaktiviteter som kan komma ungdomarna till del.

ERIK: Jag tycker vi har hållit igång bra till exempelvis med fotboll för våra killar, det är en utav de få grejerna som vi intensivt nästan kan tömma hela institutionen (...) annars kan det vara svårt att få killarna att få alla att följa med, det är en väldigt sådan internationell grej.

NAMIR: (...) Vi spelar fotboll nästan fem gånger per vecka. De hade lite tur för att jag är sportkille. (Gruppintervju med anställda från fyra olika boenden samt familjehemskonsulent)

I intervjuutdraget ser vi hur två anställda vid två olika grupphem betonar ungdomarnas intresse av att delta i fysiska aktiviteter såsom t.ex. fotboll. Att sporta tillsammans är något flera av de boendeanställda anser kan motivera barnen eller ungdomarna att ”komma ut” i samhället. Enligt Erik handlar detta också om att fotbollen är ett slags internationellt eller globalt språk som alla (ungdomar eller pojkar) kan och/eller är intresserade av och som liksom överbrygger de olikheter som skilda språk och kulturer kan innebära. Namir ivrar också för att få med ”pojarna” på sitt boende att spela match flera gånger i veckan.

Fotboll verkar vara en vanligt förekommande sport som flera av de boende på (pojck)hemmen får möjlighet att ta del av eftersom flera av gruppboendena har fotbollsintresserad boendepersonal (”sportkillar”). *Gymträning* är en annan av de vanligaste aktiviteterna som barnen eller ungdomarna erbjuds. Detta lyfter en problematik där det blir tydligt att om inte personalen själv visar ett aktivt intresse för en (sport)aktivitet så tvingas barnen eller ungdomarna förlita sig helt på sina egna resurser för att komma i gång med den aktiviteten. Det är en tendens i berättelserna från grupphemmen att barnens eller ungdomarnas intresse, lust och mod sinar efter ett tag. Det är krävande för de ensamkommande ungdomarna att själva söka upp och ta kontakter utanför boendet om inte boendepersonalen går med och underlättar eller ”tolkar” samtalet. Ett exempel på detta är grupphemmet där en flicka efter kort tid la av med att utöva en sportaktivitet eftersom ingen annan från boendet deltog eller var intresserad av sporten eller följde med henne när hon skulle träna (Gruppboendet Jordnöten).

En annan problematik för de ensamkommande barnen som grupphemmen belyser är den svårighet som avsaknaden av de fyra sista siffrorna i personnumret innebär i praktiken. Utan dessa siffror får ungdomarna ofta svårigheter med att gå med i ett lag eller i en förening. Avsaknaden av ett personnummer blir ett strukturellt hinder för de ungdomar som väntar på asylbesked eller de som fått avslag på sin ansökan. För att lösa detta problem väljer några boenden att istället låta ungdomarna spela tillsammans med resten av gruppen på boendet (såsom i citatet från de boendeanställda Erik och Namir) eller att grupphemmet köper ett gemensamt ”klippkort” till gymmet som barnen/ungdomarna kan använda enligt en turtagningsprincip. Knappa ekonomiska förutsättningar är ytterligare en annan strukturell faktor som dämpar de ensamkommande barnens möjligheter att bedriva olika sportaktiviteter m.m. Ofta avkrävs de en medlemsavgift samt kostnaden för inköp av diverse utrustning för att kunna delta. Ibland kan verksamma eldsjälur inom idrotten eller frivilligorganisationer såsom Rädda Barnen fixa eller hjälpa den unge med begagnade kläder eller annan utstyrsel, men detta

är ingen generell regel eller tilldelning som kommer alla de ensamkommande barnen eller ungdomarna till del.

Personal på grupphemmen uttrycker också att de inte upplever föreningslivet utanför som vare sig särskilt välkomnande eller aktivt i sitt bemötande av ensamkommande barn. Istället poängteras återigen vikten av att personalen följer med ungdomarna de första gångerna för att underlätta kontakterna och fungera som brobyggare eller någon som idogt går in för att skapa öppningar för barnen/ungdomarna. Igen synliggörs att personalens egna kontaktnät eller intressen blir viktiga i arbetat med att öppna dörrar för barnen. Där inga intressen eller kontaktnät finns är möjligheterna begränsade för barnet eller den unge att börja med en särskild idrott eller följa upp ett speciellt intresse.

I praktiken innebär detta dock ofta att de ensamkommande barnen hänger med boendepersonalen samt de övriga barnen på boendet ut på olika aktiviteter och att deras fritid samtidigt också är begränsad till detta nätverk. Ett deltagande i sportaktiviteter i sig blir därför inte med nödvändighet en garant för att ungdomarna får möjlighet att träffa barn och ungdomar utanför boendet.

Boendepersonalen efterfrågar också att skolorna ska verka mer aktivt för integration av de ensamkommande barnen eller ungdomarna.

MADELEINE (boendepersonal): det hade jag nog kunnat önska att skolan skulle... kanske integrera klassen litet mer med andra klasser eller på annat sätt... de är en väldigt egen ö i skolan. (Intervju med personal vid gruppbendet Jordnöten)

Det barn och ungdomar verkar hitta i form av andra bekantskaper och nätverk utanför boendet är ofta andra ensamkommande barn och ungdomar de mött under sin tid i Sverige eller under flykten eller de andra barnen i introduktionsklassen, barn och ungdomar som de träffat som talar samma språk eller som de mött genom olika religiösa eller kulturella föreningar. Barnen och ungdomarna har ofta svårt att hitta nätverk utanför de som erbjuds med utgångspunkt i den egna religionen och språket. Ibland tycker boendepersonalen att det är mycket bra att de kulturella nätverken finns kring barnen och att barnen och ungdomarna självklart själva *väljer* och föredrar språk- och kulturgemenskap framför annat umgänge. Frågan om vad barnen *väljer* när det gäller umgänge kan dock ibland också väcka frågor om vad barnen och ungdomarna är *hänvisade* till, när inget annat finns till hands (se också ungdomskapitlet).

Att förhålla sig till att barn/ungdomar lever under olika villkor

En annan utmaning i praktiken som flera bland boendepersonalen särskilt lyfter fram är hur de bäst skall göra för att jobba med barn eller ungdomar som har ett avslagsbeslut hängande över sig eller som lever i väntan på ett slutligt asylbesked. På samma sätt som pedagogerna, socialsekreterarna, de gode männen och andra som vi intervjuat intygar, så lyfter också boendepersonalen fram ensamkommande barn som särskilt utsatta för psykisk ohälsa och som en grupp som ofta mår mycket (psykiskt såväl som fysiskt) dåligt. Vikten av att finnas ”nära”, kunna ge en kram samt ibland bara lyssna till den unges förtvivlan är något som särskilt boendepersonalen oavsett struktur på grupphemmet försöker göra för att stödja de barn och ungdomar som mår dåligt.

Ibland uttrycks också en önskan om att separera de avvisade barnen eller ungdomarna från de som befinner sig mitt i en asylprocess respektive de som fått uppehållstillstånd. Personalen argumenterar för att ett sådant särskiljande skulle kunna gynna de ensamkommande barnen i praktiken. Barnen med PUT, barnen som är asylsökande kontra barnen som har fått ett beslut om avvisning utgör tre olika läger av barn och ungdomar med väldigt skilda villkor och rättigheter. Barnen som kan ansöka om återbetalning från Migrationsverket (de asylsökande) eller kommunen (de ”PUT:ade” barnen) har en helt annan ställning än de barn som fått ett beslut om avvisning och som i och med detta fått mycket kringskurna rättigheter. Detta skapar förstås en orimlig situation, där barnen eller de unga mår dåligt och personalen inte riktigt vet hur de bäst ska agera. Frågan är om en sådan separering snarare handlar om personalens önskemål om att kunna känna mer kontroll över situationen på boendet? Vardagslivet i grupphemmet präglas av hur läget är och upplevs med tanke på avslag och väntan på uppehållstillstånd. Barnens öden ligger i händerna på Migrationsverkets handläggare och avgörs inte på eller av boendet samtidigt som det är där de är hänvisade att leva sitt liv under tiden och det är där resultatet av Migrationsverkets beslut får praktiska konsekvenser i vardagslivet.

Rutiner blir återigen viktiga för att grupphemmet skall fungera givet de olika förutsättningar som barnen och ungdomarna har och för att arbeta bort den ambivalens som skilda villkor skapar. Rutiner och en schemalagd vardag skapar ramar kring ett känslolov som stormar, för ungdomarna, men också för den personal som skall arbeta med dem (intervju med gruppboendet Paranöten AB). Rutiner och en schemalagd vardag blir återigen viktiga för att normalisera situationen på gruppboendet.

Utmaningen att förhålla sig till att ensamkommande barn och ungdomar kan leva under mycket olika villkor verkar inte vara lika stor för familjehemmen. Dock tvingas familjerna förhålla sig till att det barn eller den unge som kommit in i deras hem kanske inte får stanna kvar i Sverige i slutändan.

KRISTINA (familjehemsförälder): Vi kände ju redan första dagen att det här går ju inte, så där hade vi ju förfärliga... alltså just med tanke på vad gör vi om han nu blir ivägskickad för att släppa honom det går inte, utan då får man kunna ta kontakter, alltså vi började jobba med det här hur följer man upp då en ungdom som åker tillbaks, vart han hamnar, kommer han till sin familj? Massa sådana frågor som man har. (Gruppintervju 2 med familjehemsföräldrar)

En familjehemsmamma uttrycker det som att hon behövt leva med en stark oro att inte veta med säkerhet om den unge som kommit att bli en del av hennes vardag och som hon knutit an till plötsligt riskerar att återsändas till hemlandet igen. I familjehemsföräldrarnas berättelse var detta något hon försökte förhålla sig till genom att leta möjliga utvägar; såsom hur göra för att hitta den rätta "kontakten" för att få en nyvärdering av asylärendet eller för att kanske finna någon som kunde hjälpa henne att låta "hennes" ensamkommande pojke gå under jorden etc.

I sättet att förhålla sig till en eventuell utvisning verkar dock såväl familjehem som gruppboende försöka att inte tänka eller spekulera för mycket kring frågor om hur det går för barn eller ungdomar som avvisas eller hur det kommer att bli om ett beslut är negativt. Istället ligger fokus mycket på ett konkret plan och "här och nu" i verksamheten.

Vid boendet "Solrosen" talas det såhär om fall av "avvikelser" i samband med att två ungdomar försvunnit från boendet:

STINA (boendepersonal): (...) de var säkert överåriga, de kom som 15-åringar, men vi uppfattade inte att det var två 15-åringar och de hade en problematik, speciellt den ena av dem, som gjorde att vi bedömde att de behövde mer hjälp än vad vi kunde ge på det här boendet så att säga. (Intervju med boendepersonal vid gruppboendet Solrosen)

I berättelsen om de försvunna ungdomarna sätts det faktum att de avvek från grupphemmet i samband med att de varit "överåriga" och att de också (särskilt den ena) mått psykiskt mycket dåligt. I kommunen eller lokalsamhället där boendet placerats hade det funnits motvilja mot att få till stånd ett gruppboende för ensamkommande barn och ungdomar hade bland annat fått undervisning på boendet istället för i skolan. På grund av policyändringar från Migrationsverkets sida blev de två ungdomarna också under en längre period de enda barnen/inneboende på gruppboendet. Deras hälsa kunde kanske också uppfattas som relaterad till den isolering som rådde samt känslan

av hopplöshet över att ha fått ett avslagsbeslut. I personalens berättelser ses deras försvinnanden dock snarare som ett tecken på att ungdomarna – eller de unga vuxna – var ”överlevare och ville klara sig själva”, att de i och med att de enligt personalen troligtvis var äldre än 15 dessutom var kapabla att göra det och att de dessutom hade med sig en typ av problematik som gjorde boendet olämpligt för dem (eller att de i princip var olämpliga för boendet?).

I sin rekonstruktion av det inträffade anser inte personalen heller att de kunde ha handlat annorlunda gentemot ungdomarna. Istället är det interaktionen dem emellan som enligt boendepersonalen ledde fram till beslutet att avvika. Den ungdom som kom först blev indragen i något av den som kom sist. Den första var enligt personalen motiverad att skapa sig ett liv i Sverige, men hade förlorat alla förhoppningar när avslaget kom. Hen ville säkert något annat men kunde inte stå emot den andra ungdomens påtryckningar.

CHRISTIAN (boendepersonal): (...) Vi har väl diskuterat det ganska mycket men vi har kommit fram till att han (otydligt...) hen ville säkert men hen kunde inte. (Intervju med boendepersonal vid gruppboendet Solrosen)

Ur boendepersonalens perspektiv förklaras svårigheterna kring ungdomarnas avvikelser också med att personalen själva inte fått *välja* ungdomar till gruppen och på så sätt fått styra upp grupp sammansättningen. Personalen har i nuläget inte heller någon kontakt med dem och har också bara en vag uppfattning om vad som kan ha hänt dem.

I andra fall där boendepersonalen pratar om avvisade och verkställda barn eller ungdomar och barn som avvikit, så uppfattades de ofta som antingen ungdomar som kommit att ”acceptera sitt öde” och därefter återvänder till ursprungslandet eller till det Dublinland de utvisats till eller som ungdomar som ”tar saken i egna händer” och sticker. Gemensamt är att ungdomarna anses ha ett inre driv eller agens och att de anses agera utifrån denna. Samtidigt uppfattas ungdomarna som avviker ofta som ambivalenta och problematiska så som de två ungdomarna i berättelsen från boendet Solrosen. Även om boendepersonalen ofta detaljerat kan räkna upp olika typer av likartade beteenden som barn/unga som riskerar att avvika uppvisar så talar boendepersonalen sällan om hur de själva bör agera gentemot barnen eller ungdomarna för att förhindra detta. Att avvika konstrueras som resultat av utifrån kommande påtryckningar eller som resultat av barnens/ungdomarnas egen drivkraft.

Personalen antar ofta att det på något sätt ”gått bra” för de barn och ungdomar som avvisats eller avvikit. Dock är detta oftast baserat på hörsägnar och den information som personalen har får de oftast från andra ungdomar på boendet. Personalen verkar dock lugna sig med det. Att inte ha kontakt med barn eller ungdomar som avvikit eller bara ha en vag uppfattning om

vad som blivit deras öde efter avvisning/utvisning verkar vara ett vanligt sätt för boendepersonalen att förhålla sig.

Ett annat tema i grupp- eller familjehemmens berättelser handlar om att "några barn" är berättigade till eller "får" mer än andra ensamkommande ungdomar på grund av att hemkommunerna har olika regelverk eller för att deras gode män är mer "påstridiga" än andra gode män. Några av de gode männen avsätter också mycket mer tid för "sina" ensamkommande barn och ungdomar, gör utflykter med dem och följer upp dem mycket noggrannare än många andra gode män. Detta skapar återigen enligt personalen på grupphemmen ojämlika villkor på boendena och mellan de olika ungdomarna (se också de gode männens tankar om ett gott kontra dåligt god manskap).

Ojämlika villkor är uppenbarligen något som upplevs ambivalent för de anställda. Det är "inget fel i det" som en intervjuperson säger (gruppintervju med anställda från fyra olika boenden samt familjehemskonsult) men det påverkar boendemiljön på så sätt att barnen och ungdomarna ser vad de andra "får" och därför kräver de eller tycker de sig vara berättigade till mer eller samma som de andra. På samma sätt som att barnen eller de unga lever med olika beslut eller i olika skeden av asylprocessen, är "olika villkor" också något som utmanar relationen mellan personalen och ungdomarna och därigenom präglar detta boendemiljön. Ett exempel som personalen vid Mandelbo nämner är att när barn eller ungdomar hänvisas dit från transitboendet så har de ofta vant sig vid att t.ex. "få" olika materiella saker som de därför också förväntar sig ha tillgång till på grupphemmet. Detta hade i ett fall utlöst en strejkaktion från ungdomarnas sida (gruppintervju med anställda från fyra olika boenden samt familjehemskonsult).

Familjehemsföräldrarna pratar också i termer av att de anser att ensamkommande barn är kravstora och enligt familjehemsföräldrarna berättigade till *mer* än andra familjehemsplacerade barn och ungdomar.

ANNA (familjehemsförälder): (...) jag tror att de svenska fosterbarnen får mindre än våra invandrare. (Gruppintervju 1 med familjehemsföräldrar)

Detta är något vissa av familjehemsföräldrarna tänker kring och också försöker utjämna i praktiken genom att istället för att köpa in en ny cykel välja att köpa in en begagnad eller genom att ersätta en förhållandevis dyr och borttappad mobiltelefon med en billigare variant. I sina berättelser är det tydligt att detta enligt familjehemsföräldrarna "får vara bra nog" i jämförelse med vad "andra barn eller ungdomar" i en liknande situation kanske får. Erik (anställd på gruppboendet Mandelbo) uttrycker sig såhär:

ERIK (boendeanställd): För mig, de killarna då som fått den här fribiljetten till paradiset Sverige, så för mig är det ju alltså så att man försöker styra och

hjälpa dem till att de ska förstå det här med studier och att man ska sköta sig och försöka skaffa sig en bra framtid, inte gå den snabba vägen för den leder oftast inte alltid bra alltså man hänger sig åt kriminalitet osv.” (Gruppintervju med anställda från olika grupphem och en familjehemskonsult)

I hans berättelse lyfts vikten av att *styra* barnen och ungdomarna i riktning mot studier och skötsamhet snarare än att ”gå den snabba vägen”. Barn och ungdomar som ”kräver för mycket” bör enligt Erik i citatet ovan avkrävas motprestationer såsom att förstå vikten av studier och skötsamhet. *Skötsamhet* skapas i citatet som en implicit motsats till att ”gå den snabba vägen” (och hamna på en kriminell bana). Implicit i berättelserna ligger kanske en bild av hur boendepersonal såväl som familjehemsföräldrar anser att barnens eller ungdomarnas hemmiljö *där* sett ut och vad de därför (med tacksamhet i stället för kravstorhet) borde ta emot *här* och vad som därför borde vara barnens och ungdomarnas *rätta* fokus.

”Barns behov bör styra” – de gode männens och socialsekreterarnas perspektiv

Flera av de gode männen såväl som socialsekreterarna som deltagit i denna studie poängterar vikten av att utgå från barnets individuella behov när ett beslut skall tas om vilken boendeform som är mest lämplig. Som vi nämnde i introduktionen till detta kapitel har samtidigt några av kommunerna inom Göteborgsregionen valt att enbart erbjuda “sina” ensamkommande barn och ungdomar ett boende i familjehem. Detta ställer sig flera av de gode männen samt socialsekreterarna mycket kritiska till, då det finns barn som enligt dem kan ha dåliga erfarenheter av att bo i familjehem, som inte fungerar på ett gruppboende eller kan anses ha för stora problem för att kunna placeras i familjehem.

I intervjuer med såväl gode män som socialsekreterare framförs ibland ganska samstämmig kritik mot förhållandena på olika grupphem och familjehem med och utan släktanknytning som kan vara viktig att lyfta fram och diskutera i förhållande till de perspektiv på boendeverksamhet som framhölls i det förra avsnittet. Kritiken måste också tolkas mot bakgrund av att socialsekreterare och gode män ser det som viktigt att lyfta upp sådant som borde eller kan förändras och att de intervjuades roller (“problemlösare” och ”ställföreträdande förälder”) också innebär att de vill peka på behov av verksamhetsutveckling.

”När ekonomin styr placering samt vardagsliv på grupphemmet”

Socialsekreterarna som vi intervjuat är oftast mer kritiska än positiva till grupphemmet som boendeform för de ensamkommande barnen. Bedömningen

handlar först och främst om hur upphandlingsregler upplevs som dominerande princip framför betydelsen av kvalitet eller närhet. Några av de socialsekreterare som intervjuades i en av kranskommunerna betonade hur de såg risker med ett system där det går att göra stora ekonomiska vinster på att ge omsorg till ensamkommande barn. Att ensamkommande barn och ungdomar på detta sätt samtidigt blir "big business" är också en farhåga som några av de gode männen uttrycker. Den gode mannen Elisabeth anser t.ex. att detta "vinstjagande" dessutom ger personalen en snål inställning gentemot barnen. Boendena borde enligt Elisabeths resonemang kunnat kosta på barnen och ungdomarna såväl t.ex. gymkort som ett extra fritidskort som möjliggör att barnen kan resa också på kvällar och helger. I intervjuerna med boendepersonal ansågs istället just frågor om barnens knappa ekonomi på sätt och vis ligga utanför boendets ansvarsområde. Det angavs istället som förklaring till varför barnen i högre eller lägre grad kunde delta i olika aktiviteter.

En annan aspekt som problematiserades av socialsekreterarna i förhållande till temat ekonomi var hur upphandlingsregler gör att de känner sig tvingade att flytta barn, kommunplacerade i "deras kommun", till gruppem lokaliserade utanför kommungränserna. Detta ger i praktiken flera av de ensamkommande barnen och ungdomarna oproportionerligt långa resvägar till skola och fritidsaktiviteter, samtidigt som det medför svårigheter för socialsekreterarna att göra sitt nätverksarbete på bästa sätt. I kommunen där barnen är placerade har socialsekreterarna inte samma kontaktnät inom fritids- och föreningsliv som i den kommun där de själva arbetar. Socialsekreterarna berättade dessutom att de, på grund av avståndet, ibland gör färre hembesök hos de barn som är bosatta utanför kommunen.

En annan socialsekreterare menar att upphandlingsreglerna kanske inneburit att priserna på dygnsvården sänkts. Det krävs därför enligt hen att socialsekreterare har mycket på fötterna för att kunna hävda att ett boende har så stora brister att det inte bör ingå bland de boenden som kommunen har ett gällande avtal med.

Vad som blir tydligt i socialsekreterarnas berättelser är att oavsett syn på huruvida den offentliga dygnsvården skall konkurrera på en öppen marknad eller ej, så måste verkligen fler element än enbart kostnadsfrågor vägas in i bedömningen av olika placeringsalternativ.

För den gode mannen Per är det problematiska istället att boendemiljön på gruppboenden riskerar att bli för institutionsliknande och spartansk. Trots boendenas intentioner och försök till aktiviteter, kan det ändå bli rätt så mycket tristess för barnen på boendena. Barnen och ungdomarna tvingas t.ex. äta på bestämda tider och nekas mat om de inte dyker upp på de fasta tiderna. De gode männen Ingegerd och Mona beskriver ett gruppem, som de har varit

i kontakt med som rent osmakligt: med råttfällor i köket och gardiner på svaj medan de gode männen Ing-Britt och Liselott ser det som problematiskt att personalen på flera boenden enligt dem verkar vara oengagerade och inte tillräckligt aktiva tillsammans med barnen. I sådana fall blir ett grupphem mer utav en förvaringsplats än en plats där barnen och ungdomarna får sina basbehov tillgodosedda och möjlighet att introduceras i lokalsamhället tillsammans med boendepersonalen.

Vad som vidare anses påverka boendemiljön för de barn som placerats på grupphem, av såväl socialsekreterare som gode män, är själva organisationen på boendena där personalen kommer och går och arbetar i skift. Även om barnen eller ungdomarna kanske har sina speciella kontaktpersoner bland personalen så är denna person kanske inte där jämt. Stor genomströmning och omsättning på både barn och personal, gör att de gode männen fruktar att boendena lägger för lite krut på att bygga nära relationer mellan enskilda vuxna och barn och ungdomar. Detta gör också vissa socialsekreterare tveksamma till att under längre tid placera ensamkommande barn och ungdomar på samma boende. Stor personalomsättning försvårar dessutom för att goda kontakter etableras mellan socialtjänsten och boendet (såväl som mellan boendepersonalen och barnen) då det krävs en viss kontinuitet för att kunna bygga upp ett bra samarbete och samverkan, enligt socialsekreterarnas resonemang.

En relation mellan en vuxen och ett barn kräver såväl ett ömsesidigt personligt erkännande som ett visst mått av inbördes bekräftelse. Denna reciprocitet kan innefatta olika grader av mellanmänsklig kärlek, omtanke och intresse. Enligt ett sådant resonemang kan det vara svårt för ett barn eller en ungdom utan närvarande föräldrar och släktingar att knyta an till samt känna tillit till en vuxen person som avgränsar sin omtanke och omsorg om dem till en specifik plats och till specifika tider och dagar. En socialsekreterare i en utav Göteborgs kranskommuner önskar att boendena istället satsade mer på att bygga samt vårda relationerna med ungdomarna. Dessa relationer ser socialsekreteraren som avgörande för huruvida ungdomarna sedan själva skall kunna bygga egna nära relationer med vänner och med flickvänner eller pojkvänner. Det kan finnas flera skäl till att personliga relationer mellan vuxna och barn på gruppboenden inte utvecklas enligt socialsekreteraren. Ett är förstås att genomströmningen av personal och barn försvårar för utvecklingen av personliga relationer som sträcker sig över tid. Ett annat skäl kan vara att boendepersonalens relationer till barnen avgränsas i tid och i rum: Personalen går ”hem” efter sitt arbetspass, hem till sina nära och privata relationer.

Samtidigt som de flesta gode män ställer sig kritiska till driften och strukturen på flera grupphem, har de också klart för sig vilka förutsättningar ett boende borde ha för att fylla sin funktion. För att ett grupphem skall fungera

skall det enligt de gode männen Mona och Ingegerd inte ha för många platser och en förhållandevis låg personalomsättning. Boendepersonalen skall vara engagerad och aktivera sig med barnen. Några gode män poängterar att personalen borde vara ”professionell” i betydelsen utbildad för att ta hand om ensamkommande barn och ungdomar. Det bör också finnas en gemensam struktur där personalen har koll på barnen, där man äter gemensamma middagar, där barnen får hjälp med läsläsning och där personalen ser till att barnen och ungdomarna kommer i säng i tid. De barn och ungdomar som av olika anledningar inte dyker upp till de fasta måltiderna skall dock samtidigt inte bestraffas. Ett bra boende erbjuder barnen tillgång till datorer och internet så att de kan utöva sitt skolarbete, utveckla sitt språk, söka information, översätta ord och kommunicera med andra barn som talar ett annat språk samt stödjer barnen i att hålla kontakt med släktingar och vänner på andra platser. Barnen och ungdomarna borde ha rätt att ringa sina föräldrar en gång per vecka. När ovanstående infrias tycker de gode männen att en placering på grupphem kan fungera för de ensamkommande barnen.

Fler av punkterna på de gode männens lista matchar samtidigt den verksamhet som boendepersonal vi intervjuat lyfter fram när de beskriver sitt arbete med de ensamkommande barnen. Betoningen på professionalitet är dock frånvarande i boendepersonalens berättelser samtidigt som många av de boendeanställda hade sina bakgrunder inom pedagogiskt eller socialt arbete. Att personalen själv har migrationserfarenheter eller pratar fler språk verkar ibland ha framhållits mer i rekryteringsprocessen än en utbildning inom det socialpedagogiska området.

Att inte skraddarsy en särskild ”professionalitet” i arbetet med ensamkommande barn och ungdomar är samtidigt en strategi som enligt Engebrigtsen (2002) kan förstås som ett uttryck för en ”lekmansideologi” där det finns en skepsis mot specialiserade behandlingsformer och där arbete, ansvar och social delaktighet i t.ex. idrott anses leda till god psykisk och fysisk hälsa (ibid: 81f). Det kan finnas anledning att problematisera ett sådant synsätt eftersom det kan bidra till att skapa en pragmatisk inställning till ensamkommande barn och ungdomar där deras oberoende betonas (de är ju ”survivors” som är vana att klara sig själva). Risk finns att de i och med detta delvis görs ansvariga för sin situation i Sverige och att boendepersonalen ser sin uppgift som begränsad till att tillgodose deras basbehov. (Vi kommer att återkomma till detta under temat psykisk hälsa i slutdiskussionen.) Det går också att koppla motviljan mot professionalisering till hur boenden drivs med vinst- eller sparkrav: att anställa kunnig och utbildad personal är förstås också en fråga om kostnader.

”Att komma till en riktig familj” – familjehem med och utan släktanknytning

Familjehem är det boendialternativ som passar bäst för de yngre barnen, uttrycker några av de gode männen som samtidigt betonar vikten av att boendialternativ tydligt svarar mot det individuella barnets eller ungdomens behov. Den gode mannen Ing-Britt säger att hon har jättegod erfarenheter av familjehem och att skillnaden mellan familjehemmet och gruppboendet är att barnet eller ungdomen kommer till en *riktig familj*. Den gode mannen Per anser att familjehem därför har ett annat omhändertagande än institutioner. Liknande perspektiv gav t.ex. anställda på gruppboenden också uttryck för i intervjusituationen: familjehem vore kanske det mest önskvärda ur integrationssynpunkt men ansågs samtidigt inte vara lämpligt för de större barnen och ungdomarna som kanske hade vant sig vid en större grad av autonomi.

De gode männen Ingegerd och Mona beskriver vilka kriterier de tycker vore önskvärda när ett familjehem skall anlitas: Familjehemsföräldrarna borde enligt dem inte vara *för* gamla. De borde åldersmässigt kunna vara barnets biologiska föräldrar. Detta för att orka ta hand om barnen eller ungdomarna över tid. De skall heller inte utnyttja barnet som barnvakt för sina egna barn. De skall inte vara frireligiösa om barnet är muslim, då detta kan innebära konflikter för barnet. Samtidigt som en av familjehemsföräldrarna i denna undersökning såg det som positivt att som ”senior” kunna ta hand om ensamkommande barn och ungdomar (”nu när jag har all tid i världen”), stöds alltså inte denna upplevelse av de gode männen berättelser. Vad som istället implicit framhålls är att familjehemsföräldrarna i den bästa av världar borde bli som barnens eller ungdomarnas adoptivföräldrar och att ”föräldrar” som sådana idealt sätt inte bör vara *för unga* eller *för gamla*. Det finns också en underton av att familjer bör dela livsåskådning. För stora skillnader – frikyrklig kontra muslim – anses i detta hänseende kunna leda till konfliktsituationer. (Samtidigt som ett alternativt synsätt kunde vara att en religiös förälder kanske i vissa fall kan ha större förståelse för utövandet av religiös praxis.)

En socialsekreterare som arbetar i en av Göteborgs kranskommuner beskriver hur kommunen där hon arbetar i första hand placerar de ensamkommande barnen och ungdomarna i familjehem. Socialsekreteraren ställer sig samtidigt kritisk till att det är familjehemmet som väljer ut vilket barn de vill ha och som beslutar hur länge barnet får stanna. Å ena sidan kan familjehemsvård förstås som *villkorad*: det är den enskilda familjens goda vilja som är den styrande principen. Å andra sidan prioriterar trots detta kommunen en familjehemsplacering eftersom förhoppningen finns om att barnet eller ungdomen får en ”riktig” familj som tar hand om den. Förväntningen

är att de ensamkommande barnen på detta sätt integreras in i ett familjeliv med olika nätverkskontakter och att barnet eller den unges vidare väg in i samhället kan underlättas.

Styrkan med familjehemsplaceringar i släktinghem är enligt socialsekreterarna att de ensamkommande barnen redan har en anknytning till släktingarna eller gemensam tillhörighet baserad på släktband, språk och ursprung. Gemensamma sociala band och en känsla av tillhörighet gör kanske att slakten tar eller känner ett särskilt ansvar. Normer om hur ett ömsesidigt givande och tagande går till inom en familj, vilket vi också varit inne på tidigare i kapitlet kring ungdomarnas erfarenheter, gör kanske att en släktinghemsplacering håller över tid på ett annat sätt än andra familjehem. Svensk såväl som internationell forskning kring placerade barn visar dessutom att just placeringar i nätverkshem är mer varaktiga i jämförelse med andra placeringsformer (se t.ex. Igelhart 1994; Scannapieco mfl 1997; Holtan 2005; Chamberlain m.fl. 2006; Testa 2002 och Farmer 2009).

Liksom i ungdomarnas berättelser uttrycker socialsekreterarna att de ser nätverksplaceringar i s.k. *släktinghem* som mindre villkorade än övriga familjehem. Enligt socialsekreterarna beror detta på att placeringen ofta är att förstå som ett resultat av ett privat beslut: barnets föräldrar och släktingar har kommit överens om att barnet skall tas omhand inom slakten. Ett släktskap anses implicit göra en relation mindre villkorad än en relation som bygger på ett uppdrag från socialtjänsten. Detta är samtidigt ingen entydig bild. Även om inte släktskapet ifrågasätts ger socialsekreterarna parallellt olika exempel på att även en vistelse i ett släktinghem kan vara villkorad.

FRIDA (socialsekreterare): (...) Och sedan tar det ju, i [Göteborgsstadsdelen 2] har vi ju många, särskilt somaliska flickor som vars placeringar inte håller i familjen när de... jag tycker jag ser någon tvåårsgräns att de börjar känna att nej det är trångbott i familjerna, de känner sig inte välkomna, familjerna har tänkt kanske att barnets familj skulle komma och det har väl barnet tänkt också att mamma och pappa ska komma och så gör de inte det. Så både familjerna säger att vi vill inte, vi vill inte ha ansvar längre och barnet säger att jag vill inte bo här längre så då får man hitta andra placeringar.

Det förekommer enligt socialsekreterarna informella avtal mellan ursprungsfamiljen och släktingarna, där de kanske på förhand kommit överens om att ta hand om barnet eller den unge under en viss tidsperiod eller fram tills dess att föräldrarna eventuellt själva kommer till Sverige. Familjeåterföreningar kan vara svåra att få till stånd vilket begränsar de biologiska föräldrarnas möjligheter att komma efter. Oavsett vilket så behöver därför barnen eller ungdomarna ibland omplaceras efter en tid i Sverige.

I några fall hade dessutom socialsekreterarna upplevt det som om släktingarna endast var intresserade av att ta hand om det ensamkommande barnet mot en ekonomisk ersättning. Parallellt som få socialsekreterare ifrågasätter att officiella familjehem tar emot barn mot betalning, så blir kravet om ekonomisk ersättning från släktinghemmet ambivalent. Detta kan handla om att ekonomiska bidrag ses som en motsats till det som uppfattas som en ”riktig” familj; nämligen det privata, det ovillkorade som därigenom blir det ”naturliga”. Huruvida ekonomiska incitament samtidigt görs synonymt med det offentliga, det konstgjorda och ”onaturliga” kan vara värt att reflektera kring.

En placering i släktinghem uppfattas dock också problematisk ur andra aspekter: Enligt socialsekreterarna är släktinghemsföräldrarna ofta själva nyanlända flyktingar som kanske inte hunnit lära sig svenska, de kan ha en mycket varierande utbildningsbakgrund och vara analfabeter som inte etablerat sig på arbetsmarknaden eller fått tillräckligt med kunskaper om hur det svenska samhället fungerar. Dessutom kan de leva under knappa ekonomiska förhållanden och vara trångbodda. Enligt en grupp familjehemssekreterare ökar detta risken för att de placerade barnen får en låg standard vad beträffar tillgång på mat, kläder och tekniska hjälpmedel som t.ex. datorer. Släktingfamiljernas knappa ekonomiska situation gör dessutom att socialsekreterarna misstänker att ersättningen till det placerade barnet i vissa fall delas lika mellan det placerade barnet och de biologiska barnen i hushållet och kanske även används för att avhjälpa nöden hos släktingar i hemlandet (se också socialsekreterarkapitlet om socialsekreterarnas tankar om remitteringar till släktingar).

GUDRUN (socialsekreterare): Jag har jobbat i 30 år och det blev en chock när jag kom hit för det är de ensamkommande barnen, särskilt, har familjer som vi annars inte skulle okeja. Så det är ju en diskussion som idag finns att det här är liksom en sämre kvalitet på familjer som får ta emot de ensamkommande barnen. Vi har order uppifrån kan man säga att man ska säga ja till släktingar, men att de inte håller riktigt. (...) så att det tyckte jag var väldigt svårt innan jag har fått finna mig i att det är så och försöka då hjälpa de familjerna så mycket det går för att barnen ska få ett drägligt liv här i Sverige.

Flera av socialsekreterarna såg därför ett behov av att utveckla stödinsatser som kan kompensera att släktingarna inte alltid kan erbjuda de placerade barnen det integrationsstöd socialsekreterarna anser ensamkommande barn och ungdomar kan behöva. Att släktinghemmet inte alltid får samma ersättning som offentliga familjehem vilket innebär att barn i släktinghem i vissa kommuner får mycket sämre ekonomiska förutsättningar, bekymrade också vissa av de gode männen (se också god manskapitlet).

Upplevelsen av släktinghemsplaceringar som problematiska gick också att skönja i de gode männens berättelser: Enligt de gode männen Mona och Ingegerd utreds inte släktinghem lika noga av socialtjänsten som andra familjehem. Detta är en reflektion som stöds i vår kartläggning. De gode männen Mona och Ingegerd skulle därför önska att alla barn placerades i gruppboenden i väntan på att familjehemmen utreddes ordentligt. Detta skulle enligt dem ge barnen större delaktighet i placeringsbeslutet.

Sammanfattning

I flera av intervjuerna med boendepersonal och familjehemsföräldrar blir det tydligt att de ser sin viktigaste roll som att vara en "samhällsguide" eller en stödperson med uppgift att lotsa barnen in i det svenska samhället. Familjehemsföräldrar såväl som boendepersonal är också viktiga som brobyggare som går med barnen när de söker kontakt utanför boendet. I praktiken innebär dock barnens och ungdomarnas knappa ekonomiska förutsättningar att de är förhindrade från att gå med i vissa idrottsklubbar eller föreningar. De kan ha svårt att betala medlemsavgiften eller köpa in den utstyrsel som krävs. Att boenden köper ett gemensamt gymkort eller tränar hela boendet i fotboll är förstås ett bra initiativ, men oftast får det också konsekvensen att de ensamkommande barnen och ungdomarna hänvisas till att umgås enbart med andra ensamkommande barn eller de andra nyanlända barnen och ungdomarna i introduktionsklassen.

Det blir tydligt att familjehemsföräldrar och boendepersonal ser sig som centrala aktörer i barnens vardagsliv. Flera av de boendeanställda som vi intervjuat trycker dock samtidigt också på sin funktion som självständiggörare på ett sätt som i slutändan kommer att handla om att få relationen att upphöra så fort som möjligt. Att ge barnen eller ungdomarna en handlingsberedskap för att klara sig själva kan synas viktigt eftersom det officiella mottagandet upphör när den unge fyller 18 (eller 21). Detta perspektiv på boendepersonalens uppgift går också att skönja i det som vi i det teoretiska avsnittet benämner som strikt professionella relationer. Professionella relationer kännetecknas av att vara målinriktade (skapa självständiga ungdomar) och syftar i slutändan till att upphöra och står i ett motsatsförhållande till nära relationer kännetecknade av att de innebär känslomässig närhet, impulsivitet och varaktighet. Enligt Honneth (se också teoriavsnittet) är dock nära relationer nödvändiga för att individen skall kunna utveckla en positiv självrelation och för att uppnå ett grundläggande erkännande. Ur de ensamkommande barnens och ungdomarnas synvinkel blir det därför kanske viktigt att de professionella kontakterna kan utvecklas på ett sätt som ger dem några av de nära relationernas kännetecken.

3.5 Att främja hälsa och tillit – hälso- och sjukvården

I detta kapitel beskriver vi hur några personer verksamma inom hälso- och sjukvården ser på sitt uppdrag och sitt arbete med ensamkommande barn och ungdomar. Hälso- och sjukvården är involverad i mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar på litet olika sätt: *vårdcentralerna* kommer t.ex. i kontakt med barnen och ungdomarna i samband med rutinmässiga hälsokontroller av alla nyanlända. *Skolhälsovården* finns med som en aktör som ofta är ganska nära involverad i barnens vardagsliv och som ibland kommer in i bilden redan innan den första hälsokontrollen/kartläggningen har genomförts och som därefter följer upp barnen på olika sätt och genom olika typer av insatser; några av rent hälsomässig, utbildningsmässig eller mer social karaktär eller som en sammanblandning av dessa. Ibland remitteras vissa ensamkommande barn och ungdomar till en utav Västra Götalandsregionens *BUP-mottagningar* p.g.a. psykisk ohälsa. Ensamkommande barn och ungdomar bosatta i Göteborgs Stad kan också hänvisas till ett specialteam som jobbar med *traumaorienterad behandling* ur ett mer holistiskt perspektiv.¹

Hälso- och sjukvården var den del av det kommunala mottagandet där det visade sig vara svårast för oss som forskare att få tillträde och den verksamhet vars olika funktioner och grenar kanske kan synas mest oöverskådlig för den oinvigde. De delar av hälso- och sjukvården som ensamkommande barn och ungdomar kommer i kontakt med inbegriper såväl *regional* (Västra Götalandsregionen) som *kommunal verksamhet* vilket gör att rollfördelningen ibland är svår att greppa för de människor som arbetar inom olika vårdsegment (se mer om detta under avsnittet om samverkan i detta kapitel) såväl som för de olika brukare som skall ta del av denna vård. De olika hälso- och sjukvårdsaktörerna hade i normalfallet inte heller ensamkommande barn som en särskild målgrupp, men i arbetet med t.ex. skolhälsovård, hälsoundersökningar eller traumabehandling stötte hälso- och sjukvårdspersonalen ibland på ensamkommande barn.

Det är viktigt att poängtera att vår studie av hälso- och sjukvårdens arbete med ensamkommande barn skall ses som en explorativ undersökning av hur *några* verksamheter inom hälso- och sjukvården, som på olika sätt är involverade i mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar, arbetar med denna grupp. Vi ämnar alltså inte här rita upp en heltäckande bild av vårdens

1. Ensamkommande barn och ungdomar har också enligt flera av våra intervjupersoners erfarenhet blivit fler bland gruppen papperslösa, vilket gör att de också kan komma i kontakt med ideella vårdinitiativ såsom Rosengrenska stiftelsen. Detta är en erfarenhet som har stöd i forskningen kring papperslöshet (Ascher och Wahlström 2012). Pga. vårt begränsade tidsutrymme samt fokus har vi dock valt att inte inkludera arbetet vid ideella initiativ såsom Rosengrenska i denna studie.

arbete med ensamkommande, utan skall försöka belysa några utmaningar och svårigheter som de personer vi intervjuat särskilt valt att lyfta fram.

Skiljelinjen mellan regionala och kommunala insatser går också igen i förhållandet till den del av hälso- och sjukvården som berör insatser i mer klassiskt tappning (såsom hälsokontroller och olika medicinska behandlingar) och den vård som utförs som del av *skolhälsovården* (där skolsköterska och skolläkare finns) och *elevhälsan* (t.ex. rektor, kurator och socialpedagoger) som i detta fall kan sägas ta ett helhetsgrepp och ett mycket större socialt ansvar för det ensamkommande barnet i vardagslivet. I ett av de fall vi har studerat fanns t.ex. ett mycket nära och välutvecklat samarbete mellan ett gruppboende för ensamkommande barn och skolsköterskan. I vår genomgång har vi dock valt att inte särskilja elevhälsan från skolhälsovården eftersom arbetet som görs här i praktiken ofta är mycket nära associerat med varandra. I det följande skall vi lyfta fram några teman som uppkom i intervjusamtalen, såsom ”bilden av ensamkommande barn”, hälso- och sjukvårdens syn på sitt uppdrag i förhållande till denna grupp, behandlingsutmaningar samt samverkansproblematik.

Vårdpersonalens bild av de ensamkommande barnen

Enligt den vårdpersonal (såväl hälso- och sjukvård som skolhälsovård) vi har intervjuat är ensamkommande barn och ungdomar *en grupp bland de nyanlända som befinner sig i en särskilt utsatt position* och som i kraft av att inte ha sina närmaste med sig därför också kan sägas leva med en större otrygghet i vardagen. Detta är en bild vi också känner igen från andra verksamheter i mottagandekedjan kring ensamkommande. Flera av dem vi intervjuat inom hälso- och sjukvården betonar dessutom också att de uppfattar att de ensamkommande barnen lider av psykisk ohälsa i mycket högre grad än andra nyanlända eller ungdomar. Huruvida detta är en generell bild eller inte är dock något som vårdpersonalen ibland nyanserar: En läkare uttrycker till exempel att han genom sitt arbete med just traumabearbetning självklart också mestadels möter de av de ensamkommande barnen och ungdomarna som mår extra dåligt och att det därför är viktigt att inte generalisera eller homogenisera en hel grupp utifrån de han möter i sitt speciella arbete. Samtidigt betonar han också att det är viktigt att samhället har förståelse för att ensamkommande barn av många olika orsaker lever med faktorer som gör dem särskilt utsatta för psykisk ohälsa.

BENGT: (M)an måste se barnen som friska normala tonåringar med mycket kraft, men de har också varit utsatta för många extrema belastningar och mår psykiskt dåligt på grund av det. (...) Så att kunna hålla den här balansen

mellan att se ungdomarna, att de är inne i en normal utveckling och att de (också) har de här speciella behoven (...) det är väl det man försöker lära ut någonting om. (Intervju med Specialteamet)

Bengt betonar vikten av att se gruppen som vilka barn som helst som har varit med om särskilt svåra upplevelser. Att de numera befinner sig i ett nytt land långt från sina föräldrar och att de i kraft av detta kanske är extra sårbara som migranter gör att de kan behöva ett särskilt stöd. Watters (2008) och Kohli (2006 och 2007) understryker i sin forskning om ensamkommande barn globalt och i en brittisk kontext också vikten av att kunna ha ett sådant både-och-perspektiv när det handlar om att bemöta ensamkommande barn som grupp. Enligt dem är det viktigt för människor som arbetar med mottagandet att ha en komplex bild av ensamkommande barn och ungdomar för att på detta sätt kunde relatera till dem som ett *fall av vilket barn som helst* och inte fastlåsas i ett tänk kring deras eventuella särart eller annorlundahet. Genom att se ensamkommande barn som aktiva *agenter* men samtidigt också som *sårbara* p.g.a. den livssituation de (förhoppningsvis tillfälligt) befinner sig i och de upplevelser de kan ha med sig möjliggörs också en större öppenhet i mötet med det individuella ensamkommande barnet eller ungdomen.

NATALIE: Många av de här eleverna har ju faktiskt mycket psykosomatik med sig också då. De har mycket symptom, sömnsvårigheter, huvudvärk, ont i magen, vilket då också föranleder att de har ju ett rejält hälsoproblem. (Intervju med skolhälsovård vid en gymnasieskola i en stadsdel i Göteborg)

Skolhälsovården är ofta den vårdinstans som påbörjar ett vårdinriktat hälsoarbete med de ensamkommande barnen och som kommer in på ett tidigt stadium efter deras ankomst till Sverige. Natalie arbetar som skolsköterska och nämner att psykosomatiska besvär är något som är utmärkande och typiskt för ensamkommande barn och ungdomar. I citatet framkommer att hälsa och mående implicit ses som kopplade till varandra: psykisk ohälsa påverkar kroppen och vice versa. *Välbefinnande* blir implicit ett tillstånd kännetecknat av att individen uppnått en balans ("equilibrium") mellan psykiska, kroppsliga men också miljömässiga och sociala faktorer (se också Eastmond 2000; Andersson 2010 samt teoriavsnittet i denna rapport för en liknande, vid definition av hälsa och välbefinnande). Ensamkommande barn har därför genom att må psykiskt och fysiskt mycket dåligt ett rejält hälsoproblem enligt Natalie. Att de förutom detta också befinner sig i en socialt utsatt situation som asylsökande och utan sina närmaste är något som gör de ensamkommande barnen än mer sårbara för olika former av psykisk ohälsa.

Vad som också blir tydligt i intervjuerna med hälso- och sjukvårdspersonal är att indikationer om psykisk ohälsa hos de ensamkommande barnen

kommer till uttryck på väldigt olika sätt i deras vardagsliv och oftast utgör den enskilda orsak som ligger till grund för de remisser till psykvården som i första hand görs från socialtjänsten. Kontakter med specialistvården tas dock också ibland från skolhälsovårdens sida, eller från den gode mannens eller efter påtryckningar från gruppboendet eller familjehemmet.

Att vårda och bemöta ensamkommande barn i praktiken

Symptom eller tecken på psykisk ohälsa som hälso- och sjukvården särskilt lyfter fram när det handlar om ensamkommande barn är t.ex. olika indikationer på att det kan finnas en underliggande *traumaproblematik*. Ensamkommande barn och ungdomar reagerar ibland med det som av hälso- och sjukvårdspersonalen upplevs som diffusa symptom på psykisk ohälsa, såsom att de tenderar att bli ouppmärksamma eller mentalt frånvarande och att de därför kan få svårt att koncentrera sig i skolan eller fokusera på den uppgift de jobbar med. De kan dock också reagera med mycket utåtriktad ilska och ett aggressivt beteende och därför upplevas som ganska svårhanterliga för t.ex. boendepersonal. (Se också diskussionen under temat ohälsa). Hälso- och sjukvårdspersonalen betonar betydelsen av att de barn och unga som reagerar på ett aggressivt och utåtagerande sätt då blir bemötta med en *förhöjd omsorgsnivå* istället för att hen på något sätt bestraffas i skolan eller i hemmet. I linje med detta resonemang betonar psykologen Leif att det är viktigt att gruppboendet eller familjehemmet också får *specifika kunskaper* om trauma och hur barn med traumaproblematik kan upplevas och bete sig.

LEIF: Ibland har det varit så att gruppboendet har varit specialiserat på någonting... något annat först och så blandar man kanske barn som är asylsökande med barn som har en svår situation och det blir mycket fokus på att man ska sköta sig och att man ska följa regler och sådant där. De här barnen med asylproblem de kan ju reagera med ilska lätt när det växer (fram) ett minne (...) för det som man behöver då liksom är att se att det här är en naturlig reaktion på det man varit med om. Att man behöver ta det lugnt, inte få straff och konsekvens. (Intervju med en psykolog vid en BUP-mottagning)

Enligt Leif är det mycket viktigt att gruppboenden, familjehem och skolor har en handlingsberedskap kring de ensamkommande barnen – och i synnerhet kanske också de barn och unga som befinner sig i osäker väntan – som också sätter effekterna av att leva med underliggande trauman i fokus. Att befinna sig i en asylprocess (eller ha ett ”asylproblem” som Leif kallar det) innebär dessutom i sig en särskild stress och kan kanske göra att de barn och ungdomar som redan mår dåligt mår än sämre.

Istället för att betona vikten av ”lugn och ro på boendet” eller att barnet

eller den unge *mår gott av att följa regler* eller att vuxna stödpersoner måste vara konsekventa inför barnet eller ungdomen så borde boendet istället rikta in sig på att *vårda och/eller stödja de barn* som kan tänkas lida av psykisk ohälsa. Ett vårdande och stöttande av ensamkommande barn kommer i Leifs berättelse att handla om att vara lyhörd och att finnas där för den unge när hen har behov av det. Att blanda ensamkommande barn som befinner sig i asylprocessen med andra ungdomar som har andra former av beteendeproblematik (som t.ex. missbruk) är också något Leif är kritisk till eftersom deras behandlingsbehov enligt honom oftast ser mycket olika ut.

På ett gruppboende kan det kanske i praktiken vara svårt att särskilja ett barn/ungdom med missbruksproblematik från ett barn/ungdom med traumarelaterade besvär. Ett ur personalens perspektiv synnerligen svårhanterligt ensamkommande barn med en uttalad missbruksproblematik kan samtidigt också tänkas ha en underliggande traumaproblematik. Missbruket kan t.ex. förstås som ett sätt att självmedicinera sig eller försöka hantera s.k. flashbacks eller smärtsamma minnen. Att som boendepersonal exakt veta hur man ska göra för att bete sig rätt mot de ensamkommande barn och ungdomar som upplevs som svårhanterliga utan att t.ex. hälso- och sjukvården erbjuder personalen mer handledning kan vara svårt.

Andra intervjupersoner inom hälso- och sjukvården understryker vikten av att ensamkommande barn och ungdomarna får ett särskilt stöd också *nattetid* eftersom ett annat gemensamt drag för gruppen handlar om uttalade *sömnstörningar* och stora svårigheter med att sova.

MAGNUS: (M)ånga har ju mardrömmar och ångest nattetid och att man faktiskt måste liksom ha personal som både är... inte bara säger ”nej men nu, håll dig tyst på ditt rum nu och vi skall sova!”, utan faktiskt är beredd att ta det där samtalet på nätterna och hålla om. (Intervju med specialteamet)

Hjälp att sova är också något vården rent konkret kan bidra till genom att skriva ut t.ex. Atarax² eller liknande mediciner som inte är vanebildande och som kan hjälpa den unge att komma till ro om kvällen. Samtidigt är hälso- och sjukvårdspersonalen tydliga med att eftersom de i normalfallet inte finns i de ensamkommande barnens eller ungas närhet när mardrömmar och smärtsamma minnen gör sig påminda efter mörkrets inbrott så ställer det krav på att boendepersonal eller familjehemsföräldrar är beredda att ge omsorg också nattetid. Att inte dra ner på personalstyrkan på natten är t.ex. en faktor som flera sjukvårdspersoner lyfter som viktigt och ändamålsenligt i mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar. En beredskap för

2. Atarax är ett lugnande och klådstillande medel som också verkar lätt sövande, men som inte har beroendeframkallande egenskaper.

samt en förhöjd omsorgsnivå på natten är något som sjukvårdpersonalen ser som ett mycket viktigt stöd.

Annat vårdpersonal framhåller också vikten av att arbeta för att *normalisera* olika tillstånd och reaktioner hos den unge eller barnet. Att i samtal med barnet betona att det inte är barnet eller ungdomen som är ”knäpp” men att olika sätt att reagera såsom med ilska eller att isolera sig etc. är mycket vanliga för barn och ungdomar som har upplevt hemska saker. Information om vad som kan tänkas vara ”normala beteenden” i förhållande till traumareaktioner är återigen viktigt att det också kommer boendepersonal och familjehemsföräldrar till del. Parallellt med vikten av att normalisera barnets beteende inför barnet blir det kanske väl så viktigt att försöka ”normalisera” barnets vardag. Att förmå den unge att komma till skolan och att hänga med så gott det går där är exempel som lyfts fram som viktiga ur hälso- och sjukvårdspersonalens perspektiv.

De menar också att många ensamkommande barn och ungdomar riskerar att drabbas av en uttalad ”överlevnadsskuld” gentemot de nära och kära som kanske befinner sig på en osäker plats där hemma eller någon annanstans i världen. Att vara den individ i familjen som fått möjlighet att ”skapa sig ett bättre liv någon annanstans” kan skapa mycket ambivalenta känslor i barnen eller ungdomarna. Vissa barn och ungdomar har också varit med om att tappa bort eller se syskon, partner, vänner, sina egna småbarn och andra nära släktingar dö eller fara illa innan eller under flykten. Under asylprocessen kommer kanske känslor av ”överlevnadsskuld” till uttryck som en rädsla för att inte ”lyckas” som asylsökande i betydelsen att ungdomarna fruktar att få ett avslag på sin asylansökan. Om barnet får uppehållstillstånd kanske känslan av att ”misslyckas” handlar om att barnet eller den unge inte gör ”bra nog” ifrån sig i skolan, inte lär sig svenska snabbt nog etc. S.k. ”överlevnadsskuld” kan också handla om känslor av maktlöshet inför att barnet eller den unga inte förmår att ekonomiskt bidra tillräckligt till övriga familjemedlemmar och att deras möjligheter att kunna lösa sina familjemedlemmars ofta svåra situation i praktiken visar sig vara mycket begränsade eller kringskurna. Just svårigheten i att t.ex. kunna återförenas med sina föräldrar eller syskon i Sverige kommer också till uttryck i vårt registermaterial som visade på att mycket få av de barn och unga som kom 2008 fick en sådan ”klassning” eller status på sitt uppehållstillstånd att en återförening överhuvudtaget är möjlig. Att som barn och ungdom inse att man kanske aldrig skall få leva nära sin mamma eller sina syskon igen är också en mycket smärtsam insikt.

Enligt psykologerna Leif och Magnus kan en viktig uppgift för hälso- och sjukvården samt de som finns nära barnen och ungdomarna i vardagen vara att våga lyssna till barnens berättelser och stötta dem i att de kanske inte kunde/

kan göra annorlunda givet den situation de befinner sig i. Att lösa barnet eller den unge från skuld känslor och visa barnet eller den unge vad hen kan göra och påverka och inte är viktigt enligt deras resonemang.

Hälso- och sjukvårdens roll i mötet med ensamkommande barn och ungdomar

Vad som tydligt framgår i hälso- och sjukvårdpersonalens berättelser är att de ser sig som viktiga *professionella aktörer som utifrån ett hälsofokus arbetar för ökat välmående* bland de ensamkommande barnen. Detta betyder att hälso- och sjukvården uppfattar sin roll som att vara den agent kring barnen som med bl.a. medicinska kunskaper som grund kan verka för att främja den fysiska och psykiska hälsan hos ensamkommande barn och ungdomar. Dock är detta också ett *holistiskt ställningstagande* eftersom det hälsobegrepp som hälso- och sjukvårdsaktörerna opererar med ofta är ganska brett och diffust: Ett ”hälsofokus” i vid bemärkelse inkluderar många aspekter som går utöver det rent kroppsliga eller fysisk och psykisk hälsa, såsom t.ex. barnens och ungdomarnas sociala förhållanden, relationer och övergripande livssituation i Sverige. För att försöka avgränsa hälso- och sjukvårdens roll gentemot ensamkommande barn och ungdomar, betonar andra intervjupersoner därför också att den mest centrala uppgiften för hälso- och sjukvården kan vara att *spela en roll som tillitsskapare*. Där smärtsamma upplevelser och trauman kan sägas skada individens förmåga att kunna lita på eller känna tillit består en huvuduppgift för hälso- och sjukvårdspersonal och behandlare att bidra till att återskapa förtroendefulla relationer i den unges liv. Samtidigt som hälso- och sjukvårdspersonal ser sig som centrala ”hälso- och välmående-fixare” är deras roll gentemot barnen parallellt också mycket begränsad, de kan inte nödvändigtvis påverka barnets situation i övrigt, t.ex. hjälpa barnen med att få ett positivt asylbeslut och liknande och detta skapar också ett dilemma i förhållande till deras roll som hälsostödjare. Det blir i hälso- och sjukvårdspersonalens tycke därför viktigt att tydliggöra för barnen och ungdomarna vad de kan få för stöd i *praktiken* och vad hälso- och sjukvården inte kan hjälpa med.

MAGNUS: (Det) att jag har blivit mycket tydligare med att klargöra för barnen vad jag kan göra och vad jag inte kan göra, så att jag inte blir ytterligare en som sviker. (Intervju med specialteamet)

Genom att betona sin *professionella roll* gentemot de ensamkommande barnen eller ungdomarna kan hälso- och sjukvårdsaktörerna undvika att lova barnen för mycket samtidigt som de också genom detta markerar sin *distans* till barnen. I sina berättelser uttrycker hälso- och sjukvårdspersonalen att de aldrig

skall vara ett substitut för de övriga stödpersoner som *bör* finnas närmare barnet eller den unga i vardagslivet. Deras roll är därför oftast på något sätt reglerad av ett *professionellt kontrakt* kring var, när och hur kontakten kan/ skall ske (se också teoriavsnittet i denna rapport). Några intervjupersoner inom hälso- och sjukvården hänvisar också till den *mängd av barn och ungdomar* de möter inom loppet av sin arbetsvecka och den lilla tid som finns för möten med barnen i vardagen som skäl till varför deras roll i barnens liv bör vara marginell. Genom att poängtera ”professionalitet” skapar hälso- och sjukvården en distans till de ensamkommande barnen och ungdomarna samt sätter upp ramar kring sin roll gentemot dem. Om hälso- och sjukvårdens övergripande uppgift inför de ensamkommande barnen och ungdomarna är litet vagt, brett och luddigt definierat är deras arbete med gruppen oftast i praktiken ganska begränsat av det lilla tidsutrymme som finns samt genom deras distans till barnens vardagsliv.

Strukturella hinder i vårdarbetet med ensamkommande barn

Intervjuerna med hälso- och sjukvårdspersonalen visar på flera konkreta utmaningar och problem i mottagandet av ensamkommande barn. Detta kan handla om konsekvenserna av *samverkansproblematik* båda i förhållande till uppföljning och dialog *mellan olika hälso- och sjukvårdsinstanser* såväl som i relation till *olika andra aktörer* i nätverket kring de ensamkommande barnen och ungdomarna. Detta skapar en oöversiktlig situation i praktiken där det kan vara svårt som hälso- och sjukvårdspersonal att veta vilka alla de olika aktörerna i nätverket kring barnen är, vad de gör (och inte) och att få en helhetsbild av barnets eller ungdomens situation i Sverige. Att inte ha en helhetsbild av verksamheter och personer samt problematik kring barnen gör att risken finns att de ensamkommande barnen och ungdomarna hamnar mellan stolarna eller att inte alla aktörer följer upp eller stödjer den påbörjade behandlingen också i vardagslivet. Helhetsbilden är också viktig om vården på ett ”holistiskt” sätt skall få ett grepp om barnens eller ungdomarnas situation. Annars finns förstås risken att hälso- och sjukvårdens bild av samt arbete med barnen och ungdomarna blir av-kontextualiserat och fragmenterat.

Andra utmaningar handlar istället om hur hälso- och sjukvården skall göra för att arbeta med barn och ungdomar som inte talar svenska – *tolkproblematik* (vilket vi redogör mer för i rapportens slutdiskussion) – samt bestämda hinder i vårdlogiken som försvårar vårdens arbete med ”att göra gott” för ensamkommande barn och ungdomar.

Traumabehandling i praktiken – Hur bemöta ensamkommande barn och ungdomar med psykisk ohälsa

Flera av de personer inom hälso- och sjukvården som vi har intervjuat betonar att ensamkommande barn och ungdomar är en extra utsatt grupp särskilt vad psykisk ohälsa angår och att många av dem lider av en uttalad traumarelaterad problematik. Det är därför intressant att undersöka hur vården i praktiken går tillväga för att stödja barnen i att bearbeta trauman.

Även om hälso- och sjukvårdspersonalen som vi intervjuat ofta är överens om ensamkommande barns psykiska skörhet visar det sig att denna grupp ofta har svårt att hamna rätt i vården. Att inte bli hänvisad till lämplig behandling eller rätt vårdinstans när det behövs är ett problem som flera intervjupersoner betecknar som en problematik eller ett dilemma.

MARIE: jag ringde (namn på sjukhus) kris och traumaenhet (...) men det är så långa väntetider och den eleven jag ringde för han var ju så himla ung och (jag) kunde inte skicka honom till ungdomsmottagningen (...) men de har ju ingen traumautbildning de heller. Alltså jag har till och med ringt till länsstyrelsen eftersom de har ju olika satsningar och frågat omkring det här med trauma om vi kunde få litet mer utbildning på det. (...) finns det någon enklare metodik eller vad man skall säga (...) det skulle jag vara jätteintresserad av. (Intervju med kurator på en gymnasieskola i en stadsdel i Göteborg)

Kuratorn Marie berättar i citatet hur hon fått ringa runt för att försöka hitta rätt vårdinstans för en ensamkommande pojke i behov av akut stöd. Att hitta någon som kunde tänka sig att påbörja ett behandlingsarbete med ensamkommande barn som målgrupp visade sig dock vara utmanande. Marie efterfrågar därför mer stöttning samt kunskaper om hur hon kan göra i mötet med barn och ungdomar med traumaproblematik. En inskolning i en lättare metodik hade kanske också möjliggjort att hon själv i sitt arbete som skolkurator kunde erbjuda ungdomar i samma situation som pojken någon form av adekvat hjälp.

Maries citat visar också på hur olika hälso- och sjukvårdsinstanser oftast inte heller är beredda att ta emot ensamkommande barn och ungdomar. Ett exempel på en verksamhet som enligt de vi har intervjuat ofta inte tar emot ensamkommande barn och ungdomar är t.ex. BUP. Hälso- och sjukvårdspersonal verksam inom skolhälsovården betonar ofta hur svårt eller rent utav omöjligt det är att få remittera ensamkommande barn till BUP när den unge fortfarande befinner sig i asylprocessen eller har fått ett avslag på sin ansökan.

Enligt de psykologer vi har intervjuat bör barnen och ungdomarna befinna sig i det de definierar som ”en trygg situation med ordnade förhållanden” och ha fått ett uppehållstillstånd innan en behandling med traumabearbet-

ning som mål är tänkbar. Samtidigt skapar t.ex. BUPs praxis att inte ta emot de ensamkommande barnen som fortfarande befinner sig i asylprocessen ett *behandlingsvakuum* i praktiken. Om vi tittar på vår statistik ser vi att av de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen 2008 befann sig hela 39 procent fortfarande i en utdragen process eller i väntan på verkställighet vid utgången av 2011 och i början av 2012. Ensamkommande barn kan alltså befina sig i en s.k. osäker situation under flera år. Risken finns förstås att ohälsan hinner stegras innan en adekvat hälsoinsats sätts in.

LEIF: När man inte vet hur framtiden ska se ut så kan man inte binda upp ett behandlingskontrakt så hårt, man kan inte börja med någon egentlig behandling utan det får ju vara en stödjande kontakt och då är det viktigt att det finns någon i det nätverk som ligger närmast den som kommer hit som är med. (Intervju med psykolog verksam vid en BUP enhet)

Samtidigt är det tydligt såsom i citatet ovan att det trots en osäker övergripande livssituation ändå går att påbörja ett behandlande arbete med ensamkommande barn och ungdomar som mår psykiskt dåligt. Då riktar sig behandlingen återigen istället mot ett *stödjande, lugnande och stabiliserande* av de känslor som den unga har samt mot att skapa förutsättningar för att få vardagslivet att fungera så bra som möjligt för barnet eller den unge. Ibland lyfts också vikten av att lära ut tekniker som hjälper barnet eller den unge att distrahera sig eller avleda tankarna bort från det smärtsamma och därigenom få hjälp med att hitta ”trygga”, lugnande mentala rum och tankar. Leif betonar också vikten av att ”någon” i nätverket nära barnet eller den unge finns med när den stödjande behandlingen kommer igång. Sådana ”nära personer” kan t.ex. vara den gode mannen eller personal från boendet eller familjehemsföräldrar.

ANNIKA: Och när det gäller samtalskontakter så får vi treva oss fram ibland. Så är det, alltså kollar man med BUP om de tycker att det är lämpligt men oftast vill de att eleverna ska gå via skolkuratoren, för en första bedömning. Och där kan jag kanske se att många av eleverna har en såpass komplex problematik eller bakgrund eller vad man skall säga så att de egentligen borde hamna hos BUP. (Intervju med skolhälsovården vid en gymnasieskola i kranskommun 2)

I väntan på uppehållstillstånd är ofta de barn och unga som mår dåligt i praktiken hänvisade till skolhälsovården och de resurser som finns där. Annika som arbetar som skolkurator belyser hur hon känner sig maktlös inför att de barn och ungdomar som söker upp henne ibland är i behov av en typ av stöttning hon inte förmår att ge. Deras problembild är så pass komplex enligt henne att barnen borde tas omhand av BUP snarare än att hänvisas till kuratorsamtal eller skolsköterskan.

EVA: och sedan gå ut bland andra elever fast det har varit ett jobbigt samtal som har väckt ilska och gråt det tror jag man drar sig för. (Intervju med skolhälsovården vid en gymnasieskola i kranskommun 3)

Ibland drar sig dessutom barn och ungdomar i behov av stöd och behandling från att uppsöka skolhälsovården. Enligt skolsköterskan Eva är skolmiljön inte en plats där det finns utrymme för att ta svåra samtal. Att bedriva tidskrävande terapi i skolhälsovårdens regi är ofta omöjligt ur ett ekonomiskt och tidsmässigt perspektiv och ofta vill heller inte de ensamkommande barnen komma till sådana samtal. Att komma söndergråten och uppripen tillbaka till klassrummet är något barnen och ungdomarna vill undvika.

Skolhälsovården betonar t.ex. också att det i praktiken kan existera ett strukturellt moment 22 där ensamkommande barn – samt andra ungdomar som mår psykiskt dåligt – riskerar att falla mellan behandlingsstolarna: å ena sidan har vissa BUP-mottagningar som praxis att inte ta emot ungdomar över 16 år för nybesök och å andra sidan tar inte heller vuxenpsykiatri emot individer under 18. Ungdomar i åldersgruppen 16 till 18 står därför i vissa fall i praktiken utan psykiatriresurser. Enligt vår statistik kring de ensamkommande barn och ungdomar som kom 2008 befinner sig majoriteten i detta åldersspann och många av dem kommer därför att hinna fylla 16 (eller mer) innan de får ett uppehållstillstånd (om de får det). När BUP inte tar emot och problematiken barnen och ungdomarna plågas av väger för tungt för att den skall kunna behandlas av skolkuratoren är risken stor att det ensamkommande barnet eller ungdomen inte får vare sig rätt stöd eller insats i rätt tid. Mer information och kunskaper kring traumaspecifikt arbete och hur man kan göra för att verka stödjande för de ungdomar som befinner sig i osäker väntan är något som hälso- och sjukvården generellt samt kanske skolhälsovården speciellt är i akut behov av.

Vårdens ”roll” i mötet med de ensamkommande barnen – utmaningar och samverkansproblematik

Ett återkommande tema i de berättelser som hälso- och sjukvårdspersonalen och då särskilt de som arbetade inom primärvården på en vårdcentral eller var del av ett skolhälsovårdsteam lyfte var *samverkansproblematiken* inom och mellan olika vårdinstanser. Att inhämta information från en vårdinstans till en annan är svårt båda pga. den sekretess som råder mellan de olika vårdaktörerna men också pga. frånvaron av ett säkert registreringssystem för nyanlända barn och ungdomar generellt. De ensamkommande barnens födelsesiffror samt namnskrivningar ändras ibland från tillfället för den första inskrivningen hos Migrationsverket och under loppet av asylprocessen. Vissa

barn tilldelas också bara ett provisoriskt födelsenummer som tar utgångspunkt i det årtal som barnet eller ungdomen tror hen är född, i kombination med det datum då barnet ansökte om asyl. Detta är datum som kanske senare justeras (upp eller ner) och som ändras i samband med att mer information samlas in eller att t.ex. stavningen av namn ändras. (Ett mellannamn hade kanske felaktigt noterats som förnamn etc.)

De ensamkommande barnen eller ungdomarna flyttas eller omplaceras i normalfallet några gånger under sin asylprocess; i samband med kommunhänvisning såväl som efter PUT. Vår studie visar förutom detta att barnen också är benägna att byta boende eller flyttas också efter det att den slutliga kommunplaceringen kommit till stånd. Detta är också något som försvårar hälso- och sjukvårdspersonalens arbete med att tillhandahålla rätt information om barnen mellan olika kommuner såväl som mellan olika vårdinstanser.

EVA-LOTTA: (I)bland har de gjort det (läkarundersökningen) i någon annan kommun så det är väldigt bökigt det här att få tag i papper och god man ska skriva på för att upprätta en journal på dem, om de är vaccinerade eller inte, det är ett jätteprojekt. (Intervju med skolhälsovården vid en gymnasieskola i kranskommun 2)

För att hämta ut den journaluppgifter om barnet eller den unga som finns hos en annan hälso- och sjukvårdsinstans krävs också den gode mannens och ungdomens samtycke. Att utreda eller kartlägga vaccinationer, sjukdomshistorik etc. är därför ett detektivarbete som är mycket tids- och resurskrävande för den sjuksköterska (ofta från skolhälsovården) som skall utföra det.

Sjuksköterskan Eva-Lotta betonar vidare i intervjun behovet och vikten av att andra instanser i barnens omedelbara närhet också deltar aktivt i hälso- och sjukvårdspjälgningen av barnen och att de förutom detta har kunskaper om de särskilda medicinska behov vissa barn eller ungdomar har. Detta kom t.ex. konkret till uttryck i ett fall där ett gruppboende skulle hantera en ganska tung medicinering av några ungdomar och därför var i behov av att hitta en resursperson utanför boendet som kunde vara medicinskt ansvarig. Någon sådan fanns inte på boendet ifråga.

Skolhälsovården som en utövare av psykosocialt arbete med ensamkommande barn

Det finns några generella skiljelinjer i vårt material som särskiljer hälso- och sjukvårdssektorn i stort från skolhälsovården. Skolhälsovården har ett uppdrag som ligger närmare ensamkommande barns vardagsliv och det är möjligt med en närmare kontakt jämfört med annan hälso- och sjukvård. Skolhälsovården och elevhälsan tar också ett mycket tydligare (psyko)socialt ansvar

för barnen. Kuratorerna verksamma inom elevhälsan är ofta viktiga stödjare i förhållande till att barnet eller den unge hamnar rätt i kontakterna med CSN, i förhållande till utbildningsinsatser och kopplingar till socialtjänsten. Skolhälsovårdens medarbetare blir hälso- och sjukvårdssektorns spindlar i nätet kring de ensamkommande barnen. Ofta är det skolsköterskorna som får uppdraget att efterforska om hälsoundersökningarna genomförts och om de gjorts på rätt sätt.

STINA: Men egentligen i de här hälsoundersökningsformulären från smittskyddet så har vårdcentralen en skyldighet att ta reda på skolans namn och ge mig kopian, men det har jag aldrig fått. Så jag får alltid leta efter journalen. (Intervju med skolhälsovården i kranskommun 3)

Sjuksköterskan Stina är också kritisk till hur väl genomförda de hälsoundersökningar som görs ute på vårdcentralerna är. Hon får hela tiden be om kompletteringar av uppgifter samt försöka fylla i de luckor som en bristfälligt utförd hälsoundersökning skapar.

Inga av skolhälsovårdsteamerna har särskilda uppdrag som enbart berör ensamkommande barn. De ensamkommande finns bland de nyanlända barnen och barnen i introduktionsklasserna och i vissa fall vet inte skolhälsovården huruvida ett barn eller ungdom som kommer i kontakt med dem är ensamkommande eller ej.

Ibland upplever också skolhälsovårdspersonalen att de ensamkommande barn de möter och som de får kännedom om i vissa fall kan ha mer ordnade förhållanden kring sig än andra barn och unga som bor med sin familj. Detta gör att de kanske oftare *fångas upp* av hälso- och sjukvården än vad de andra ungdomarna gör. När det fungerar bra med boendet, vårdkontakter är väl-etablerade och där god man tar sitt ansvar finns det goda möjligheter för att det ensamkommande barnet eller ungdomen kommer till rätt insats. *Att bo på ett gruppboende* är något några av intervjupersonerna bland hälso- och sjukvårdspersonalen lyfter som något som kan ge eleverna bättre möjligheter att lära sig svenska eller få stöd med sitt läxarbete. Annan skolhälsovårdspersonal delar dock inte denna positiva uppfattning. Susanne som arbetar som skolsjuksköterska på en gymnasieskola i kranskommun 3 har t.ex. aldrig upplevt att boenden varit aktiva i att kontakta henne angående enskilda elever. Istället är det hon som får hålla i och samordna kontakterna mellan boendet, socialsekreteraren och den gode mannen.

EVA: Jag skulle vilja utveckla samarbetet med boendet eftersom vi har ju många elever som då och då i långa perioder stannar hemma, boendet får inte iväg dem. (Se intervju med skolhälsovården vid gymnasieskola 2 i kranskommun 3)

Eva som är verksam som kurator vid skolhälsovården i kranskommun 3 efterfrågar också ett tätare samarbete med boendet eller familjehemmen. I mötet med ensamkommande barn och ungdomar måste elevhälsovården ta ett psykosocialt helhetsgrepp för att försöka stödja barn och ungdomar som mår dåligt, men för att lyckas med detta krävs samarbete med övriga aktörer kring barnen.

Att uppdraget kommer att innebära ett psykosocialt arbete tydliggörs också av skolhälsovårdens möte med ensamkommande unga vuxna som fyllt 18 år.

MARIE: rent specifikt har (de) varit kommunplacerade någonstans, haft familjehem i den egna kulturen, det har inte fungerat så direkt på 18-årsdagen så har de valt att flytta till något annat slags boende och där har de ju mått så dåligt så... (...) och så vet de att de har kompisar till exempel i Göteborg eller någon större region och så lämnar de kommunplaceringen. (Se intervju med kurator på gymnasieskola 1 i en stadsdel i Göteborg)

ANNA: Då har de inga pengar för att det är ju den kommun de är placerade i som har pengarna och på något sätt så kan de inte tillräckligt mycket då heller om socialtjänstens regler för ersättning och då får ju kuratorn mycket jobb här för att kolla mot tidigare kommun, prata med eleven om vad det innebär och sedan i en storstad är det mycket större problem med bostäder alltså, det är ju jätteproblem och det i sin tur genererar ju att de inte mår så bra och då sover de inte till exempel. (Intervju med skolhälsovården vid Gymnasieskola 2 i en av Göteborgs stadsdelar)

Flera av de nyss fyllda 18 bland de ensamkommande som kontaktar kuratorer eller skolsköterskor gör det eftersom de på eget initiativ och av olika anledningar valt att flytta från den kommunen där de haft sin kommunplacering och valt att bosätta sig t.ex. i Göteborg. Flytten innebär oftast stora utmaningar för de ensamkommande unga vuxna eftersom socialnämnderna på den nya platsen ofta hänvisar dem tillbaka till den kommun där de blivit kommunplacerade och därför i regel också avslår den unga vuxnas ansökan om försörjningsstöd.

För en ung ensamkommande vuxen fick flytten från det gruppboende där hen hade bott och vantrivts den konsekvensen att hen förlorade sin plats på det ursprungliga boendet. I och med att socialnämnden i den nya kommunen hänvisade tillbaka till kommunplaceringen fick hen heller inget boendestöd i den nya kommunen. Konsekvensen av ett beslut att flytta från en ohållbar situation på ett ställe blev bostadslöshet på ett annat. Eftersom den gode mannens arbete upphör på den ensamkommande ungdomens 18-årsdag är de unga vuxna ensamkommande ofta hänvisade till skolhälsovårdens kuratorer för att söka råd och försöka hitta rätt i myndighetsdjungeln. Det blir

skolkuratorernas uppgift att hjälpa de unga vuxna att tyda regelverk, läsa myndighetsbeslut, fylla i scheman och skriva ansökningar.

Kuratorn Marie berättar om ett fall där den ensamkommande unga vuxna i fråga hade varit höggravid men trots detta fick hon avslag på en ansökan om boendestöd.

MARIE: (D)en har en bild av att om man skaffar sig ett barn så ordnar det sig för då får man en lägenhet och då får man en försörjning, då kan ingen ta ifrån en det för man har barnet. Och då menar inte jag att de är beräknande utan att de är så utsatta så ensamma och så utan nätverk. (Se intervju med kurator på en gymnasieskola i en stadsdel i Göteborg)

I kuratorns konstruktion blir beslutet att skaffa ett barn något vissa ensamkommande unga kvinnor gör för att försöka att skapa sig ett sammanhang och en tryggare tillvaro genom barnet. Marie betonar att flickorna kanske resonerar på så sätt att samhället nog kommer att omfamna dem och erbjuda dem extra stöd och resurser om de har en liten bebis att hänvisa till. Genom det lilla barnet kan flickorna få ett erkännande som vuxna individer (jmf också med Haalas berättelse i ungdomskapitlet). Samtidigt framgår av kuratorns berättelse att flickorna oftast inte heller har några vuxenpersoner i sin närhet som förmår att kritiskt ifrågasätta deras beslut och att de i och med att de är här som ensamkommande inte heller har något stödjande nätverk av mor- och farföräldrar kring sig när bebisens väl är född. Istället riskerar de att stå utan samhällets skydd med ett litet nyfött barn att ta hand om. Trots att Marie lyfter fram de unga kvinnornas utsatthet så säger hon samtidigt att ”de” (de unga kvinnorna) själva har en ”bild” av hur det kommer att bli som alltså inte är vidare realistisk. I detta perspektiv framstår den ensamkommande unga kvinnan samtidigt som litet naiv och godtrogen och i ett stort behov av vägledning för att fatta ”rätta beslutet”. (Framförallt framstår ett sådant *rätt beslut* vara att inte skaffa barn före det att den unga kvinnan själv förmår att försörja sig. Se också intervju med den gode mannen Elisabeth under avsnittet Omsorg jämte fostran i gode manskapitlet.)

Den brittiska forskaren McRobbie (2000) har i sina studier belyst hur det ur ensamstående tonårsmammors synvinkel kan upplevas som ett *rationellt* och *välgenomtänkt* beslut att skaffa barn i tidig ålder: för flickor i utsatta och marginaliserade situationer kan föräldraskap vara det enda respektabla alternativet som finns tillhands för att uppfattas och bli behandlad som ”vuxen”, menar hon. McRobbie (ibid) poängterar också hur den ömsesidiga kärleken den unga mamman upplever i mötet med barnet och glädjen över det upplevs stärkande och meningsfyllt för de unga kvinnorna. McRobbie är samtidigt därför mycket kritisk till ett samhällsperspektiv där unga (och

oftast ensamma) mammor hängs ut som ett socialt problem i sig istället för att fokus flyttas mot att skapa stödjande strukturer som möjliggör för de unga kvinnorna att fullfölja en utbildning och skaffa sig ett bra boende så att de kan förmå ta hand om sina småbarn på bästa sätt. Att ha ett system där ensamkommande unga vuxna riskerar att förlora samhällets stöd när de behöver det som mest är något flera bland hälso- och sjukvårdspersonalen i studien är mycket kritiska till.

Vikten av att bygga tillitsfulla relationer

En annan utmaning för såväl elevhälsan som hälso- och sjukvården i stort är att vårdinsatser som t.ex. ett vaccinationsprogram också är frivilliga. Det är inte alla ensamkommande barn och ungdomar som vill delta i detta arbete. I vissa fall handlar detta enligt hälso- och sjukvårdspersonal om att barnet eller den unge inte riktigt förstår vad som skall hända i mötet med vården. Det kan vara svårt för det ensamkommande barnet eller ungdomen att få syn på olika hälso- och sjukvårdspersoners funktioner och uppgifter eller särskilja vårdpersoners roller från alla de andra aktörerna i mottagandet. En sjuksköterska från skolhälsovården i kranskommun 3 betonar därför vikten av att bygga upp tillit och skapa en förtroendeingivande relation till barnet innan hon t.ex. påbörjar ett vaccinationsprogram. Hennes erfarenhet är att en injektion inte alls är något neutralt för den som inte vet vad sprutan innebär ("Va, ska du sticka mig i armen?! Vad är det du ska spruta in i mig?") och det gör att barn och ungdomar väljer att avbryta ett vaccinationsprogram. Ett arbetssätt hon därför använder är att göra vaccinationer i grupp. Att vaccineras tillsammans med andra barn och ungdomar kan ta udden av det som skall ske eller avdramatisera situationen:

SUSANNE: (...) jag kan få med mig ett gäng och vi skrattar och vi skojar och de andra kan liksom visa att det är bra liksom. (Intervju med skolhälsovården vid en gymnasieskola i kranskommun 3)

Just detta med vikten av att bygga tillitsfulla relationer är något som är genomgående i förhållande till hälso- och sjukvårdspersonalens berättelser. Samtidigt pekar detta också på ett dilemma. Att bygga förtroende och tillit kräver *tid*. Återkommande i berättelserna är också att vården inte alltid har den tid som dessa barn och ungdomar kanske är i särskilt behov av för att bygga upp ett tillitsfullt förtroende. Att eleverna dessutom flyttas eller flyttar och byter skola gör det svårt att skapa och underhålla en tillitsfull kontakt.

Andra intervjupersoner inom hälso- och sjukvården efterfrågar någon övergripande samordnande funktion inom vården som särskilt fokuserar på ensamkommande barn och ungdomar. I förhållande till detta arbete påminner

några om de rättigheter som ensamkommande barn redan har till vårdinsatser på samma sätt som alla andra barn. De insatser som regleras genom Västbus³ omfattar också ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen.

Att verka för att ge de här barnen och ungdomarna sex- och samlevnadsundervisning på samma premisser som andra svenska ungdomar är också en uppgift som viss hälso- och sjukvårdspersonal betonar som en central del av normaliseringsarbetet med ensamkommande barn och ungdomar. Det anses viktigt att kunna få tillfälle att få information, prata samt fråga om samlevnad, sexualitet och kroppslig utveckling på samma sätt som andra ungdomar i samma ålder.

MONICA: Sedan tänker jag också det här med att kunna fånga upp det här med sexuell läggning och så för det är ju inte lika öppet i andra länder och jag är tveksam till att alla har fångat alla signaler på boenden och så som vi gör här i skolan. (Intervju med skolhälsovården vid en gymnasieskola i kranskommun 3)

Kuratorn Monica lyfter i detta citat vikten av att i vården inte enbart se ensamkommande barn och ungdomar som traumatiserade barn utan som andra ungdomar som befinner sig i brytningstiden mellan att vara barn och vuxen. Att synliggöra sexualitet och mångfaldsfrågor kring barnen blir också en viktig del av vårdens och det övriga samhällets övergripande mottagande, enligt henne. Annars finns risken att hälso- och sjukvården och samhället i stort enbart tittar efter trauman och psykisk ohälsa och tappar bort att ensamkommande barn och ungdomar också är att förstå ”som vilka barn som helst”.

Sammanfattning

Enligt personer verksamma inom hälso- och sjukvården är ensamkommande barn en särskilt utsatt grupp vad psykisk ohälsa angår. P.g.a. sin position som ensamkommande migranter har de i normalfallet inte heller ett stödande familjenätverk kring sig i Sverige. Från och med deras 18-årsdag försvinner också det professionella nätverket av olika resurs- och myndighetspersoner och de unga ensamkommande vuxna förväntas klara sig själva. Detta gör dem till en särskilt sårbar grupp bland unga vuxna.

Hälso- och sjukvårdspersonal betonar samtidigt att det är viktigt att försöka bibehålla en komplex bild av de ensamkommande barnen och ungdomarna. Det är centralt att se dem som barn som vilka som helst samtidigt som man också skall försöka förstå den utsatthet som positionen att vara

3. Västbus arbetar för att barn och ungdomar med psykisk, psykiatrisk och social problematik inte ska hamna ”mellan stolarna”, det vill säga komma i kläm mellan verksamheter. För att lägga hela fokus på barnet ska chefer och medarbetare från socialtjänst, skola, elevhälsa och BUP med flera arbeta enligt Västbus riktlinjer. Riktlinjerna beslutades politiskt i Västra Götalandsregionen och de 49 kommunerna 2005. (<http://epi.vgregion.se/sv/Vastbus/>)

ensam, underåriga och *migrant* innebär. Det blir alltså mycket centralt att särskilja det situationella i den kontext där barnen eller ungdomarna befinner sig och inte göra barnens sammanhang till särpräglade egenskaper hos de ensamkommande barnen själva. Gruppen ensamkommande barn är heterogen och har olika erfarenheter med sig, men de har alltså också en gemensam utsatthet p.g.a. den sårbara situation de befinner sig i, i ett nytt land och utan sina nära anhörigas skydd.

Del 4. Att arbeta och leva med ovisshet i vardagen – övergripande teman och sammanfattande slutdiskussion

I det avslutande kapitlet lyfter vi fram och problematiserar tre övergripande teman i vår forskningsstudie: psykisk ohälsa, tolkproblematik samt förhållningsätt som präglar det bemötande ensamkommande barn och ungdomar får i Göteborgsregionen. Vår ambition i den sammanfattande diskussionen är att mot bakgrund av våra resultat ge några rekommendationer och reflektera kring hur olika professionella grupper skulle kunna tänka i sitt vidare arbete med ensamkommande barn och ungdomar.

Tema 1. Att må psykiskt dåligt – (o)hälsa hos ensamkommande barn och ungdomar

EMMA (Lärare): (...) man kan inte ta in ("lärande") om man inte har lugn och ro alltså, det här med trygghet och alltihop. (Intervju med gymnasielärare i kranskommun 1)

Begreppen hälsa och välbefinnande såsom vi undersökt dem i denna rapport kan användas på ett mångtydigt sätt. Vi har fokuserat på att förstå hur intervjupersonerna i undersökningen laddade begreppen med mening. Betoningen på hälsa och välbefinnande gjordes i intervjuerna dock ofta utifrån *ohälsa* och *icke-välbefinnande*. I intervjuerna med stöd- och myndighetspersoner kom en stor del av samtalen att kretsa kring samt återkomma till deras tankar och reflektioner angående de ensamkommande barnens mående och trivsel. Flera av pedagogerna som deltog i intervjustudien reflekterade kring kopplingen mellan deras ensamkommande elevers mående och huruvida ett (gott) lärande överhuvudtaget skulle kunna komma till stånd (se intervjuцитatet från läraren Emma). *Måendet* görs meningsbärande såväl i förhållande till "lugn och ro" i klassrummet som till barnens hemmiljö men också i termer av "trygghet"

och *välbefinnande* för individen. *God* hälsa ansågs vara en grundläggande förutsättning för att en optimal livssituation för barnen eller ungdomarna skulle kunna uppstå.

a) Släktens och familjens betydelse för måendet

Vad som dock är genomgående i intervjuerna med lärare och andra stöd- och myndighetspersoner vi intervjuat är att de pratar i termer av ett *icke-mående* eller ofta poängterar hur de ensamkommande barnen mår psykiskt mycket dåligt och alltså befinner sig långt ifrån det tillstånd som pedagogerna såg som nödvändigt för ett gott lärande. I hälso- och sjukvårdskapitlet framhåller t.ex. sjuksköterskan Natalie hur kombinationen av fysisk och psykisk ohälsa enligt henne ger ensamkommande barn ett rejält ohälsoproblem

När t.ex. pedagogerna redogjorde för de ensamkommande barnens situation i skolvardagen gjordes det ofta i jämförelse med hur deras liv i övrigt såg ut och i jämförelse med *nyanlända barn i familjer*. Frånvaron av föräldrars stöd eller *trygghet* från primära omsorgsgivare samt de ensamkommande barnens oro för eventuella kvarvarande föräldrar och familj i hemlandet ansågs vara en av huvudledningarna till att just denna grupp upplevdes som extra utsatt och skör. De ensamkommande elevernas välbefinnande i skolan var sålunda också beroende av deras livssituation i övrigt, likväl som deras liv på gruppboendet eller familjehemmet etc. Att frånvaron av föräldrar i betydelsen *primära omsorgsgivare, ovillkorlig kärlek och stöttning i vardagen* skapar en särskild utsatthet för de ensamkommande barnen är ett resultat som genomgående stärks av de olika intervjuerna i denna studie.

Samtidigt är inte bilden av de ensamkommande barnen som sårbara just därför att de är här utan sina föräldrar och nära anförvanter helt entydig. Några lärare och hälso- och sjukvårdspersonal betraktar t.ex. ensamkommande barns situation som relativt sett bättre jämfört med att komma till Sverige tillsammans med en ”trasig familj”. Frånvaron av en dysfunktionell familj, föräldrar som lider av egna trauman och potentiella konfliktytor på hemmaplan i kombination med en större stödapparat och fler resurser kan göra övergången in i det svenska samhället lättare för just de ensamkommande barnen. Ett motsvarande synsätt hittar vi också i det sätt på vilket t.ex. gode män och socialsekreterare uppfattar situationen för ensamkommande barn och ungdomar placerade i släktinghem. Hur familjer som själva är relativt nyanlända till Sverige – som lever i ekonomisk utsatthet, saknar kunskaper i svenska och information om hur man navigerar sig fram i ett svenskt samhälle – fungerar som familjehem upplevs ibland ambivalent. Trots att de ensamkommande barnen kan få en annan typ av stöttning i släktinghemmet – intervjuer med de ensamkommande barnen visar t.ex. på att relationerna

här kan upplevas som mindre villkorade – så kan avsaknaden av ekonomiska resurser och kopplingar till det svenska samhället försvåra integration och i förlängningen innebära ökad ohälsa för dessa barn och ungdomar, enligt vissa socialsekreterare och gode män.

Klart i detta blir att de ensamkommande barnens utsatthet både kan förstås i förhållande till att de är separerade från sina närmaste men också att den särskilda (och marginaliserade) situation de kan befinna sig i som nyanlända i Sverige påverkar deras hälsosituation.

b) Asylprocessen

Trots de olika sätten att betona hälsorisker bland ensamkommande barn (och andra asylsökande barn) finns det en samstämmighet kring hur barn och ungdomars ohälsa ofta uppfattas accentuera under asylprocessen. Att befinna sig i en osäker väntan på ett asylbeslut förknippades av flera intervjupersoner med en rad olika ohälsfaktorer. Tidigare forskning visar att hälsan hos asylsökande påverkas mycket negativt av att vänta på asyl och att ovisshet och väntan upplevs som destruktiv (Andersson m.fl., 2010). ”Att vänta på ett asylbesked” blir alltså förstått som en period där det ensamkommande barnet riskerar att komma i psykisk gungning, där det psykiska icke-måendet också kan ge påtagliga fysiska symptom och där barnen och ungdomarna ”blir sjuka”. Utagerande beteende, svårhanterliga ungdomar eller ”barn som bara krisat” är exempel på det som lärare, socialsekreterare och boendepersonal lyfter fram när de pratar om mående i relation till asylprocessen. Det är också ohälsa-reaktioner som kommer att sätta sin prägel på barnens vardagsliv i klassen, på boendet och deras möjligheter att prestera i t.ex. skolsammanhang.

I intervjuer med gode män betonas också hur barn och ungdomar som väntar på asylbesked dessutom kan må sämre av att bo på ett boende där andra barn har fått asyl eller av att de själva bor kvar och andra som fått uppehållstillstånd flyttar vidare. Vad som också framkommer i intervjuerna är att asylprocessen i sig kan framstå som ett lotteri för de ensamkommande barnen som saknar inflytande och insikt i bedömningsprocesserna. Utgången är heller inte på förhand given och ensamkommande barn såväl som de som arbetar med dem tvingas förhålla sig till de oerhört ojämlika förhållandena bland barnen och ungdomarna. De som fortfarande väntar på sitt asylbeslut befinner sig sida vid sida med barn och ungdomar som har fått sitt slutliga godkännande eller avslag. I skolan möts dessutom elever med uppehållstillstånd, elever som är papperslösa eller elever som skall avvisas eller utvisas till hemlandet eller till ett annat Dublinland.

Olika villkor skapar en situation som de ensamkommande barnen och ungdomarna känner sig maktlösa inför och som ibland känns orättvis, svårö-

verskådlig och påfrestande för de barn och ungdomar som drabbas direkt. Känslan av oro, att inte riktigt veta hur man ska göra eller agera för att stödja de barn och ungdomar som mår dåligt påverkar sannolikt undervisningssituationen i klassrummet såväl som vardagslivet på boendet eller familjehemmet. Vare sig boende eller skola befinner sig i ett socialt vakuum. Istället präglas den konkreta situationen där av de övergripande och politiska förhållanden som råder för ensamkommande barn i Sverige.

Enligt t.ex. de gode männen och socialsekreterarna kan barnen eller ungdomarna också må dåligt efter det att de fått asyl. Då kommer känslorna av skuld över att de själva har det bra medan deras kvarvarande föräldrar (om de finns och barnen har kännedom om dem) eller syskon fortfarande kanske lever under miserabla förhållanden. Detta är upplevelser som också stöds i intervjuer med hälso- och sjukvårdspersonal (jmf t.ex. med ”överlevnadskuld” som diskuteras i hälso- och sjukvårdskapitlet). Vad som betonas är att även om asylprocessen i sig uppfattas som en särskilt svår och oöversiktlig tid, så är det inte givet att ett uppehållstillstånd upplevs som förlösande. Glädjen över ett positivt asylbeslut riskerar dessutom lika snabbt att avlösas av oro över vad framtiden bär med sig, över graderingen på det asylbeslut barnet fått, över boendesituationen eller huruvida en familjeåterförening kan komma till stånd etc. En osäker väntan på asyl avlöses av en kanske än mer osäker väntan på beslut om familjeåterförening.

c) Stöd- och resurspersoners strategier

I intervjuerna blir det tydligt att yttre beteenden hos ensamkommande barn och ungdomar ofta kopplas ihop med deras mående. I intervjuer med skolhälsovården blir det tydligt att signaler som *skolkande* och *håglöshet* ses som tecken eller tolkas som uttryck för att allt inte ”står rätt till” i barnens liv. I intervjuer med boendepersonal och hälso- och sjukvården talades det om tillbakadraget och undvikande men också utåtagerande och aggressivt beteende samt mardrömmar och sömnsvårigheter. Våra intervjupersoner ger många konkreta exempel på ensamkommande barn som mår dåligt och uppföranden som kan tolkas som indikationer på det. Vad som dock samtidigt i praktiken görs för att stödja de ensamkommande barnen och ungdomarna som mår dåligt i vardagen, varierar. Trots att det i intervjuerna med socialsekreterare, gode män, boendepersonal och pedagoger framträder en bild av en grupp barn som psykiskt sett mår mycket dåligt och som ibland får den hjälp de behöver, verkar kanske samtidigt inte alla fångas upp av stödsystemet.

Det är t.ex. viktigt att föra fram att det inte alltid är möjligt för barn och ungdomar att få tillgång till specialishjälp vid barn- och ungdomspsykiatri och att tillgången till hjälp beror på vilken ålder barnet eller den unge befin-

ner sig i men också i vilken kommun de bor. Vissa BUP-mottagningar tar dessutom inte emot barn som är över 16 år och vuxenpsykiatrin tar inte emot de som är under 18. Här finns således ett ”behandlingsvakuum”. Personal vid gruppboenden, familjehemsföräldrar, skolkuratorer och socialsekreterare påpekar denna svårighet, då de själva saknar kunskaper om hur de skall hantera barn som mår akut psykiskt dåligt. Det framkommer vid intervjuer med socialsekreterare och hälso- och sjukvårdspersonal att vissa BUP-mottagningar i Göteborgs kranskommuner inte själva anser sig ha tillräckliga kunskaper om t.ex. traumabehandling. En resurs liknande Flyktingbarnteamet i Göteborg är t.ex. en stödinsats som efterfrågas i några av kranskommunerna.

I intervjuerna med personal från olika gruppboenden framkom att de ser det som viktigt att skapa rutiner med en schemalagd och förutsägbar vardag för att öka barnens känsla av trygghet. Boendepersonalen framhåller också att den svåraste tiden är semestertider och lov, då mer fritid ger mer utrymme för smärtsamma tankar att göra sig påmind. Boendepersonal lyfter fram fysisk rörelse som exempel på aktiviteter som både ger barnen möjlighet att träda in i olika sociala sammanhang samt må bättre.

Både gode män och socialsekreterare lyfter fram vikten av att gruppboenden och familjehem har en tillräckligt hög omsorgsnivå och för fram att det är viktigt att uppmärksamma hur mycket ansvar varje enskilt barn klarar av i olika situationer. Även om det långsiktiga målet är att de ska kunna klara sig själva och lära sig vad som krävs för att leva i Sverige som vuxen, kan för mycket fokus på självständiggörande i värsta fall innebära att barnen inte får en grundläggande omsorg. Det finns exempel i studien på att de inte fått i sig tillräckligt med mat och näring, men också att personalen inte upptäckt när ett barn eller en ungdom mår dåligt.

Personal inom hälso- och sjukvården betonar också vikten av att normalisera barnens symptom. Det kan handla om att förklara för barnen att reaktioner som ilska eller att isolera sig är vanliga när man varit med om hemska, starkt skrämmande händelser och att de alltså inte är knäppa eller konstiga som reagerar som de gör. Förutom att ge barnens reaktioner en förklaring framhålls vikten av att normalisera barnens vardag genom att förmå dem att gå i skolan och hänga med så gott de kan där.

I skolan kan ett praktiskt stöd i vardagen komma att handla om att hitta en balans mellan att å ena sidan strikt följa studieplaner och att å andra sidan inspirera barn utifrån deras individuella behov. Ett exempel berör en pojke som levde under ett överhängande avvisningsbeslut. För honom kändes det därför meningslöst att följa med i svenskundervisningen. Genom att i det läget erbjuda denna pojke ett för honom mer anpassat ämnesutbud kunde läraren ändå förmå honom att känna det lustfyllt att gå i skolan och komma till lektionerna.

När det handlar om barnens skuldkänslor över att de inte kan hjälpa sin familj så som de skulle önska, framhåller vårdpersonalen vikten av att lyssna på barnet och stötta dem i att de inte kan göra mer än vad de gör och försöka visa på och resonera med barnet kring vad det kan och inte kan påverka. Kanske kan det hjälpa barnen och ungdomarna att hantera skuldkänslor.

De intervjuade psykologerna är eniga om att det inte är bra att påbörja en traumabehandling innan barnen har fått uppehållstillstånd och lever i en trygg tillvaro. De lyfter samtidigt fram att det under väntan på asyl, ändå är möjligt att ge barnen stöd för att kunna hantera sin vardag. Psykologerna kan då erbjuda stödjande och lyssnande samtal samt lära ut tekniker som hjälper barnet eller den unge att distrahera eller avleda tankarna bort från det smärtsamma. Detta kan handla om att hjälpa barnen att hitta lugnande mentala rum och tankar. Flera gode män beskriver hur barn som de har kontakt med har fått god hjälp från barn- och ungdomspsykiatrin med att lära sig strategier för att lättare kunna hantera sin vardag och koncentrera sig på skolarbetet. Boendepersonal betonar på liknande sätt t.ex. vikten av att ”finnas där” för den unge, ”ge en kram” eller erbjuda ett lyssnande öra till den som behöver prata av sig, som några av sina vardagsstrategier i mötet med de ensamkommande barn som mår dåligt.

Samtidigt som många ger konkreta exempel på hur de arbetar är det också flera av de intervjuade som känner sig osäkra på hur de i praktiken bäst kan arbeta för att ge barn och ungdomar som mår dåligt ett gott stöd i vardagen. Hur t.ex. en skolstruktur i sig med heldagsundervisning inte alltid fungerar för elever som mår psykiskt dåligt är ett tema som lyfts av såväl lärare som hälso- och sjukvårdspersonal. En rektor lyfter detta dilemma genom att berätta att hon å ena sidan tycker att *struktur på vardagen* är viktigt i arbetet med ensamkommande barn (samt andra nyanlända), men att det å andra sidan är svårt att ta del av denna i undervisningen om eleven mår dåligt. Skolans uppgift blir i mötet med ensamkommande barn samt andra nyanlända att verka för att vara normaliserande i en osäker tillvaro. En plats där de kan vara ”vanliga tonåringar” och där de kan få fokusera på annat än sitt asylärende eller oron över familjemedlemmars öden. Liknande perspektiv lyfts också fram av boendepersonal där struktur genom fasta aktiviteter och sysslor ses som viktigt för att ge barnen en känsla av normalitet i vardagen.

I sin studie om ensamkommande barn i norsk skola menar de Wal Pastoor (2012) att skolans funktion i ensamkommande barns liv inte skall underskattas just därför att eleverna här kan hitta vardagliga strukturer och knutpunkter i en tillvaro som känns osäker. Att skolan i sig anses vara en skyddsfaktor för barnens mående, är ett antagande som också stöds av övrig forskning kring t.ex. asylsökande barn. Ett av de mer generella fynd som GRACE-studien om

asylsökande barns hälsa och välbefinnande (Andersson et al. 2010) framhåller handlar just om hur skolan fungerar som en arena där barnen hittar ett meningsfullt sammanhang som kan hjälpa dem att göra en oviss tillvaro mer begriplig. Samtidigt kan det dock också vara viktigt att de ensamkommande barnen och ungdomarna hinner ”landa” innan de skrivs in i skolverksamheten. Detta är något också hälso- och sjukvårdspersonal ser som centralt. Utmaningen i att skriva in de ensamkommande barnen i skolan i rätt tid och under rätt förutsättningar ligger samtidigt på fler nivåer: ur skolans perspektiv kanske de största svårigheterna blir hur man ska gå tillväga för att behålla en fast struktur på undervisningen i klasser där nya elever plötsligt dyker upp och där andra lika plötsligt förflyttas, där vissa elever utagerar eller inte klarar av att följa undervisningen och där det finns risk att gruppdynamiken och elev-lärarsamspillet havererar. Ur individens synvinkel kanske den största utmaningen blir att å ena sidan omgående få en fast struktur kring sig som kan verka normaliserande i en osäker tid samtidigt som man inte är mogen för heldagsundervisning. Samma problematik återkommer i boendepersonalens berättelser där utmaningen ofta ligger i att få verksamheten att flyta på trots inströmning av nya barn med olika förutsättningar och en ibland stor personalomsättning.

Pedagogerna uttrycker samtidigt att de ser det som oerhört viktigt att *erbjuda* ensamkommande barn som lever papperslöst eller de barn som befinner sig i en osäker väntan möjlighet att delta i undervisningen. Trots att de papperslösa barnen och ungdomarna erbjuds möjligheten att gå i skola, så är det dock oftast skolhälsovården och/eller särskilda undervisningsassistenter som håller i den stadigvarande kontakten med dem. Detta kan tolkas som att fastän skolan ger papperslösa barn och ungdomar möjlighet att gå i skola så får denna verksamhet litet av en ad hoc-prägel. Detta sätter fingret på en utmaning som skolorna står inför: å ena sidan finns det en god vilja att erbjuda de barn som överlag befinner sig i en mycket osäker livssituation ett bra skolalternativ, å andra sidan är formen för ett sådant undervisningserbjudande inte given och i praktiken ibland också svår genomförd. Mycket ansvar för att klara skolgången vilar i och med detta på barnet.

Ibland uttrycker särskilt boendepersonal en kritisk hållning till det de uppfattar som ett sjukliggörande av ensamkommande barn genom att inte se dem som de överlevare eller resursstarka och motståndskraftiga individer de också är. Det kan dock finnas en diskrepans mellan att å ena sidan betona barnens självständighet och överlevnadsförmåga och att å andra sidan se dem som särskilt utsatta för psykisk ohälsa. Risk finns att barnen ur det ena perspektivet ses som passiva och sårbara objekt medan det andra perspektivet genom sin tonvikt på individens överlevnadsförmåga och oberoende samtidigt riskerar

att osynliggöra de strukturella hinder och asymmetrier som kan försvåra för ensamkommande barn och ungdomar. Enligt Engebriksen (2002) motiverar en syn på det ”motståndskraftiga och oberoende barnet” en pragmatisk lekmanadiskurs där specialiserade terapiformer förkastas till fördel för en betoning på ansvar, arbete, fysisk aktivitet och individens självständiggörande. I våra intervjuer finns det också en paradox mellan å ena sidan samstämmigheten bland många stöd- och myndighetspersoner om att ensamkommande barn mår psykisk dåligt och å andra sidan de strategier som erbjuds barnen som stöd för deras välmående. Huruvida ensamkommande barn kan utveckla motståndskraft eller ej måste också förstås som beroende av det sociala stöd som ges från de människor som de har förpliktigande relationer med (ibid:81). Det kan vara viktigt att synliggöra hur barnens aktörskap dessutom i bästa fall *stärks* (så som i de fall där barnen fått en s.k. kontaktfamilj) men också kan försvagas (om barnen t.ex. inte får adekvat stöd för psykisk ohälsa) genom de sociala nätverk där barnen och ungdomarna ingår.

d) Ungdomars egna strategier

De barn och ungdomar som vi har intervjuat lyfter också fram egna sätt att hantera sin tillvaro på (jmf copingstrategier). Flera tar t.ex. upp att de mår bättre genom att lyssna på musik. Detta underlättas av att ha en egen dator på vilken det är möjligt att ladda ner och lyssna på musik. En pojke berättar att han skriver dikter. En flicka beskriver att hon söker råd på internet om hur det är möjligt att må bra och skaffa sig ett bra liv och att detta har hjälpt henne. Flera tar dock samtidigt upp att de inte mår bra av att vara ensamma och känna sig socialt isolerade. Ett viktigt sätt för barnen och ungdomarna att själva bryta sin sociala isolering är t.ex. att hålla kontakt med de vänner de tidigare fått kontakt med på transitboenden via Facebook eller att åka och hälsa på. Med utgångspunkt i barnens egna copingstrategier framstår det alltså som viktigt att barnen och ungdomarna har tillgång till en dator och till internet för att kunna lyssna på musik, hitta information och sociala sammanhang. En flicka säger att hon blir glad av att delta på kulturella fester där man dansar och äter mat som hon känner igen från sitt hemland och hon säger att hon och andra barn och ungdomar skulle vilja få hjälp med att komma i kontakt med och bli skjutsade till landsföreningar i Göteborg, då dessa kanske inte finns på mindre orter. En flicka nämner till exempel hur hon önskar sig en tidning riktad till ungdomar i samma situation som hon; där ungdomar kan utbyta erfarenheter av migration och hur det är att leva i Sverige, men också ta del av nyheter kring ungdomskultur, mode och musik från ursprungslandet och närliggande länder. Att få möjlighet att äta ”sin” mat eller gå till moskén om så önskas är exempel på handlingar som

kan vara viktiga att betrakta ur barnens eller ungdomarnas synvinkel: att få gehör samt spelrum för att uttrycka sin individualitet är centrala delar av erkännandebegreppet. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma att barnen och ungdomarna fäster olika vikt kring t.ex. religiös praktik: Watters (2008) belyser detta genom att berätta om hur två afghanska pojkar, snabbt efter sin ankomst till ett boende i London, blev skjutsade till närmsta moské trots att ungdomarna flytt till Storbritannien just för att undvika det de upplevt som tvingande religiös praktik.

Andra barn och ungdomar talar parallellt om vikten av att få komma in i eller bli erkänd också i "svenska" ungdomsmiljöer. Att känna sig som den där "farliga afghanen" skapar känslor av ensamhet och utanförskap och leder till isolering. Erfarenheten av att uppfattas som en potentiell risk just därför att man tillhör en särskild grupp är smärtsam och kan upplevas mycket oräddvist. Flera intervjupersoner i denna rapport visar på exempel där barn och ungdomar kollektivt bedöms negativt just utifrån sin position som ensamkommande pojke eller flicka. Sådana erfarenheter kan också upplevas som uttryck för en rasism där de sociala sammanhang som de ensamkommande barnen får tillträde till i mycket kommer att styras utifrån barnens klädsel, språkkunskaper och hudfärg.

De copingstrategier som ensamkommande barn själva använder sig av eller är hänvisade till måste förstås och analyseras mot bakgrund av de begränsningar som kan tänkas finnas på en mer övergripande strukturell nivå.

Sammanfattning

Flera av intervjupersonerna i denna rapport betonar att ensamkommande barn riskerar att drabbas av psykisk ohälsa. Barnens och ungdomarnas hälsa påverkas enligt våra resultat av vad barnen har varit med om i form av traumatiska upplevelser och svårigheter före ankomsten till Sverige. Hälsotillståndet påverkas också av var i asylprocessen de befinner sig (om de väntar på asyl, har fått besked om avvisning eller om de fått uppehållstillstånd). Deras hälsa påverkas även av oro för hur nära släktingar har det på andra platser och av skuld känslor för att inte kunna hjälpa sin familj med pengar eller med att komma till Sverige. Att som nyanländ i Sverige leva under knappa ekonomiska förhållanden, känna sig ensam och socialt isolerad är andra faktorer som klart riskerar att bidra till en eventuell psykisk ohälsa.

Om barnen erkänns som medborgare eller inte och om deras familj får möjlighet att förenas med dem i Sverige påverkar barnens hälsosituation. Beslut som fattas på en mer strukturell nivå kommer på ett konkret sätt att påverka hur barn och ungdomar mår i sitt vardagsliv. Hur barnens mående skall bemötas och vilket stöd som skall ges beskrivs som en utmaning bland de olika professionella grupper vi har intervjuat.

Skolsköterskor och några socialsekreterare menar att hälsokontrollen av nyanlända barn framförallt fokuserar på barnens fysiska hälsa. Enligt dem är det samtidigt framförallt den psykiska hälsan barnen har problem med. Skolhälsovården, men också socialsekreterare tar upp att det inte finns något fungerande system för hur resultatet av hälsoundersökningarna förs över till skolhälsovården. Det finns ingen som tar ett övergripande ansvar för att se till att informationen följer med barnet och överlämnas till skolhälsovården. Detta innebär ett detektivarbete för skolsköterskorna som ibland tvingas till ett dubbelarbete, då information om barnens hälsa och om vilka vaccinationer som getts inte finns att tillgå för skolsköterskorna när de skall påbörja barnens vaccinationsprogram.

Samtidigt framkommer också en intressant ”mismatch”: trots samstämmigheten kring risken att de ensamkommande barnen och ungdomarna är drabbade eller kommer att drabbas av psykisk ohälsa så verkar stöd- och myndighetspersoner försöka undvika att beröra t.ex. frågor om mående och smärtsamma erfarenheter. Det verkar också finnas en brist på kunskap om trauman och traumabehandling. De strategier som ofta lyfts fram som användbara för att främja välmående bland barnen tenderar också att vikta sportaktiviteter framför t.ex. terapi eller behandling.

Tema 2. Tolkproblematiken – att prata hälsa, känslor och smärtsamma minnen när man inte delar samma språk

En annan konkret problematik som framkommer i intervjuer med myndighets- och stödpersoner är svårigheten att föra ett gott samtal där språkhinder finns. I det följande skall vi titta närmare på hur några personer verksamma inom skolhälsovården, gode män samt socialsekreterare resonerar kring att använda tolkstöd i möten med ensamkommande barn och ungdomar.

För en del myndighets- och stödpersoner handlar språkproblematiken först och främst om huruvida de väljer att ha en tolk närvarande i rummet eller ej. Intressant i sammanhanget är också att behovet av tolk oftast ses i relation till barnets eller den unges begränsade svenskakunskaper och sällan som ett uttryck för att socialsekreterarnas, lärarnas eller hälso- och sjukvårdspersonalens kunskaper i dari, somali, sorani etc. oftast är ganska obefintliga. Detta synsätt kan sägas illustrera många svenskars syn på nyanlända och migranter som ”de andra” och det svenska språket som norm. Lunneblad och Asplund Carlsson (2009) menar att detta kan tolkas i relation till hur t.ex. nyanlända ibland bemöts ur ett bristperspektiv, på ett sätt som osynliggör svenska språkets normstatus. Svenskan som norm illustreras tydligt i ett citat från rektorn

vid en introduktionsskola när hen å elevhälsans vägnar skall berätta om de barn och ungdomar som skolan arbetar med.

REKTOR: (...) Vi är introduktionsskolan, hit kommer man när man inte kan något språk överhuvudtaget. (...) Något svenskt språk ja. Självklart menar jag svenskt. (Intervju med gymnasieskola i Göteborgs Stad)

I citatet tydliggörs att när barnens eller ungdomarnas språkkunskaper synliggörs så är det just deras bristfälliga eller obefintliga svenska som är i fokus. När hälso- och sjukvården bemöter nyanlända såväl som ensamkommande barn kan det kanske vara viktigt att komma ihåg att språkbarriärer som regel berör ”våra” begränsade språkkunskaper också och att tolkanvändandet väl så mycket handlar om att kunna göra ett bra arbete med ensamkommande barn och ungdomar som att de skall kunna förstå ”oss”.¹

I kontakter med de ensamkommande barnen är det inte sällan nödvändigt att använda tolk. Det kan handla om att kommunicera med läkare, socialtjänsten och inte minst vid kontakter i samband med asylutredningen. Tolkarna har en nyckelfunktion för att barnens rättigheter ska kunna tillvaratas, att de förstår sammanhangen de befinner sig i och att de får hjälp med att uttrycka sin vilja och sina önskemål.

Trots att t.ex. några av de gode männen betonar vikten av tolkar har de samtidigt en del kritik mot hur det fungerar idag. Tolkarna är ibland tidspressade och saknar tillräcklig marginal mellan tolkuppdragen, varför de ibland kommer för sent eller uteblir från inbokade möten. En god man beskriver att det också kan finnas en misstänksamhet mellan folkgrupper som kommer från samma land och att barnen t.ex. inte litar på en tolk som tillhör en folkgrupp som har förtryckt den folkgrupp som barnet själv tillhör. Tolken tar också upp att telefontolk används på Migrationsverket, vilket kan vara problematiskt då tolken inte kan uppfatta vad som händer i rummet, vilket kan vara viktigt för en helhetlig kommunikation.

Andra gode män upplever det som att tolken inte alltid översätter det barnet säger (se också Malmsten 2012 för likande erfarenheter av tolkanvändning). Det händer t.ex. att tolken och barnet pratar i flera minuter varpå tolken ger ett mycket kortfattat svar. Några gode män menar därför att det alltid pågår två parallella samtal vid t.ex. asylutredningssamtalen, där det ena förs enbart mellan barnet och tolken. Barnet ber ibland tolken om råd kring vad det skall säga. Att barnet och tolken talar samma språk skapar kanske tillit i en situation där barnet inte riktigt kan prata med någon annan, vilket kan få till följd att tolken kan få stor påverkan på vad barnet säger under asylutredningen. En god man berättar att hen avbrutit asylsamtalet då hen

1. En bristfällig svenska innebär ju så klart inte att en person inte kan föra ett samtal om sin hälsosituation på sitt modersmål eller har ett språk för att tala om frågor som berör hälsa. Se också Eastmond 2000.

märkt att tolken inte översatte det barnet sagt. Att tolken har inverkan på vilken information som ges av ett barn i en asylutredning framkommer också i Keselmans (2009) studie av asylsamtal mellan ensamkommande barn och utredare från Migrationsverket.

I vårdpraktiken är ”språkbarriärer” också något som hälso- och sjukvårdspersonal talar om i relation till användandet av tolk och i ambivalenta termer. En sjuksköterska betonar t.ex. att närvaron av en obehörig person i rummet gör att hon såväl som barnet eller den unge ibland *självcensurerar* sin berättelse och att tolkens närvaro därför försvårar hennes arbete med att skapa en tillitsfull och förtroendeingivande miljö. Tolken blir en tredje part som genom sin närvaro i rummet riskerar att bryta det oskrivna ”kontrakt” som kan och bör uppstå mellan vårdgivare och patient. Ett kontrakt som handlar om sekretess, förtroende och om hur en vårdande dialog bäst kommer till ”mellan fyra ögon”.

Tolken kan i andra sammanhang upplevas som ett hinder för spontana samtal eftersom tolk i normalfallet måste bokas i förväg. Ibland talar t.ex. skolsköterskor om vikten av att i frånvaro av tolkresurser försöka leta sig fram till ett samförstånd via några engelska glosor och/eller litet svenska och med hjälp av tecken, grimaser och gester. I några fall kan t.ex. en kompis med bättre svenska- eller engelskakunskaper följa med och stödja samtalet. Kamratens närvaro blir en trygghetsskapande och stödjande faktor för den unga person som tagit kontakt med elevhälsoteamet. Samtidigt som detta praktiska exempel visar hur det går att överbygga språkbarriärer utan en konsekutiv tolkning, pekar flera av de intervjuade på att det ibland framkommer mycket svår problematik och tuffa berättelser i samtalen mellan skolhälsovården och barnen/den unge.

Skolhälsovården i vissa kranskommuner har i stället för att använda sig av en *närvarande tolk* god erfarenhet av *telefonolkning* vid hälsosamtal och vid besök hos skolkurator. För kranskommunerna sätter tolkproblematiken nämligen också sökljuset på en rent logistisk utmaning eftersom tolken ofta får komma ditresandes. Detta gör att det tar än längre tid att organisera möten samt att de ekonomiska kostnaderna ofta därför blir mycket höga för verksamheten. Telefonolken går också att få tag i med större lätthet och kuratorn eller skolsköterskan kan samtala med den unge på ett mer intimt sätt, enligt skolhälsovårdspersonal som vi har intervjuat. På samma sätt som den gode mannen var kritisk till telefonolk eftersom tolken inte kan avläsa t.ex. kroppsspråk finns det också kritik mot kvaliteten på telefonolkningen eftersom det kan vara svårt att få tillgång till en *auktoriserad tolk* på detta sätt och att det därtill är omöjligt att ha kontroll över den situationen tolken befinner sig i under tiden för tolkningen.

I Keselmans (2009) studie av tolkning i samband med Migrationsverkets asylintervjuer med ensamkommande barn fann hon stora skillnader i kvaliteten på tolkning gjort av auktoriserade respektive icke-auktoriserade tolkar. I vissa fall gjorde den icke-auktoriserade tolken ingen konsekutiv tolkning d.v.s. tolken översatte inte ordagrant vad barnet faktiskt sade, ibland översatte tolken rent utav utsagor som var till barnens nackdel eller valde bort moment i barnens berättelse som kunde tolkas som viktiga i bedömningen av ett asylskäl. Keselman (2009) fann samtidigt flest felaktigheter i den tolkningen som de icke-auktoriserade tolkarna gjorde. Hennes (ibid) rekommendation är därför att använda auktoriserade tolkar när den information som skall tolkas kan tänkas vara av känslig karaktär.

Annan hälso- och sjukvårdspersonal betonar istället sina goda erfarenheter av att använda sig av tolkning i klassisk tappning med en närvarande tolk i rummet. En skolsköterska upplever att en närvarande tolk är viktig för att hon skall kunna göra en helhetsbedömning av den unges situation. Alltså att tolkningen på ett konkret sätt underlättar för arbetet med barnet. Skolsköterskan föredrar därför att använda tolk oavsett om barnet/den unge själv önskat detta. Hon känner sig övertygad om att tolkningen i slutändan blir till det bästa för det ensamkommande barnet såväl som för henne. Om barnet eller den unge har något särskilt önskemål om tolk (vill ha en kvinnlig tolk t.ex.) så försöker hon tillmötesgå detta önskemål så långt hon kan.

Boendepersonal berättar istället om hur användandet av tolkresurs (via telefon eller i rummet) är mycket nödvändigt för att lösa upp knutar i dialogen och konflikter som kan uppstå i vardagen. Det blir samtidigt också tydligt att det för de barn och ungdomar som inte pratar samma språk som de andra ungdomarna eller personalen på boendet blir extra viktigt att få denna möjlighet att göra sig förstådd. Tolk är samtidigt kostsamt vilket gör att boendepersonalen ibland kanske drar sig litet för att kalla in en tolk.

Också i intervjuer med socialsekreterare framstår tolk som ett nödvändigt ont och som något som måste användas när t.ex. barn och släktinghemsföräldrar inte behärskar svenska tillräckligt för att förstå eller göra sig förstådda i sina kontakter med myndigheter och andra stödpersoner. En fördel som tas upp med att använda tolk är att det är lättare att prata om känslor på sitt eget språk. Det framkommer flera svårigheter med att arbeta med tolk. Både barnsekreterare och familjehemsutredare framhåller att det kommer fram nya uppgifter när barnet och familjehemsföräldrarna kan uttrycka sig utan att behöva tolk. I två olika gruppintervjuer med socialsekreterare i Göteborg görs reflektioner kring vad detta kan bero på. Vad som förs fram är att barnet och släktingarna ofta känner eller känner till vilka tolkarna är och därför kanske inte vågar berätta vissa saker. En annan svårighet med att

arbeta med tolk som beskrivs av socialsekreterarna är att tolkarna inte alltid själva behärskar svenska språket fullt ut och inte alltid förstår vad socialsekreteraren pratar om. Ytterligare en svårighet med att använda tolk enligt en grupp familjehemssekreterare som vi intervjuat är att det är svårare att handleda en familj när det finns en tredje part med under samtalet. Samtliga familjehemssekreterare ser ett behov av att utveckla metoder för att arbeta med grupphandledning av familjehem med tolk. Som det ser ut i dag finns det enligt intervjuer med två grupper av socialsekreterare i två olika stadsdelar i Göteborg inte tillräckligt med tid och resurser för att arbeta med handledning gentemot de familjehemsföräldrar som inte talar svenska.

Sammanfattning

Vad som framkommer i de olika stöd- och myndighetspersonernas berättelser om erfarenheter av att använda sig av tolk eller inte är att det kan vara svårt att veta vad som är *det rätta sättet* eller vad som är bäst att göra i mötet med såväl nyanlända barn och familjer generellt som med ensamkommande barn speciellt. Tolkanvändandet vidrör helt klart också en *ekonomisk* problematik. Konsekutiv tolkning är kostsamt och tolk kan därför upplevas som ett utlägg som får konsekvenser för den budget t.ex. hälso- och sjukvården eller boendet har att röra sig med. Därför finns det en risk att tolkresurser underanvänds. Vid vissa tillfällen kanske barn (och familjer) av olika orsaker inte vill ha en tolk närvarande – tolkanvändning blir då bara legitimt ur den professionellas perspektiv. Risken att barnet eller den unga undviker att berätta känsliga detaljer och svåra minnen blir konkret (jmf ”sound of silence”). Tolken kan dessutom försvåra för spontanitet i relation mellan å ena sidan skolhälsovård, den gode mannen och socialsekreteraren och å andra sidan de ensamkommande barnen och ungdomarna. Samtidigt framstår det som omöjligt att på förhand veta exakt vad barnet kommer att berätta under ett samtal. Att helt förlita sig på gester och/eller att kompisar tolkar för barnet eller den unge eller att okritiskt använda sig av icke-auktoriserade telefontolkar gör också att risk finns att viktig information kanske inte kommer fram eller rent utav att känsliga upplysningar hamnar i orätta händer.

Situationen under asylintervjun måste också lyftas fram och problematiseras. Oavsett hur stöd- och myndighetspersoner väljer att agera i förhållande till användandet av tolk eller ej kommer detta att få konsekvenser som är viktiga att känna till samt diskutera vidare. Trots de olika farhågor som särskilt gode män, socialsekreterare och hälso- och sjukvårdspersonal framhåller är det troligtvis bäst att använda sig av auktoriserade tolkar i tolkningssituationer där känslig information kan uppkomma. Detta är också en rekommendation

som Keselman (2009) särskilt lyfter fram i sin studie kring tolkning i asylprocessen. Tolkfrågan är och blir dock ett praktiskt och svårlöst dilemma, auktoriserade tolkar kan vara svåra att få tag på och ibland omöjliga att få tag på när det gäller vissa språk.

Tema 3. Förhållningssätt: kontroll och fostran respektive omsorg – relationer samt integration

Ett av de teman som vi utgick ifrån i vår teoretiska genomgång i inledningskapitlet handlade om relationen mellan styrning eller fostran och omsorg. I detta avsnitt skall vi närmare diskutera två övergripande sätt att förhålla sig samt lägga betoning på antingen fostran eller mer omsorgsorienterade strategier, något som verkar vara utmärkande för det mottagande som ensamkommande barn och ungdomar får. De två olika ingångarna ger också implikationer för hur ett integrationsarbete kan komma till samt vilka relationer som möjliggörs.

Förhållningssätt 1. Att skapa och upprätthålla fasta regler och ramar för de ensamkommande barnen – Ensamkommande barn *annorlunda*

I boendekapitlet framkom att boendepersonal samt familjehemsföräldrar såg det som en central uppgift att vara ”samhällsorienterade” men samtidigt att det faktum att de ensamkommande barnen och ungdomarna har mycket olika villkor var en utmaning att förhålla sig till i vardagen. För vissa boenden leder detta till att boendepersonalen särskilt betonar *gränser* och *motkrav*. Vikten av att inte vara ”för snäll” i mötet med ensamkommande barn eller att tycka ”synd om” eller börja jobba med ensamkommande barn av ”fel” anledningar är andra faktorer som betonas i flera av intervjuerna med boendepersonal och familjehemsföräldrar och som ofta explicit kopplar an till uppfattningen om de ensamkommande barnen som ”kravstora”. Bilden av ensamkommande barn som ”kravmaskiner” lyftes också fram av några socialsekreterare. För att komma till rätta med detta betonas ibland vikten av att vägleda de ensamkommande barnen med en *fast hand*.

STINA (boendepersonal): Det har blivit väldigt tydligt att man... de här barnen kommer med en bakgrund som gör att vi är oerhört, alltså det ömmar i våra själar, man får ont och man vill vara snäll, men snäll är kanske inte alltid att inte våga sätta gränser utan snäll är kanske att sätta de här gränserna, att hjälpa dem att skolas in i de här normerna för vad som gäller här att man respekterar deras integritet, inte tränger sig på men samtidigt vågar gränsa och vara en förebild och inte medömkan. Visst, är någon ledsen och gråter så ska man ha tröst, är man ensam och rädd ska man ha sällskap, men man ska inte ha den

nyaste jackan eller bli körd till varje aktivitet eller få välja vilken mat man vill äta varje dag för att det är synd om dig, där tror jag att vi behöver jobba en hel del. Hur kan man respektera det de har varit igenom men ändå våga ställa krav? (Intervju med gruppboendet Solrosen)

Genom att *sätta* samt *markera* fasta (och konsekventa) gränser för de ensamkommande barnen och ungdomarna anser en del boendepersonal och familjehemsföräldrar men också några pedagoger, socialsekreterare och gode män att de stödjer de ensamkommande barnens navigerande in i det svenska samhället på det *rätta* sättet. Deras arbete skall inte styras av ”tycka synd om”-känslor eller av att barnen får som de vill i alla lägen men av ett motprestationsutkrävande, där barnen eller ungdomarna istället förväntas att själva bidra och vara tacksamma för det de mottar. På boendet handlar detta om att barnen förväntas delta i gemensamma aktiviteter, följa regler på boendet, gå i skolan och inte ta för mycket strid med boendepersonalen. I familjehemmet kommer det att handla om att borttappade prylar inte alltid ersätts och att barnen förväntas lära sig att hushålla med sina egna pengar på ett ”klokt” sätt. Hos socialtjänsten kommer det att handla om att lära sig hushålla med de knappa resurser som ges. I skolans värld förväntas att barnen kommer till lektionerna och själva tar initiativ till att lära sig svenska. Vikt kommer också att läggas vid att lära barnen att planera samt strukturera upp sin vardag och hålla tider. I linje med tanken om att *bidra för att få bidrag* skall barnen eller ungdomarna göra motprestationer snarare än bli passiva mottagare.

De ensamkommande barnen och ungdomarna uppfattas enligt ett sådant resonemang som ”gränstestare”. Dialogen mellan personal eller familjehemsföräldrar och barn blir som ett växelspel där en ”eftergiven” vuxen riskerar att förlora sin *kontroll* över situationen och där barnen eller ungdomarna kommer att kräva mer och mer om inte den vuxna markerar var gränserna går. Strävan efter kontroll över situationen/läget är ett nyckelord för att förstå arbetet på flera av grupphemmen. Barnen ”hittar på någonting som vi inte har tänkt på, de är jättesmarta”. Det är de vuxna anställda mot barnen och ungdomarna där personalen måste stå fast och enig om var gränserna går: ”alltså flyttar du gränsen, så flyttar de ju också positionerna”. (Intervju med gruppboendet Solrosen)

I grunden verkar en sådan bild av relationen mellan de anställda och barnen ta sin utgångspunkt i ett antagande eller en tankefigur där föräldrar eller vuxna och barn/ungdomar ses som motsatspar och att det pågår en ständig strid dem emellan. Den vuxna blir den rationella och förnuftiga som behöver styra samt kontrollera och *fostra* ungdomen för att denna skall lära sig vikten av hårt arbete, värdesätta dygderna noggrannhet, skötsamhet och plikt, istället för att bli bortskämd, lättjefull och lat. Kontroll uppnås genom att markera tydliga gränser gentemot ungdomen. ”Ungdomar” blir i en sådan

definition manipulativa, krävande och i behov av vägledning för att hitta ”rätt”. Utmaningar eller svårigheter ses ofta i boendepersonalens berättelser som utifrånkommande och oförutsedda och utgör ”hot” mot stabiliteten, rutinerna och vardagslivet på grupphemmet. Att inte riktigt greppa situationen på boendet och de ungdomarna som bor där blir lika med en *kontrollförlust*.

Trots att det individuella mötet med barnet och dennas behov betonas är det mycket som kommer att handla om att ungdomarna ”ska kunna klara sig själva” eller att de så snabbt som möjligt skall lära sig att ”sköt(a) det mesta själva” (intervju med gruppboendet Paranöten). Ofta läggs det tonvikt vid att barnen och ungdomarna skall få sina basbehov tillgodosedda men att de därefter så fort som möjligt förväntas lära sig att stå på egna ben. Boendepersonal, familjehem och pedagoger lägger därigenom mycket ansvar på ungdomarna själva för att de ska lära sig att ta en aktiv roll i mötet med det svenska samhället. Barnen och ungdomarna förväntas ta mycket eget initiativ samtidigt som de inte skall kräva så mycket utrymme, genom att lära sig vänta på sin tur och anpassa sig till ”svenska” sociala koder.

Ibland ser det också ut som att den samhällsguidning och de vägar till integration som boendepersonal och familjehem ser som sin uppgift att tillhandahålla, sker genom att de lär barnen och ungdomarna att inte sticka ut för mycket utan bete sig ”normalt”. Motsvarande ”fostran” står skolpersonal för när de lär ensamkommande pojkar hur de ska bete sig gentemot svenska kvinnor eller vem det är ok att hålla i handen eller inte. Att bete sig normalt handlar implicit ofta om att ”vara svensk” i betydelsen t.ex. lågmäld och försiktig i motsats till högljudd och aggressiv och därigenom ”invandrare”. Att kunna vara ”lugn och fin i samhället”, att inte ta för mycket plats eller utrymme på ett sätt som kan väcka förargelse hos andra blir viktigt att förmedla till de ensamkommande barnen och ungdomarna. Integration förstås implicit handla om individens förmåga till anpassning till majoritetssamhällets normer.

Med ett fokus på kontroll uppfattas t.ex. släktinghemsföräldrar som problematiska. Finns det släktband mellan en familjehemsförälder och ett ensamkommande barn så utmanas (det svenska samhällets) styrning över barnets livssituation. Denna familjehemsform som vi definierade som av en mer ”halvprivat” karaktär ger socialtjänsten mindre insyn, vilket ibland upplevs ambivalent. För att socialtjänsten skall kunna påverka familjers vardagspraktiker så krävs det att familjen släpper in socialsekreterarna och för att lyckas med detta behövs det tid att etablera kommunikation och skapa relationer. Upplevs släktingarna däremot som annorlunda och svårbegripliga kommer troligtvis en sådan tankefigur att stå i vägen för dialog och erfarenhetsutbyte mellan myndighetspersoner och familjehemmet.

Förhållningsätt 2. Att vårda och stödja – ensamkommande barn som ett fall av *vilket barn som helst*

Kuratorn Marie reflekterar i citatet nedan kring vad hon uppfattar som särskilda dilemman viktiga att beakta när det svenska samhället möter ensamkommande barn och ungdomar. I hennes resonemang framträder också ett annat sätt att förstå ensamkommande barn och ungdomar, de utmaningar ett gott mottagande inbegriper och vilka relationer som kan och bör utvecklas.

MARIE: Men sedan tänker jag vi säger att det var du eller jag som fick skicka vårt barn till ett annat land eller hade dött, jag skulle inte vilja att, om jag hade ett 18-årigt barn som var helt ensam och övergiven (...) så skulle jag inte vilja att socialtjänsten sitter och behandlar den som att den var fullt vuxen. Ser vi våra egna 18-åringar som fullt kompetenta? (...) Vi ser ju inte 18-åringar i Sverige idag som fullt vuxna. Jo det gör vi när det kommer till ensamkommande flyktingbarn, då är de fullt vuxna och ska klara sig och de har haft mindre vuxenstöd än andra, de har trauman, de har massor. Och så vet vi liksom att Sebastian Andersson någonstans här i Linnéstan han drack sig så full så han hamnade i fyllecell och han gjorde så och han har bränt hela studiebidraget på datorspel och har inga pengar att betala mobilräkningen och då gör pappa det, alltså det är inte logiskt, logiken säger att det här är ju fortfarande unga människor som behöver stöd. (Intervju med kurator på gymnasieskola i Göteborgsstadskvarter)

I intervjuutdraget betonas vikten av att ensamkommande barn ses och behandlas på samma sätt som vi ser och behandlar jämnåriga svenska barn och ungdomar. Kuratorn illustrerar sin berättelse genom att hänvisa till hur svenska ungdomar eller unga vuxna tillåts att göra bort sig och ramla omkull för att därefter fångas upp av en stödjande familjestruktur. Under den kritiska övergångstid som särskiljer barndomen och tonåren från det tidiga vuxenlivet är sådana säkerhetsnät oumbärliga. Ensamkommande barn och ungdomar har dock i många fall inget sådant familjestöd kring sig och på artonårsdagen försvinner därtill samhällets insatser såsom t.ex. den gode mannen. Ungdomen betraktas med detsamma vara vuxen i lagens mening, självförsörjande och autonom. Kuratorn anser vidare att de ensamkommande barnen och ungdomarna på grund av smärtsamma upplevelser de kan bära med sig och sin sårbara position utan familjestöd istället då kan ha ett särskilt behov av ett *förlängt stöd* från samhället. Samhällsinsatser som möjliggör att ensamkommande unga vuxna får hjälp att färdas tryggt in över tröskeln till vuxenlivet efterfrågas.

Ett sådant perspektiv kopplar ensamkommande barns svårigheter att klara sig som autonoma vuxna till deras *psykiska mående* samt *brist på stödjande nätverk*. Ett sådant sätt att se på ensamkommande barn är också

parallellt till vad den socialsekreterare sa som var upptagen av att samhället borde kompensera de ensamkommande barnens avsaknad av nätverk samt de gode männen som ser det som sin uppgift att behandla ensamkommande barn som "sina egna".

Också i detta bemötande betonas vikten av att barnen eller ungdomarna skall tränas i att bli *självständiga* men ofta snarare i betydelsen att de skall *frigöra sig* precis så som *alla andra ungdomar* måste göra. Det är samtidigt ensamkommande barns likhet med andra barn och ungdomar som betonas och lyfts fram snarare än deras olikheter.

I de grupperna där fokus ligger på att ensamkommande barn är som "barn är mest" verkar personalen upptagen av att skapa en så "familjelik miljö" som möjligt. De familjehem som betonar likhet är ofta upptagna av barnens eller de ungas integritet i familjehemmet. Ofta betonas *närhet* och vikten av att kramas mycket, göra saker tillsammans och sitta tätt tillsammans i soffan framför tv:n, samtidigt som barnet eller den unge skall ha rätt till en plats eller ett utrymme som är hans eller hennes privata och egna.

Att vilja vara ett *hem* kontra att behöva följa vissa rutiner därför att det är ett gruppboende/institution är en ambivalens för de grupperna som särskilt betonar likhet och närhet. Flera av de anställda här ger uttryck för hur de i sitt arbete i möjligaste mån försöker komma bort från institutionsformen (intervju med grupphemmet Jordnöten). Samtidigt behöver grupphemmet följa t.ex. brandföreskrifter som ett "vanligt" hem inte behöver följa. Ett exempel är hur ett grupphem i sin strävan att försöka "komma ifrån" institutionskänslorna ville ha ett system med öppna dörrar mellan alla gemensamma rum, en praxis som de dock tvingades sluta med eftersom det visade sig strida mot brandreglementet.

En annan utmaning för den boendepersonal som ser ensamkommande barn som vilka barn som helst är hur de i vardagslivet skall gå till väga för att hålla koll på ungdomarna utan att kontrollera dem *för* mycket. Vad som är för mycket kontroll – "detaljstyrning" – samt hur de skall göra i praktiken för att inte kontrollera ungdomarna *för mycket* är ambivalent. Att dela gemensamma utrymmen å ena sidan men samtidigt ta tillvara barnens eller ungdomarnas rätt till privatliv är en annan parallell utmaning. Gemensamt för boenden som drivs med ett fokus på likhet och närhet är också att boendena i större utsträckning viktat att barnen/ungdomarna får möjlighet att komma till ungdomsmottagningen eller träffa en barnmorska. Att prata om sex, kropp, utveckling och samlevnad anses viktigt just för att de är unga människor i en brytningsålder. Detta är reflektioner som också återfinns hos skolhälsovårdspersonal.

Att "fostra genom omsorg" är en utmaning som i skolans världs t.ex.

kommer att handla om att göra det där extra för de barn och ungdomar som kanske inte har sina närmaste kring sig i vardagen: att följa upp elever som inte kommer till lektionerna, den elev som inte hittar till sin praktik etc. Vikten av det personliga mötet och engagemanget för att se till att barn och ungdomar mår bra blir centralt.

Där boenden med kontrollfokus ofta eller periodvis begränsar ungdomarnas tillgång till internet tillåter likhets- och närhetsorienterade boenden fria surfmöjligheter i större utsträckning. Dock har också dessa boenden en ambivalens inför att ”släppa” nätet fritt. En mer indirekt styrning över barnens eller ungdomarnas nätanvändande görs ofta genom att sätta den gemensamma datorn på en allmän plats eller genom att det trådlösa nätverket stängs av under natten. Internet anses vara en viktig källa till information och en viktig plats där kontakter med de där hemma kan skötas eller upprätthållas, samtidigt som ungdomarna där också kan hitta webbplatser med mycket destruktivt innehåll.

I förhållande till socialtjänstens arbete med t.ex. släktinghem blir det intressant att granska hur arbetet ibland litet ensidigt kommer att fokusera på hur man ska få familjehemmet att förstå hur socialsekreteraren resonerar. Problemet blir då hur socialtjänsten kan få mer kontroll samt insyn i släktinghemmet och villkoren där. Detta går också att tolka som en önskan om att fostra släktinghemmet. Ibland vittnar också socialsekreterare om att det å andra sidan samtidigt är viktigt att engagera släktinghemmet eftersom släktingarnas kunskaper är värdefulla i sig själva. Att stödja de relationer som finns, genom att ge handledning om så önskas samt bidra med eventuella ekonomiska insatser om så behövs (t.ex. om släktingarna själva är nyanlända, trångbodda och lever under knappa ekonomiska omständigheter) framhålls då som aktuella strategier. När båda aspekterna tydliggörs i det praktiska arbetet, kan kanske kommunikationen bli en mer ömsesidig dialog där båda parter kunskaper och perspektiv är viktiga.

Sammanfattning

Det går att skönja två huvudsakliga sätt att förhålla sig till de ensamkommande barnen och sitt ”uppdrag” jämfört dem: om de ensamkommande barnen primärt betraktas som annorlunda barn och den viktigaste uppgiften är att upprätthålla regler och rutiner, så är det lättare att markera den professionella distans som ligger implicit i professionella relationer. I det fallet avstår t.ex. den boendeanställda från att vara ”kompis” med sina ungdomar på Facebook eller familjehemsföräldern låter den ungdom som väljer att sitta på sitt rum istället för med familjen på fredagskvällen vara eftersom ungdomen har sin riktiga mamma någon annanstans. Den professionella kontakten innebär

ett emotionellt avståndstagande: myndighetspersonen, den anställda eller familjehemsföräldern behöver inte gå under känslomässigt om barnen eller de unga får avslag på sin ansökan, utvisas eller försvinner.

Gode män, pedagoger, socialsekreterare, familjehemsföräldrar eller boendepersonal med ett mer vårdande och stödjande fokus ställs inför större känslomässig ambivalens i sitt vardagsliv eller arbete: Hur de skall göra ifall barnen eller ungdomarna får ett avslag blir en konkret utmaning för dem, likaså hur de ska göra när ungdomen börjar bli ”flygfärdig”. Ett sätt att förhålla sig blir att låta den professionella relationen glida över i en nära och ömsesidig relation. T.ex. ser sig familjehemsföräldern som barnets självklara svenska mamma eller pappa, den gode mannens relation blir mer vänskaplig eller så pratar socialsekreteraren varmt om vikten av att skynda mycket långsamt vid övergången till ett eget boende samt erbjuda den unge många reträtter på vägen. Att känslomässigt engagera sig i ett ensamkommande barn kan samtidigt innebära ett risktagande som t.ex. kan komma på kollisionskurs med professionaliteten. Att gömma ett avvisat barn tyder på involvering och engagemang och är ett erkännande av individen som kanske går stick i stäv med lagar och regler. För gruppboendet kan konsekvensen bli att Migrationsverket eller kommunerna i slutändan slutar köpa boendeplatser. T.ex. kan här nämnas att när Härryda kommun bjöd in familjer att vara värdfamiljer för ensamkommande barn, var kommunledningen samtidigt mycket tydlig med att markera att man inte ville ha familjer som började gömma barnen ifall de fick avslag. Istället förväntades de s.k. värdfamiljerna låta avvisade barn resa tillbaka till ursprungslandet utan att motsätta sig Migrationsverkets beslut.

Ett känslomässigt engagemang som kan vara viktigt ur det ensamkommande barnets individuella perspektiv behöver alltså inte ha stöd i vare sig lagtext eller officiell praxis. Att ställas inför ensamkommande barn i deras vardagsliv utmanar vår bild kring vad såväl ett professionellt som nära möte innebär.

Alla dimensioner i mottagandet innehåller också delar som är ”givna” respektive ”tagna i anspråk”. Ett släktinghem är givet i den bemärkelsen att slakten finns där och det är givet vilka de är, och om då ungdomen placeras där så är det givet vilket hem det är frågan om. Om ungdomen däremot ska ta dem i anspråk som viktiga relationer krävs det någon form av ömsesidighet, långsiktighet och att ungdomen känner ett förtroende. Vad socialtjänsten kan påverka är det som erbjuds ungdomarna inom givna insatser, frågan är dock vilket arbete som krävs för att dessa också ska tas i anspråk av ungdomarna. Samma sak med de gode männen, som insats är de givna men det är inte säkert att de blir tagna i anspråk.

De ensamkommande barnen och ungdomarna behöver troligtvis ett antal

relationer som blir tagna i anspråk. Frågan är inom vilka områden som de i första hand kan finnas? Kontaktpersoner/familj kan vara ett bra komplement i den bemärkelsen att de är halvoffentliga: De görs på uppdrag från socialtjänsten, kontaktpersonen eller familjen får viss handledning och deras syfte handlar i hög grad om att bli tagna i anspråk av ungdomarna.

Det är samtidigt också viktigt att reflektera kring de olika dilemman som kan uppstå när samhället kommer in i de områden som annars skulle vara privata. Släktinghemmen uppfattas ofta utifrån en logik där de ses som ungdomarnas ”naturliga” nätverk. I och med att släktinghemmen får ett samhälleligt uppdrag, förändras karaktären på relationerna och ett moment av extern styrning och kontroll kommer in. Vad som händer och vilka risker men också möjligheter som kan uppstå i detta är viktigt att problematisera. Ett sätt kan vara att använda sig av ett transnationellt perspektiv i mötet med ensamkommande barn såväl som släktinghemsföräldrar. Det innebär en förståelse för att människors vardagsliv och handlingar påverkas av att de är knutna till flera samhällliga system samtidigt. Detta är också viktigt i socialtjänstens arbete med familjer som har migrerat från ett annat samhällssystem än den svenska välfärdsstaten (se Melander 2012; 2009 för en diskussion kring dilemman kring att som migrant vara knuten till flera olika välfärdsregimer). En transnationell ingång kan exempelvis påverka diskussionen kring hur en familj prioriterar mellan sina åtaganden för det individuella barnet i det lokala hushållet och familjens och släktingars välfärd på andra platser. Resultatet behöver inte alltid innebära en policyförändring, men innebär i vilket fall en mångdimensionell syn och respekt för olika människors villkor och sammanhang.

Vad samhället kan och bör göra i form av att erbjuda ungdomarna långsiktiga relationer är inte på förhand givet. Vissa mellanliggande ”brobyggare” är uppenbarligen mycket viktiga såsom kontaktpersoner och gode män men väl så viktigt är att också se betydelsen av barnens egna relationer såsom de till föräldrar och vänner. Hur vi förstår ensamkommande barn och ungdomar och deras behov blir självklart av betydelse för de insatser som erbjuds dem. I detta avsnitt har fokus varit att lyfta fram två synsätt när det gäller bemötande samt visa på olika typer av strategier och relationer som legitimeras genom dem. I mötet med motstridiga bilder av ensamkommande barn framhåller Watters (2008) vikten av att ha ett ”både och” i åtanke: ensamkommande barn och ungdomar är här i kraft av sin förmåga och kapacitet men de befinner sig också i en särskilt utsatt position som migranter, utan sina vårdnadshavare och som barn i beroenderelationer till vuxna individer. Det kan förefalla självklart att barn och ungdomar har individuella behov samt behöver olika insatser under olika livsfaser. Det är samtidigt viktigt att fundera

över grundläggande syn- och förhållningssätt, samt i vilken mån det arbetas dubbelsidigt eller enbart med någon del – omsorg *eller* självständiggörande å ena sidan eller omsorg *och* självständiggörande å den andra.

Referenser

- Ahearn, Frederick. (red.) *Psychosocial wellness of refugees: Issues in qualitative and quantitative research*. Oxford. Berghahn books.
- Ascher, Henry och Mellander, Lotta (2010) ”Asylsökande barns tankar om hälsa”. I Andersson; Ascher; Björnberg & Eastmond (red). *Mellan det förflutna och framtiden – Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Geson: Hylte Tryck.
- Ascher, Henry och Wahlström, Åsa (2012) *Children and young people’s choices of daily strategies in vulnerable situations*. Presentation at the Nordic Networks Meeting in Oslo. Hosted by NordURM and NKVTS 1-2 March 2012.
- Antonovski, Aaron (1991) *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ayotte, Wendy (2000) *Separated Children Coming to Western Europe: Why They Travel and How They Arrive*. Save the Children.
- Bak, Maren och Von Brömssen, Kerstin (2013) *Barndom & Migration*. Umeå: Boréa.
- Bauman, Zygmunt (2004) *Samhälle under belägring*. Göteborg: Daidalos.
- Back, Les (2007) *The art of listening*. Oxford: Berg Publishers.
- Bäck-Wiklund, Margareta (2012) Prolog: Stat, profession, familj – om makt, normer och normering i Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Backlund m.fl. (2012) *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. FoU Nordväst; FoU Nordost; FoU Södertörn.

- Bernler, Gunnar; Johnsson, Lisbeth och Skårner, Anette (1993) *Behandlingens villkor: om relationen och förväntningarna i det sociala arbetet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Billquist, Lejla och Johnsson, Lisbeth (2007) *Sociala akter som empiri. Om möjligheter och svårigheter med att använda socialarbetarens dokumentation i forskningssyfte*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 4 al. 2007.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinctions – A Social Critique of the Judgement of Taste*. United States of America: Harvard Routledge.
- Brunnberg, Elinor m.fl. (2012) *Ensamkommande barn – en forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Brune, Ylva (2008) Bilden av invandrare i svenska nyhetsmedier. I Darvishpour, Mehrdad och Westin, Charles (red.) *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Brendler, Monica m.fl. (2004) *Att möta ensamkommande barn*. Rädda Barnen.
- Burman, Erica (2008) *Developments: Child, Image, Nation*. Abingdon: Routledge.
- Broady, Donald (1981/1987) *Den dolda läroplanen*. Stockholm: Krut.
- Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (red.) (2002) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford, New York: Berg.
- Chamberlain, Patricia m.fl. (2006) *Who Disrupts from Placements in Foster Care and Kinship Care?* I Child abuse and neglect, 30, 409-424.
- Connolly, Helen (2011) *Unaccompanied asylum seeking young people and the UN Convention on the Rights of the Child 1989: a narrative based enquiry*. Department of Applied Social Studies: University of Bedfordshire.
- de Los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Eastmond, Marita & Åkesson, Lisa (2007) *Globala familjer – transnationell migration och släktskap*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Eastmond, Marita (2000) "Refugees and health: Ethnographic approaches". I Frederick L. Ahearn, *Psychosocial wellness of refugees*. Oxford: Berghahn.

- Eide, Ketil (2000) *Barn i bevegelse – Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktinger*, Høgskolen i Telemark, Avdelningen för helse och – samfunnskunskap.
- Eide, Ketil (2005) *Tvetydige barn – om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Universitetet i Bergen: Sosiologisk institutt, det samfunnsvitenskaplige fakultet.
- Eide, Ketil och Broch, Tuva (2010) *Ensliga mindreåriga flyktinger – Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Helseregion Öst og Sör: Regionsenter for barn og unges psykiske helse.
- Elmeroth, Elisabeth (2008) *Etnisk maktordning i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Elmeroth, Elisabeth och Häge, Johan (2009) *Flyktens barn – medkänsla, migration och mänskliga rättigheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Elmeroth, Elisabeth (2012) *Normkritiska perspektiv – i skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Engbrigtsen, Ada (2002) *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn. Ett transnasjonalt perspektiv på enslige mindreårige asylsøkere*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Rapport 7/02.
- Eriksson, Björn (2010) "Hem ljuva hem" en redovisning av uppdraget som *regeringskoordinator för ensamkommande barn*. (<http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/14/54/4f94dca2.pdf>)
- Foucault, Michel (1977) *Det moderna fengsels historie. Ulike former for straff fra 1600-tallet til i dag*. Oslo Gyldendal Norsk Forlag.
- Farmer, Elaine (2009) *Placement Stability in Kinship Care*. I *Vulnerable Children and Youth Studies* Vol. 4, No. 2, June 2009, 154-160.
- Franséhn, Mona (2012) *Den hedervärde medborgaren – exemplet kontaktperson inom socialtjänsten i Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Hammarén, Nils (2008) *Förorten i huvudet – Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas Förlag.
- Hagelund, Anniken (2005) *Why It Is Bad to Be Kind. Educating Refugees to Life in the Welfare State: A Case Study from Norway*. *Social Policy & Administration* ISSN 0144-5596 Vol 39, No 6, December 2005, pp. 669-683.

- Hedin, Ulla-Carin (1994) *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*. Göteborgs universitet: Institutionen för Socialt arbete.
- Heidegren, Carl-Göran (2009) *Erkännande*. Malmö: Liber.
- Hessle, Marie (2009) *Ensamkommande men inte ensamma – Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholms universitet.
- Hochschild, Arlie (1983) *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feelings*. Berkeley: The University of California Press.
- Holtan, A m.fl. (2005) *A comparison of mental health problems in kinship and nonkinship foster care*. I *Er Child Adolesc Psychiatry* (2005) 14: 200-2007.
- Holm, Per (1997) ”Stöd en utmaning för det mellanmännsliga”. I Holst Birger Perlt (red.) *Livskvalitet i omsorg och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hultmann, Ole (2008) *Ensamkommande barn – psykologiska perspektiv*. Examination för handledar- och lärarutbildning, steg 3-nivå. http://www.grkom.se/download/18.617428bd117abcoda4880002233/oles_uppsats.pdf
- Höjer, Ingrid och Sjöblom, Yvonne (2011) *Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv*. Socialvetenskaplig tidskrift, Årgång 18, 2011:1: sid.24-41.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Hübinette, Tobias och Tigervall, Carina (2008) ”Erfarenheter av rasifiering hos adopterade och adoptivföräldrar. Om betydelsen av ett icke-vitt utseende i den svenska vardagen”. I Sahlin, Ingrid och Machado, Nora (red.) *Diskriminering och exkludering*. Socialvetenskaplig tidskrift, Årgång 15, NR 3-4, 2008.
- Iglehart, Alfreda (1994) *Kinship foster care: Placement, services and outcome issues*. I *Children and Youth Service Review*, 16 (1/2), 107-122.
- Jansdotter, Anna (2004) *Ansikte mot ansikte: räddningsarbeten bland prostituerade kvinnor i Sverige ca 1850-1920*. Höör: Brutus Östlings förlag Symposion.
- Johansson, Thomas (2012) *Den lärande människan: Utveckling, Lärande, Socialisation*. Lund: Liber.

- Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (2012) *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Johnsson, Rikard (2007) *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront.
- Järvinen, Margaretha och Mik-Meyer, Nanna (2005) *Kvalitativa metoder i ett interaktionistisk perspektiv – interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Förlag.
- Keselman, Olga (2013); När ensamkommande barn skall berätta i Bak, Maren och von Brömssen, Kerstin. *Barndom och migration*. Umeå: boréa.
- Keselman, Olga (2009); *Restricting participation: Unaccompanied in interpreted-mediated asylum hearings in Sweden*. Linköpings universitet: Institutionen för beteendevetenskap och lärande.
- Kohli, Ravi; Connolly, Helen & Warman, Andrea (2010) *Food and its meaning for asylum seeking children and young people in foster care*. Children's Geographies, Vol. 8, No. 3, August 2010, 233–245.
- Kohli, Ravi (2006) *Social Work with Unaccompanied Asylum-seeking Children*. Palgrave Macmillan.
- Kohli, Ravi & Mitchell, Fiona (red.) (2007) *Unaccompanied Asylum Seeking Children: Issues for Policy and Practice*. Palgrave Macmillan. p1-160.
- Kohli, Ravi (2007) *Working with Unaccompanied Asylum Seeking Children – Issues for Policy and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Kvale, Steinar och Brinkman, Svend (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kylmä, Jari mfl. (1999) *Ethical Considerations in a Grounded Theory Study on the Dynamics of Hope in HIV-Positive Adults and Their Significant Others*. In Nursing Ethics. 1999; 6 (3): 224-239.
- Lundberg, Anna (2009) *Principen om barnets bästa i asylprocessen – ett konstruktivt verktyg eller kejsarens nya kläder?* Malmö Universitet: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).
- Michel, Per-Olof red. (2001) *Psykotraumatologi. Bedömning, bemötande och behandling av stresstillstånd*. Lund: Studentlitteratur.
- Lunneblad, Johannes & Asplund Carlsson, Maj (2009) *De komma från nordost. Om skolkonkurrens och elevidentitet i ämnet svenska som andraspråk. Utbildning och Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 18 (2). Tema: Flerspråkighet i skolan.

- Madsen, Bent (2006) *Socialpedagogik – Integration och inklusion i det moderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Malmsten, Jenny (2012) *I transit – ensamkommande barn berättar*. Malmö stad: FoU-rapport 2012:1.
- McRobbie, Angela (2000) *Feminism and Youth Culture*. London: Palgrave Mcmillan.
- Melander, Charlotte (2012) ”Transnationella familjer – en utmaning för svensk socialpolitik” i Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Melander, Charlotte (2009) *Inom transnationella och lokala sociala världar – om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Migrationsverket (2013) *Inkomna ansökningar om asyl, helåret 2012*. (<http://www.migrationsverket.se/download/18.95ff51133976f7baf800045477/Inkomna+ans%C3%B6kningar+om+asyl+2012++Applications+for+asylum+received+2012.pdf>)
- Migrationsverket (2012) *Aktuellt om ensamkommande barn och ungdomar*. (<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/SiteCollectionDocuments/Sv/manniska-och-samhalle/integration/statistik/2012/Aktuellt%20om%20ensamkommande%20mars%202012.pdf>)
- Migrationsverket (2008) *Kort om Migration*. (<http://www.migrationsverket.se/download/18.56e4f4801246221d25680001077/Kort+om+migration+2008.pdf>)
- Mattson, Tina (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete: Teori, reflektion och praxis*. Lund: Gleerup.
- Nordenfors, Monica (2012) ”Fostran i godhet”. I Johansson, Helena & Bäck-Wiklund, Margareta (red). *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.
- Oppedal, Brit; Seglem, Karoline B & Jensen, Laila (2009) *Avhengig og Selvstendig – Enslige mindreårige flyktingers stemmer i tall og tale*. Folkehelseinstituttet & Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Pastoor, Lutine de Wal (2012). *Skolen ett sted å lære og et sted å være. I Eide, Ketil (red.) Barn på flykt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 219-240.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Scannapieco, Maria m.fl. (1997) *Kinship Care and Foster Care: A comparison of Characteristics and outcomes*. I *Families and Society*, 78 (5), 480-488.
- SKL och Migrationsverket (2010) *Ensamkommande barn och ungdomar – ett gemensamt ansvar. Kartläggning och åtgärdsplan*. www.skl.se.
- Skeggs, Beverly (1997) *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Stretmo, Live (2010) "Bilder av de ensamkommande barnen – En studie av nationell policy riktad mot ensamkommande barn i Norge och Sverige under 2000 till och med 2009". I Andersson m.fl. *Mellan det förflutna och framtiden – Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs universitet: Centrum för Europaforskning (CERGU).
- Stretmo, Live (kommande) *Governing the child–Unaccompanied Minors in Policy. Media and Practice*. Göteborgs universitet: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap/Centrum för Europaforskning (CERGU).
- Testa, Mark (2008) *Kinship Care and Permanency*. I *Journal of Social Service Research*, 28:1, 25-43.
- Torpsten, Ann-Christin (2012) "När man inte tillhör gruppen från början". I Elmeroth (red.) *Normkritiska perspektiv – i skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Vaux, Alan (1988) *Social support: theory, research and intervention*. New York: N.Y Praeger.
- Wallin, Anne-Marie och Ahlström, Gerd (2005) *Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: A qualitative follow-up study*. *Ethnicity and Health*, vol. 10, No 2. Routledge Taylor and Francis Group.
- Wernesjö, Ulrika (2011) *Unaccompanied asylum-seeking children: Whose perspective?* *Childhood* 19(4) 495–507.
- Wikström (2009) *Etnicitet*. Malmö: Liber.
- Watters, Charles (2012) "Enslige flyktningbarn – en teoretisk og internasjonal oversikt". I Eide, Ketil (red) *Barn på flukt – Psykosocialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk forlag.
- Watters, Charles (2008) *Refugee Children: Towards the Next Horizon*. New York: Routledge.

Hur går det för de ensamkommande barn och ungdomar som kommer till Göteborgsregionen? Den här studien söker svar på den frågan genom intervjuer med ensamkommande barn och ungdomar, lärare, socialsekreterare, anställda vid boenden, familjehemsföräldrar, gode män med flera. Fokus har varit barnens och ungdomarnas vardagsliv, hälsa och välbefinnande.

Dessutom har man i studien följt alla de barn och ungdomar som kom till Göteborgsregionen 2008 genom att gå igenom deras akter hos socialtjänsten och Migrationsverket. Med utgångspunkt i aktstudierna och intervjuerna gör författarna kritiska reflektioner och pekar på förbättringsområden i syfte att stärka det mottagande och det stöd som ensamkommande barn och ungdomar får.

Projektet har genomförts av FoU i Väst/GR med medfinansiering från Europeiska flyktingfonden och Gryning Vård AB.

Rapporten är skriven av *Live Stretmo*, doktorand i sociologi vid Sociologiska institutionen och CERGU, Göteborgs universitet samt *Charlotte Melander*, fil. dr. i socialt arbete och verksam vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

FoU_i**väst** GR

FORSKNING OCH UTVECKLING INOM VÄLFÄRDSOMRÅDET

Besök Gårdavägen 2 • **Post** Box 5073, 402 22 Göteborg • **Tel** 031-335 5000
Fax 031-335 51 17 • **e-post** fou@grkom.se • www.grkom.se/fouivast